

KLASSİK AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI

ÜZEYİR HACIBƏYLİ

SEÇİLMİŞ ƏSƏRLƏRİ

ÜZEYİR HACIBƏYLİ

**SEÇİLMİŞ
ƏSƏRLƏRİ**

İKİ CİLDDƏ

I CILD

"ŞƏRQ-QƏRB"
BAKİ-2005

Bu kitab "Üzeyir Hacıbəyov. Əsərləri. On cilddə. I, II cildlər" (Bakı, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası nəşriyyatı, 1964, 1965) və

"Üzeyir Hacıbəyov. Seçilmiş əsərləri" (Bakı, Yaziçi, 1985) nəşrləri əsasında təkrar nəşrə hazırlanmışdır

Tərtib edəni və
ön sözün müəllifi:

Abdulla Abasov

782.81 - dc 21 AZE

Hacıbəyli Üzeyir. Seçilmiş əsərləri. İki cilddə. 1 cild. Bakı,
"Şərq-Qərb", 2005, 408 səh.

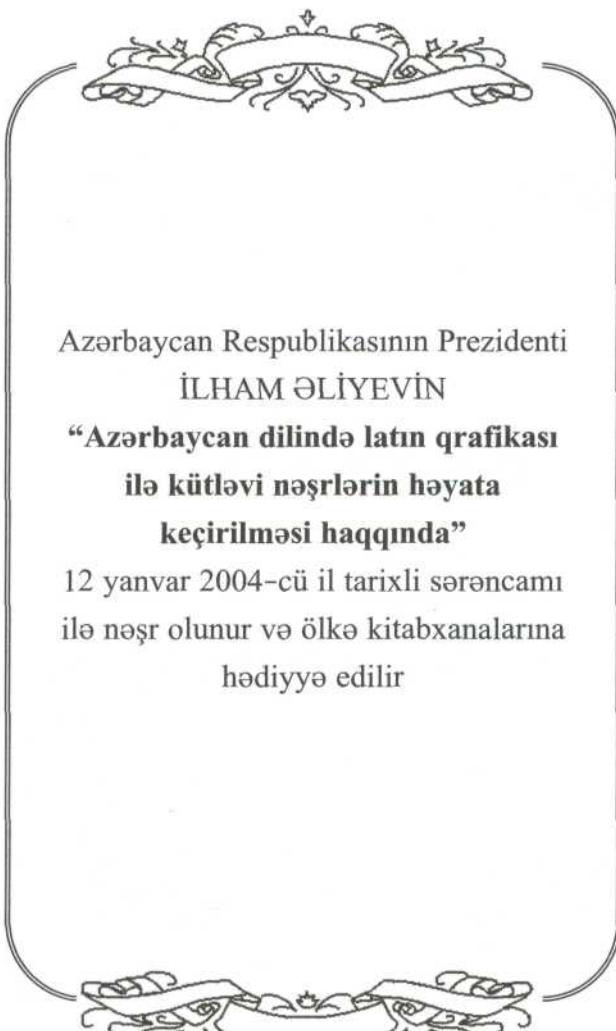
Çoxəsrlilik ədəbi mədəni irsimizin inkişafında Üzeyir bəy Hacıbəyli milli bədii istedadın, sənətkarın və ictimai xadimin tamamilə yeni tipini ifadə edir. Sözün əsl mənasında xəlqi, milli bədi şürur oyanışının, maarifçilik və intibah enerjisinin Üzeyir miqyaslı nadir və universal simasına o dövrədə əvəz və tay göstərmək çox çətindir. Böyük bəstəkarın böyük söz ustası ilə bu səviyyədə vəhdəti dünya musiqi mədəniyyəti tarixində nadir hadisələrdəndir.

Üzeyir Hacıbəyli bir bəstəkar kimi daha çox opera ustasıdır, bir dramaturq kimi məzhəkənəvisdir. Dünya komediya təcrübəsi və milli ənənə zəminində o, öz ideya məzmunu, bədii əxlaqi ovqatı ilə bütünlük yeri, şuxluğu, məlahət və duzuluğu ilə misilsiz məzhəkələr yaradıbdır. XX əsrin əvvəlində Azərbaycanda ictimai şürur səciyyəsini, bədii obrazlı təfəkkürün bunlarsız təsəvvür etmək olmur.

Seçilmiş əsərlərinin bu cildində bəstəkar və dramaturq Üzeyir bəyin xalq musiqisinə sədəqətin, müdrik folklor-muğam stixiyası ilə en yeni dünya opera ənənəsi arasında qaynağa, qovuşağı düzgru hərkətin ifadəsi olan "Leyli və Məcnun", "Şah Abbas və Xurşid banu", "Əsl və Kərəm", "Harun və Leyla", "Rüstəm və Söhrab", "Koroğlu" operaları, "Ər və arvad", "O olmasın, bu olsun", "Arşın mal alan" komediyaları ilə yanaşı salırıq hekayələri və səhnəcikləri toplanmışdır.

ISBN 9952-418-65-2

© "ŞƏRQ-QƏRB", 2005

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
İLHAM ƏLİYEVİN
**“Azərbaycan dilində latin qrafikası
ilə kütləvi nəşrlərin həyata
keçirilməsi haqqında”**

12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı
ilə nəşr olunur və ölkə kitabxanalarına
hədiyyə edilir

SƏNƏTKAR ÖMRÜ

Azərbaycan xalqı dünya mədəniyyətinə görkəmli ədəbi şəxsiyyətlər bəxş etmişdir. Xalqımızın iftixarı, XX əsrin qüdrətli sənətkarı Üzeyir Hacıbəyli də belə şəxsiyyətlərdən biridir.

Üzeyir Hacıbəyli ədəbi-bədii aləmə həyatı yaxşı və dərindən bilən bir yazıçı kimi gəldi. İlk gündən də dövrü və əsri ilə bir cərgədə addımladı. Zamanın qabaqcıl ideyaları səviyyəsində dayanmağa, xalqının keçmişinə hörmət etməyə, onun milli ləyaqətini qorumağa, indisi və gələcəyi ilə yaşamağa başladı. Bunun üçün ük növbədə təbliğ etmək istədiyi ideyaların xalqa xeyrini, ictimai mənasını düşündü, onların yayılması üçün yeni yollar, üsullar və formalar tapdı. Mədəniyyətə bir sıra yeni çalarlar, janrlar gətirdi. Bu yolda gərgin əzab və əziyyətlərə dözdü, dəhşətli çətinliklərlə üzləşməyə məcbur oldu. Bir an da olsa əqidəsindən dönmədi, ictimai mövqeyindən geri çəkilmədi. Əksinə, əsrən-əsrə, ildən-ilə ucaldıqca tərəqqiyə, inkişafa böyük ehtiyacı olan müqəddəs xalqına, doğma torpağına daha dərindən bağlı, əlinin gücündən, vətəninin qüdrətindən qüvvət aldı, özünün böyük daxili dünyasına, coşqun vətənpərvərliyinə, sədaqətli vətəndaş olmasına qədir bilən xalqını inandırıa bildi. Bununla da özünə böyük bir dayaq və arxa qazandı. Xalqına həqiqi oğulluq elədiyi üçün adı əbədiləşdi, əslrlərə və nəsillərə nümunə oldu. XX əsrin tarixi ona öz qızıl səhifələrində yer ayırdı. Onu əsrin boyuk oğlu, milli operanın banisi, musiqili komediya janrinin ilk yaradıcısı, mahir jurnalist, yeni çalarlı publisistik ədabiyyatın banilarından biri, ilk maarif və mədəniyyət işçisi, qüdrətli dramaturq və güclü vətəndaş yazıçı kimi qəbul etdi. Onun məna dolu zəngin ədəbi-bədii irsi, hər cəhətdən kamil, insani hiss və duyğulardan yoğunluq mürdik şəxsiyyəti, əzablı və şərəfli həyatı böyük bədii və elmi əsərlər üçün zəngin materialdır. Bu qüdrətli sənətkarın ən birinci obyekti insan, onun həyatı, ən birinci qəhrəmanı isə xalq və onun mübarizəsi olmuşdur. Ona görə də Üzeyir sənəti indinin özündə də müdrük fikirlər, böyük səciyyələr və ehtiraslar sənəti kimi müasir mədəniyyətə işiq salır. Üzeyir irsi yalnız xalqı düşündürən, onun tələb və ehtiyacları ilə bağlı olan, bəzən onu həyəcana gətirən, bəzən də sevindirən mətləblərdən yarandığı üçün həm son dərəcə sadə və həm də qüdrətlidir. Üzeyir irsinin gücü insan ləyaqətini alçaldan, ona hər cəhətdən düşmən kəsilən qeyri-sağlam şəraitə, feodal dünyasının çürük qayda-qanunlarına qarşı yönəlməsində, cəmiyyətə səadət və xoşbəxtlik arzulamasında, daima irəliyə, gələcəyə səslənməsində, güclü həyat eşqi təbliğ etməsindədir. Məhz buna görə də XX əsr mədəniyyə-

tini, ictimai fikir tarixini Üzeyir Hacıbəylisiz tesəvvür etmək qeyri-mümkündür. Keçən əsrin əvvəllərində C.Məmmədquluzadə yeni realist-satirik publisistikanın, hekayənin, M.Ə.Sabir yeni şerin, Ə.Haqverdiyev yeni dramın bayraqdan idisə, Üzeyir Hacıbəyli inqilabi-demokratik publisistikanın yeni çalarlarının, "ədəbiyyat tariximizdə misli görünməyən yeni, realist məzhəkələrin"¹ yaradıcısı olmuşdur.

Böyük Üzeyirin çoxçalarlı zəngin yaradıcılığı həmişə müasir tənqid və musiqi ədəbiyyatşünaslığının diqqət mərkəzində olmuşdur. Onun məftunedici musiqisi, publisistikası, etik, estetik və ictimai-siyasi görüşləri, jurnalistik fəaliyyəti və dramaturgiyası haqqında S.Vurğun, M.Arif, M.C.Cəfərov, Ə.Sultanlı, M.Ibrahimov, F.Köçərli, F.Hüseynov, R.Nağıyev, Q.Məmmədli, Q.Qasimov, E.Abbasova, X.Məlikov, C.Quliyev, Y.Şirvan və s. kimi görkəmli alim və yazıçılar qiymətli fikirlər söyləmişlər. Bundan sonra da Üzeyir irsi haqqında yeni-yeni əsərlərin yaranacağı şübhəsizdir.

Üzeyir Əbdülhüseyin oğlu Hacıbəyli 1885-ci il sentyabrın 18-də Azərbaycanın səfali gülşələrindən biri olan Ağcabədidə anadan olmuşdur. Atası Əbdülhüseyin Hacıbəyli Şuşanın maarifpərvər ziyanlarından biri olmuş, ağcabədili Kərbəlayı Ələkbər bayın qızı Şirin xanımla evlənmişdir. Əbdülhüseyin Hacıbəyli təxminən 1901-ci ildə vəfat etmişdir. Üzeyir Hacıbəylinin uşaqlıq və gəncliyinin ilk çağları Şuşada keçmişdir. Şuşa yalnız öz təbii gözəlliyi, tarixi yaraşığı ilə deyil, həm də özünün elmə, mədəniyyətə, ədəbiyyat və incəsənətə verdiyi böyük şəxsiyyətləri ilə nəzəri cəlb etmişdir. Pənahabad kimi tarixə daxil olan, Şuşa kimi məşhurlaşan bu şəhər Vaqıflərin, Zakırlərin, Natəvanların, Cabbar Qaryagdioxideların, Seyid və Xan Şuşinskilərin ilham mənbəyi olmuşdur. Respublikamızın ilk musiqi ocağı kimi şöhrət qazanan Şuşa Üzeyir Hacıbəyli üçün də ilk yaradıcılıq qaynağı idi. Üzeyir Hacıbəyli haqqı yazar ki, "...Mən ilk musiqi təhsilimi uşaqlıq zamanı Şuşada, ən yaxşı xanəndə və sazəndələrdən almışam. O vaxt mən "Muğam" və "Təsnif oxuyardım. Səsim xanəndələrin xoşuna gələrdi. Onlar məni oxudar və öyrədərdilər..."² Üzeyir Hacıbəyli ibtidai təhsilini Şuşada, Nikolayevski adına rus-tatar məktəbində almışdır. Uşaqlıqdan təbiətdən zövq alan, el ruhunda tərbiyələnən Üzeyir sənətə böyük həvəs gəstərmış, zəngin xalq yaradıcılığı ilə maraqlanmağa başlamışdır. Şagird ikən bir neçə kiçik nağıl toplamış, üzünü köçürümuş və bir kitabça tərtib elmişdir. Üzeyir, 1899-cu ildə Şuşa rus-tatar məktəbini bitirdikdən sonra təhsilini davam etdirmək məqsədi ilə Zaqafqaziya müəllimlər seminariyasına daxil olur. Seminariya illəri Üzeyirin dünyagörüşünün inkişafında mühüm rol oyna-

¹ Ə.Sultanlı, Azərbaycan dramaturgiyasının inkişaf tarixindən. B., Azərnəşr, 1964, səh.276.

² Q.Məmmədli. Üzeyir Hacıbəyov. 1895-1948. Həyatı və yaradıcılıq salnaməsi. B, Yaziçi, 1984. səh.7.

yır. Tələbəlik həyatı, buranın müxtəlif millətlərdən olan qabaqcıl dünyagörüşlü insanları Üzeyirdə vətən qürurunu daha da qüvvətləndirir. O, kütłəvi fənlərlə yanaşı, bilavasitə musiqi təhsili və nəzəriyyəsi ilə bağlı olan elmlərlə də maraqlanır, bir sıra alətlərdə çalmağı öyrənir. Tələbəlik illəri haqqında Üzeyir Hacıbəyli yazır: "...Seminariyada skripkada, violonçeldə və nəfəslə alətlərdə çalmağı öyrəndim. Mən orada musiqi nəzəriyyəsi haqqında da az-maz məlumat ala bildim".

Üzeyir Hacıbəylinin seminariya təhsili haqqındaki məlumatlarda diqqəti daha çox iki məsələ cəlb edir. Onlardan biri Üzeyirin xarakterinə tam uyğun olan vətəndaşlıq borcu, digəri isə bu borcu yerinə yetirmək cəhdidir. Üzeyir Hacıbəyli boş yerə əmək və vaxt sərf etməmiş, hər günün qədrini bilmış, hər anın ictimai dəyərini nəzərə almışdır. Həqiqi istedadını tapana, üzə çıxarana qədər özünü müxtəlif sənət sahələrində yoxlamış, sınaqdan keçirmişdir. Gah müxtəlif musiqi alətlərində çalmış, gah rəsm çəkmiş, bəzən şən, gürmrah olmuş, bəzən də uzun müddət fikrə dalmışdır. Bütün bunlarla yanaşı o, seminariya illərində "Şərq musiqi və nəğmə məsələlərində... misilsiz avtoritet, tanqidçi və icraçı ustad Üzeyir"¹ kimi tanınmışdır. Bu tələbə müvəffəqiyyəti də Üzeyiri razı salmırı. Ona görə də daha ciddi, daha məhsuldar işləyir, xalqının ehtiyaclarını yüngülləşdirmək üçün yeni yollar və formalar axtarır. Hətta bir dəfə semmariyanın son kursunda ikən imtahan üçün "Mən gələcəkdə nə iş görəcəyəm" mövzusunda yazdığı inşada, "mən məktəblərimiz üçün ana dilində tədris olunmaqdan ötrü dərs kitabları tərtibb edəcəyəm" yazmışdı. Bu, əsl vətəndaşlıq idi. Gələcəkdə xalqın, Vətənin inkişafı yolunda bütün bilik və bacarığını əsirgəməyən bir gəncin, tələbə Üzeyirin andı idi.

1904-cü ildə Üzeyir Hacıbəyli Qori seminariyasını bitirib Şuşanın yaxınlığında Cəbrayıl uyezдинin Hadrud kənd məktəbinin 3-cü paralel sinfinə müəllim təyin olunur. Üzeyir Hacıbəyli yalnız dərs deməklə kifayətlənmir. Bir sıra mətbuat orqanları ilə əlaqə saxlayır. "Kaspı" qəzetində "U" imzası ilə yazılar çap etdirir. Qəzeti sentyabr, oktyabr, noyabr və dekabr nömrələrində ədibin bir neçə məqalası çap olunur. 1905-ci ildə Üzeyir Hacıbəyli Hadruddan Bakıya qaydırır və "Həyat" qəzetində işə girir. Bu baradə o özü yazır ki, "...1904-cü ildə seminariyanı bitirdikdən sonra bir il kənddə müəllimlik etdim, ondan sonra Bakıya gəldim. 1905-1908-ci illərədək pedaqoji sahədə çalışıb Bibiheybət rayonunda və şəhərdə müəllimlik edib, eyni zamanda redaksiyalarda çalışırdım". Bakı həyatı, inqilablar şəhərinin ictimai-siyasi hadisələri gənc Üzeyiro təsirsiz qalmır. O, tez bir zamanda ictimai həyat axınına düşür, zamanın qabaqcıl ideyalarının təsiri altında onun dünyagörüsündə yeni meyllər yaranır.

¹Q.Məmmədli. Göstərilən əsəri, səh.14.

"Həyat" qəzətində çap etdirdiyi "Bir xanım əfəndinin bizlərə hüsн-təvəccöhü", "Gözüəçiq tacirlərimizə xitab" və başqa publisistik yazıları ilə ədəbi ictimaiyyətə daxil olur, öz imzasını əsaslandıra bilir. Üzeyir Hacıbəylinin əksər dövrü mətbuatda iştirakı, onun məşhur jurnalist və böyük publisist kimi yetişməsinə və şöhrət qazanmasına səbəb olur. 1906-ci ildən başlayaraq Bakının və ümumən Zaqafqaziyənin ictimai dairələrində tanınmağa başlayır. Dövrünün C.Məmmədquluzadə, Ə.Haqverdiyev, N.Nərimanov, H.Ərəblinski və başqa qabaqcıl vətəndaş ziyyətləri ilə yaxınlıq və dostluq isə Üzeyir Hacıbəylinin demokratik ideyalara yiyələnməsinə, müasir milli məfkurə səviyyəsinə yüksəlməsinə köməklik göstərir. Bütün bu nailiyyətlər və uğurlar Üzeyir Hacıbəylini ictimai münasibətlər, vətəndaşlıq borcu və vəzifələrinə daha dərindən bağlayır. 1906-ci ildə "Irşad" qəzətində katib işlədiyi vaxtdan yeni bir sahəyə, tərcüməçilik sahəsinə keçir. N.V.Qoqolun "Şinel" hekayəsinə Azərbaycan dilinə tərcümə edir. Bu, Azərbaycanda tərcüməçilik işinin ilk uğurlu və realist nailiyyətlərindən biri idi. "Molla Nəsrəddin" jurnalı 5 aprel 1909-cu il tarixli nömrəsində yazırı: "...İndi də mənim fikrimə bir şey gəlir. Söz yox, Köçərli cənablarının açıq və mənali məqalələrindən. Üzeyir cənablarının şirin tərcümələrindən və qeyri yazıçılarımızın Qoqol barəsində verdikləri məlumatdan oxucularımız haman yazıçıni bir növ tanıdlar və bəlkə yaxşı tanıdlar"¹. Üzeyir Hacıbəylinin böyük rus klassiklərindən - Krilovdan, Puşkindən, Qoqoldan misallar götirməli, onların yaradıcılığına müraciət etməsi ədibin və ümumən XX əsr Azərbaycan ziyyətlərinin rus xalqına, onun yüksək niəfkurəli, realist ədəbiyyatına olan böyük marağın nəticəsi idi.

Üzeyir Hacıbəylinin jurnalistik fəaliyyəti onun pedagoji və metodiki xidmətləri ilə üzvi əlaqə və təsirdə inkişaf edirdi. 0,1907-ci ildən başlayaraq talim-təriyə və maarif sahəsində bir sıra mühüm işlər görmüşdür. 1907-ci ildə "Rusi-türki və türki-rusi" lügətini tərtib etmiş və bu sahədə uğurlu addım atmışdır. Pedaqoji sahədəki fəal xidmətlərinə və ümumən maariflə güclü əlaqəsinə görə Üzeyir Hacıbəyli 1907-ci ildə Bakıda keçirilən müsəlman müəllimlərinin qurultayına A.Şaiq, F.Ağayevlə birlikdə nümayəndə və katib seçilir. Bu, Üzeyir Hacıbəylinin bir maarif işçisi kimi həm həvəsini və həm də məsuliyyətini artırır. Gərgin müşahidə və axtarışlardan sonra Üzeyir Hacıbəyli xalqının böyük ehtiyacını nəzərə alaraq 1908-ci ildə ibtidai məktəblərin I-II şöbələri üçün hazırladığı hesab dörsliyini cap etdirir. "Tərcüman" qəzeti həmin ilin 28 dekabr nömrəsində yazırı: "Hesab məsələləri" müəllim Üzeyir Hacıbəylinin əsəridir, gozəl üsul ilə tərtib edilmişdir... Azərbaycan-türk şivəsində olduğundan məhəlli məktəblər üçün faydalı və lazımdır"².

¹ Q.Məmmədli. Göstərilən əsəri, səh.60-61.

² "Tərcüman" qəzeti, 1908, 28 dekabr.

1905-ci ildən başlayaraq Üzeyir Hacıbəyli demək olar ki, əksər dövri mətbuatda iştirak etmiş, onlarca məqalə çap etdirmişdir. "Molla Nəsrəddin", "Həyat", "İşad", "Tərəqqi", "Həqiqət", "İqbəl", "Yeni iqbal", "Kaspi", "Tərcümən" və başqa qəzet və jurnallar Üzeyir Hacıbəylinin alovlu publisist kimi yetişməsində, həm də xalqımızın fikir oyanişında böyük rol oynamışdır. Bununla yanaşı, Üzeyir Hacıbəyli daha çox "İşad", "Tərəqqi", "Həqiqət" qəzetləri ilə bağlı olmuş, bir jurnalist və böyük publisisl kimi daha çox bu mətbuat orqanlarında parlamışdır. Belə ki, 1906-ci ilədək "İşad"ın katibi olmuş, 1909-cu ildə gündəlik "Həqiqət" qəzetində redaktor işləmiş, yənə həmin ildə, az da olsa; "Tərəqqi" qəzetinə redaktorluq etmişdir. Birinci dünya müharibəsi illərində nəşr olunan "Bəsirət" qəzeti 1914-cü il 23 avqust nömrəsində xəbər verir ki, "Qəzetlərdə intişar ediləcəyi xəbər verilən "Vətən dili" adında təzə gündəlik qəzet yaxın günlərdə nəşrə başlayacaqdır. Qəzeti müdürü Üzeyir bəy Hacıbəyli olub, dili isə başqa qəzetlər kimi deyil, mütləq vətən dili ilə yazılaçaqdır¹". Həmin məlumatı 29 avqust nömrəsində "Kaspi" qəzeti də çap etmişdir.

Üzeyir Hacıbəylinin zəngin jurnalistik fəaliyyəti onun digər yaradıcılıq sahələrinə də müsbət təsir göstərmişdir. O, dövri mətbuatın imkanlarından məharətlə istifadə etmiş, xalqımızın maarif və mədəniyyət cəhətdən inkişaf üçün bir sıra dəyərli işlər görmüşdür. 1920-ci ilə qədər publisist Üzeyir, bəstəkar və yazıçı Üzeyirlə ciyin-ciyinə eyni səviyyədə inkişaf etsə də, əsrin birinci onilliyində bəzən publisist Üzeyir, yazıçı və bəstəkar Üzeyiri üstələmişdir.

Üzeyir Hacıbəylinin jurnalistik fəaliyyətinin son günləri "Yeni iqbal" və "Azərbaycan" qəzeti ilə bağlı olmuşdur. O, 1915-1916-ci illərdə (fevralın 8-nə kimi) "Yeni İqbəl" qəzetində müdir və baş mühərrir işləmiş, 1919-cu ildə isə "Azərbaycan" qəzeti nə müvəqqəti redaktorluq etmişdir. O bir tərəfdən güclü səsioloq kimi xalq, dövlət, vətən və inqilab, əxlaq və məişət məssələləri ilə əlaqədar ciddi jurnalistik və publisistik fəaliyyət göstərir, bir tərəfdən zamanın qabaqcıl maarif xadimi kimi çıxış edir, digər tərəfdən də qüdrətli bəstəkar-yazıçı kimi dövrün demokratik hərəkatı ilə səsləşən əsərlər yazırırdı. Ona görə də XX əsrin ilk onilliyi həm Üzeyir Hacıbəylinin və həm də ümuman Azərbaycan xalqının mədəni hayatında ən uğurlu və ən əlamətdar illər kimi qeyd olunur. Milli operanın əsası məhz bu onillikdə qoyulur, ilk musiqili komediya bu illərdə yaranır, ilk lüğət, ilk maarif dərslikləri, rus ədəbiyyatından ilk tərcümələr bu illərdə meydana çıxıb. Üzeyir Hacıbəylinin bu sahələrdəki böyük xidmətləri yalnız Azərbaycan üçün deyil, bütün Şərqi üçün əlamətdar hadisə idi. "Kaspi" qəzeti 1908-ci il 9 yanvar tarixli nömrəsində yazırırdı: "... "Nicat" cəmiyyəti dram və opera əsəri üçün müsabiqə elan edir.

¹ "Bəsirət" qəzeti, 1914, 28 avqust.

Cəmiyyət bu günlərdə gənc publisist və müsiqici Üzeyir Hacıbəylinin tərtib etdiyi "Leyli və Məcnun" operasının nəşri və quruluş haqqını almışdır. Bu, müsəlman həyatında ilk operadır, özü də ayın 12-də Tağıyev teatrında oynanacaqdır...

Gənc kompozitor, Füzuli poeması əsasında opera yazmış və onun əsərlərindən operaya daxil etmişdir. Şərq mahnıları əsərə ustalıqla qoşdurulmuşdur. Truppa təşkil edilmiş və müəllifin rəhbərliyi altında tamaşa hazırlanır. Operaya böyük xərc sərf edilmişdir¹.

Əsər həmin gün H.Ərəblinskinin rejissorluğu və Ə.Haqverdiyevin dirijorluğu ilə tamaşa qoyulmuş və böyük müvəffəqiyyət qazanmışdır. Demək olar ki, əksər qəzetlər Üzeyir Hacıbəylinin xidmətlərini alqışlamış, əsəri sevincə qarşılamışlar. Bununla yanaşı, "Leyli və Məcnun"un və Üzeyir Hacıbəylinin əleyhinə çıxanlar da az olmamışdır. "Təzə həyat", "Zənbur", "Səda", "Kəliniyyət", "Tuti", "Babayi-əmir", "Bəsirət", "Məzəli" kimi mətbuat orqanları bu cəhətdən daha mühafizəkar mövqə tutmuş, "Hacı İbrahim Qasımov", "Əbdülxalıq Axundov", "Gənc-bekar", "Muxbirimiz Kələmbəş", "Molla Sarsaqqulu", "Kor Aşıq", "Piyada zəvvər", "Tamaşaçı" kimi imzalarla müxtəlif məzmunlu karikaturalar, həcylər, felyetonlar və bir sıra digər qərəzli yazılar dərc etmişlər. Lakin əsl sözü zəmanənin özü dedi. "Leyli və Məcnun"un müvəffəqiyyəti publisist və maarif xadimi Üzeyirin şöhrətini daha da yüksəklərə qaldırdı. Bu böyük sənətkar dövrünün diqqət mərkəziudə duran bir ictimai xadim və vətəndaş səviyyəsinə yüksəldi. Çünkü "Leyli və Məcnun" bədii ruhu ilə təmiz və müqəddəs xalq zovqü və istəklərinə uyğun bir əsər idi. Özü də böyük muğam sənəti üzərində qurulmuş, dərin milli və sosial köklərə malik idi. Bəstəkarın "Şeyx Sənan", "Rüstəm və Söhrab", "Əslı və Kərəm", "Şah Abbas və Xurşidbanu", "Harun və Leyla" operalarında da "Leyli və Məcnun"un bu gözəl ənənələri qorunub saxlanılmışdı. "Leyli və Məcnun" əsrin birinci onilliyindən boylanaraq Üzeyir Hacıbəylinin 40-ci illərə qədərki yaradıcılığına işıq salmışdır. Bütün Şərq üçün əlamətdar hadisə olan bu əsər muğam sənətindən istifadə yolu ilə deyil, tam sərbəst və müstəqil müsiqî dili ilə yazılıydı, bəlkə də bu qədər şöhrət qazana bilməzdi. Üzeyir Hacıbəylinin ən boyuk xidməti onda idi ki, o, xalqını yaxşı tanımış, yaşadığı dövrün ictimai, etik və estetik zövqünə və xarakterinə dərindən bələd olmuşdur. XX əsrin ən çətin və mürəkkəb çağlarında el məhəbbətini qazanmaq üçün ən düzgün yol, xalqın zövqünə uyğun müsiqî dili ilə danışmaq, ona öz mənəviyyatını, zəngin daxili dünyasını göstərən "Leyli və Məcnun" yolu idi. "Kaspi" qəzeti 2 dekabr 1909-cu il tarixli nömrəsində yazi: "Gənc kompozitor Üzeyir Hacıbəylinin ilk təcrübəsi olan "Leyli və Məcnun"

¹ "Kaspi" qəzeti, 1906, 9 yanvar.

operası Şərqi "Romeo və Cülyetta"sı idi. Bu opera kütlənin son dərəcə xoşuna gəldi və hər dəfə göstərilərkən teatr az qala ağzına qədər dolu olur¹". Üzeyir Hacıbəyli bu böyük şöhrətdən məharətlə, xalqının, vətəninin xeyri üçün istifadə etdi. 1910-cu ildə Azərbaycan musiqili komediya məktəbinin ilk qaranquşu olan "Ər və arvad" əsərini yazdı. Yenə də həmin ildə Üzeyirin ikinci opera əsəri "Şeyx Sənan" Azərbaycan sahnəsinə vəsiqə aldı. Artıq musiqi aləminin yeni bir dövrü. Üzeyir dövrü başlandı. Bu haqda bəstəkar özü yazar: "...1910-cu ildə tamamilə musiqi sahəsinə keçib, Avropa musiqisi nəzəriyyəsini öyrənməyə başladım... Sonra Moskvaya gedib Moskva konservatoriyasının professor İlyinskinin kursuna daxil oldum. Burada harmoniyani baş müəllim Sokolovskidən, solfecionu professor Ladoqindən öyrəndim..."²

Əsrin ilk onilliyi Uzeyirin müxtəlif teatr cəmiyyətləri, dövrün qabaqcıl şəxsiyyətləri: C.Məmmədquluzadə, Ə.Haqverdiyev, N.Vəzirov, H.Ərəblinski, H.Sarabski, N.Nərimanov, M.Maqomayev, Q.Pirimov və başqaları, müxtəlif nəşriyyatlarla əlaqə və təmasda olduğu illər kimi də maraqlıdır.

Bələ ki, XX əsrin (1920-ci ilə qədər) elə bir teatr cəmiyyəti, nəşriyyatı və ədəbi klubu olmamışdır ki, Üzeyir Hacıbəylinin bu və ya digər əsəri ilə əlaqədar fəaliyyət və xidmət göstərməmiş olsun. Tağıyev teatrı, Nikitin qardaşları sirk, müsəlman maarif cəmiyyəti, Orucov qardaşları nəşriyyatı, Mailov teatrı, Musa Nağıyev klubu və başqaları bu sahə ilə əlaqədar bir sıra işlər görmüşlər.

Təhsilə gedənə qədər Üzeyir Hacıbəyli bir an da olsa fəaliyyətini dayandırmamış, əksinə, daha məhsuldar işləmiş, yeni-yeni asərlər yaratmışdır. 1910-cu ildə bəstəkarın yeni bir operası - "Rüstəm və Söhrab" meydana çıxmışdır. "Günəş" qəzeti həmin il nömrələrinin birində yazar ki, "noyabrın 12-də Tağıyev teatrında əvvəlinci dəfə Üzeyir Hacıbəylinin tərtib etdiyi "Rüstəm və Söhrab" adlı təzə operası oynanacaq"³.

Üzeyir Hacıbəylinin XX əsrin əvvəllərindən artmağa başlayan bəstəkar və yazıçı hörməti əsərdən-əsərə, ildən-ilə daha da qüvvətli bir şəkil aldı.

1911-ci ildə tamaşaşa qoyulan "O olmasın, bu olsun" musiqili komediyası Üzeyir Hacıbəylini böyük dramaturq kimi təsdiq etdi. Q.Şirvanski adlı bir müəllif "Zakavkazye" qəzetiinin 29 iyun nömrəsində yazar: "...Əsərin ədəbi qiyməti haqqında mətbuatda çox yazılmışdır. Ona görə də mən ona toxunmayacağam. Ancaq onu deməliyəm ki, "O olmasın, bu olsun" bizim yeni doğulmaqdə olan dram

¹ "Kaspi" qəzeti, 1906, 2 dekabr.

² Yenə orada.

³ Q.Məmmədli. Göstərilən əsəri, səh.85.

ədəbiyyatımıza böyük hədiyyədir. Onun müəllifinin adı isə artıq Axundzadə, Vəzirov, Haqverdiyev kimilərinin sırasında yer tutmuşdur.¹". Üzeyir Hacıbəylinin ən böyük xidmətlərindən biri bunda idi ki, o, hər bir yeni əsərinin müvəffəqiyyətindən son dərəcə düzgün nəticə çıxarı, arxayınlışdır, həmin xətti davam etdirirdi.

Buna görədir ki, ədib-bəstəkarın əsərlərinin yaranma tarixləri arasında o qədər də böyük vaxt fərqi yoxdur. "O olmasın, bu olsun"un təsiri qurtarmamış Üzeyir Hacıbəyli "Şah Abbas və Xurşidbanu" operasını yazır. "Baku" qəzeti 1912-ci il 11 aprel tarixli nömrəsində yazar: "Aprelin 9-da Tağıyev teatrında talantlı samorodok müsəlman kompozitoru Hacıbəyli cənablarının "Şah Abbas" operası oynandı..."

Teatr tam mənəsi ilə ağzınadək dolu idi. Tamaşaçılar Şah Abbasın "xalq kütləsi içərisinə girməsi hadisəsini" böyük diqqətlə izleyirdi...

Tar və kamança müşayiəti ilə çalınan xalq mahnıları diqqətlə dinlənilirdi... Artıslar və Hacıbəyli dəfələrlə səhnəyə çağırıldılar".²

1912-ci ildə tamaşaşa qoyulan "Əsli və Kərəm" operası Üzeyir Hacıbəylinin sənətkar şöhrətinə dəyərli əlavə oldu və Üzeyirin adını görkəmli bəstəkar kimi də əbədiləşdirdi. Həmin ilin 20 may nömrəsində "Baku" qəzetində dərc olunan "Q.M." imzalı bir məqalədə deyilir: "Mən Uzeyir bəy Hacıbəylinin operalarının hamısını görməmişəm, lakin mayın 18-də Mayilov teatrında "Əsli və Kərəm" operası birinci dəfə oynandığı zaman deyirdilər ki, bu opera bizim gənc kompozitorun qələmindən çıxmış operalardan yüksəkdir..."

Müəllifi çağırıldılar, artistlər onu ciyinlərində səhnəyə gətirdilər. Hacıbəyli layiq olduğu şiddətli və gurultulu alqışlarla qarşılandı.

Teatr ağızına kimi dolu idi. Tamaşaçıların xahişinə görə bu opera mayın 22-də təkrar oynanacaqdır".

Üzeyir Hacıbəyli bütün bu müvəffəqiyyətlər içərisində böyük narahatlılıq keçirirdi. O, daha yüksək səviyyəli əsərlər yazmaq üçün özündə həvəs, qüvvə, güc hiss etsə də, dərin musiqi savadı, mükəmməl musiqi nəzəriyyəsi və maddi imkan sahəsində korluq çəkirdi. Ona görə də oxumaq, təhsilini artırmaq və dünya musiqi mədəniyyətinə daxil ola bilən bir istedad sahibi kimi yetişmək istəyirdi. Üzeyir Hacıbəyli bu arzusunu həyata keçirmək məqsədi ilə 1912-ci ildə iki il müddətinə Moskvaya oxumağa gedir. Maddi cəhətdən təmin olunmaq, təhsilini yarımcıq qoymamaq üçün yazdığı "Ər və arvad", "Leyli və Məcnun" və başqa səhnə əsərlərini "Nicat" cəmiyyətinin ixtiyarına verir. "Nicat" cəmiyyəti də ildə 3000 manat olmaq şərtilə Üzeyir Hacıbəyliyə ayda 250 manat pul göndərməyi vəd edir. Bu haqda Üzeyir Hacıbəyli dostu, yazıçı-bəstəkar M.Maqomayevə yazdığı məktubların birində

¹ "Zaqafqaziya" qəzeti, 1911, 29 iyun.

² "Baku" qəzeti, 1912, 20 may.

deyir: "Nicatın firildaqçıları bizi aldatmaq isteyirlər. Mən nəinki onların iki ildən sonra mənə

verməli olduqları məbləğin olimdən çıxacağından, həm də mənə layiq məvacib verməkdən bir gim imtina edəcəklərindən qorxuram. Əgər bu qorxuma sən də şəriksənsə, məni qabaqcadan xəbərdar et, bir tədbir görüüm, yoxsa çıxılmaz vəziyyətdə qala bilərəm¹".

Nəinki dostlar, qohumlar, hətta dövrün bütün qabaqcıl ziyanlıları Üzeyir Hacıbəylini düzgün başa düşür, onun maddi vəziyyəti və imkani ilə əlaqədər bütün səhbətlərini ictimai mənada dərk edir, musiqi mədəniyyətimizin gələcək inkişafı üçün əllərindən gələni əsirgəmirdilər. "Yeri gəlmışkən bir məsələyə də toxunmaq istərdik. Bu da Cabbar Qaryagdi oğlunun 1912-ci ildə Varşavadan qayıdarkən o zaman Moskvada təhsil alan Üzeyir Hacıbəylinin şərəfinə bir neçə konsert verməsi və bundan yığılan vəsaitin gənc bəstəkarın təhsilinə və qeyri ehtiyaclarına sərf edilməsi məsələsidir"².

Üzeyir Hacıbəyli maddi vəziyyətin ağırlığı üzündən Moskvada çox qala bilmir və Bakıya qayıdır. Bir müddət yenidən bədii yaradıcılıqla məşğul olur. Maddi imkan əldə etdikdən sonra təhsilini davam etdirmək üçün 1913-1914-cü tədris ilində Sankt-Peterburqa gedir. Professor Qalafatindən harmoniyani öyrənməyə başlayır. Peterburqda ikən məşhur "Arşın mal alan" musiqili komediyasını yazar. Bu əsər Üzeyir Hacıbəylini bütün dünyada məşhər edir. Bir ilin içərisində "Arşın mal alan" yalnız Bakı teatr səhnələrində 150 dəfədən çox oynanılır, tezliklə bir sıra dillərə tərcümə edilir, özünü son dərəcə güclü və çoxlu tərəfdarlar, o cümlədən əleyhdarlar qazanır. Əsər haqqında nə qədər qeyri-real deyinmələr, ağız büzmələr olsa da, bu cizma-qaraçılardan heç biri onun böyük təsir gücünü azalda bilmir, əksinə, tamaşadan-tamaşaşa əşərin müvəffaqiyətləri artır, ços-cox uzaqlara yayılır. "Vaqif" qəzetinin 10 yanvar tarixli nömrəsində dərc olunan "1916-ci ildə Milli səhnə və sahnə ədabiyyatı" məqaləsində deyilirdi: "...Hesabat ilində Üzeyirbəyin "Arşın mal alan" adlı operettası rus və gürcü dillərinə tərcümə edilib oynanılmışdır.

Bu gün Qafqaz səhnəsində ayrıca zikr edilməyə layiq bir şəxsiyyət varsa, o da Üzeyirbəy Hacıbəyli cənablarıdır, Petrograd ali musiqi məktəbinə tamam etmiş bu şəxs, Qafqaz müsəlmanlarının birinci kompozitorudur. Qafqaz operası bundan on il əvvəl onun "Leyli və Məcnun" adlı operası ilə başlamış idi. Hazırda Üzeyirbəy tərəfindən musiqi ilə tərtib edilib opera tərzində oynanılan milli pyeslərin sayı ona çatır"³.

¹ Q.Məmmədli. Göstərilən əsəri, səh.1 18.

² F.Əmirov. Musiqi aləmində. B., Gənclik, 1983, səh. 78.

³ Q.Məmmədli. Göstərilən əsəri, səh,216.

Üzeyir Hacıbəylinin belə böyük xidmətləri heç də hakim dairələrin xoşına gəlmir. Buna görə də Üzeyir Hacıbəylinin evi bir neçə dəfə polis tərəfindən yoxlanılmış, o, bir sıra təhqir və məzəmmətlərə məruz qalmışdır. Bu hədə-qorxular Üzeyiri öz sosial məqsədindən döndərə bilmir.

"Leyli" və Məcnundan "Arşın mal alan" a qədərki qısa bir dövr Üzeyir Hacıbəyliyə əsrlərə siğmayan böyük şöhrət götür. Yalnız "Arşın mal alan" əsərinə əsasən demek olar ki, Üzeyir Hacıbəyli nəinki Zaqqafqaziya və Orta Asiya respublikalarında, habelə Yaxın Şərqi ölkələrində tanınmağa başlayır. Komediyanın Amerika, Fransa, İngiltərə və bir sırada digər xarici ölkələrdə tamaşaşa qoyulması, dünyanın əksar dillərinə tərcümə edümosi Üzeyir Hacıbəyliyə dünya şöhrəti qazandırı. Üzeyir Hacıbəyli bütün ömrünü, bilik və bacarığını müasir mədəniyyətin, musiqi elmi və musiqi sənətinin inkişafına sərf edir. Muxtəlif təhsil sistemli musiqi məktəblərinin açılması, Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının təşkil olunması, dünya musiqi mədəniyyəti səviyyəli kadrların yetişdirilməsi, Azərbaycan musiqi tarixi və musiqi nəzəriyyəsinin yaradılması sahəsində xüsusi xidmətlər göstərir. Bununla yanaşı, bir-birinin ardınca musiqi təhsili və metodikasına aid dərslik və dərs vəsaitləri çap etdirir, yeni-yeni musiqi əsərləri yazar. 1934-cu ildə "Azərbaycan xalq türk musiqisinin əsasları", 1935-ci ildə "Azərbaycan xalq mahnılarının adlarını öyrənmək üçün təlim", "Çahargah" mövzusunda "Birinci fantaziya", "Şur" üzərində "İkinci fantaziya" və s. əsərlərini çap etdirir. 1936-1937-ci illərdə Üzeyir Hacıbəyli daha zəngin fəaliyyət göstərir. Zamanla səsləşən, müasir insanın zövqünə, ruhuna yatan dərin məzmunlu əsərlər yaratmaq, bütün musiqi kadrlarını yeni həyata səfərber etmək üçün yollar axtarır, bu sahədə gözəl nümunələr göstərir. 1937-ci ildə "Koroğlu" operasını yaradır. Bu əsər eyni zamanda Üzeyir Hacıbəylinin dünyagörüşünün milli mahiyyəti, Üzeyir fantaziyası və istedadının qüdrət və əzəmətinin ifadəsi idi. Xalqılık, vətənpərvərlik ideyaları ilə yoğrulan "Koroğlu" operası yalnız bir musiqi əsəri kimi deyil, həm də klassik irsə, xalqın tarixinə, el ədəbiyyatına yanaşmaq, onlardan yaradıcı şəkildə istifadə etmək və xüsusilə də mədəni irs və folklor ənənələrini müasir dövrün tələb və prinsiplərinə uyğun davam etdirməyin gözəl nümunəsi idi. İlk gündən məişətə, musiqi mədəniyyətinə daxil olan bu əsər, eyni zamanda Azərbaycan xalqının qəhrəmanlıqlarla dolu zəngin tarixini, xalqın əyilməzliyini, qəhrəman keçmişini və böyük fədakarlığının təbiiliyi və qanunaşıyğunluğunu əks etdirən təbliği bir əsərdir. 1938-ci ildə Moskvada keçirilən Azərbaycan ədəbiyyatı və incəsənəti dekadasında "Koroğlu"nun birinci yer tutmasının səbəblərindən biri də bu idi.

Qədirbilən xalqımız bütün vətəndaş ziyalılarının, sənətin inkişafı namənə fədakarlıqlar göstərən bütün qələm sahiblərinin həmişə dostu və xeyirxahi olmuş, onların xidmətlərini yüksək qiymətləndirmişdir. Fikrət Əmirov "Üzeyir məktəbi" məqaləsində yazar: "...Üzeyir Hacıbəylinin gənclərə münasibətində mən həmişə təmkinli bir qətiyyət, doğma bir tələbkarlıq duymuşam. Yeri gölmüşən deyim ki, məni Üzeyir musiqisinin yetirməsi adlandıranlar var. Bu adla yalnız fəxr edirəm. Mən Üzeyir müəllimdən xalq musi-

qisinin paklığını mənimsəmişəm. Üzeyir musiqisini nə qədər dinləsəm, mənə elə gəlir ki, ilk dəfədir eşidirəm, hər dəfə o mənə təzə görünür. Yaşa dolduqca dərk etmişəm ki, nə yaxşı bu böyük sənətkarla durub-oturmaq səadəti mənə də nəsib olub, onun unudulmaz məsləhətlərini eйтmişəm"¹.

Üzeyir sənəti, Üzeyir irsi haqqında onlarca elmi-nəzəri məqalə, tədqiqat əsərləri və digər yazılar dərc olunmuşdur. Lakin elə bir əsər, xatirə və tədqiqat yoxdur ki, Üzeyir Hacıbəyli bir ictimai vətəndaş, yaradıcı sənətkar və böyük vəzifələr daşıyıcısından başqa, müdrik və maraqlı bir şəxsiyyət, son dərəcə xeyirxah, nəcib, böyük ürək və qəlb sahibi, mətin dost, sədaqətli yoldaş, alicənab ailə başçısı, hər şeydən əvvəl də sadə və təvazökar bir insan kimi təqdim olunmasın və xatırlanmasın. Böyük Üzeyir şəxsiyyəti haqqındaki bu həqiqətlər yalnız ayrı-ayrı elm və mədəniyyət xadimlərinin, yazıçıların, şairlərin, bəstəkar və rəssamların, heykəltəraş və incəsənət ustalarının və ümumən, müxtəlif sənət və elm sahəsində çalışıyan tanmış mütəxəssislərin yazılarında, tədqiqat əsərlərində qorunub saxlanılmış, bunlar eyni zamanda Hacıbəylinin zəngin ədəbi irsinin də zinət və bəzəyi kimi onun hər bir əsərində özünü bürüzə verir. Bu da onunla əlaqədardır ki, Üzeyir Hacıbəylinin böyük yaradıcılığı ilə onun böyük şəxsiyyəti arasında möhkəm əlaqə və bağlılıq olmuşdur. Sənətkar şəxsiyyəti ilə sənətkar yaradıcılığı arasında olan bu qarşılıqlı əlaqə və təsirin nəticəsində yaranan böyük və dahi ədəbi şəxsiyyətlər isə, yalnız xalqının içərisində qapanıb qalmır, bütün ölkənin rəğbət simvoluna çevrilir, minnətsiz və təmənnəsiz olaraq dünya klassikasına daxil olur. Üzeyir Hacıbəyli məhz belə sənətkardır. "Biz böyük Üzeyir yaradıcılığında bu Antey qüdrətinin sırlarını hələ çox öyrənməliyik"².

Abdulla Abasov

¹ F.Əmirov. Musiqi aləmində, səh.143.

² Yenə orada. səh.150.

LEYLİ VƏ MƏCNUN

4 PƏRDƏ 6 ŞƏKİLLİ OPERA

İŞTİRAK EDİRLƏR

Məcnun (Qeyyis)--məşhur cavan ərəb.

Əbü'l-Qeyyis--Məcnunun atası.

Ümmü'l-Qeyyis--Məcnunun anası.

Leyli--Məcnunun sevgilisi.

Fatih--Leylinin atası.

Ümmü'l-Leyli--Leylinin anası.

İbn-Səlamü--dövlətli ərəb.

Nofla--sərkərdə.

Zeyd--Məcnunun dostu.

Birinci ərəb.

İkinci ərəb.

Üçüncü ərəb.

Dördüncü ərəb.

Beşinci ərəb.

Altıncı ərəb.

Yedinci ərəb.

Ərəblər, döyüşçülər, uşaqlar.

BİRİNCİ PƏRDƏ

Vaqe olur məktəbdən kənara bir çəmən də. Məcənun bir kənarda durub, Leyli nini yolumu gözləyir. Pərdədən qabaq musiqi çalınır, xor və cəmi əhli-məclis "Şəbi-hicran" havası oxuyurlar.

(Musiqi)

Həm xor--

Şəbi-hicran yanar canım, (2 dəfə)
Tökər qan çeşmi-giryani, (2 dəfə)
Oyadər xalqı əfqanım, (1 dəfə)
Qara bəxtim oyanmazmı?! (2 dəfə)

(Musiqi)

Güli-rüxsarına qarşu (2 dəfə)
Gözümdən qanlı axar su, (2 dəfə)
Həbibim, fəsli-güldür bu, (1 dəfə)
Aخار sular bulanmazmı?! (2 dəfə)

PƏRDƏ

(Hamı dağılır, Məcnun qalır)

Musiqi: mahur-hindi.

Məcənun--

Yəndi canım hicr ilə, vəsli-rüxi-yar istərəm,
Dərdməndi-firqətəm, dərmanı-didar istərəm.
Bülbüli-zarəm, deyil bihudə əfqan etdiyim,
Qalmışam nalan qəfəs qeydində, gülzar istərəm.

Leyli (gəlir, mahur-hindi üstə)--

Eşq damınə giriftar olalı zar olubam,
Nə bəladır ki, ona böylə giriftar olubam.
Qüdrətim yox ki, qılam kimsəyə şərhi-qəmi-dil,
Öylə kim, arizəyi-hicr ilə bimar olubam.

(Musiqi şikəsteyi-fars çalır, Məcənun Leyli yə yavuqlaşır oxuyur).

Məcənun--

Gördüm ol xurşidi-hüsün, ixtiyarım qalmadı,
Sayə tək bir yerdə durmağa qərarım qalmadı.
Rahi-eşq içrə mənə ancaq fəna məqsud idi,
Şükr kim, məqsudə yetdim, intizarım qalmadı.

Leyli--

Dili-zarimdə nə kim, var bilirsən, bilirəm,
Yar, hali-dilimi zar bilirsən, bilirəm,
Mən, nə hacət ki, qılım şərh sənə hali-dilim,
Dili-zarimdə nə kim, var bilirsən, bilirəm,

(Musiqi: təsnif)

Leyli və Məcənun (bir yerdə)--

Ah eylədiyim sərvi-xuramanın üçündür, (2 dəfə)
Qan ağladığım qönçeyi-xəndanın üçündür. (2 dəfə)
Sərgəştəliyim kakılı-mücgannı ucundan, (1 dəfə)
Aşüftəliyim zülfə-pərişanın üçündür. (1 dəfə)

(Musiqi: segah)

Məcənun--

Payibənd oldum səri-zülfə-pərişanın görüb,
Nitqdən düşdüm ləbi-ləli-dirəxşanın görüb.
Oda yandım şəmvəş canım baxıb rüxsarına,
Çərxə çəkdir dudi-dil sərvi-xuramanın görüb.

Leyli--

Könlüm açılır zülfə-pərişanını görcək,
Nitqim tutulur qönçeyi-xəndanını görcək.
Baxdıqca sənə qan saçılır didələrimdən,
Bağrım dəlinir navəki-mücgannını görcək.

(M u s i q i: segah)

M o c n u n--

Qəddin həlakiyəm, düşə bilməm əyaqına,
Bir eşqə düşmüsəm ki, bulunmaz nəhayəti.
Bildim təriqi-eşq xətərnakdır, vəli
Mən dönməzəm bu yoldan, ölüm olsa qayəti.

L e y l i--

Ey hər təkəllümüm xəti-səbzin hekayəti,
Virdim həmişə məshəfi-rüxsarın ayəti,
Mən kim, səni görəndə gedir əldən ixtiyar,
Gəlməz bəyanə möhnəti-eşqin şikayəti,

(Bu halda qızlara L e y l i yə tərəf gəlib oxuyurlar).

(M u s i q i)

Qızlara--

Nagah olur, Leyli, atan agah (2 dəfə)
Kim, qeyrilə aşına olubsan, ay Leyli! (2 dəfə)

(M u s i q i)

Layiq deyil, Leyli, sənə bu üslub, (2 dəfə)
Yaxşı nəzər eyləsən yamandır, Leyli! (2 dəfə)

(M u s i q i)

(L e y l i n i aparırlar, M o c n u n tək qalib, bikef oturur. Bu halda M o c n u n u n a t a s i gəlir).

M o c n u n u n a t a s i (çahargah üstə)--

Ey bülbülü-bustani-bidad!
Hali-dilimi mənə bəyan et,
Əsrari-nəhanini əyan et.
Kim aldı əlindən ixtiyarın?

Kim eylədi tırə ruzigarın?
Nə seyrdəsən, sənə tələb nə?
Bu naleyi-zarinə səbəb nə?
Dəryada isə sənə dürü-kam,
Sən söylə, mən eyləyim sərəncam.

(M u s i q i: çahargah)

Məcnuun--

Ey piri-şikəstə hali-naşad,
Tanrıycün əlimdən eyləmə dad.
Demə ki, nədir bu macəralar,
Səndən mənə yetdi bu bəlalar.
Mən bilməz idim qəmi-cahanı,
Təşvişi-zəminü asimanı.
Bilməzlik ilə xoş idi halım,
Nə hüsňü, nə eşq idi xəyalım.

(Məcnuunun anası gəlir və müxalif üstə oxuyur)

Məcnuunun anası--

Ey rahəti-canü nuri-didə!
Fərzəndi-yeganeyi-güzidə!
Sən sərvsən, olmagıl giranbar!
Azad ola gör, nə kim giriftar!
Sən ləlsən, olmagıl səbüksəng,
Döndərmə günəş görüb rəvan rəng!
Bizdən bu nəsihəti qəbul et!
Hər ləhzə bizi, yetər, məlul et!

Məcnuun--

Ey ruhi-rəvanım ata, ana!
Kami-dilü canım ata, ana!
Bildim bu işi özümə layiq,
Leyli sənəmə mən oldum aşiq.
Sonra olubam bu işdən agah,

Amma nə deyim, nə söyləyim?
Ah! Yoxdur bu işimdə ixtiyarım,

(Çahargaha enir)

Əql oldu zəifü, eşq əlib,
Xatir nigəran, nigari cazib.

A t a s ı (çahargah üstə)--

Can vermə ğəmi-əşqə ki, eşq afəti-candır.
Eşq afəti-can olduğu məşhuri-cahandır.
Yaxşı görünür surəti məhvəşlərin, əmma
Yaxşı nəzər etdikdə sərəncamı yamandır.
Eşq içərə əzab olduğun ondan bilirom kim,
Hər kimsə ki, aşiqdir işi ahü fəğandır.

(M u s i q i: təsnif)

A t a s ı--

Durun gedək evimizə! (2 dəfə)

A n a s ı--

Qeysim, Qeysim!... (1 dəfə)

M ə c n u n--

Ata, ana, eşqin həvası
Məni məcnun edəcəkdir,
Məni məcnun edəcəkdir!...

(M u s i q i)

A t a s ı--

Mən sənə Leylini gedib, alıb istərəm, (2 dəfə)

A n a s ı--

Oglum, oglum!... (1 dəfə)

Məcənn--

Ata, ana, eşqin həvəsi
Məni məcnun edəcəkdir,
Məni məcnun edəcəkdir.

(Musiqi)

PƏRDƏ

İKİNCİ PƏRDƏ

Vaqə olur Leylinin evində. Leyli və annası oturubdurlar. Pərdə qalxmazdan qabaq musiqi (səmayi-şəms) çalınır; pərdə qalxır, Leylinin anası oxuyur.

Leylinin annası--

Ey şux! Nədir bu göftügülər?
Qılmaq sənə tənə eybcülər?

(Musiqi)

Nəyçün özünə ziyan edirsən?
Yaxşı adını yaman edirsən?

(Musiqi)

Derlər səni eşqə mübtəlasən,
Biganələr ilə aşinasən.

Leyli--

Ey munisi-ruzigarım, ana!
Dürgi-düri-şahvarım ana!

(Musiqi)

Sözlər dersən ki, bilməzəm mən,
Məzmununu fəhm qılmazam mən.

L e y l i n i n a n a s i--

Sən hardanü eşq zövqü hardan?
Sən hardanü dust zövqü hardan?

(M u s i q i)

Oğlan əcəb olmaz olsa aşiq,
Aşıqlıq işi qızə nə layiq?

L e y l i--

Dersən məşuqü eşqü aşiq,
Mən sadə ürək tifli-sadiq;
Bilməm nədir ol hədisə məzmun?
Söylə! Necə olmayıım digərgün?

L e y l i n i n a n a s i--

Neylərsən əgər atan eşitsə,
Qəhr ilə sənə siyaset etsə?

(M u s i q i)

Minbəd gəl eylə tərki-məktəb.
Bil əbcədini həmin cədū əb.

(M u s i q i)

Gərçi adın oda dildə məzkur,
Görmək səni ola geyri-məqdur.

L e y l i--

Mən məktəbə rəyim ilə getməm,
Bir şügli xilafı-rəyin etməm.

Billah, mənə həm bu idi məqsud,
Məktəbdə olurmu tifl xoşnud?
Artıq bu sözü mükərrər etmə,
Lütf eylə, məni mükəddər etmə!

(Musiqi)

(Şur çalınır. Qapı döyüür. Leylinən asılı durub o biri qapıdan çıxırlar. Leylinin atası gəlib qapını açır. Məcnunun atası və bir neçə ərab galırlar. Leylinin atası onlara oturmağı təklif edir. Məcnunun atası onlara müraciət edib oxuyur).

Məcnunun atası (şur üstə) --

Ey qədrli qibleyi-qəbait!
Əslü nəsəbim sənə əyandır,
Hökmüm neçə min evə rəvandır.
Məşhuri-qəbailəm səxadə,
Mərufi-təvəfəm ətadə.
Nəxli-əməlim səmər veribdir,
İyzəd məna bir gühər veribdir.
Hala dilərəm bu türfə lölü,
Bir ləl ilə ola həmtərazu.
Lütf eylə, inayətü kərəm qıl!
Ol ləl ilə dürrü möhtərəm qıl!

Leylinin atası (şur üstə)--

Ey qovm içində bir xirədmənd!
Mən kimi əsiri-dəmi-fərzənd!
Müşgülçə xitabdır xitabın,
Bilməm necə verəyim cavabın.
Qürbün, bilirəm, mənə şərəfdir,
Əmma xələfin əcəb xələfdir.
"Məcnun"--deyə tən edir xələyiq,
Məcnuna mənim qızım nə layiq?!

(Musiqi)

X o r--Ərəblər (təsnif üstə)

Ey ərəb, bizləri məyus etmə!
Vergilən Leylini Qeyşə getsin.

Q e y s--

Maldan da, candan da, puldan da,
Maldan da, candan da, puldan da,
Hamidan artıqdır, bil bunu, ərəb
Bil bunu, ərəb!

(M u s i q i)

L e y l i n i n a t a s i--

Xeyr, vermərəm, vermərəm, vermərəm!
Vermərəm, vermərəm, vermərəm!
Leyliyə yaraşmaz divana oğlan,
Divanə oğlan!

(M u s i q i: kurd-şahnaz)

Ərəblər əl ilə, göz ilə L e y l i n i n a t a s i n i rağib etmək istəyirlər.

M ə c n u n--

Ya rəbb! Bəlayi-eşq ilə qıl mübtəla məni,
Bir dəm bəlayi-eşqdən etmə cida məni.
Az eyləmə inayətinini əhli-dərdən,
Yəni ki, çox bəlalara qıl mübtəla məni.

(Qonaqlar gedirlər, musiqi yenə şur çalır.)

L e y l i n i n a t a s i (təkcə)--

Nəsl ilə olur bəqayıi-insan,
Nəzmi-bəşərü nizami-dövran.
Can cövhərinə bədəldir övlad;
Övlad qoyan, qoyur həmin ad.
Xoş ol ki, xələfdən ola xoşdil,

Dünyada bir oğlu ola qabil.
Ah, olsa əgər səfihü sərkəş,
Ətvari kərihü xülgı naxoş,
Təşni oxuna olub nişanə,
Bizar ola ondan ata-anə.

(Qapı döyüür, Leylinin atası qapını açır. İbn-Səlam ilə bir neçə ərəb
daxil olub oxuyurlar).

(Musiqi)

Ərəblər--

Ali-cahani bilib, gəlmışik ziyarətə,
Bir əmri edib izhar, əncamin alaq səndən,
Əncamin alaq səndən.

(Musiqi)

Leylinin atası--

Xoş gəldiz, səfa gəldiz, məni siz uca etdiz,
Hər əmrə varam hazır, mümkündürsə əlaci,
Mümkündürsə əlaci.

(Musiqi)

Ərəblər--

Bu oğlan İbn-Səlam, hər cahi-cəlali çox.
Əmma ki, onun, heyfa, həmdərdi-həmsirri yox,
Həmdərdi-həmsirri yox.

(Musiqi)

Ərəblər--

Bilmişdir sənin vardır ismətli
gözəl qızın,

İstər kim, ola sənlə həm qom, həm dost, həm aşina.
Həm qom, həm dost, həm aşina.

(M u s i q i)

L e y l i n i n a t a s i--

Ey tayifeyi-nəcib, mən bu təklifə şadam.
Xudavəndin əmrilə verdim Leylini getsin,
İbn-Səlamın olsun.

Ə r ə b l ə r (İbn-Səlama)--

İbn-Səlam, ilahi
Səni xoşbəxt eyləsin!

(M u s i q i)

İ b n-S ə l a m--

İmdi sən mənə oldun ata-anadan əziz,
Allah qoysa, mən də ollam sənə oğul yerində,
Sənə oğul yerində.

Ə r ə b l ə r--

İndi biz gedək toy üçün tədarükə başlayaq,
Tədarükə başlayaq.

(H a m ı gedir. L e y l i çıxıb qatar oxuyur.)

L e y l i--

Xilafı-rəyim ilə, ey fələk, mədar etdin,
Məni gül istər ikən mübtəlayi-xar etdin....

PƏRDƏ

ÜÇÜNCÜ PƏRDƏ

Vaqe olur bir m e ş ə d ə , şübh açılmağa yavuqdur; səhnədə əvvəl heç kəs yoxdur;
ətrafdə bir dağ görünür, musiqi bayati-Şiraz başlayır; bir qədər sonra Məcnu nə dəli
sifətində çıxır, başıaçıq, ayaqyalın və s.

(oxuyur).

(M u s i q i)

Məcnu n--

Fəzayı-eşqi ta gördüm, səlahi-aqlən durəm,
Məni rüsva görüb, eyb etmə, ey naseh ki, məzurəm.
Əgər çaki-giribən eyləsəm, mən etməyin, çün mən
Mətai-nəngdən arəm, libasi-ardən urəm.
Mənu sahraryı-vəhsət mənzil etməm afiyət güncün,
Əsiri-dami-zülmət olmazam, çün talibi-nurəm.
Bəlayi-eşqü dərdi-dust tərkin qılmazam, zahid,
Məni rəyimlə sanmın, eşq sultaninə məmurəm.

(Məcnu n oxuduqca dağ tərəfindən əks-səda gəlir.)

(M u s i q i: bayati-kurd)

(Məcnu n dağa üz tutub oxuyur.)

Ey guşənişini-pakdamən!
Suzi-cikərimdən oldun agah,
Əhsən-tü əhsən-tü, barəkallah!
Sənsən mənə həmdəmü müvafiq,
Birdəm qoşalım səda sədayə,
Gel ağlayalım bu macərayə.

(M u s i q i)

Qızlar (pərdə dalından)--

Bu gələn yara bənzər,
Telləri qara bənzər.
Oğlan, oğlan, bir bəri bax, bəri bax, bəri bax!...

Qoşa xal var üzündə....
Allana-sallana telləri var,
Xirdaca-xirdaca gözləri var,
Gəl, Leyli, bala, gəl, Leyli!
Gedək gəzək bu bağda.
Gül açılıb, bülbülb oxur,
Gül açılıb, bülbülb oxur,
Gul acılıb, bulbul oxur!...

(Məcunuñ Leylini və Leyli Məcunuñ görüb, bir-birinin üstünə yüyürüb
bərk qucaqlaşırlar. Bir-iki saniyə sonra işıq keçir, qaranlıqda qızlar Leylini
aparırlar, Məcunuñ tək qalır).

(Musiqi: rast)

(Məcunuñ atasının sösi gəlir və sonra özü də səhnəyə çıxır və Məcunuñ
tapır).

Məcunuñ atasi--

Ey cövhəri-canımın həvası,
Ey dideyi-bəxtimin ziyası!
Səndən nə rəva bu macəralar,
Sərmayeyi-eyb olan sədalər.
Derdim olasan mənim pənahım,
Fəxrim, şərəfim, ümidgahım.
Vəhşilər ilə nədir bu birlik?
İnsan ilə xoş deyilmə dirlik.
Rəhm et məni-zarü namuradə,
Qoyma bu məşəqqətü bəladə.

Məcunuñ--

Söylə görüm, ey mənə verən pənd,
Danayı-süxən və ru xirədmənd.
Kimsən və nədir bu küftüküler?
Bifaidsə batıl arizulər.
Get! Dərdimə sən dəvə deyilsən,
Biganəsən, aşına deyilsən.
Mən böylə kəlamə tutmazam guş,
Leyli sözü söylə, yoxsa xamuş!

(Bu halda bir neçə ərəb gəlib keçərkən bu macəranı görüb, Məcunuunatasinda
a n soruşurlar).

(Musiqi; təsnif)

Ərəblər--

Söylə bir görək, ərəb, bu cavan nədən xəstə, (2 dəfə)
Bəlkə bizdə bu dərdin davası tapıla kaş....
Davası tapıla kaş, davası tapıla kaş....
Ey, biz də dünya görmüş adamız, (2 dəfə)
Xəstolərə dava edəriz.
İnsan başına əloni bilmək gərək. (2 dəfə)

(Musiqi)

Məcunuunatasi--

Allahın bəndələri, bu mənim fərzəndimdir, (2 dəfə)
Eşqdir bunun dərdi, olub bir qızə aşiq,
Leyliyə budur aşiq! (2 dəfə)
Ey, hər təbibə getdim, söylədim,
Dərdi-eşqə əlac istədim.
Min cürə dəva verdilər, kar etmədi.... (2 dəfə)

(Musiqi)

Ərəblər--

Ey pir, bunun dərdinə əlac bircə şey var, (2 dəfə)
Kəbəyə aparasan, həcəri görə bəlkə.
Həcəri görə bəlkə,
Dərdindən ola azad,
Ey, səcdə qılsın Kəbəyə oğlan, (2 dəfə)
Sən də üz tut dərgahi-ilahə,
Qılgılən münacat, dilə bir əlac. (2 dəfə)

(Musiqi: əraq)

Məcənn--

Eşq dərdi, ey müalic, qabili-dərman deyil!
Cövhərindən eyləmək cismi cida asan deyil!
Dövr kövründən şikayət edənə aşiq demə,
Eşq məsti vaqifi-keyfiyyəti-dövran deyil!
Canı canan ittilədi fariq eylər cismədən,
Cismədən əgah olan can vasili-canın deyil!

(Musiqi: heyrati; Nofəl qoşunu ilə gəlir; bunları görüb oxuyur.)

Nofəl--

Ey xəstə, nədir bu çəkdiyin zəhmətü rənc,
Viranadə zaye etdiyin dürrü gənc?!
Vəhşi nə bilir sənin məqamın? (2 dəfə)
Hal əhlisən, istə, əhli-hali etsin əlac,
Hal əhlisən, istə, tapasan şəfa.

Ərəblər həmisi--

Bu oğlan aşiqdır

(Musiqi)

Leyli adlı bir gözələ.
Əmma bəxti yar olmaz;
Atası qızı verməz.
Bu da qızın eşqindən olmuş divanə, (2 dəfə)
Əl çəkib dünyadan, ata-anadan qaçıbdır.
Əl çəkib dünyadan, məcnun olubdur.

(Musiqi)

Nofəl--

Ey cavan, bildim dərdini sənin, bəladır,
Əmma ümidi kəsmə, allah kərimdir.
Mən cəhd eylərəm, Leylini sənə alaram,
Qızıl istəsələr, qızıl bəxş eylərəm.
Yoxsa qılıncımın zoru ilə alaram.

(M u s i q i)

(N o f ə l kağız yazıb göndərir.)

M a c n u n (Kabili üstə)--

Sükr eylərəm, ey yeganeyi-ahd!
Tədbirimə çoxlar etdilər cəhd.
Səndə, bilirom ki, lütf çoxdur,
Nə sud ki, məndə bəxt yoxdur.
Bəxtim, bilirom, mənim yamandır,
Sud istədiyin mənə ziyandır.

Ə r ə b l ə r--

Ey Nofəl, məlumdur, səndə şücaət çoxdur,
Əmma ki, Məcnunun bəxti, taleyi yoxdur.

M a c n u n--

Bəxtim, taleyim yoxdur, bəxtim, taleyim yoxdur,

Mən ki, məcnunəm.

Ə r ə b l ə r--

Məcnunin də allahdan başqa bir əlacı yox,
Ona əlac olsa allahdan olar.

(M u s i q i)

N o f ə l--

Qəm çəkmə ki, mən olunca sənə qəmxar,
Yarın, bil ki, ənqərib olur sana yar.
Ümidvar ol!
Sən cəhd elə ki, yar ola sənə mayıl,
Çün yar olsa mayıl, kar olur asan.

(M u s i q i)

(Bu vaxt L e y l i n i n a t a s ı on nəfər yaraqlı ərəblə gəlir. N o f ə l onlara deyir:)

N o f ə l--

Ey qom büləndpayə,
Biganə olmuş aşınayə.
Leylini verin Məcnuna,
Bu işə siz razı olsanız,
Sizi eylərəm dövlətmənd.
Simüzər verərəm,
Əgər sözlərimi yerə salsanız, eylərəm
Sizi şəmşirin zərbinə qurban.

(M u s i q i)

L e y l i n i n a t a s i--

Ey hünərvər, bu cünundur,
Bizdə cünunə qız yoxdur.
Lazım deyil bizə zərin,
Əl çakırık zərindən.
Qorxmuruq şəmşirindən.
Hər nə bilsən et!
Laf ilə qılınçdan gəl urma qıl dəm
Kim, vardır qılınclar bizlərdə də həm.

(M u s i q i)

(Qılınclarını çəkib davaya başlayırlar. Məcənnənin elinə bir xəncər alıb Nofəlin qoşunlarını qırmağa başlayır. Nofəl onu kənara çəkib deyir:)

N o f ə l--

Nə iş görürsən, divanə!
Düşmənə kömək edirsən.
Biz ölüruk sənin üçün,
Sən qurırsan bizi neçün?
Xəncəri tulla,
Mən cəhd edirəm ki, düşməni məğlub eyləyim
Kim, Leylini alıb sənə verdirim.

(M u s i q i)

Məcənnun (Kabili üstə)--

Ey Nofal, mən fədayı-yarəm,
Vəslinə onun ümidvarəm,
Yarım tərəfində ola nüsət,
Bəlkə ki, bulam vüsalə fürsət.
Canım ola dust dilpəziri,
Ya köştəsi ola, ya əsiri.

(Bu vaxt Leylinin atası ilə İbn-Səlam gəlir; qılınclarını salıb, Nofələ müraciətlə oxuyurlar.)

Leylinin atası--

Ey hünarvar, sandə zəfər.
Bizə aman ver, nahaq bu xəlqi
Qırma, qırma, qırma, qırma!
Leylini vermişəm özgə ərə,
Leyli verilib İbn-Səlama.
İndi razı olma iki əri olsun yarın,
Namusa toxunan iş deyilmə bu?!

(Musiqi)

Nofəl (əl verir)--

Doğrudur, doğrudur, doğrudur,

(Qoşuna)

Ey ləşkər! Çəkilin davadan,
Dəxi bəsdir cəng;
Əvvəldən bilsəydim tökməzdim bu qədər qan,
Məcnunə allahdan əql istərdim.

(Musiqi)

(Hamı bir yerdə əllərini yuxarı qaldırır).

H a m i--

Bar, ilahi, əfv et
Bu günahı biz bəndədən.
Bu Məcnuni eylə
Aşıqlıkdən xilas.

(M u s i q i)

PƏRDƏ

DÖRDÜNCÜ PƏRDƏ

Baqe olur İ b n-S ə l a m ı n evində. Evin bir tərəfi küçədir; M ə c n u n Z e y d ilə küçədə durublar. Otaqda toy məclisidir.

Musiqidən sonra pərdə qalxır.

Z e y d (rast üstə)--

Dün əxtəri-bəxtin oldu tirə,
Leyli sitəm etdi sən fəqirə.
O, İbn-Səlama ruzi oldu,
Ruzi sənə dərdi-süzi oldu.
Yar özgəyə oldu şəmi məhfif,
Qaldı sənə tabi-atəşi-dil.

Q o n a q l a r (otaqda)--

Xoşbəxt ol, İbn-Səlam!
Alasan kamü məram.
Keçirəsən xoş günlər,
Bar verə muradın.
Ola bir övladın.
Mübarək olsun toyun.

(Oyundan sonra durub gedirlər, bu halda M ə c n u n şuştər oxuyur.)

Məcənnu--

Qeyr ilə, yara, nadir seyri-gülüstan etdiyin?
Bəzm urub, xəlvət qılıb, yüz lütfü ehsan etdiyin?
Əhd bünyadın mürüvvətdirmi viran etdiyin?!
Hani, ey zalim, bizimlə əhdü peyman etdiyin?!

(Leyli içəri daxil olur, Məcənnunun səsini eşidir; İbn-Səlam gəlib təəccübə Leyliyi baxır və oxuyur.)

(Musiqi)

İbn-Səlam--

Leyli, Leyli, bu odlu səs Məcnunundur,
Mən tanıyıram onu.
Məgər, Leyli, bəs bu cünun əl çəkməyibdirmi səndən indi də?
Leyli, söylə, doğrusun söylə,
Səndəmi ona aşiqsan?
İstərsənmi Məcnunun ola aşiqin?

(Musiqi)

Leyli--

İbn-Səlam, qoy doğrusun mən söyləyim, mən Məcnuna aşiqəm.
Uşaqlıqdan bir-birimizi sevməyə söz vermişik əhd ilə.
İndi söylə, sən özün söylə, sindirə billəm əhdimi mən?
Məhəbbətin odunu mən söndürə billəmmi, qəlbimi yandırar.

(Musiqi)

Leyli--

Bir neçə vaxt sən səbr elə, qoy soyusun eşqin odu.

İ b n-S ə l a m (kənara)--

Yəqin Leyli manı sinamaq istəyir,
Mən fikrini duymuşam.

L e y l i--

İbn-Səlam, sən səbrə elə, qoy bəlkə Məcnun da əl çəkə.

İ b n-S ə l a m--

Leyli, mən səbrə hazırlam.
Sənin cəfani mən çəkməyə hazırlam,

(Gedir.)

(M u s i q i)

M ə c n u n--

Cürmümüz noldu ki, bizdən eylədin bizarlıq?
Biz qəmin çəkdik, sən etdin özgəyə qəmxarlıq.
Sizdə adət bumudur? Böylə olurmu yarıql?
Hani, ey zalim, bizimlə əhdü peyman etdiyin?!

(Bu halda L e y l i taxt üstə ağlayır. Z e y d və bir neçə nəfər ərəb gəlib M ə c n u n a deyirlər:)

Z e y d və ə r ə b l ə r--

Məcnun, Məcnun, dur gedək,
Bu rəqibin evidir.
Sənə tənə eylərlər.
Bədnam etmə özünü.

L e y l i--

Allah, bu nə sitəm, bu nə zülm?!
Bu nə sitəm, bu nə zülm?!
Eşqin oduna yandım,
Hieran sitəmin qandım.

Məcənun--

Bəs sənin vəfan bu imiş, Leyli; bu imiş, Leyli?
Bivəfa da yar olarmı?!(2 dəfə)

Zeyd və ərəblər--

Məcnun, dur gedək evinə,
Yazığın gəlsin atana.
Rəhm eylə bir dəm anana.
Leylini səndən ayırdı mürüvvətsiz fələk,
Sən də eşqin havasını başından eylə cida.

(Məcənun ərəblərlə gedir).

PƏRDƏ

BEŞİNCİ PƏRDƏ

Vaqə olur İbn-Sələmanın qabağında. İbn-Sələman qapı ağızında oturur.
Musiqi "osmanlı" havasını çalır. Pərdə qalxdıqda Leyli içəridən çıxıb gəlir və İbn-Sələman qabağında oturur. Leyli xəstədir.

İbn-Sələman (osmanlı üstə)--

Pərişan-halın oldum, sormadın hali-pərişanım,
Qəmindən dərdə düşdüm, qılmadın tədbiri-dərmanım.
Nə dərsən, ruzigarım böyləmi keçsin, gözləl yarım!
Gözüm, canım, əfəndim, sevdiyim, dövlətli sultanım!

(Musiqi)

Əsiri-damı-eşqin olalı səndən vəfa görməm,
Səni hər anda görsem, əhli-dərdə aşına görməm.
Vəfayı-aşinalıq rəsmini sənə rəva görməm,
Gözüm, canım, əfəndim, sevdiyim, dövlətli sultanım!

Leyli (təsnif üstə)--

Ey mənə qəmxar olan, görmürsənmi əhvalımı?
Dərdə düşmüş cismimi, oda alışmış canımı?
Daim pərişan halımı.

(M u s i q i)

I b n-S ə l a m--

Ey gözüm, güş etmədin pəndü nəsihətimi sən,
Bir cünunə mehrini saldın, etdin özünü sən,
Xəstəvü naçar olmusan.

L e y l i--

Söylə bir, İbn-Səlam, gər aşiqi həqiqisən,
Eşq odu düşsə əgər, dəfi onun qabildirmi?
Söndürməsi mümkünürmi?

(L e y l i və I b n-S ə l a m evə daxil olurlar. Z e y d M ə c n u n u zəncirə bağlı L e y l i n i n qapısına gətirir.)

(M u s i q i)

M ə c n u n--

Leyli, ey bivəfa Leyli!
Özgəyə saldın sən meyli!
Elədin məni divanə,
Sözümüz saldın hər yanə, ey zalim! (2 dəfə)

(M u s i q i)

Yaxıldı canım eşqindən,
Titrədi dağlar ahimdən.
Niyə sən bəs, ey bivəfa!
Belə üz döndərdin məndən, ey zalim! (2 dəfə)

(M u s i q i)

Nə qədər təndə var canım,
Yanaram atəşi-eşqə,
Çəkərəm fəqan-ahim,
Yandıraram dağı, daşı, ey zalim! (2 dəfə)

(Bu halda L e y l i evdən çıxıb, oxuya-oxuya yürüür M ə c n u n u n üstə)

L e y l i--

Gəl, ey Məcnun, Leylinəm, al canımı!
Vəfəsiz olmuşam, billah, tök qanımı!

(Məcnuñ Leylini görək zəncirini qırıb, geri çəkilib oxuyur.)

Məcnuñ--

Sən Leyli deyilsən, ey pərizad!
Qaç, qəlbimi xunla etmə bərbəd.
Aldatma məni, cünun deyib qaç,
Qaç, eyləmə gül üzünlə Leylini yad.

(Qaçır. Zəydə onun dalınca gedir, Leyli tək qalıb oxuyur.)

L e y l I (segah üstə)--

Xoşdur nə qədər eylasə yarım cəfa mənə,
Ta kim, rəqib söyləməsin bivəfa mənə.
Sənsiz diyari-hicrdə sərgəştə qalmışam,
Vəslin ümidi, billah, olur rəhnüma mənə.
Rəna qəsəd qalibdi belə xürdi-xabidən
Xuni-dilim olubdur, əzizim, qəza mənə.
Qan bəstərində qoyma məni zar-mübtəla,
Ver şərbəti-vüsaldən, ey meh, şəfa mənə.

(Leyli yerə yixilib ölürlər. Bu halda xor daxil olub oxuyur.)

(Musiqi)

Xor--

Rəhmət olsun sənə, Leyli! (2 dəfə)
Bu dünyada kam almadın,
O dünyada kam alarsan, ey aşiq! (2 dəfə)

PƏRDƏ

ALTINCI PƏRDƏ

Vaqe olur qəbri stana. Bir tərəfdə Leylinin qəbri görünür.

(Müsəiqi)

Məcənn (bayati-kürd üstə)--

Sındırıcı zülm ilə balı pərim, haray!
Döndərdi tez xəzanə falak güllərim, haray!
Ey ruzigar, nə eyləmişəm bilməm sənə,
Ümmanə döndü qan ilə çəşmə tərim, haray!

(Bu halda Zeyd bir ərəblə daxil olur.)

Zeyd--

Ey şifteyi-şikəstətale!
Əfsus ki, söyin oldu zaye!
Leyli sənə verdi zindəgani,
Sən ol baqi, ol oldu fani!
Sən sədqəsi olduğun pərvəş
Sədqə sənə oldu, ey bəlakəş!
Əzmi-rəhi-cənnət etdi ol hur,
Firdovs məqamın etdi məmər.

Məcənn--

Netdim sənə, qəsdi-canım etdin?!
Qəsdi-dili-natəvanım etdin?!
Eylət məni yar olan diyarə,
Şəm eylə məni məzari-yara!

(Məcənnu Leylinin qəbri üstünə aparırlar. Məcənn qəbri qucaqlayıb oxuyur).

Məcənn (bayati-qacar üstə)--

Aşıq oldur kim, qılır canın fəda cananına,

Meyli-canan etməsin hər kim ki, qıymaz canına.
Canını canana verməkdir kəmali aşiqin,
Verməyən can etiraf etmək gərək nöqsanına.

(Deyir, ölürlər. Bu halda ə r ə b l ə r yiğilib oxuyurlar.)

(M u s i q i)

X o r və ə r ə b l ə r--

Ey bikəs, biçarə qalan aşiq, sadıq Məcnun!(2 dəfə)
Səd heyf ki, ahu qəmin oldu belə zaye!
Axı eşq, eşq, eşq bəladır, bəladır,
Aşıqlıq edən dərdə mübtəladır!(2 dəfə)

(M u s i q i)

Olmadın nail Leyliyə sən bəs bu dünyada, Məcnun! (2 dəfə)
Bari o dünyada olasan vəslinə nail.
Axı eşq, eşq, eşq bəladır, bəladır,
Aşıqlıq edən dərdə mübtəladır! (2 dəfə)

PƏRDƏ

ŞAH ABBAS VƏ XURŞİD BANU

4 PÖRDƏ 4 ŞƏKİLLİ OPERA

İŞTİRAK EDİRLƏR

Şah Abbas--35 yaşında.
Vəzir--50 yaşında.
Birinci əyan.
İkinci əyan.
Üçüncü əyan.
Dördüncü əyan.
Beşinci əyan.
Nökər.
Odunçu.
Odunçunun birinci oğlu.
Odunçunun ikinci oğlu.
Xurşid--odunçunun qızı, 20 yaşında.
Məstavər--aşbaz.
Dostəli--Şiraz əhli.
Divanə.
Birinci məhbüs.
İkinci məhbüs.
Üçüncü məhbüs.
Dördüncü məhbüs.
Beşinci məhbüs.
Birinci keçəçi.
İkinci keçəçi.
Üçüncü keçəçi.
10 nəfər şirazəhlisi.
Qosun və başqaları.

BİRİNCİ PƏRDƏ

Bir məşədə vəqə olur. Müqəddimə çalındıqdan sonra pərdə qalxır. Odunç uözük
kinoğlu ilə odun yiğirlər.

Odunç u (rast üstə)--

Məsəl vardır deyərlər ki,
Çəkən zəhmət yeyər balı;
Çəkib zəhmət, nə bal gördüm,
Nə oldum eyşdən hali.

(Musiqi)

Bu nə gündür, nə dirlikdir
Ki, heç bir istirahət yox;
Pulum yoxdur, malim yoxdur,
Evim bomboş, içi xalı.

(Musiqi)

Birinci oğlu--

Nə bədbəxtin biriymişsən,
Bizi həm eylədin bədbəxt;
Nə busət basmış hər yanı,
Məişətmiz keçir çox səxt;

(Musiqi)

İkinci oğlu--

Bizi insan bilən yoxdur,
Deyən yoxdur ki, kimsən sən;
Nə zillətdir, nə möhnətdir,
Buna bais, bəli, sənsən!

(Musiqi)

İkisi bir yerdə--

Neçün oldun odunu sən?
(Musiqi)

O d u n ç u--Kim? Mən?

O ğ l a n l a r i--Bəli, sən!

O d u n ç u--Babam kimmış?

O ğ l a n l a r i--Odunçuymuş!

O d u n ç u--Atam kimmış?

O ğ l a n l a r i--Odunçuymuş!

O d u n ç u--Özüm kiməm?

O ğ l a n l a r i--Odunçusan!

O d u n ç u və o ğ l a n l a r i (bir yerdə)--Biz, siz!

O d u n ç u--Siz də odunçu oğlu odunçusunuz!
(M u s i q i: təsnif)

Ü ç ü b i r y e r d e--

Gündə odun yiğmaq oldu bizə sənət,
Özgə çekir ləzzət, qaldı bizə möhnət.
Gərçi əzab çıxdır, evdə çörək yoxdur;
Evdə çörək yoxdur, əmma əzab çıxdur.

Musiqinin üsuluna (taktına) müvafiq odun yarırlar və balta endikcə "hey!" edirlər--
"hey!" altı kərədir, sonra yenə oxuyurlar.

Gündə odun yiğmaq oldu bizə sənət (və ilaxır).
Ay, hay ... odunçuluq oldu bizə sənət!

Baltaları yerə qoyub, hərəsi bir yerə yıxılıb yatırlar. Musiqi çalır. Pərdə dalından X u
r ş i d oxuyur.

X u r ş i d (bayatı üstə)--
Yaz gəldi, gül açıldı,
Çəmən, çölə saçıldı;
Könlümdəki yaram da
Qızıl gül tək açıldı.
M u s i q i. X u r ş i d səhnəyə gəlir.

X u r ş i d
Bülbül oxur nəvasın,
Nəğməsinə nəvasın;
Kimdən sorum, ay allah!
Mən dərdimin dəvasın.

Musiqi çalır. X u r ş i d oynayır. Bəədə o d u n ç u və o ğ l a n l a r ı oyanırlar.

O d u n ç u (şur üstə)--

Xurşid, nə xürrəmsən, guya ki, qəmin yoxdur.

B i r i n c i o ğ l u--

Xurşid nə bilsin ki, qəm-qüssə nədir?

İ k i n c i o ğ l u--

Toxdur. Ac olsa bilərdi ki, dərd və qəmimiz çoxdur.

X u r ş i d (səmayi-şams üstə)--

Qəm nədir, qüssə nədir, bil ki, xəbərdarəm mən,
Nəyə lazımdır olaq dərd-qəmin həmmali;
Halbuki xalıqi-sübhan yaradıbdırsa qəmi,
Onu rəf etməyə də həqq yaradıb bir hali;
İstiqaməqdır adı ol halın.

O d u n ç u və o ğ l a n l a r ı (təsnif üstə)--

Pəh, pəh, pəh!...
Günüz axşama qədər işliyirik heyvan tək, (2 dəfə)
Hər səhər hey, hər səhər hey, hər səhər hey!...
Çüçü-çüçü, tokkuşçu, çüçü-çüçü, tokkuşçu!
Çü, çüçü, çüçü, tokkuşçu!
Belədir dirliyimiz, belədir dirliyimiz!

(M u s i q i)

X u r ş i d (şur üstə)--Eşitməyibsinizmi ki, bir nəfər odunçu Hatəmi-Taiyə nə dedi?

(T ə s n i f)

Hər ke nan əz əməli-xiş xorəd,

(M u s i q i)

Hər ke nan əz əməli-xiş xorəd,

Minnət əz Hatəmi-Tai nəbərəd!

(M u s i q i)

Minnət əz Hatəmi-Tai nə bərəd!

H a m i s i b i r y e r d ə--

Hər ke nan əz əməli-xiş xorəd (2 dəfə)

Minnət əz Hatəmi-Tai nə bərəd! (2 dəfə)

(M u s i q i)

Şeypur səsi gəlir; bunlar qorxu ilə qulaq asırlar.

B i r i n c i o ğ l a n (qışqırır)--

Durun qaçaq, yəqin padşah ova çıxıbdır!

X u r ş i d--Qorxmayıñ, dayanın görək.

(Yenə şeypur.)

O ğ l a n l a r--Vallah, durun qaçaq, bizi öldürərlər!

X u r ş i d--Heç qorxmayıñ və dayanın!

Marş səsi gəlir, qoşun əhli cərgə ilə girib düzülür. Ş a h A b b a s daxil olur. Bu əsnada qoşun və sair əyan oxuyurlar:

(M a r ş)

H a m i--

Çox ömr etsin bu şahımız,

Dadına yetsin allahımız.

Qalib gələsən sən düşmənə,

Olmasın ası bir kimsənə.

Ey padşah, sən çox yaşa, (2 dəfə)
Sən cün ədalət padşahısan,
Bizlərə, ey şah, eylə mərhəmət!

(M u s i q i)

Ş a h A b b a s--

Əsgərlərim, çox raziyam, (vəzirə)
Məndən cəmi qoşun əhlinə razlıq et.
Hər bir nəfər bilsin bunu:
Padşahı onlara eylər mərhəmət;
Ta heç kəs heç bir kəsi
İncitməsin, ta zülm olmasın.
Zalimlərə zülm eylərəm,
Qoy cümlə bilsin bu əmrimi.

H a m i--

Yaşasın padşah! (səkkiz dəfə)

M u s i q i. Qoşun çadır qurmağa məşğul olur.

Ş a h A b b a s (Xurşidə baxır. Rast üstə.)--

O qız kimdir?

V ə z i r--Odunçudur!

Ş a h--Ağillidir, yəqin o qız, özü də çox gözəl qızdır.
Nə dersən, bax: hərəmxanə eylər bunu qəbul, ya yox?

V ə z i r--Əgər iradəyi-şahanə iqtiza etsə,
Kimin sözü ola bilər.

Ş a h (təsnif üstə)--

Yəqin o şəxs atasıdır,
Çağır onu gölsin!

M u s i q i. V ə z i r odunçuya tərəf gedir.

Vəzir (rast)--

Ey şəxs, səni padşah
Çağırır, irəli gəl!

Müsəiq-i--odunçu gəlir; odunçunun oğlanları qorxularından bərk titrəyirlər.

Birinci oğlan (ağlamsınaraq)--Dedim sizə durun qaçaq!

(Müsəiqi)

Şah (odunçuya)--Sən kimsən və nəçisən?
O duncu--Padşah sağ olsun, sənin nökərin odunçudur!
Şah--O qız sənin nəyindir?
O duncu--Kənizizin mənim evladımdır.

Şah (təsnif)--

Sənin qızın, razisanmı, mənə hərəm olsun?

(Müsəiqi)

Tez söylə!

O duncu (rast)--

Padşah, əgər öldürtməliyəmsə öldürdərt!

Şah--Eşit, gör nə deyirəm? Sənin qızını: almaq istəyirəm, nə deyirsən, razisanmı?

O duncu--Buyur boynumu vursunlar, günahım varsa sən yaxşı bilirsən.

Şah--Nə axmaq kişidir.

Vəzir--A kişi, padşahın iradəsi budur ki, sənin qızınızı alsın, razisanmı? Söylə!

O duncu--Əşhədən-la-ilahi-illəllah və əşhəd....

Ş a h--Burax bu divanəni, oğlanlarını buraya çağır?

M u s i q i. V e z i r gedir.

V e z i r--Gəliniz padşahın hüzuruna!

O ğ l a n l a r i k i s i d ə (ağlaşılıq qışqırırlar)--Axı bizim günahımız nadır; bizi öldürürsünüz?! Padşah, bizi başına çevir, öldürmə! Padşah, qurban olaq, bizi öldürmə!

Ş a h (qeyz ilə)--

Qoy dursun! Çağır gəlsin qızı!

Q i z i çağırır. M u s i q i.

Ş a h (qızı)--

İradəm var səni almaq,
Hərəmlər içərə yer tutmaq,
Sənə layiq görülsə gər,
Ona razı olarsanmı?

X u r ş i d (kamali-çürət ilə)--Yox!...

Ş a h (böyük qeyz ilə)--Cəllad!...

C ə l l a d gəlib qılınıcı siyirib hazır durur. O d u n ç u və o ğ l a n l a r i bir-birindən tutub, bərk titrəyirlər. H a m i sakitdir. X u r ş i d kamali-çürət ilə p a d ş a h a baxır, musiqi çalır.

V e z i r (padşaha xıtabən, bayatı-şiraz)--

Sən şüçaətdə və qüvvətdə ki, məşhuri-cahansan,
Həm ədalətdə də, söz yox buna, mərufi-zamansan!
Nə ki, vardır həmə larzandı qabağında sənin,
Cürət etməz ola bir kimsə müxalif əmrin.
Lakin, ey şah, azalmaz zərrə qədər şanın gər
Dinləsən sən bu qocalmış vəzirin nitqin əgər!

Ş a h--Söylə görək!

V ə z i r--

Bu qızın cürət ilə yox deməyi heyrətimə oldu səbəb;
Bir soraq ki, səbəbi-yox deməyə nəydi əcəb!

Ş a h --Bil görək!

V ə z i r--

Söylə, doxtər, necə cürət edibən yox dedin!
Padşahın bu sualını belə rədd etdin!
Şübhəsizdir ki, səbəb var sənin cürətinə;
Söylə sən ol səbəbi qiyma, qızım, gəl özünə!

(M u s i q i)

X u r ş i d (təsnif)--

Cürətimin sırrini mən söyləyim, bil, ey vəzir! (2 dəfə)
Ta ki, olsun, ta ki, olsun qoy əyan dil, ey vəzir! (2 dəfə)
Heç biliirmi bir peşə padşahın, ey vəzir! (2 dəfə)
Gər peşəsi olmasa, bil, getmərəm mən heç kəsə. (2 dəfə)

(M u s i q i)

Bil ki, insanın əgər ki, heç bir peşəsi olmasa, (2 dəfə)
Dar dünyada yaşamaq olur müşkül, ey vəzir! (2 dəfə)
Heç biliirmi bir peşə padşahın, ey vəzir! (2 dəfə)
Gər peşəsi olmasa, bil, getmərəm mən heç kəsə. (2 dəfə)

H a m ı (qızdan başqa)--

Padşaha heç yararmı olsun onun peşəsi,
Bunca dövlət tam onundur, həm doludur xəznəsi!

X u r ş i d--

Xah gədadır, xan, bəydir, padşahdır hamısı,
Olmalıdırlar hərəsi bir peşənin sahibi!

M u s i q i. P a d ş a h fikrə gedir.

Ş a h (rast üstə)--Bu söz mənə xoş gəldi. Nə dersən, vəzir, yararmı ki, mən də bir peşə sahibi olam?

V ə z i r--Padşah çağ olsun! Əgər sən bir sənət və peşə bilsən, sənin şanın daha da uca olar!

Ş a h--Ey ağıllı qız, gəl yanımıza (gəlir, əlini onun ciyininə qoyur. Odunu və oğlanları sevindiklərindən ağlayırlar); vəzir, mənimçin hansı peşəni məsləhət görürsən?

V ə z i r--Padşah sağ olsun! Keçəçilik sənəti çox yarar sənətdir.

Ş a h--Əmr olunsun bir keçəçi ustası gəlib, məni bu sənətə öyrətsin; (qız) indi sən mənə gələrsənmi?

X u r ş i d--Bəli!

V ə z i r--Padşahım, təzə sanətin mübarək olsun!

H a m i--Mübarək olsun, mübarək olsun!

(M u s i q i)

Ş a h (təsnif)--

Yəqin mənim bu peşəmdən camaata nəf var!

H a m i--Yəqin elədir!

Ş a h--

Yəqin mənim bu peşəmdən camaata nəf var!

H a m i--Yəqin elədir!

Ş a h--Keçəçilik edərəm mən, keçəçi şah ollam (2 dəfə)

H a m i--Artar sənin qədrin,
Baqı qalar əsərin!

Ş a h--

Keçəçilik edərəm mən, keçəçi şah ollam (2 dəfə)

H a m i--

Yaşa, yaşa, yaşa, şahım, ədalətin vardır. (2 dəfə)
Odunçu qız sözü ilə sən olmusan keçəçi. (2 dəfə)

X u r ş i d--

Ey ... allah eylər, allah eylər,
Biləsən sən, biləsən sən
Səmarın bu peşənin.

H a m i--

Çox yaşa bizim şahımız!
Qalmasın yerdə ahımız!

Ş a h--

Keçəçilik edərəm mən, keçəçi şah ollam (2 dəfə)

H a m i--Keçəçilik peşəsindən camaata nəf var!
Ş a h v e q i z--Var! (Zəngülə)
H a m i--Var!

PƏRDƏ

İKİNCİ PƏRDƏ

P a d ş a h i n o t a q l a r i n d a n birində vaqe olur. Müqəddimə çalındıqdan sonra pərdə qalxır. Ş a h A b b a s və ü c n ə f ə r k e ç ə ç i keçə qayırmaqla məşğuldurlar. Keçənin biri hazır olub bir miz üstə sərilib, camaat tərəfindən görünür. O biri də fərş üstə sərilib, ora-burası düzəldilməkdədir.

Ş a h A b b a s (keçədən əl çəkib)

(çahargah təsnifi)--

Vaxt olar bir gün bu sənət
Edər mənə xidmət, edər mənə xidmət!
Ey xudavənda, sən eylə bir gün
Bu peşə mənə bir mədəd versin!

(M u s i q i)

Çəkməyən zəhmət bilməz, ah!
Bu dünyada ləzzət.
Ey xudavənda, sən eylə bir gün
Bu peşə mənə bir mədəd versin!

Ş a h (cahargah)--

Xurşid ilə əhd edib, sərf eylədim bir müddəti,
Eylədim kəşfi-məharət öyrəniib bu sənəti;
Mən hələ bir mənfəət görməmsə heç bu peşədən,
Könlümün şad olduğun hiss eylərəm mən dəmbədəm.

(M u s i q i)

Vaxt olar bir gün bu sənət göstərər öz xidmətin,
Onda mən də artıraram Xurşidimin izzətin,
Artırıb cahu cəlalin, izzətin mən ol zaman
Xurşidi arvadlar içrə eylərəm şahi-zənan!

M u s i q i. Müxalif guşəsi.

Qoy odunçunun qızı (yada salın ol halını)
Sayəsində ağlının tutsun məqamı alını.

(Enir çahargaha)

Ağa ilə şöhrət tapar zillətdə qalmış bir gəda,
Nikbəxtidir ol kişi kim, əqli vermişdir xuda.

Ş a h bu sözləri oxuyarkən keçəçilər əllərindəki keçəni yumurluyub hazır edirlər.
Sonra şah bu sözlərini qurtaran tək zeyldəki təsnifi oxuya-oxuya keçə təpirlər, ayaqlarını
(takt ilə) vururlar.

H a m i b i r y e r d e (təsnif)--

Vaxt olar bir gün bu sənət
Edər şaha xidmət, edər şaha xidmət!
Ey xudavənda, sən eylə bir gün
Bu peşə şaha bir mədəd versin!
Çəkməyən zəhmət bilməz, ah!
Bu dünyada ləzzət, bu dünyada ləzzət!
Ey xudavənda, sən eylə bir gün
Bu peşə şaha bir mədəd versin!

M u s i q i. K e ç ə c i l ə r ş a h a baş əyib gedirlər.

Ş a h (rəhab)--

Maldan, mülkdən qəni bir padşah
Keçəçilik sənətin etmiş özüne bir pənah!
Gör bunu, ey kibr ilə əshab sənətə baxan,
Bilginən kim, sənəti əzl bilən eylər günah.

(M u s i q i)

Peşədir, hər bir kəsin dərdi-qəmin az eylər,
Sevdiyi peşəylə insan hər zaman naz eylər;
Peşə ilə hər nəfər öz işlərin saz eylər,
Peşəsi olmazsa insanın olar ömrü təbah.

M u s i q i. X u r ş i d daxil olur.

Ş a h (təsnif)--

Xurşid, əhdimə yetdim,
Keçəcilik mən etdim!
Bil kim, sənə söz verdim.
Durdum sözümün üstə. (2 dəfə)

(M u s i q i)

Bir bax, budur keçələr,
Zəhmat çəkib gecələr,
Bu sənəti öyrəndim;
Durdum sözümün üstə. (2 dəfə)

M u s i q i. X u r ş i d keçələrə tamaşa edir.

X u r ş i d (bayati-kurd)--

Ey şahi-dövran,
Sən mənim tək naçizin nitqin əcəb təqdir edib,
Keçəcilik sənətin öyrənməyi tədbir edib,
Xəlq ara timsal olub, sənətə etdin ibtidə;
Bunun nəticəsidir ki:
Məmləkətdə şövq edibdir sənətə xan və gəda!

Ş a h--

Dövlətə etmiş olubsan sən böyük hər xidməti,
Cəhd edib dövlətdə təşviq eylərəm bir sənəti.
Şükr allah, mən düçər oldum sənə, ey Xurşidim!
Çünkü bu zamanda:
Tapmaq olmaz arvadı həm aql ola, həm surəti!

X u r ş i d--

Bir söz idi mən dedim, sən də ona etdin əməl,
Bəlkə biz bir gün görərik gər aman versə əcəl,
Kim bu sənət göstərər bundan böyük bir xidməti,
Həm onunla sənətin artar bütünlük izzəti.

Ş a h--

İndi sən söylə mənə, ey Xurşidim, doğru daniş,
Ol zaman kim, meşədə mən sənlə olmuşdum tanış,
Mən səni görçək məhəbbət atəsi qəlbimdə oldu şöləvər,
Ol zamandan get-gedə eşq atəsi tosi edə;
Söylə indi bir mənə, sən da sevirsənmi mənə?
Sevməyirsənsə bu gün azad etdirərəm səni!

M u s i q i. Xurşid başını aşağı salıb dayanır, şah ona baxır, bəədə X u r ş i d bərdən:

X u r ş i d (qatar)--

Ey şahi-dövran, səni mən ol zamandan sevmişəm,
Sevgimin üzrə bu gün dərgahinə man gəlmışəm.
Ya dirilt, ya ki, məni öldür, özün bil, ey şahim!
Mən ki, öz qəlbimdəki hissi məhəbbət bilmışəm.

Ş a h--

Sevmişəm, billah, səni, bil, ey gözüm!
Sən mənə yar olğınən, budur sözüm!
Şah sözü olmaz yalan, ey Xurşidim!
Xurşidim sən həm məhim, həm yulduzum!

X u r ş i d--

Taleimin ulduzu şölə saçılıb hər bir yana,
Yetmişəm axırdı can tək sevdiyim mən bir cana.
Ol qədər eşqin həvası məst edibdir kim, məni,
Ləzzət ilə eylərəm mən canımı qurban ona.

Ş a h--

Yanıma gəl, Xurşidim, eylə hekayət eşqdən,
Burda yoxdur heç kəs, bir sən isən, bir də ki, mən!
Bil qənimət fürsəti, gəl et mənə izhari-eşq;
Yanıma gəl, Xurşidim, gəl, gəl, ey nazik bədən!

M u s i q i. X u r ş i d v e ş a h qolboyun olub otururlar.

İ k i s i b i r y e r d e--

Və nə xoşdur yar ilə söhbətü saz eyləmək, (2 dəfə)
Söyləyib eşqin sözün, işvə ilə naz eyləmək.

M u s i q i. Bir qədər qolboyun qalırlar; bəədə musiqiyə görə şah tez durub qapıya
tərəf gedir; bu əsnada vəzir daxil olur.

Vəzir (çahargah)--Ey şahi-dövran, Şiraz şəhərindən bir neçə nəfər nökərlərindən
sizə şikayətləri vardır. İzn versəniz içəri daxil olarlar.

Ş a h--Buyur daxil olsunlar. (Xurşidə). Xurşid, sən burada qal.

Sirazəhliəri daxil olub, təzim edirlər.

Ş a h--

Vəzir, rəiyyətimin şikayəti nədir?

Vəzir--Padşah sağ olsun! Əhvalatı mənə nəql edibdirlər, izn versəniz, nəql edərəm.
Ş a h--Söylə!

Vəzir--Əlhəq, bunların söylədikləri qəribə bir əhvalatdır. Şiraz şəhərində, budur, beş
ay tamamdır ki, bir əcibə hadisə üz verməkdədir; şəhər əhlindən iki yüzdən artıq nəfəri
səhər evlərindən çıxıb, daha geri qayitmayıbdır. Məlum deyildir ki, onlara nə olubdur,
əlli-ayaqlı titibdirlər.

Ş a h--Hamısı birdən?

Vəzir--Xeyr, padşah, bu gün biri, sabah beşi, biri gün üçü, qərəz, bu nəhv ilə.
Sahirlər, münəccimlər dəxi bu barədə heç bir söz deyə bilməyirlər; odur ki, indi şəhər əhli
içinə vahimə düşübdür, bilmək olmuyur ki, bu nə sirrdir.

Ş i r a z l i l a r (təsnif)--

Ey padşah, səndən əlac,
Səndən əlacı olsa, bu təhlükə
Bəlkə rəf ola, bəlkə dəf ola!
Yoxsa başqa yoxdur heç bir əlacı,
Bu sırrı bil, rəhm eylə sən,
Rəhm eylə, ey şah, bu zülmü aç,
Bu zülm əgar rəf olmasa,
Sən bil, yəqin kim, şuriş düşər!
Xəlq ağlaşır, şivən qopur, (2 dəfə)
Arvad-uşaq qatışır bir-birinə. (2 dəfə)

M u s i q i. P a d ş a h fikrə gedir.

Ey padşah, səndən əlac,
Səndən əlacı olsa, bu təhlükə
Bəlkə rəf ola, bəlkə dəf ola!
Yoxsa başqa yoxdur heç bir əlacı!

Ş a h (çahargah)--Siz gediniz, mən əncam çəkərəm! Qoy camaat sakit olsun. (Onlar gedirlər. Vəzir qalır). Vəzir, bu çox qəribə işdir, yəqin burada bir hilə vardır. Mən daha dayana bilmərəm, əmr et mənim dərvish libasımı tez gətirsinlər, mən gedirəm!

V ə z i r--Padşah sağ olsun! Olmazmı ki, sizin əvəzinizə mən gedim, bu işi yerində təhqiq edim.

Ş a h--Yox, yox! Özüm getməliyəm, sən əmrimi yerinə yetir.

V ə z i r--Borcumdur (deyib çıxır).

M u s i q i. P a d ş a h fikirdə.

X u r ş i d (şüştər)--

Canıma saldı mənim vahiməni böylə səfər,
Qorxuram bundan yetə haşa bu cana bir xətər.

Ey şahim, nolar ki, həm mən də gedim sənlə belə,
Ta ki, canın hifzini çün öz canım edim sipər.

Ş a h--

Qorxma, Xurşidim mənim, bunca səfər çox görmüşəm,
Qorxmayıb düşman qabağında hələ tək durmuşam.
Allah eylər bu işi təhqiq edib tez qaydaram,
İstərəm kim, qalmasın bu zülmədən heç bir əsər!

M u s i q i. V ə z i r və q u l a m ə lində libas daxil olurlar.

Ş a h (geyinə-geyinə, çahargah-tihur ilə)--

Mən heç vəqt razi olmaram ki.

(M u s i q i)

Mənim məməlkəkatimdə zülm olsun.

(M u s i q i)

Vay olsun zalimlərin halına
Ki, mənim rəiyyətimi incidirlər;

(M u s i q i)

Kökündən, kökündən qaziyacağam zülmü.

(M u s i q i)

Vəzir, dövlət ümuri yenə sənə qalır; hər bir əmri layiqincə yerinə yetirərsən və bir də
bu Xurşid mənim gəlinimdir, ona hörmət olunsun və mən gəlincə mənim imarətimdə ona
xüsusi yer verilsin. İndi mən gedirəm; hələ kim, xudahafız! (tələsik gedir).

PƏRDƏ

ÜÇÜNCÜ PƏRDƏ

BİRİNCİ ŞƏKİL

Şiraz şəhərinin böyük bir bazarında vəqə olur. Səhnənin sol tərəfində aşpaz Məstavər dükəninin qabağına yiğilmiş olan adamlara xörək satır; o biri tərəfdə cürbəcür dükənlər vardır; bir tərəfdə qaraçılardır. Müqəddəmədən sonra pərdə qalxır. Qaracıqlı oynayır. Böyük qaraçı oxuya-oxuya qaval vurur. Sair qaraçılardan oxuyurlar.

(Musiqi)

Qaracı (qaval vura-vura)--

Gəl yanına, gözüm, mən sənə qurban!

Obirilər--

Gəl, yarımla, mən ölləm, gəl, canım, mən ölləm!

Qaracı--

Gir qoynuma, özüm mən sənə qurban!

Obirilər--

Gəl, yarımla!... (və ilaxır).

Qaracı--

Eşitmışəm sənin özgə yarın var!

Obirilər--

Ay balam, mən ölləm, ay yarımla, mən ölləm!

Qaracı--

Sənin həmi gülün, həmi xarın var!

Obirilər--

Ay balam, mən ölləm!... (və ilaxır).

Musiqi. Adamlar buraya yiğilirlər.

Q a r a ç i--

Bir ala göz, uzun boylu (2 dəfə)
Dərdimə dərman eyləməz!
Nazlı balam, bircə nolu,
Bizim çəməndə gəlib gəz! (2 dəfə)
Eşqin oduna yanaram, (2 dəfə)
Dərdimə dərman eyləməz!
Gah sönərəm, gah yanaram,
Mən yazığam, rəhm elə bəs. (2 dəfə)

(M u s i q i)

Sinəm olub para-para,
Dərdimə dərman eyləməz!
Mən nə edim, nədür çara?
Nazlı balam, gedib gəlməz! (2 dəfə)

(M u s i q i)

Q a r a ç i qavalını açıb, pul yiğir; bu əsnada Ş a h A b b a s dərviş libasında olaraq buraya daxil olur. Şəhər əhlindən Dostəlinin qaraçılara acığı tutur.

D o s t ə l i (şur üstə)--Bu nə şadlıqdır yas gündündə? Şəhərin tamam yarısı matəmə batıb, amma siz burada şadlıq edirsınız. Hələ bizdən pul da istəyirsiniz; doğrudan da ki, qaraçısınız.

(M u s i q i)

Q a r a ç i l a r çıxıb gedirlər.

Ş a h A b b a s (Dostəliyə)--Söylə görüm nədir bu yas və matəmə səbəb, nədir? Nə olub, məyər nə bədbəxtlik üz veribdir?

B i r dəstə adəm bunların başına yiğilir.

D o s t ə l i--Ağa dərviş, görünür ki, sən buraya təzə varid olubsan. Tamam neçə aydır ki, şəhərimizin adamları itib yox olur. Bilmək olmur ki, onları kim oğurlayır.

Dəstətə--Doğrudur!

D o s t ə l i--Bir çox külfət sahibsiz, atalar oğulsuz, bacılar qardaşsız qalib, ah və nəva edirlər!

Dəstətə--Doğrudur!

D o s t ə l i--Bu sirdən heç kəs əyan ola bilmir; hərgah sən cadugərsənsə bu sirri faş et.

D ə s t ə--Faş et, ağa dərviş, faş et!

M u s i q i. D i v a n ə gəlir, o da qulaq asır.

Ş a h--Bir də mənə söyləyin görüm, bu kimin dükanı və nə dükandır ki, hər kəs ora yürüür?

D o s t ə l i--Yazılıq dərviş, görünür ki, sən Məstavərin ləzziz taamından yeməmisən.

D ə s t ə--Yazılıq!

D o s t ə l i--Məstavər bir aşpazdır ki, onun kimi ləziz taam bişirən heç Şah Abbasın sarayında da yoxdur.

D ə s t ə--Yoxdur!

D o s t ə l i--Bunun məharəti qabağında heç aşpaz davam edə bilməyib, cümləsi dükanlarını bağladılar. Hərgah ləziz taamdan məhrum olmaq istəmirsənsə sən də tez ol get, ondan xörək al ye. Tez get, yoxsa dükanını bağlar, axşamdır.

D ə s t ə--Tez get, ağa dərviş, tez get!

M u s i q i. H a m ı dükanlarını bağlayıb, buraya yığılır.

D i v a n ə--Ha-ha-ha! Tez get, ağa dərviş, tez get! (Şur). Heç bilirsinizmi ki, Məstavər sizə nə yedirdir, ey mənə divanə deyib özləri məndən divanə olanlar?

D ə s t ə--Bu nə deyir?

D i v a n ə--Mən onu deyirəm ki, Məstavərin sizə yedirdiyi nədir, bilirsinizmi?

Dəstə--Ləzzətli taamdır!

Divanənəmə--Ha-ha-ha!... Ləzzətli taam!... Tez get, ağa dərviş, tez get. Ey divanələr, Məstavər sizə insan əti yedirdir, insan!...

Dəstə--Xamuş, nə axmaq sözdür!

Dəstəlidi--Doğrudan da ki, divanəsən!

Divanənəmə--Bəli, divanəyəm, amma sizdən ağıllı divanəyəm! Məstavər adamları oğurlayıb başını kəsir və ətinə sizə yedirdir.... Tez get, ağa dərviş, tez get!...

Dəstə (əl çala-çala)--Ay dəli şəpəli, ay dəli şəpəli, çıx bala-bala get!

Müsəiqi. Divanə gedir, bir neçə saniyədən sonra dəstə dəxi dağlıb, sahnədə bir Şah Ababəsəvə bir də Məstəvər öz dükanında qalır.

Şah (şur)--Dəlidən doğru xəbər.... Bu divanənin sözü o ağıllıların sözündən daha əhamiyyətlidir. Doğrudan da bu aşpazın ləzzətli xörəkləri məni şübhəyə salır. Gedim bir onun yanına.... Nə cəllad surətli adamdır!

Müsəiqi. Məstəvərə yaxınlaşır.

Şah--

Söhrəti tutmuş bu şəhəri namın,
Tərif eylər hər kəs sənin taamın;
Mən biniəva dəxi çox arzuməndəm ki, sənin
Ləziz taamından dadmış olam.

(Müsəiqi).

Məstəvər (göz altı ilə şaha baxır)--

Doğrudur, ağa dərviş, doğrudur.
Bəs gərək səni qonaq edim mən; (kənara)
Çəngimə düşmüsən,
Çox əcəb gəlmisən!

(Ona)

Doğrudur, ağa dərviş, doğrudur!
Bəs gərək soni qonaq edim mən!
Keç bəri. Gəl bəri, bir az bəri, bir az daha irəli....
Ha-ha-ha!...

Bu halda şəhərdə durduğu yerdə yerin içində gedir, hər gücənir ki, yuxarı çıxınsın olmur.
Axırda bir quyuya düşən kimi yox olur. Oh!... Ha-ha-ha! (mühüb bir qəhqəhə).

PƏRDƏ

İKİNCİ ŞƏKİL

Bir zırzəm idə vəqə olur. Qaranlıqdır. Zirzəmidə Şəhərbəbası da n başqa beş
nəfər məhbubus dəxi vardır. Müqəddəmədən sonra pərdə qalxır.

Məhbubları (şaha; təsnif)--

Bədbəxt dərviş, sən nə günahın sahibisən?
Məstavərin hiləsinə oldun nişanə!
Gəl ağlaşaq bəs, ağa dərvış, əhvalimizə,
Oldu bizə, ax, a yaziq, düşmən zəmanə!

Şəhər (şüştər)--

Söyləyin bir dəm mənə bu hilədən məqsəd nədir?
Çəkdiyimiz zəhmətə, dərdə, qəmə illət nədir?
Zindəyik, ölməmişik ki, qəbrə salmışlar bizi,
Söyləyin, Məstavərə, aya, görək neylər sizi?

Məhbubları (təsnif)--

Bir-bir kəsəcək, ağa dərvış, bizi Məstavər.
Dünyada yoxdur, əcəba, bunca sitəmgər.
Qurban əti tək ətimizi doğram edəcək,
Ləzizi taamlar bisirib, xəlqə verəcək!

Ş a h (şüştər) --

Ağlamaqla, ey rafiqan, olmayır dərdə dava,
Qoymayaq Məstavəri versin biza bunca cəfa,
Cəm olaq, həmlə edək, həbs eyləyək bu zalimi,
Ta gərək ədli-ədalətlə ona olsun cəza!

M ə h b u s l a r (təsnif)--

Bu fikirdən gol daşın, ey bixanə dərvış!
Nə qədər biz cəhd eylədik baş tutmadı iş!
On bir nəfərdik, ağa dərvış, etdik həmlə biz,
Olduq axırda, a yaziq, məglub cümləmiz!

Ş a h (təsnif)--

Nədir əlaci bu işin, bəs söyləyin siz (2 dəfə)
Göz görə-görə olalım qurban xəbisə?!
Ölmək gözəldir yaşamaq əgər bu isə.

M u s i q i. İ ş i q görünür.

M ə h b u s l a r (qorxu ilə)--

Odur, gəlir!

M u s i q i. D a h a işıq.

Odur, gəlir, odur, gəlir, odur, gəlir!

M u s i q i. Qorxularından b i r-b i r i n ə qışılırlar.

M ə s t a v ə r (daxil olur, əlində siyirmə xəncər və bilo)--A!... Xoş gördük, xoş
gördük, qoyunlar, quzularım. Mən gəldim ki, ikinizi tutub kəsim xörək bişirim. (Musiqi).
Xörək bişirim, yüyürün mənə sarı. (Onlar yüyürülər). Çəkilin dalı-dalı. (Onlar çəkilirlər).
Yüyürün mənə sarı, çəkilin dalı-dalı. Öyrənibsiniz qoçaqlarım, hay, hay.

M u s i q i. Xəncərini itiləyir. Bunlar əllərilə üzlərini örtüb ağlayırlar. Ş a h A b b a s mat və mütəhəyyir tamaşa edir.

M e s t a v e r--A!... Mən çobanam, mən çoban, mən çoban, siz qoyun! Mən çoban, siz qoyun; gəlin bəri qoyunlarım. Bir-bir düzülün; ən əvvəl sən, sən, sən. Sonra da sən-sən-sən, ondan da sən-sən-sən! Sonra da sən-sən-sən-sən! Axırda ağa dərviş! Tez olun! Gün keçdi, tez olun, gün keçdi, tez olun, çox gecdir bu gün, tez olun, çox gecdir bu gün!

M e h b u s l a r (yalvarırlar)--

Rəhm et, rəhm et, bizi öldürmə. (3 dəfə)

M e s t a v e r--A!... Düzülün bir-bir, tez olun bir-bir, düzülün bir-bir, tez! Tez-tez-tez-tez! Mən göldim ki, ikinizi tutub kəsəm, xörək bişirəm. (Musiqi). Yüyürün mənə sarı (onlar yüyürülər). Çəkilin dallı-dalı (onlar çəkilirlər). Öyrənibsiniz, öyrənibsiniz, qocaqlar?m, hay-hay!... (Xəncərini itiləyir).

Ş a h (öz başına; bayati-şiraz)--Taxtın tarac ola, ey şah, bu zülmə bir çarən yox, gözün önündə olan zülmə şahidsən və zülm qurbanısan.

M e s t a v e r--Tez düzülün!

Ş a h--Mən ölümən qorxmuram, qorxum mənim bu züldür. İntiqam almaq bu zülmən gərək, zülmü tamam rəf eyləmək!

M e s t a v e r--Tez düzülün!

Ş a h--Nə edim, nə çarə qılım, nədir dərmanı bu dərdin? Xəyal pəjmürdə, aql tutqun, başımda huş pərişandır.

M e s t a v e r--Tez düzülün!

Ş a h--Bari-ilahi, zehnimə bir fikir sal, eylə mədəd!

Qoymayıñ bu zalimi töksün əbəs qanı yerə!

M e s t a v e r--Tez düzül!

M u s i q i. M e s t a v e r soxulub adamların içindən birini tutub yerə yixir və qılincini hazır edir başını kəsə.

Ş a h (qışqırır)--Tapdım, tapdım, keçəcilik.... Ey şəxs, (rast üstə) bir ləhzə dayan, sənə bir kəlmə sözüm vardır.

M u s i q i. M e s t a v e r qurbanını əlindən buraxıb.

M e s t a v e r--Söylə!

Ş a h--Bu şəxsi qırıb, əbəs qan tökməkdə sənin muradin dövlət qazanmaq deyilmi?

(M u s i q i)

M e s t a v e r--Əlbəttə, puldur!

Ş a h--Öylə isə, sən bizə bir ay möhlət ver, bir yol ilə sənə xeyli pul qazandıraram.

M e s t a v e r--Nə sayaq?

Ş a h--Mən dərviş çox gözəl keçə qayira bilirəm. Mənim keçələrimin qiyməti çox bahadır, sən bir iş eylə!

M e s t a v e r--Nə iş?

Ş a h--Sən bazardan mənə yun al və keçəçi aləti al. Mən bir keçə qayırıb, bunlar da mənə kömək etsinlər.

M e s t a v e r--Sonra?

Ş a h--Sonra sən o keçəni apar Şah Abbasın imarətinə və ver şahın vəzirinə, o sənə keçə əvəzində o qədər pul verə ki, bizim hamımızın bahası əvəzinə olar.

M e s t a v e r--Mən razıyam, əgər vəzir pul verməsə?

Ş a h--O halda bizim qanımız sənə halaldır.

M ə s t a v ə r fikrə gedir.

Ş a h (öz-özünə)--İndi bütün ümidim vəzirin fərasətinədir. Yəqin keçəni görüb, mənim xətadə olduğumu anlar.

M ə s t a v ə r--Raziyam bu işə, amma gər....

M u s i q i: təsnif

Əgər görsəm yalan vardır sənin sözündə, dərviş,
Sən bil kim, əzab ilə kəsib çak eylərəm.

(M u s i q i)

Mənəm Məstavər, ey dərviş, bunu əvvəlcə bil,
Məni aldatmaq olmaz, bil, səni xak eylərəm.

(M u s i q i)

Bütün Şiraz yığılsa gər bunu bilməz ki, mən
Kəsib insanları ondan da xörək eylərəm.
A!... (Kadensiya; tez gedir).

M ə h b u s l a r (təsnif)--

Ağə dərviş, allah səndən razı olsun,
Bu dünyada dərdin, qəmin az olsun!
Həmə vəqtü hər bir karın saz olsun!

Ş a h--Xuda kərimdir, xuda!...

PƏRDƏ

DÖRDÜNCÜ PƏRDƏ

BİRİNCİ ŞƏKİL

Ş a h i n s a r a y i n d a vəqə olur. V ə z i r və b e ş n ə f ə r əyan məclis
qurubdurlar. Müqəddəmədən sonra pərdə qalxır.

V ə z i r (çahargah)--Tamam altı aydır ki, padşahdan bir xəbər yoxdur.

(M u s i q i)

Çün nigaranam, çox pərişanam, çox da heyranam!

(M u s i q i)

B i r i n c i ə y a n--Bəli, padşahın bu səfəri çox uzun çəkdi. Bu qədər zaman
paytaxtdan ayrıldığı heç yox idi....

(M u s i q i)

İ k i n c i ə y a n--Dilim-ağzım qurusun, bəlkə padşahın başına....

V ə z i r--Sus! Oylə söz demə, yoxsa camaat xəbərdar olsa haman dəm şuriş düşər.

(M u s i q i)

Ü ç ü n c ü ə y a n--Mənim fikrimcə, hər halda vəliəhdilə paytaxta çağırmaq lazımdır,
yoxsa sonra gec olar.

D ö r d ü n c ü ə y a n--Məncə, heç bir şey lazım deyildir; inşaallah, padşah tezlik ilə
gələr. Bu qədər iztirab əbəsdir.

İ k i n c i ə y a n--Xeyr, əbəs deyildir!

D ö r d ü n c ü ə y a n--Xeyr, əbəsdir!

Ü ç ü n c ü ə y a n--Heç əbəs deyildir!

B e ş i n c i ə y a n--Əbəsdir, əbəsdir!...

B i r i n c i ə y a n--Mən çox nigaranam!

B e ş i n c i ə y a n--Mən heç də nigaran deyiləm!

D ö r d ü n c ü ə y a n--Mən də nigaran deyiləm!

İ k i n c i ə y a n--Sənin üçün təfavüt yoxdur!

B e ş i n c i ə y a n--Xeyr, sənin üçün təfavüt yoxdur!

Ü ç ü n c ü ə y a n--Ağzının sözünü danış!

B i r i n c i ə y a n--Əbləh taifə!

B e ş i n c i ə y a n--Əbləh sənsən!

D ö r d ü n c ü ə y a n--Sızsız əbləh taifə!

İ k i n c i ə y a n--Sızsız!

B i r i n c i ə y a n--Sızsız!

B e ş i n c i ə y a n--Sənsən!

D ö r d ü n c ü ə y a n--Sənsən!

Səs-küy düşür.

V ə z i r--Sakit! Əhalidən əvvəl siz şuriş salırsınız. Səbr ediniz, görək bu işin çarəsi nədir. Binəva Xurşid günümüz axşama qədər yaş töküb ağlayır. Hər halda biz hələ bir neçə gün səbr edək, görək nə olur.

M u s i q i. N ö k ə r daxil olur.

N ö k ə r--Xurşid banu izn istəyir!

V ə z i r--Buyursun, buyursun!

M u s i q i. X u r ş i d daxil olur.

X u r ş i d (müxalif)--

Gün gedib, aylar dolandı, padşahim gəlmədi,
Atəşi-hicra tənim yandi da, şahim gəlmədi,

Gözləməkdən yolunu qan ağlayır bu gözlərim,
Düşmən oldumu mənə bu xeyirxahim gəlmədi!

Qəlbimə düşmüştü əvvəl vahimə kim, bu səfər
Padşahın canına haşa yetirməzmi xətər!
Altı ay keçdi o gündən, gəlmədi heç bir xəbər,
Noldu ki, yarəb, mənim dadü pənahim gəlmədi.

M u s i q i: təsnif başı.

V e z i r v e ə y a n l a r (təsnif)--

Xurşid, nəyə lazıim bunca cəfa; (2 dəfə)
Səbr et, bala, bala, sən cəzə-fəzə eyləmə! (2 dəfə)
Şahın bu səfəri millətə edər xidmət; (2 dəfə)
Səbr et, bala, sən cəzə-fəzə eyləmə! (2 dəfə)

X u r ş i d--

Qorxum bunadır kim, şahim gedər gəlməz, (2 dəfə)
Bəs mən necə edim cəzə-fəzə eyləməyim? (2 dəfə)

M u s i q i. X u r ş i d əlləri ilə üzünü örtüb ağlayır.

V e z i r v e ə y a n l a r--

Xurşid, nəyə lazıim bunca cəfa?! (2 dəfə)
Səbr et, bala, bala, sən cəzə-fəzə eyləmə! (2 dəfə)

(M u s i q i)

X u r ş i d (mənsuriyyə)

Gecələr sabaha tək yatmam yataqda, ağlaram,
Ah edib, nalə qılıb, öz sinəmi mən dağlaram,
Sən gedərkən yalvarırdım, ey şahim, apar məni,
Ta xətər vaxtında qalxan eyliyim mən sinəmi.

Vəzir (çahargah)--

Ahü nalə fayda verməz, əbəsdir göz yaşı,
Hər işə tədbir lazımdır, gərək bu müşkülü
Həll üçün bir neçə gün səbr eyləyək.

Əyalət--

Şübhəsizdir ki, gərək səbr eyləyək!

Vəzir--Xurşid, sən get bir qədər istirahət elə. Qorxma sənin duan şahin üstündədir. (Xurşid gedir). Siz hər gün burada hazır olarsınız, hər halda ehtiyatı əldən buraxmaq olmaz, amma bu barədə camaat heç bir söz bilməsin, Əgər beş günə qədər şah gəldi, gəldi və ilə gəlməsə....

Nökər (daxil olur)--Vəzir sağ olsun, bir nəfər Şirazdan gəlib sizi görmək istəyir.

Həm-i--Aha!...

Vəzir--Yəqin bu şəxsi padşah göndəribdir. İlahi, sənə şükür! Siz gediniz o biri otaqda gözləyiniz.

Musiqi. Əyalət çıxırlar, Məstəvər daxil olur, qoltuğunda bükülü keçə var.

Vəzir (rast)--Söylə görək mətləbin nədir?

Məstəvər--Şiraz şəhərində bir dərviş bu keçəni toxuyub, sizin hüzurunuza göndəribdir.

Vəzir (kənara)--Ah, şahın keçəsidir, mən tanıdım! (Ona). Xob, keçə qalsın burada, sən çıx get. (Kənara). Gedim Xurşidə müjdə verim (gedir).

Məstəvər (öz-özünə açıqla)--Gedim? Bəs pul, bəs pul?

(Təsnif)

Aldatdı məni mühil dərviş,
Göndərdi məni sərayı şahə.
Pul vermədilər, pis oldu bu iş;
Sərf oldu bu qədr vəqt rəhə,
Gör mən sənə neylərəm, a dərviş!
Durmam, gəlirəm sənə cəzaçın;
Gəlcək sənə eylə sancaram niş,
Ta xalq tamam vəhşətə gəlsin!

M u s i q i. Gedir.

M u s i q i. V ə z i r və X u r ş i d b a n u bir tərəfdən, əyanlar dəxi o biri tərəfdən
gəlir.

V ə z i r (şikəsteyi-fars)--

Müjdə olsun sənə, Xurşid, yarından xəbərim var.
Sağ səlamət o şəhinşah, yanından xəbərim var.

(Rasta enir).

Gör, budur, naməsidir padşahın, bu keçə,
Bunda çəkmmiş, gəl-gəl etmiş, nişanından xəbərim var.

X u r ş i d keçəni görcək ağlayır və keçəni öpür.

X u r ş i d--Bu gecə mən bir yuxu görmüşəm, sizə nəql eyləyim!
H a m i--Söylə, söylə (qulaq asırlar).

(M u s i q i)

X u r ş i d--

Gecə olcaq başlamışdım mən ahi, (musiqi)
Yuxu tutdu, gördüm onda mən şahi, (musiqi)
İtiribdir nə isə şahim rahi, (musiqi)
Məni görcək söylədi: gəl-gəl-gəl-gəl!
Xurşid, gəl, tez-tez gəl, hey!...

(Musiqi)

Baxıb gördüm şahım düşdü bir çaha, (musiqi)
Belə baxdim, heyran qaldım dəstgahə, (musiqi)
Yüyürüb tez çahə, baxdim mən şahə, (musiqi)
Məni görçək söylədi: gəl-gəl-gəl! Xurşid, gəl, tez-tez gəl, hey!...

(Musiqi)

Dedi: əl ver, Xurşid, məni azad et, (musiqi),
Köməyə çağır tez xalqı, fəryad et. (musiqi),
Əlimi atdım, mən şahdan yapışdım, (musiqi),
Quyudan çıxcaq söylədi: gəl-gəl-gəl!
Xurşid, gəl, tez-tez gəl, hey!...
Hey!... Tez gəl-gəl!

(Musiqi)

Vəzir (cahargah)--Xeyir olsun, çox gözəl yuxudur.

Həm-i--Xeyir olsun, çox xeyir olsun!

Xurşid--Fikrimə bir şey gəlir....

Vəzir--Nə var ki?

Xurşid--Bu keçəni göndərməkdə şahın fikri nə imiş?

Vəzir--Şübhəsizdir ki, özündən xəbər verir.

Xurşid--Yox-yox, mənim fikrimə başqa şey gəlir.

Həm-i--Nə var ki?

Xurşid--Bəlkə padşah bir təhlükə içindədir və bu keçəni göndərməklə bizə xəbər verir.

Vəzir--Yox!... (Fikir edir). Amma ola bilər. Keçəni gətirən necə oldu?

Nökər--Çıxdı getdi!

X u r ş i d--Ah, bu saat onu geri qaytarın!

V ə z i r--Doğrudur, onu geri döndərmək lazımdır! Görək şah nərədədir!

N ö k ə r gedir.

B i r i n c i ə y a n--Xurşidin sözü mənim ağlıma batır.

İ k i n c i ə y a n--Doğrudan da, şah təhlükədə ola bilər.

Ü ç ü n c ü ə y a n--Nə eyləməli, əlac nədir?

N ö k ə r (daxil olur)--O adam Şiraza yola düşübür. İstəsəniz dalınca gedək.

X u r ş i d--Yox-yox, vəzir qoşun götürüb, qarabaqara onun dalınca getməlidir.

V ə z i r--Mən də o fikirdəyəm. Öylə isə vaxtı itirmək lazım deyildir. Gedək. (Bir əyana). Əmr et qoşun hazır olsun. Biz hamımız, Xurşid dəxi bizim ilə bərabər o adamın dalınca yavaş-yavaş, qarabaqara gedək, görək o hara gedir; sözün doğrusu, onun sıfəti mənim xoşuma gəlmədi, cəllada bənzər bir adamdır.

H a m i b i r y e r d ə--təsnif.

Yavaş-yavaş gedək görək bu şəxs kimdir və nəçidir!

Şah Abbası nerdə görüb, bəlkə bu bir quldur, ya düzddürmü?

(M u s i q i)

Allah göstərməsin, şahimda xətər olar. (2 dəfə)

Şah Abbassız, Şah Abbassız dövlət puç olar. (2 dəfə)

Yavaş-yavaş gedək görək bu şəxs kimdir və nəçidir!

Şah Abbası nerdə görüb, bəlkə bu bir quldur və ya, düzddür, a!...

Tez gedək. (Gedirlər).

PƏRDƏ

İKİNCİ ŞƏKİL

Yenə haman z i r z ə m i d ə vaqe olur. M ə h b u s l a r və Ş a h A b b a s bidamaq oturubdurlar. Müqddəmədən sonra pərdə qalxır.

Ş a h A b b a s (kurd-səhnaz)--

Düşüb iraq yordan, oldum bəlayi-hicrə düçər!
Görüb o zülmü ki, aşıqlər üzrə yağdırır girdar,
Cəzavü tənbəhə layiq olan şəxsə həbs bari-giran,
Günah-cürmdən azad olana gör nədir bu rəftar?!

Sərayı-şahda məskun, bütün cahana amirkən,
Şəhin məkani bu zindan və amiri--xunxar,
Gecə yatıb da yuxumda görüm ol məhi-xurşidi,
Üzündə zülfü-pərişan, ahuzar edib ağlar.

Nədir əlaci bu dardın, ey xudayı-ləmyəzəli.
Tükətdi ömrümü zindan, yox oldu səbrü qərar.
Olarmı bir o gün allah ki, azad olam, yoxsa
Yazib qəza mənə böylə bu zindanda qəbrü məzar.

(M u s i q i)

M ə h b u s l a r (təsnif)--

Bizi burdan azad eylə, ey dərvış!
Bizi burdan azad eylə, ey dərvış!
Çağır allah, fəryad eylə, ey dərvış!
Çağır allah, fəryad eylə, ey dərvış!
Səni allah, imdad eylə, ey dərvış!
Səni allah, imdad eylə, ey dərvış!
Çağır allah, fəryad eylə, ey dərvış!
Çağır allah, fəryad eylə, ey dərvış!

B i r i n c i m ə h b u s (şur)--Allahın altında Şah Abbas bizim bu halımızı bilmiş ola idi; yəqin ki, ədalət-pənah bu zülmü kökündən rəf edərdi.

İ k i n c i m ə h b u s--Ah, a yazıq, bu saat Şah Abbas öz sarayında gözəl-göyçək hərəmlərilə eyş-işratə məşğuldur; bu cür nadidə zülm, yatsa da onun yuxusuna girməz.

Ü ç ü n c ü m ə h b u s--Vallah, deyirlər ki, Şah Abbas çox vaxt dərviş libası geyib, şəhərbəşəhər gəzir ki, bir yerdə rəiyyətə zülm görmüş olsa, haman dəm rəf etsin.

D ö r d ü n c ü m ə h b u s--Doğrudur bu söz, əmma heyf ki, Şah Abbac zülmü yerin üstündə axtarır, altına girmir ki, biz yazıqları görsün.

B e ş i n c i m ə h b u s--Ağa dərviş, bəlkə sən Şah Abbası görmüş olasan, çünki çox vəqt dərviş dərvişə düçər olar.

Ş a h--Mən heç vaxt ona düçər olmamışam!

M u s i q i. M ə h b u s l a r bikef olub, başlarını dizləri arasında gizlədirirlər.

Ş a h (səmayi-şəms)--

Bunların bu sözləri yandırdı, yaxdı canımı;
Zərbə vurdυ başıma, etdi pərişan halımı.

(Ürəyindən tutur)

Sakit ol, ey qəlb, çırpınma alışmış sinədə,
Ya görək azad edim mən bunları, ya kim, töküm öz qanımı.

(M u s i q i)

Gər vəzirim yetməsə bu vərtədə imdadıma,
Mən özüm çarə qılıb, cəng: eylərəm cəllad ilə;
Çağırıb allahi, nərə çəkib fəryad ilə,
Böylə göstərrəm hünər, layiq olar öz adıma.

(M u s i q i)

Əldə heç bir yaraq, ya ki, silahim yox isə,
Gəlmiyir bu zindan içrə heç ümidiim bir kəsə;
Lakin ol haqqü ədalət məndədir, bunlar isə
Düşməni məğlub üçün, billah, yetər fəryadıma.

M u s i q i. M ə h b u s l a r qorxu ilə başlarını qalxızırlar.

Məhbəsələr (qorxu ilə)--Diyəsən gəlir ... gəlir....

Bir-birlərinə qisılırlar. Məstətəvər daxil olub, qeyz ilə əllərini qoynuna qoyub, şah a baxır.

Məstətəvər (acıqla)--

Məni aldatdın, məni aldatdın,

Məni aldatdın, oh!... (Xəncərini çəkir).

(Musiqi)

İrəli dur!

(Musiqi)

İrəli dur!

(Musiqi)

Aldın möhlət, göndərdin şahın sarayına,

Aldatdın dərvish məni sən!

Öldürəm indi səni mən, öldürəm səni mən!

Məni aldatdın, məni aldatdın, məni aldatdın!

Ox!... (Musiqi). İrəli dur! (Musiqi). İrəli dur!

Musiqi. İstəyir həmlə etsin, Şah əlini qabağa uzadır.

Şah (bayati-Şiraz)--

Sən bədəfkar və xəbis cəllad isən,

Qorxmuram səndən, buyur meydana sən, a-gəl!

Musiqi.

Şah ilə Məstətəvər ötüşürülər. Şah onun xəncərini alıb, yerə atır. Məhbəsələr qorxularından künçə qisılırlar. Məstətəvər cəld xəncəri yerdən götürüb, şahı vurmaq istərkən bu halda qapılar tay-tay açılıb, Xurşid, Vəzir, Əyalət və qoşun əhli içəri daxil olurlar və əhvalatı böylə gördükdə haman dəm Məstətəvəri tutub, qollarını bərk-bərk bağlayırlar. İş böylə ikən Şah Abbas ilə Xurşid qucaqlaşırlar.

Vəzir (rast; Məstəvər)--Bədbəxt nakəs, sən kimin üstə əl qalxızırsan? Bilmirsənmi ki, bu, padşahi-cahan Şah Abbas cənnətməkandır?!

Bu halda məhbəsələr yerə yixilib, şahın ayağına sürünlərlər.

Q o ş u n (qışqırır)--Yaşasın padşah!

Ş a h (məhbuslara)--Durun və indi bilin ki, Şah Abbas yerin üstündəki zülmü axtarır tapan kimi, yerin altındakı zülmü də tapa bilir.

M ə h b u s l a r--Padşah!... Padşah!... (deyib, ağlamaq onları boğur, ağlayırlar).

Q o ş u n--Yaşasın padşah!...

Ş a h--Xurşid, doğrudan da, man çox xoşbəxtəm ki, sənə düşcar oldum və yenə xoşbəxtəm ki, sənin mögrurana sözlərini qəbul edib, sənət öyrəndim; bir sənət ki, məni və vətən övladını bir nadidə və naşidə zülmədən xilas eylədi. Görünür ki, mənim millətə olan məhəbbətim allaha xoş gəlibdir ki, səni mənə kömək göndəribdir. Bu gündən sonra belə sən, odunçunun qızı, mən İran padşahına hərəmsən! Qoy valideynin fəxr etsin. Səni bütün hərəmlər içərə şahizənan etdim. Yaşasın Xurşid!...

H a m i--Yaşasın padşah və Xurşid banu!...

Ş a h--Bu məluni (Məstavərə) aparıb, Şiraz əhlinin gözü qabağında dar ağacından asarsınız, qoy xunxar qatıl öz cəzasına çatsın!

H a m i--Yaşasın padşah, yaşasın padşah!...

(M a r ş)

Allah səni yenə şad edə, şahim! (2 dəfə)

Millət səni yenə yad edə, şahim! (2 dəfə)

Ey padşah, sən vətəni et (2 dəfə)

Yad, vətəni, şad vətəni, yad vətəni et! (2 dəfə)

Şah, çox yaşa vətənə sən!

Qənimətsən vətənə sən, qənimətsən!

Millətə sən qənimətsən!

Millətə sən qənimətsən!

PƏRDƏ

ƏSLİ VƏ KƏRƏM

4 PƏRDƏLİ 6 ŞƏKİLLİ OPERA

İŞTİRAK EDİRLƏR

İsfahan padşahı--50 yaşında.

Kərəm (Əhməd Mirzə)--onun oğlu, 25 yaşında.

Kəşış, padşahın xəzinədarı--50 yaşında.

Əsli (Tara Sultan)--onun qızı, 15 yaşında

Sofi, Kərəmin yoldaşı--30 yaşında.

Şəfərəyan.

Hələb paşa--45 yaşında.

Şəfərzəbtiyə.

Şeyx Nuranı-ağsaqqal və ağ geyimli bir şeyx.

Səfi--bir qoca kişi.

Bəylər, küçə adamları, yolötən.

Birdəstəqız və sairə.

BİRİNCİ PƏRDƏ

Zəngidə, padşahın xəzinədarı olan keşis (Arsen) xanın imarəti həyətində vəqə olur. Həyət gözəl bir bağçadır ki, içində cürbəcür ağaclar və güllər vardır. Sağ tərəfdə keşisin evi görünür, içəri daxil olmaq üçün qapısı vardır. Sol tərəfdə başı qarlı və dumanlı dağlar görünür. Keşis qapısının ağızında əyləşib, bağçaya tamaşa edir.

Əsli (kürd-şahnaz)--

Qəlbimə bir hiss girmişdir, adı bilməm nədir,
Gah acidır, gah şirindir, heç dadı bilməm nədir.
Bezmışəm ata-anadan, görməyir heç şey gözüm,
Bu pərişan halımın heç illətin bilməm özüm.
Görmüşəm mən bir yuxu, ol yuxuda bir novcavan,
Qədd-qamət sərv tək, gözlər qara, qaşlar kaman.
Sarılib incə belimdən, bus edər rüxsarımı,
Söyləyir: sevdim səni, tapdım nəhayət yarımı.

Keşis, qızla rəvə oğlanları Əsli yəterəf gəlib oxuyurlar.

(Musiqi: təsnif)

Gülüm, söylə sən görək,
Böylə pərişan neçin?

(Musiqi)

Gülüm, söylə sən görək,
Böylə pərişan neçin?
Bizi eylə hali sən,
Dərdin nədir, dərdin nədir, dərdin nədir?
Hey ... tez söylə, tez söylə, tez söylə sən!

(Musiqi)

Bunca dövlətdən məğər
Razi deyilsən, qızım?

(M u s i q i)

Bunca dövlətdən məgər
Razı deyilsən, qızım?
Bizi eylə hali sən.
Dərdin nədir, dərdin nədir, dərdin nədir?
Hey ... tez söylə, tez söylə, tez söylə sən!

Ə s l i (şahnaz)--

Zərrə qədri dövlətin yoxdur gözümdə hörməti,
Anlamam, billah, nədir dövlətlə dünya ləzzəti.
Eşqdir dərdim mənim, aşiq olub bir oğlana,
Hazırıram qurban edəm öz canımı mən ol cana.

K e ş i §--

Sən nəsən, aşiq nədir?
Heç həya etməzmisən?!
Kimdir ol oğlan belə?
Kim dəli etmiş səni?

(nəvazişlə)

Gəl, qızım, söylə görüm:
Kim edib aşiq səni?

Ə s l i (şahnaz)--

Görmüşəm mən bir yuxu, ol yuxuda bir noveavan,
Qədd-qamət sərv tək, gözlər qara, qaşlar kaman.
Sarılıb incə belimdən, bus edər rüxsarımı,
Söyləyir: sevdim səni, tapdım nəhayət yarımı.

(M u s i q i)

H a m 1 (təsnif)--

Yuxunun var insana böylə əsəri məgər? (2 dəfə)
Yuxu verir insana zövqü səfa, cövrü cəfa, zövqü səfa,
Hey, sən söylə, sən söylə, sən söylə hey!...

(*bir də təkrar*)

(M u s i q i)

Hamı Ə s l i ilə durub içəri daxil olurlar. Səhnədə heç kəs qalmır by halda K ə r ə m ilə S o f i o biri tərəfdən çıxıb bağçaya gəlirlər.

S o f i (*bayatı-Şiraz*--

Sal nəzər, şahzadə, bir bax keşisin bağına,
Həm gülə, həm sünbü'lə, gendən görünən dağına.

K ə r ə m--Dostum Sofi!

Bu qədər güllər və sünbüllər mənə eşq artırır,
Eşq ilə yanmış çirağı yağ olub da yandırır.

S o f i--

Söylə sən, şahzadə, kimdir aşiqin bir dəm mənə,
Bəlkə mən bu yolda göstərrəm ola xidmət sənə.

K ə r ə m--

Bir yuxu gördüm, əzizim, bir nəfər nazlı sənəm,
Bus edər hərdən məni, söylər mənə yarın mənəm.
Qaş qara, gözlər qara, baldan şirindir ləbləri,
Qədd-qamət sərv tək, xumardır şüx gözləri.
Qönçə tək açmış dəhanın, dişləri dür danəsi,
Olmuşam, Sofi, o gündən ol qızın divanəsi.

K e ş i ş çıxıb baş əyir.

K e ş i ş (*söz ilə*--Ey şahzadə, sən bizə çox xoş gəlibsen, səfa gətiribsən!
Buyurun bizim xanəmizə!

K ə r ə m--Çox sağ ol, keşiş, çox razıyıq.

H a m ı s ı bərabər içəri girirlər.

(M u s i q i)

Bir qədər sonra Ə s l i pərişan bir halda evdən çıxır.

Ə s l i (söz ilə)--Odur ... özüdür ... yuxumda gördüyüm oğlandır!

Bayatı-kürd

Yandırıb yaxmaqdadır eşğ atəsi əndamımı,
Düşmüşəm bir dərdə kim, bilməm özüm əncamımı.
Bar ilahi, tez yetir gəlsin mənim cananımı,
Ya diriltsin bəndəni, ya kim, tez alsın canımı.

Kənarda bir sandaliya üzərinə yıxılıb qalır.

(M u s i q i)

Kərəm dəxi içəridən çıxır, bu da pərişan haldır.

Kərəm (söz ilə)--

O kim idi? ... o qız kim idi?...
Yoxsa mən yenə yuxu gördüm ... yuxu....

(M u s i q i: şikəsteyi-fars)

Yenə gördüm surətin ol məhvəşin odlanmışam,
Tazadan eşqə düşüb, suzi-cigərlə yanmışam.
Gəl, gəl, ey dilbər, məni bu şübhədən eylə xilas,
Gördüyüm sənsənmi, yoxsa yuxuya aldanmışam?

O tərəfdən Ə s l i ayağa durub getmək istərkən bunlar bir-birini görürərlər və bir qədər məəttəl qalıb qucaqlaşırlar, bəədə Ə s l i kənara çəkilir.

Ə s l i (söz ilə)--Ah!... Oğlan, kərəm eylə, bizi görərlər.

Kərəm--Əsli nədir, ey dilbər? (Buraxmayır).

Ə s l i (dartinir)--Ah!... Kərəm eylə, keşiş babam gəlir.

Kərəm--Əsli nədir, gözəlim!

Ə s l i--Ah!... Kərəm eylə, qorxuram.

Kərəm--Əsli nədir, qorxma!

Ə s l i--Yox, oğlan, kərəm eylə, kərəm eylə.

Kərəm--Ey nazlı dilbər, qoy sənin adın Əsli olsun, mənim adım Kərəm.

Ə s l i--Qoy olsun, ancaq qorxuram, keşiş babam çıxıb bizi görər.

K ə r ə m--Canım Əsli, bir ləhzə mənim ilə otur, səni tapmışam və səndən ayrıla bilmirəm.

(M u s i q i)

Ə s l i (şikəstə)--

Nə gəzərsən məlul-məlul bu yerdə,
Aman Kərəm, məni rüsvay eyləmə!
Məni sənə qismət eyləmiş yəzdan,
Aman Kərəm, məni rüsvay eyləmə!

K ə r ə m--

Doymadım dadlı-dadlı dilindən,
Aman Əslim, elə sözlər söyləmə!
Gözümü qan bürüdü, qorxuram ölümdən,
Aman Əslim, elə sözlər söyləmə!

(M u s i q i)

Ə s l i--

Heç olurmu buralarda elə iş,
Keşiş babam duyar, eyləyər təftiş,
Duymamışkən tez olgilən qalx, sıviş,
Aman Kərəm, məni rüsvay eyləmə!

(M u s i q i)

K ə r ə m--

Sarılaram incə miyan belindən,
Doymamışam dadlı-dadlı dilindən.
Qorxuram ki, ayrılasan sən məndən,
Aman Əslim, elə sözlər söyləmə.

(M u s i q i)

Ə s l i (durur ayağa)--

Ağam Kərəm, paşam Kərəm, xan Kərəm,
Atış Kərəm, tutuş Kərəm, yan Kərəm.

Əsli olsun sənə qurban, can Kərəm,
Aman Kərəm, elə sözlər söyləmə!

K e ş i n səsi gəlir. Ə s l i K ə r ə m ə baxa-baxa həsrətlə getməyə məcbur olur.

K ə r ə m (segah)--

Gərcək oldu bu yuxum, tapdım məgər xan Əslimi,
Verməsə, billah, keşis əlləm əgər xan Əslimi.
Ağlımı aldı başımdan səndəki sevdayı-eşq,
Kor olmuş gözlərim təkcə görər xan Əslimi.

S o f i (çixib Kərəmi axtarır və tapır)--Ey şahzadə, keşis səndən nigarandır,
harada qaldın gəlmədin.

K ə r ə m (segah)--

Tapmışam cananımı, Sofi, mənə rəhm eylə sən,
Noldun, ey birəhm, sən söylə, ona rəhm eylə sən.
Gördüyüm röyadakı dilbər keşisin qızıdır,
Söyləməm, bil kim, bu sirri tək sənə rəhm eyləsən.

S o f i (söz ilə)--Yuxuda gördüyüün, keşisin qızı imiş?

K ə r ə m--Odur ... özüdür.

S o f i--Daha bundan asan bir iş yoxdur. Şah baban əmr edər, keşis qızını sənə verər. Özü də bu işə çox şükürlər edər, çünkü şahzadədən artıq kimə qız vermək olar.

K ə r ə m--Yox, qardaş, mən keşidən çox qorxuram. O, qızı mənə vermək istəməyəcəkdir.

K e ş i ş (çixır)--Ey şahzadə, səndən nigarən oldum (kənara). Şahzadə çox pərişanhaldır, burada bir hikmət vardır. (Onlara). Buyurun eyş-işrətə məşğul olaq.

S o f i--Çox razıyıq. Lakin şahzadə bir qədər kefsizdir. İsfahana getməyimiz lazımdır.

Q ı z l a r və o ğ l a n l a r hamısı buraya çıxırlar. Ə s l i isə qapının ağızında dayanır.

K e ş i ş--Buna heç bir sözüm ola bilməz. Əmr sizindir. (Kənara). Çıxb getsələr yaxşıdır....

K ə r ə m və S o f i--Xudahafız, səlamət qalasınız. (*Hamı baş əyir.*)

(M u s i q i)

H a m i (təsnif)--

Xoş gəldin, xoş gəldin,
Xoş gəldin, şahzadə! (2 dəfə)
Yaşasın şahzadə, ömrü onun çox olsun! (2 dəfə)

K ə r ə m v ə S o f i gedirlər, Ə s l i özünü saxlaya bilməyib, birdən hönkür-hönkür ağlayır, h a m i mat qalır.

Ə s l i (segah)--

Sən məni tənha qoyub getdin, mənim canım Kərəm,
Rəhm qıl, qoyma məni hicr oduna yanım, Kərəm!
Bilmirəm ata nədir, ana nədir, əqvam nədir,
Sən mənə oldun belə candan əziz, xanım Kərəm!

K e ş i ş (acıqla)--Qızım, qızım, bu nə işdir görürsən.

Təsnif, musiqi ilə bir yerdə.

Yoxsa, qızım, şahzadəyə aşiqsən?
Yoxsa qızım, şahzadəyə aşiqsən?
Bəs elə imiş, bəs elə imiş,
Onda gör səni mən necə edərəm.

Ə s l i--Bəli, mən şahzadəyə aşiqəm. (Hamıda hərəkət.)

K e ş i ş--

Get gözüm dən tez! (2 dəfə)
Rədd ol burdan, rədd ol!
Mən səni sevməm,
Get gözüm dən tez,
Get közüm dən tez,
Sən dəlisən, sən dəlisən.
Sən dəlisən, get!...

(M u s i q i)
Get, get, get!...

İKİNCİ PƏRDƏ

BİRİNCİ ŞƏKİL

İsfahan şəhərində p a d ş a h ı n s a r a y ı n d a vəqə olur. Saray mümkün mərtəbədə şəşəeli döşənmişdir. P a d ş a h taxtda əyləşibdir, ə y a n l a r dəxi yanına düzülübdür, K ə r ə m dəxi padşahın hüzurunda ortada dayanıbdır.

P a d ş a h (rast)--

Söylə görüm, oğlum, bu qdər ahə səbəb nə?
Gündüz, gecələr ahu fəğan, nałə səbəb nə?
Derlər səni tərsa qızına aşiq olubsan,
Söylə görüm a ... bundakı dəsgahə səbəb nə?

K ə r ə m (söz ilə)--Şah baba, izn ver ki, mən öz eşq bəlamı sizə dil ilə deyil, tel ilə qandırırm. Sofi, ver mənim sazımı. (Sofi saz gətirir).

P a d ş a h--Söylə qulaq asaq!
K ə r ə m (sazi əlinə alıb çalır)--

(M u s i q i)

K ə r ə m--

Keşiş bağçasında bir gözəl gördüm.
Əqlimi başımdan aldı, nə çarə?
Daramış zülfünү, tökmüş üzünə,
Sərimi sevdayə saldı, nə çarə?

(M u s i q i)

Mən də bildim bir keşisin qızıdır,
Şəhərdən çıxmış dan ulduzudur,
Yuxuda gördüyüm ol özüdür,
O, halımı bilməz isə nə çarə?

(M u s i q i)

Dərdli Kərəm deyir firqətim qəti,
Kəskindir qılınçı, yürükdür atı.
Ol İsevi, mən Məhəmməd hümməti,
Həqq dininə dönməz isə nə çarə?

(M u s i q i)

P a d ş a h (rast)--Sən xəzinədarım keşisin qızına aşiqsan; burada heç bir ahü-nəva etməli iş yoxdur. Sən səbr elə, mən onun qızını alıb sənə verərəm.

Ə y a n l a r (təsnif)--

Əlbəttə, şah buyursa, əgər buyursa, əgər əmr etsə,

(M u s i q i)

Əlbəttə, şah buyursa, əgər buyursa, əgər əmr etsə,
Keşisin sözü olmaz. (2 dəfə)

N ö k ə r (daxil olur)--Padşah sağ olsun, xəzinədar keşiş hüzurunuza izn istəyir.
Ş a h-Söylə gəlsin.

K ə r ə m keşisin adını eşitcək müztərib hal olur və ağlayır.

Ş a h--Oğlum, nə oldu sənə, nə üçün ağlayırsan?

(M u s i q i)

K ə r ə m--

Aşardı qarlı dağın ardına,
Xan Əslim ağlıma düşdü, ağlaram.
Hey ağalar, dayanamam dərdinə,
Xan Əslim ağlıma düşdü, ağlaram,

(M u s i q i)

Eşidib keşisin adını,
Xan Əslim ağlıma düşdü, ağlaram.
Duymuşam məhəbbətin dadını,
Sevdiyim xətrimə düşdü, ağlaram.

(M u s i q i)

Ş a h--Oğlum, sənin bəxtindən keşiş özü hüzuruma gəlibdir. Mən bu gün ondan nişan alaram.

K e ş i ş daxil olur, baş əyir, əlində bir dəstə açarlar.

Şah--Söylə görüm, xəzinədar, mətləbin nədir?

K e ş i ş--Padşah sağ olsun, tamam otuz ildir ki, sənin çörəyini yeyib, sənə xidmət etmişəm, indi çörəyini mənə halal elə və mənə qulluğumdan azad elə.

Ş a h--Keşiş, nə olubdur? Yoxsa məndən və ya mənim adamlarından incimisən?

K e ş i ş--Əstəgfurulla!... Ancaq mən çox qocalmışam, qorxuram ki, xidmətimdə qüsür göstərəm.

Ə y a n l a r bir-birlərinə işarə edirlər.

Ş a h--İndi ki, azadlıq sənin öz xahişindir, mənim də sözüm yoxdur. Lakin onu bil ki, bu otuz illik xidmətindən mən çox razıyam, məhsərəcən hümmətim üstündə bağıqlaçaqdır. Ancaq, keşiş, sən də gərək mənim əmrimi yerinə yetirəsən.

K e ş i ş--Buyur, padşah, can və baş ilə yetirəm. (Kənara). Ax, qorxuram ki, qızımı istəyə.

Ş a h--Keşiş, mənim oğlum Əhməd Mirzə sənin qızına aşiq olubdur (keşidə hərəkət), sən gərək qızını mənim oğluma verəsən.

K e ş i ş (pərişan-hal)--Padşah sağ olsun, necə ola bilər, dinimiz ayrı, adətimiz ayri....

Ş a h--Mən sənin qızını müsəlman edərəm.

K e ş i ş (daha da bədhal olub)--Padşah sağ olsun, hər nə ağır təklifin varsa mənə əmr et, lakin bu təklifdən vaz keç (əyanlarda işarələr).

Ş a h--Yox, keşiş, heç vaxt keçmərəm, gərək qızını mənim oğluma verəsən.

K e ş i ş (yalvarır)--Padşah sağ olsun, buyur boynumu vursunlar, amma qızımı əlimdən alma.

Ş a h-Keşiş, gözümün ağı-qarası bir nəfər oğlum var, mən onun əza və cəfasına razı ola bilmərəm, əmr edirəm ki, qızını ona verəsən.

K e s i s--Padsah!...

Ş a h (qəzəblə)--Xamus!... Artıq söz lazım deyildir.

K e ş i ş--Padşah sağ olsun, indi ki, sənin əmrindir, raziyam. Ancaq mənə beş ay möhlət ver ki, toy tədarükü görüm.

Ş a h--Raziyam möhlətə (Kərəmə); oğlum, daha sənin ahü-nəvan əbəsdir, get, arxayı ol! (Kərəm ağlayır).

Ş a h (təəccübələ)--Oğlum, daha niyə ağlayırsan?

(M u s i q i)

K ə r ə m--

İnanmiram qara keşış sözünə,
Yox etibarım onun özünə;
Salacaqdır məni çölün düzünə,
Xan Əslim ağlıma düşdü, ağlaram.

(M u s i q i)

Uca dağ başında ötüşür quşlar,
Tərlanım uçdu kimlər görmüşlər,
Dərdimi anlamaz bunda keşislər;
Xan Əslim ağlıma düşdü, ağlaram.

(M u s i q i)

Dərdli Kərəm deyir: bu dərdim bitməz,
Yarımın sevdası sərimdən getməz,
Yüz min öyüd ver, biri kar etməz,
Xan Əslim ağlıma düşdü, ağlaram.

(M u s i q i)

Ş a h (*ayağa durur, getmək üçün oğlunun qolundan tutur*)--Oğlum! Keşiş mənə söz verəndən sonra sözündən çıxa bilməz. Beş ay dözərsən,

inşaallah, sonra yarın sənə yetişər. İndi gəl gedək səni şikara aparım. (Hamısı gedirlər, keşiş onları bir qədər ötürüb sonra qayıdır).

(M u s i q i)

K e ş i ş--

Qaçmaq, qaçmaq, (2 dəfə)
Qaçmaqdan başqa əlacı yoxdur. (2 dəfə)
Getmək, getmək,
Getməsəm əgər əngəlim çoxdur.
(Fikir ilə) Olsam razı.... Yox!...
Qaçmaq, qaçmaq, (2 dəfə)
Qaçmaqdan başqa əlacı yoxdur. (2 dəfə)
Qaçmaq, qaçmaq, qaçmaq,
Qacmaq!... (Qaçıր gedir).

PƏRDƏ

İKİNCİ ŞƏKİL

Zəngidə k e ş i n b a ğ ç a s i n d a vaqe olur. Ancaq bu səfər bağçadakı güllər sıñıb, solub, ağacların bəziləri qırılıbdır. Sandalyalar alt-üst olubdur. Yenə sol tərəfdə dağlıq və ortada sərv ağacı. Zəngi əhlindən S ə f i adlı qoca məyus və kasib bir bucaqda yumrulub yatıbdır. Musiqi çalınırkən səhnə açıq durur. Sonra o y a n l a r, q o ş u n, K ə r ə m ilə p a d ş a h kamal-dəbdəbə ilə daxil olurlar.

Ş a h (söz ilə)--Bu necə işdir, keşiş bizim qabağımıza çıxmadi? Səsləyin keşisi!

Ə y a n l a r d a n b i r i--Hey, hey!... Kesis, hey, hey!... (Gedir içəri baxır və çıxır); şah sağ olsun, heç kəs yoxdur.

Ş a h--Bu necə olan işdir?! Yoxsa keşis məni aldatdı, bu saat onun başını bədənindən cida etdirərəm.

Ə y a n l a r d a n b i r i (axtararkən Səfini görür)--Şah sağ olsun, burada bir şəxs yatıbdır.

Ş a h--Durğuzun ondan soruşaq.

Ə y a n (Səfini oyadır)--Hey, hey, dur ayağa! (Səfi güc ilə qalxır, gözlərini ovur). Dur, padşah gəlibdir. (Səfi üzü üstə yixılır və səcdə edir.)

Ş a h--Ey adam, söylə, keşiş haradadır?
S ə f i--Atam-anam sənə qurban olsun, padşah! Keşiş budur üç aydır evli-eşikli
bu vilayətdən qaçıbdır.
Ş a h--Ax, məlun!... (fikrə gedir).

(M u s i q i)

K ə r ə m (birdən başlayır, üzünü dağlara tutub oxuyur)--

Xan Əslim Zəngidən fərar eyləmiş,
Yol verməyin, başı dumanlı dağlar!
Belə getmiş atasılə anası,
Yol verməyin, başı dumanlı dağlar!

(M u s i q i)

İsfahan bəyləri qalxdılar toya,
Zənginin xalqı qaçdılar Xoya,
Aşıq gəldi məşuqundan doya,
Yol verməyin, başı dumanlı dağlar!

(M u s i q i)

Dərdli Kərəm bu eşq ilə bişmişdir,
Sövda üçün bu sərindən keçmişdir.
Əсли, keşiş qaçıb burdan getmişdir,
Yol verməyin, başı dumanlı dağlar!

(M u s i q i)

H a m 1 (təsnif)--

Qara keşiş, qara keşiş
Fərar etmiş Zəngidən, Zəngidən.
Ax, üç ay edər keşiş burdan sən gedən. (2 dəfə)

K ə r ə m--

Haqdan mənə, haqdan mənə
Təqdir: aşiqəm, aşiqəm.
Gərəkdir olsun məndə ahü dərdü qəm. (2 dəfə)

H a m 1--

Yolun sənin, yolun sənin
Yumrulsun a, ay keşiş, ay keşiş!
Sən necə qiydın şaha, gördün belə iş. (2 dəfə)

K ə r ə m (sərv ağacına tərəf gedib oxuyur; segah)--

Dur, sərv ağacı, xəbər ver, sorayım,
Sərv ağacı, sənin maralın hanı?
Eşit gəl, eşit ver mənim cavabım,
Sərv ağacı, sənin maralın hanı?

Doğru söyləməzsən qəddin əyilsin,
Dilərəm mövladan belin bükülsün,
Çürüsün yarpağın, şaxın qurusun,
Sərv ağacı, sənin maralın hanı?

Dərdli Kərəm deyir: yanıb tutərəm,
Yarımın yanına bu gün yetərəm;
Viran bağda bülbül olub ötərəm,
Sərv ağacı, sənin maralın hanı?

(M u s i q i)

Ş a h (şur)--Bəsdir, oğlum, bu qədər ah-nəva bəsdir. Mən bu saat hər yerə adam
göndərib keşisi tapdıraram.

K ə r ə m (hicaz)--

Yeni bir sevdadır gəldi başıma,
Gəlin halallaşaq, mən gedər oldum.
Gəlib, ya gəlməyib sizi tapmaram,
Gəlin halallaşaq, mən gedər oldum.

(M u s i q i)

Ürəyimdə yanar bunca atəşlər,
Yar əlindən yenə yaralar işlər.
Gülüb oynadığım qızlar, qardaşlar,
Gəlin halallaşaq, mən gedər oldum.

(M u s i q i)

Duz-çörək yedyim qohum-qardaşlar,
Nədir bu fələyin etdiyi işlər,
Gözümdən axıtdı qan ilə yaşlar;
Gəlin halallaşaq, mən gedər oldum.

Ş a h (şur)--

Oğlum, bu nə sözdür danışırsan, danışırsan?
Eşq oduna bunca alışırsan, alışırsan?
Tərsa qızına aşiq olub bunca uyursan,
Mən tək qocani didəsi giryən qoyursan.
Ölsəm, oğlum, bu hökumət kimə qalsın?
Kim şahlıq edib dövlətin əhvalına yansın?

K ə r ə m (şur)--

Məndən, ata, padşahlıq uyma, uyma,
Mən aşiqi gəl gözü yaşı qoyma.
Haqq aşiqi olmuşam, yəqin bil,
Qoy yarımi axtarım tapım, bil.

(M u s i q i)

H a m ı (təsnif)--

İzn verin getsin, şahım, bu Kərəm (2 dəfə)
Getsin yarın tapsın, alsın o məram. (2 dəfə)
Sənin oğlun, şahım,
Həqdən aşiqdir, aşiqdir, aşiqdir.
Eşqə düşmək, şahım, ona layiqdir, Layiqdir, layiqdir.

(M u s i q i)

P a d ş a h üzünü dəsmal ilə tutub ağlayır.

(M u s i q i)

Kərəm--

Qəm-qəsavət bu gün başa düzüldü,
Ağla, atam, ayrılığın günüdür.
Bizə qismət qürbət eldə verildi,
Ağla, atam, ayrılığın günüdür.

(Musiqi)

Məni kül eylədi elin dilləri,
Bundan belə gözləməyin yolları.
Varayım, gəzəyim qürbət elləri,
Ağla, atam, ayrılığın günüdür.

(Musiqi)

Məni, ata, halal elə gedirəm,
Bir tənbehdir öz-özümə edirəm.
Əslidən başqa özgəni nedirəm?
Ağla, atam, ayrılığın günüdür, hey!... (Gedir).

PƏRDƏ

ÜÇÜNCÜ PƏRDƏ

Bir çöldə vaqe olur, çöldə ora-bura yollar vardır. Sol tərəfdə məşədir, sağ tərəf dağlıqdır. Səhnədə Kərəm ilə Sofi dayanıbdır. Musiqi çalır.

Kərəm (üzünü yollara tutub deyir)--

Əyri-üyrü gedən yollar,
Yollar, xan Əslimi gördünmü?
Düşmüsəm yarın izinə,
İzlər, xan Əslimi gördünmü?

Əyninə geyibdir saya,
Yanında var cüftə taya,
Sənə deyirəm, sarı qaya!
Qaya, xan Əslimi gördünmü?

Bir dəstə yol ötən gəlib keçirkən bunları görüb dayanır.

Kərəm--

Düşmüşəm yarın izinə,
Qurban olum onun qara gözüne;
Çıxmışam mən çöllərin düzünə,
Düzlər, xan Əslimi gördünmü?

Yol ötənlər (təsnif--tar)--

Nə gəzirsən burada,
Nədir, nədir, nədir sız? (2 dəfə)
Nərəyədir səfəriz,
Gedir, gedir, gedirsiz?
Gedir, gedir, gedirsiz?
Səbəb nədir bu ahə, (2 dəfə)
Edir, edir, edirsiz?
Nərəyədir səfəriz,
Gedir, gedir, gedirsiz?
Gedir, gedir, gedirsiz?

Səfər--Ay qardaşlar, bu oğlan haqq aşiqi Kərəmdir. Neçə zamandır keşiş qızı Əslı xana aşiqdır, amma keşiş öz qızını götürüb qaçıbdır, indi bu da yarın axtara-axtara neçə-neçə vilayətlər

keçib gəlib bu yerə çatıbdır. Hərgah siz də keşisin qaçmağını bilirsinizsə, bizə xəbər veriniz gedək.

Yol ötənlər dən birləşir--Ey aşiq! Sənin yarının haraya qaçıdığını bilirik. Hərgah bizim üçün bir türkü oxusən xəbər verərik.

Kərəm sazını əlinə alır və yol ötənlər oturub qulaq asırlar.

(Musiqi)

Kərəm--

Hey ... ağalar, yarıımı qaçırdım,
Bəylər, xan Əslimi gördünmü?
Bülbülü şaxdan uçurdum,
Bəylər, xan Əslimi gördünmü?

(M u s i q i)

Əsli huridir bilənə,
Qoynu cənnətdir girənə.
Ceyrana bənzər ceyrana.
Bəylər, xan Əslimi gördünmü?

(M u s i q i)

Obaları oymaq-oymaq,
Olmaz imiş yordan doymaq.
Ağzı sud, dodağı qaymaq,
Bəylər, xan Əslimi gördünmü?

(M u s i q i)

Mən Kərəməm, düşüb çölə gəzərəm,
Yarımı tapsam, üst-başını bəzərəm,
Min cür cəfa etsə, mininə dözərəm,
Bəylər, xan Əslimi gordunmu, hey?!...

O n l a r--Doğrudan da ki, sən haqq aşiqi imişsən. Ey aşiq, sənin yarın atası ilə bərabər buradan keçib, Hələb şəhərinə qaçıbdır. Onu orada taparsan, amma, ey aşiq, sən gəl burax Əslini,
qal bizim ellərdə.

O b i r i--Ol bizim əhlimizdən.
D i g ə r i--Bizzə Əslidən gözəl qızlar vardır.
B i r a y r i s i--O qızlardan birini al.
H a m i s i--Gəl, gəl aşiq, bizdə qal.

K ə r ə m (baş bulayır)--Ay qardaşlar! Mən İsfahan padşahının oğluyam, hərgah bir yerdə qalıb rahat ola bilsə idim, padşah sarayında qalıb, şahlıq edərdim. Mən haqq aşiqiyəm, yarından əl çəkə bilmərəm.

Bu halda bir dəstə qız gəlir, qızlardan biri oynayıb qalanları oxuyurlar.

(M u s i q i)

Q i z l a r--

Güli-sünbüllər açılıb bağda,
Açılıb bağda güli-sünbüllər.

Hamı bülbüllər oxuyur tarda,
Oxuyur tağda hamı bülbüllər. (2 dəfə)

(O y u n, m u s i q i).

Düzülün, qızlar, əl-ələ verin,
Əl-ələ verin, düzülün, qızlar!
Görəsiz, qızlar, neçə bayramlar,
Neçə bayramlar görəsiz, qızlar! (2 dəfə)

O ğ l a n l a r v e q ı z l a r -

Yığışın, qızlar, həmi oğlanlar,
Gülüşüb danışaq.
Görüşək danışaq.
Gülə bənzərsiz hərəniz, qızlar,
Sizə aşiqdir hamı oğlanlar! (2 dəfə)

(O y u n, m u s i q i)

K ə r ə m -

Xuraman-xuraman gəlin-qızlar,
Xan Əslimi sizdən görən oldumu?
Küsmüşəm atadan, anadan, eldən,
Məni salıb Əsli xanım dildən;
Bir dayanın, sorayım sizdən,
Xan Əslimi sizdən görən oldumu?

(M u s i q i)

Mənim yurdum dağlar ilə daş olub,
Məhəbbət sırrı hər kəsə faş olub,
Ağlamaqdan yerim-yurdum yaş olub,
Xan Əslimi sizdən görən oldumu?

(M u s i q i)

Ah edəyim, könül, sənin əlindən,
Qaldıq bir əcayib zarın içində.

Nəyə ağlayım, nəyə güləyim?
Qönçə gülüm qaldı xarın içində.

(M u s i q i)

Dərdli Kərəm deyir: vətənim yox mənim,
Heç kimsə yoxdur sora əhvalım.
Yardan ayrırlaşı büküldü belim,
Qaldıq namus ilə arın içində.

(M u s i q i)

H a m 1 (təsnif)--

Dərdli Kərəm, sən itirdin Əslini; (2 dəfə)
Get, tap, get, tap yarın, itirdin Əslini. (2 dəfə)
Haqdan aşiqsən, çək eşqin əzabin; (2 dəfə)
Get, tap, get, tap yarın, itirdin Əslini. (2 dəfə).

Q ı z l a r və o ğ l a n l a r gedirlər.

K ə r ə m (yollara sarı)--

Ərzurumdan çıxdımı, üç oldu yolum,
Mən bu yolun hangısına gedəyim?
Çağırıdım gecə-gündüz mövləmi,
Mən bu yolun hankısına gedəyim?

(M u s i q i)

Sofı qardaş, necə olur halımız?
İsfahan şəhəridir bizim elimiz.
Bülbül getdi, məhzun qaldı gülümüz,
Mən bu yolun hankısına gedəyim?

(M u s i q i)

Kərəm deyir yetmədim muradıma,
Əslim getdi, qonamadıım yurduna.

Hey ağalar, bir dilbərin dərdinə,
Mən bu yolun hankısına gedəyim?

(M u s i q i)

Bu halda Ş e y x-N u r a n i vaqe olur və üzünü K ə r ə m g i l ə tutub oxuyur.

Ş e y x-N u r a n i (humayun)--

Eşqə giriftar olan
Zarü pərişan gördüm.

(M u s i q i)

(təkrar o sözlər)

Cənk edib can alanı
Qanım qəltən gördüm.

(M u s i q i)

(təkrar o sözlər)
Atəşi-eşqə düşəni
Çəki-giriban gördüm.

(M u s i q i)

(təkrar o sözlər)

Hicr oduna yanın
Qəlbini büryan gördüm.

(M u s i q i)

(təkrar)

Ş e y x (söz ilə)--Ey qərib, sizlər haraya getmək istəyirsiniz?
S o f i--Ey şeyx, biz Hələb şəhərinə getmək istəyirik.
Ş e y x--Siz bilirsinizmi ki, buradan Hələbə altı aylıq yol var?
S o f i--Xeyr, bilmirik.

Ş e y x--Yumun gözlərinizi.

Kərəm və Sofi gözlərini yumurlar, haman dəm hər yer qaranlıq olur, bu halda səhnənin dal pərdəsi qalxıb, Hələb şəhəri görünür.

Ş e y x--Açın gözlərinizi.

Bunlar gözlərini açırlar, hər yer işıqlanır. Kərəm və Sofi Hələbin mənzərəsini görüb şad olurlar.

Ş e y x--Bax, siz Hələb şəhrinə yetişdiniz (deyib tez çıxıb gedir).

(Musiqi)

Kərəm--

Sükrə eylə, Sofi, xudaya, (2 dəfə)
Hələb şəhəri, Hələb şəhəri!
Hələb şəhrinə gəldik.

(Musiqi)

Qalxız əlini duaya, (2 dəfə)
Hələb, Hələb şəhəri!
Hələb şəhrinə gəldik.

(Musiqi)

Kərəm və Sofi--

Yetirdi mövləm bizi tez, (2 dəfə)
Hələb şəhəri, Hələb şəhəri!
Hələb şəhrinə gəldik (2 dəfə)
Hey....

(Musiqi)

PƏRDƏ

DÖRDÜNCÜ PƏRDƏ

BİRİNCİ ŞƏKİL

Hələ b şəhərinin bazarında vaqe olur. Axşam çağıdır, sağ tərəfdə sair evlər var. Sol tərəfdə K e ş i ş və Ə s l i olan ikimərtəbə və balkonlu ev vardır. Ortada çeşmə qurulub, altı nəfər qız su doldurmaqla məşğuldurlar, evlərin içindən işq gəlir. Qızlar su doldururlar və oxuyurlar.

(Musiqi)

Qızlar--

Axşam oldu hey ... şamlar yandı, (2 dəfə)
Tez ol, tez ol, qızlar, qaranlıq damdı. (2 dəfə)
Hər kim istər kim, dərdi az olsun, (2 dəfə)
Getməsin ərə, evdə qız qalsın. (2 dəfə)

(Musiqi)

Axşam oldu hey ... obalar yatdı, (2 dəfə)
Qaranlıq çökdü, ay da həm batdı; (2 dəfə)
Arvad olanın dərdi çoxdur, (2 dəfə)
Amma qızların heç dərdi yoxdur. (2 dəfə)
Amma qızların heç dərdi yoxdur. (2 dəfə)

Bu halda Kərəm ilə Səfi sağ tərəfdən nümayan olurlar, qızlar onları görüb qorxan kimi olurlar.

(Musiqi)

Kərəm--

Ey Hələbin gözəlləri,
Altı qızlar, altı qızlar!
Bulaqdan su süzənləri,
Altı qızlar, altı qızlar!

(Musiqi)

Keşiş bunda gəlib durar,
Xan Əslimi deyər, vurar,
Dərdli Kərəm sizdən sorar,
Altı qızlar, altı qızlar!

Qızla rədən biri--Siz kimsiniz və bizlərdən nə istəyirsiniz?
So fi-Ey gözəl qızlar, sizin bu şəhərə bir keşiş gəlib, öz qızı ilə olur, söyləyin
bizə, allah eşqinə, o keşış harada olur?
Qızla rədən biri--Bildim hansı keşidir, bax, o keşış bu evdə olur, bu evdə.
(Qızlar gedirlər).

(Musiqi)

Kərəm (sevinib)--

Gəzib-gəzib şəhərləri, kəndləri,
Axır gəlib sənə yetişdim, Əslil!
Unutmuşam cəfaları, dərdləri,
Axır gəlib sənə yetişdim, Əslil!

(Musiqi)

Haqq aşiqi söylədilər adıma,
Yetişmədi bir kəs mənim dadıma.
Keçən günlər düşdü mənim yadıma,
Axır gəlib sənə yetişdim, Əslil!

(Musiqi)

Şah oğluyam, dönmüşəm mən gədayə,
Çıx gol bəri, verək səda-sədayə,
Dərdli Kərəm desin şükür xudayə,
Axır gəlib sənə yetişdim, Əslil!

Bu halda balkona açılan qapılar taybatay açılıb, Əsil hövlnak bir surətdə
balkona çıxır və aşağı baxıb deyir:

Əsil--Kərəm!!!
Kərəm--Can Əslil!

Ə s l i bihuş kimi olur.

(M u s i q i)

K ə r ə m--

Gəzib-gəzib şəhərləri, kəndləri,
Axır gəlib sənə yetişdim, Əslİ!
Unutmuşam cəfaları, dərdləri,
Axır gəlib sənə yetişdim, Əslİ!

(M u s i q i)

Ə s l i--

Dustaq kimi gəlib qalıb bu evdə,
Söylər idim: Kərəm, Kərəm, Kərəm, gəl!
Bilməz idim çarə nədir bu dərdə,
Söylər idim: Kərəm, Kərəm, Kərəm, gəl!

(M u s i q i)

K ə r ə m--

Ağlar qoyub ata ilə ananı,
İncitmişəm hər bir canı yanani.
Ötürmüşəm Məcnunu və Sənanı,
Axır gəlib sənə yetişdim, Əslİ!

(M u s i q i)

Ə s l i--

Keşiş babam məni döyüb söyəndə,
Qaçar ikən o kənndən bu kəndə,
Ahu kimi düşüb qalıb kəməndə,
Söylər idim: Kərəm, Kərəm, Kərəm, gəl!

(M u s i q i)

K ə r ə m--

Şah oğluyam, dönmüşəm mən gədayə,
Çıx gəl bəri, verək səda-sədayə,
Dərdli Kərəm desin şükür xudayə,
Axır gəlib sənə yetişdim, Əslı!

(M u s i q i)

Ə s l i--

Kesış babam bağlayıbdır hər yanı,
Yanmaz imiş onun mənə heç canı.
Gözüm görmür bu işıqlı dünyani,
Çıx gəl bəri, Kərəm, Kərəm, Kərəm, gəl!

--deyib, ipək nərdivanı aşağı atır, K ə r ə m nərdivana çıxıb, Ə s l i dəxi
balkondan bədənini aşağı sallayıb, ikisi bir-biri ilə görüşməkdə ikon keşis bazardan
qayıdır və əhvalatı bu halda görüb qışqırır.

K e s i s --Ay haray!... Evimə oğru gəlibdir, ay haray!... Yığılın buraya?...

Bu qışqırığa iki nəfər zəbt iyyə gəlib, K ə r ə m i və S o f i n i tuturlar,
camaat dəxi evlərindən bayır çıxıb, əllərində fanus olaraq bu əhvalatı görürler.

B ə z i l ə r i -Nə olub? Nə olub?
O b i r i l ə r i --Keşisin evinə oğru-quldur gəlibdir.

X a l q kamal-təəccüb ilə K ə r ə m ilə S o f i n i n ora burasına tamaşa edir.

K e ş i ş (kənara çəkilib)--Ax-ax-ax.... Tanıdım, odur, padşahın oğlu Əhməd
Mirzədir.... Yenə gəlib məni tapd?, ax!...

Bu halda Hələb pəşəsə daxil olur, yanında iki nəfər zəbt iyyə.

P a ş a --Bu nə yığıncaqdır burada? Nə olubdur? Geri çəkilin!

C a m a a t çəkilir.

K e ş i ş--Paşam! Bu iki şəxs mənim evimi yarmaq istərkən gəlib üstə çıxmışam.
P a ş a (acıqla)--Nakəslər! Bu şəhəri sahibsizmi zənn etdiniz? Nə cürət edib
quldurluğa gəlirsiniz? Aparın bunları həbs edin!
K ə r ə m (əcz ilə)--Paşam, izn ver, bir neçə kəlmə sözüm var.
P a ş a--Nə sözdür, de görək.

(M u s i q i)

K ə r ə m--

Yazlıq ömrüm qərib eldə keçirdim,
Heç əhvalım bildirən yox, bilən yox!
Getdi fürsət, əldə ikən qaçırdim,
Qərib qaldım, güldürən yox, gülən yox!

(M u s i q i)

Əlimdən aldirdim nazlı sonamı,
Tərk eylədim atamı, həm anamı,
Deyə-deyə göm-göy etdim sinəmi,
Xəncər alıb dəldirən yox, dələn yox!

(M u s i q i)

Mən Kərəməm, ah çəkərəm, ağlaram,
Dərd bilənin ürəyini dağlaram.
Kimi deyib, kimə ümid bağlaram.
Göz yaşıımı sildirən yox, silən yox!

İndi buyur məni aparsınlar həbs etsinlər.

PƏRDƏ

İKİNCİ ŞƏKİL

Hələb paşasının i m a r ə t i n d ə vaqe olur. P a ş a bir taxt üzərində əyləşib, meypuş qəlyan çəkir. Onun qabağında bir neçə q ı z oynayır. Bir qədərdən sonra n ö k ə r daxil olur, qızlar oyunu kəsib, bir kənarda dayanırlar.

N ö k ə r--Paşam, bir dəstə camaat hüzurunuza izn istəyir.
P a ş a--Burax gəlsinlər.

C a m a a t və S e y x-N u r a n i daxil olurlar.

(M u s i q i)

C a m a a t (təsnif)--

Ey paşam, ey paşam,
Kərəmi et azad.
Ey paşam, ey paşam, Kərəmi et azad, azad et.
Aşıq olub keşş qızına,
Aşıq olub keşş qızına.(2dəfə)
Ol aşiqdir!

P a ş a (şur ilə)--Əmr olunsun, gedib dünənki məhbusu buraya gətirsinlər.
S e y x-N u r a n i (Osmanlı üstə)

Aşıqə etmə əziyyət, ey paşam,
Aşıqin üftadədir, üftadədir, üftadədir.
İstəsə aşiq əgər öz canını,
Yar üçün qurban edə amadədir.

C a m a a t--

Aşıq olub keşş qızına,
Aşıq olub keşş qızına. (2dəfə)
Ol aşiqdir.

Ş e y x (yenə təkrar haman sözlər başqa tərkib musiqi ilə)--

Kuhkəm nəqşin çekib, Şirinə vermiş bir fərib,
Gör nə cahildir, yonar daşdan özünə bir rəqib.

C a m a a t--

Aşıq olub keşiş qızına,
Aşıq olub keşiş qızına. (2dəfə)
Ol aşiqdir.

Oxuyub gedir. K ə r ə m i gətirirlər, əllərində zəncir vardır.

P a ş a (söz ilə)--Ey şəxs, sən kimsən və nəçisən, söylə!

(M u s i q i)

K ə r ə m--

Mən Kərəməm, İsfahandır elimiz,
Ördək uçdu, viran qaldı gölümüz.
Qoy olsun, necə olur halımız,
Qurban olsun yarında canımız.

(M u s i q i)

Ayrı düşdüm vətənimdən, elimdən,
Gör kim, nələr çəkdim eşqin əlindən.
Hər şəhərdə xəbər aldım göləndən,
Hələbdədir Əsli,--mənə dedilər,

(M u s i q i)

Dərdimi duyanlar cümlə ağladı,
Bəylər tutdu qollarımı bağladı,
Ürəyimi eşq oduna dağladı,
Burda mənə quldur adı verdilər.

(M u s i q i)

Yandı ciyerciyim döndü büryana,
Axdi çeşmim yaşı döndü ümmana.
Gətirdilər məni ulu divana,
Bağladılar ayağımı, əlimi.

(M u s i q i)

Dərdli Kərəm qoydu başın qəzaya,
Yar ilə getmədi xəlvət odaya.
Çox şüklər olsun bari-xudaya,
Kəsmədilər ağızimdakı dilimi.

P a ş a--Ey oğlan, sən keşisin qızına aşiqsən və adın Aşıq Kərəmdir. Özün də İsfahan padşahının oğlusan, öylədirmi?

K ə r ə m--Öylədir, paşam.

P a ş a--Əmr olunsun, keşiş və qızı buraya gəlsinlər. (Nökər gedir). Açın Kərəmin əlin. (Açırlar). Aşıq Kərəm, sən gəl keşis qızından əl çək, mən sənə bu şəhərdə hansı gözəli desən alaram.

K ə r ə m--Paşam, bizim öz vilayətimizdə gözəllər çox idi, lakin mən ürək sevəni istirəm, başqa məramım yoxdur.

P a ş a--Ya istərsən gəl səni vətənə göndərim get.

K ə r ə m--Vətən mənə Əslidən əziz olsaydı, onu buraxıb bunun dalınca düşməzdim.

Bu halda k e ş i ş və Ə s l i daxil olurlar. Ə s l i və K ə r ə m bir-birini görcək bihuş olurlar.

P a ş a--Keşis, bu oğlan quldur deyilmiş, bu sənin qızına aşiqdır. Sən gəl qızı ver ona, rəhm elə! Mən sənə nə qədər desən dövlət verərəm.

K e ş i ş--Paşam, əgər mən dövlət sevən olsaydım İsfahan padşahının sözünü rədd etməz idim. Mən öz qızımı, qızımın milliyyətini hər şeydən əziz tuturam.

P a ş a--Sən bilirsən ki, bu oğlan sənin qızının aşiqıdır.

K e ş i ş--Bilirəm.

P a ş a--Və bilirsən ki, qızın buna aşiqdır.

K e ş i ş--Bilirəm.

P a ş a--Və bilirsən ki, iki aşiqi mərama çatdırmaq savabdır.

K e ş i ş--Bilirəm.

P a ş a--Bəs nə üçün mane olursan?

K e ş i ş--O mənim atalıq haqqımdır.

Pa ş a--Keşiş, sən gəl bu işə razı ol, yoxsa....

K e ş i ş--Paşam, İran vilayətində mənim hörmətim padşah hörmətinə bərabər idi, amma mən yenə də oradan qaçıb, sənin şəhərinə gəldim və sənin kölgənə qışıldım, hərgah sən də məni incitmək istəsən, özgə bir şəhər hakiminə pənah apararam.

P a ş a (Kərəmə)--Ey oğlan, sən müsəlmansan, bu erməni qızı, sən gəl bundan əl çək, get özünü özgə bir qismət axtar.

(M u s i q i)

K e r a m--

Hey ağalar, necə edəyim,

Mən dönərəm, könül dönməz.

Bir gözələ düşdü könlüm,

Mən dönərəm, könül dönməz.

(M u s i q i)

Kəklik kimi səkişindən,

Köküs əlvan naxışından,

Bir hərami baxışından,

Mən dönərəm, könül dönməz.

(M u s i q i)

İstəmirəm başqa özündən,

Mənə söylə Əсли sözündən.

Əсли kimi keşiş qızından,

Kərəm sevdı Əсли xanı.

Mən dönərəm, könül dönməz.

(M u s i q i)

Yoluna qoymuşam canı,

Gözümdən axıtdı qanı,

Mən dönərəm, könül dönməz.

(M u s i q i)

P a ş a--Ax!... Qoy indi bir qızdan soruşum, hərgah qız sənən yanında oğlana getmək istəsə o halda, keşiş, gərək heç bir sözün olmasın. Olsa da sənə cəza elətdirərəm. Ey qız, söylə görüm, sən Kərəmə aşiqsənmi və Kərəmə getmək istəyirsənmi?

(M u s i q i)

Ə s l i--

Kərəm mənə, mən Kərəmə aşiqik,
Ver Kərəmə məni, paşam, rəhm elə.
Hər ikimiz aşiqliyə layiqik,
Ver Kərəmə məni, paşam, rəhm elə.

(M u s i q i)

İllər ilə həsrətini çekirdim,
Gizli-gizli qan-yaşımı tökürdüm,
İki əlli bir başıma döyürdüm,
Ver Kərəmə məni, paşam, rəhm elə.

(M u s i q i)

Qorxum yoxdur keşış babamdan mənim,
Dözə bilməm, təngə gəlibdir canım.
Mənim yarımla ancaq Kərəmdir, Kərəm,
Ver Kərəmə məni, paşam, rəhm elə.

(M u s i q i)

H a m i (musiqi: təsnif)--
Keşış, razi ol bu işə!
K e ş i ş--Olmam, olmam.
C a m a a t--Keşış, razi ol bu işə.
P a ş a--Razi ol, razi ol (deyib, qılınçı sıvirmək istəyir).
C a m a a t--Əslini ver Kərəmə.
K e ş i ş--Verməm, verməm.
C a m a a t--Əslini ver Kərəmə.
P a ş a--Razi ol, razi ol (deyib, qılınçı sıvirir və keşisin üstüne qalxır.)

K e ş i ş--Olmam, olmam, olmam!... (Söz ilə birdən). Ver, ver, ver Əslini Kərəmə! Əmma hərgah bunlar həqiqi aşiqidlərsə, gərək bu dünyada kam almasınlar! Almasınlar! Almasınlar! (Deyib, çıxıb gedir).

P a ş a (Kərəmə)--Al oğlan, öz yarını apar!

Ə s l i ağlayır, K ə r ə m hövlnak bir haldadır ki, guya canı odlanır. Əsliyə tərəf əllərini uzadıb oxuyur.

(M u s i q i)

K ə r ə m--

Gəl, gəl, Əslim, yetər, ağlama,
Yanaram, Əslim, yanaram!
Ciyərim artıq dağlama,
Yanaram, Əslim, yanaram, hey!...

Rəhm elə bir gəl halıma,
Atəş düşübdür canıma,
Öləndə gəl məzarıma,
Yanaram, Əslim, yanaram, hey!...

Mən Kərəməm, haqq aşiqiyəm,
Aşıqlıyə mən layiqəm.
Rəhm eylə tez, mən yazılgam,
Yanaram, Əslim, yanaram!

Kərəm söyləməz adıım,
Ərşə dayandı fəryadıım.
Əldən getdi muradıım,
Yanaram, Əslim, yanaram!
Yanaram, yanaram, Əslim, yanaram, yanaram, hey!...

(M u s i q i)

--deyirkən hər tərəfdən alov çıxıb, odlanıb yanır. Əsli də əlindəki xəncərini çıxarıb sinəsinə çaxır və yixilib ölüür. Bütün məclis əhli mat və məəttəl qalıb, kamali-heyrətdə ikən pərdə yavaş-yavaş enir.

P Ə R D Ə

HARUN VƏ LEYLA

5 PƏRDƏLİ OPERA

İŞTİRAK EDİRLƏR:

Ə m i r--ərəb mərasından birisi, 50 yaşında.

L e y l a--Əmirin qızı, 17 yaşında gözəl bir qızdır.

V ə z i r--Əmirin vəziridir ki, özü də alim və mürəbbidir, 60 yaşında.

H a r u n--Sər əsgər, 25 yaşında, gözəl bir cavandır.

Z e y d--Sər əsgər, 20 yaşında, çirkin bir şəxsdir.

B ə k i r, R ə h m a n v ə d i g ə r i k i s i--qoşun dəstəsi böyükleridir (zabit kimidir.)

B i r d ə s t ə q ız, L e y l a n ı n r ə f i q ə l ə r i v ə k ə n i z l ə r.

B i r d ə s t ə o ğ l a n, q u l a m l a r v ə s a i r ə.

Q o ş u n ə h l i.

D ə r v i ş--qoca bir dərvişdir.

BİRİNCİ PƏRDƏ

Əmirin b a ğ c a s i: sağ tərəfdə Əmirin imarəti görünür, bağçaya yolu vardır. Sol tərəf ilə dal tərəf ağaclıqdır. İçlərindən xiyabanlar çəkilibdir, hər tərəfi gülzardır. Ortada bir hovuz vardır ki, su fəvvərə vurur. Qabaq tərəfdə bir ağaçın dibində açıq yerdə fərş salınıb, v e z i r əlində kitablar əyləşib, qabağında düzülmüş olan q ı z l a r a dərs verir və nəsihətlər edir. Əmirin qızı L e y l a dəxi bunların içindədir; lakin bütün qızlar kamalı-huş və güş ilə dərsə və pənd və nəsihətə qulaq asdıqları yerdə, Leyla bir növ pərişan-hal görünüb, fikri özgə yerlərdə olduğunu izhar edir. Bilaxirə üzünü əli ilə tutub ağlayan kimi görünür.

V e z i r--

Guş edin pəndi nəsihətim mənim, zar olmayın,
Guş edin bu sözləri kim, aqibət xar olmayın.
Dinimiz, ayinimiz göstərdiyi yolla gedin;
Səy edin, allah yanında həm günahkar olmayın.

L e y l a ağlayır

Yaxşı ilə həm yamanın fərqini seçmək gərək,
Hər gözə görünən mətaə tez xiridar olmayın.
Yarü yoldaş seçimində ehtiyata var ehtiyac,
Axtarın mərdi tapın, namərd ilə yar olmayın.

Q ı z l a r v e V e z i r (Leylaya)--

Gəl söylə, Leyla, halını,
Etdiyin qəm, qüssə, naləni.

(M u s i q i)

Gəl söylə, Leyla, halını,
Etdiyin qəm, qüssə, naləni;
Gizlətmə bizdən sırrını,
Söylə, söylə əhvalını. (2 dəfə)
Dərd nədir, qəm nədir,
Ahü nəva hərdəm nədir? (2 dəfə)

L e y l a--

Düşmüsəm bir dərdə kim, yoxdur əlac dərman ilən,
Vəslə yetməkdir dəvəsi dərdimin canan ilən.
Bir qədəm qoysun ki, görsün naleyi-əfşan ilən,
İntizarın çəkmədəyəm didəyi-giryən ilən.

(M u s i q i)

Bir nəzər salmaqla etdi qəlbimi bəndi-kəmənd,
Çekdi, qıldı qəlbimi öz qəlbini zənciri-bənd.
Bu səbəbdəndir olub avazeyi-eşqim bülənd,
İntizarın çəkmədəyəm didəyi-giryən ilən.

Q ı z l a r v ə V ə z i r--

Bəs söylə, bildir aşiqin
Kimdir, kim ola layiqin.

(M u s i q i)

Bəs söylə görək, aşiqin
Kimdir, kim ola layiqin.
Sən tək gözəllikdə, Leyla,
Yox, ola bir kəs faiqin. (2 dəfə)
Dərd nədir, qəm nədir,
Ahü nəva hərdəm nədir?

L e y l a--

Aşıqim dava çöltündə çün olur şiri-jəyan,
Zərbi-dəstindən onun düşmən deyir ah, əlaman,
Eylədi aşiq məni, saldı bəlayə ol cavan,
İntizarın çəkmədəyəm didəyi-giryən ilən.

(M u s i q i)

Od tutub yaram yanır, suz ciyərdəndir tənim,
Neyləyim, çarə nədir, siz öyrədin, mən öyrənim.

Söyləyim agah olun: Harunadır eşqim mənim!
İntizarın çəkmədəyəm didəyi-giryən ilən.

Qızılar və Vəzir--

Ax, Leyla! Harun olsa gər
Aşıqin, layiqdirmi məyər?

(Musiqi)

Ax, Leyla! Harun olsa gər,
Aşıqin, layiqdirmi məyər?
Sən Əmirin fərzəndisən,
Bu, Əmirin şənинə dəyər. (2 dəfə)
Dərd nədir, qəm nədir?
Ahü nəva hərdəm nədir? (2 dəfə)

Vəzir (təəccüb ilə)--Leyla bu nə halətdir? Sən hara, Harun hara?! Sən Əmirin qızı, Harun sər əsgər.... Doğrudur, Harun şücaət və cəsarətdə ad qazanmış bir pəhlivandır, lakin yenə də sənə layiq olacaq dərəcəyə çatmamışdır. Sən bu daşı etəyindən tök və bu yoldan qayıt! Əmirimiz Harunu nə qədər sevirsə də, yenə gümanım yoxdur ki, bu əmrə razı ola; çünkü Harundan başqa bir sər əsgər dəxi vardır--Zeyd! Əmirimizin Haruna bu qədər iltifatı Zeydi sərnigün və xar edər. Və bir də Leyla! Səni xəbərdar edirəm: Harun səni və sən Harunu sevirsinizsə də Zeyd dəxi, mənə məlumdur ki, sənin aşiqindir. Lakin hərçənd mən onu bu xam xəyaldan mən etdim, amma yenə də sən onun qəlbində nəqş bağlayıbsan, odur ki, Zeyd sənin Haruna məhəbbətindən xəbərdar olsa, bil ki, dəli-divanə olar və xuda-aləmdir ki, nə tövr səni əməllərə iqdam edər!... Sən gəl bu fikri başından və bu eşqi qəlbindən çıxart, vəssəlam!

(Musiqi)

Leylə-

Getdi əldən taqətim, səbrü qərarım, ey vəzir!
Zərrə qədri qalmayıbdır ixtiyarım, ey vəzir!
Ruzü şəb ahü nəvadır, bil ki, karım, ey vəzir!
Günbəğündən tırə olmuş ruzigarım, ey vəzir! (ağlayır).

Vəzir--

Səbr et, Leyla, ağlama! (2 dəfə)

Qızıla--

Ürəyimi dağlama!

Vəzir--

Əl çək ahü zardan,

Qızıla--

Yara ümid bağlama!

(Musiqi)

Vəzir--

Etmə özünə cəfa! (2 dəfə)

Qızıla--

Çək bir beş gün səfa!

Vəzir--

At qəlbindən eşq odun! (2 dəfə)

Qızıla--

Etmə dünyaya vəfa!

(Musiqi)

Həmibir yerdə (öz-özlərinə)--

Hər birimiz bu dərdə

Gəl çalışaq bir yerdə,

Axtarın hər yerdə dərmanını (2 dəfə)

Vəzir (tək, kənar)--

Mən görürəm kim, Leyla sövdadadır,

Bir bu qədər sözlərimiz bifaydadır.

H a m i--

Axtarıban hər yerdə dərmanını,
Qurtararıq Leylanın canını! (2 dəfə)

V ə z i r--

Səbr et, Leyla, ağlama!

Q ı z l a r--

Ürəyimi dağlama!

V ə z i r--

Əl çək ahü zardan,

Q ı z l a r--

Yara ümid bağlama!

(M u s i q i)

L e y l a--

Eşqdən mən etməyin pəndü nəsihətlə məni,
Rəhm edin, incitməyin beylə əziyyətlə məni,
Heç rəvadırmı ölüm dərdi-məhəbbətlə məni,
Bir əsər etməzmi, aya, ahü zarım, ey vəzir!

V ə z i r--

Səbr et, Leyla, ağlama! (2 dəfə)

Q ı z l a r--

Ürəyimi dağlama!

V ə z i r--

Əl çək ahü zardan,

Q ı z l a r--

Yara ümid bağlama!

(M u s i q i)

Vəzir--

Etmə özünə cəfa, (2 dəfə)

Qızılar--

Çək bir beş gün səfa!

Vəzir--

At qəlbindən eşq odun! (2 dəfə)

Qızılar--

Etmə dünyaya vəfa!

(Musiqi)

Həmibir yerdə (öz-özlərinə)--

Hər birimiz bu dərdə
Gel çalışaq bir yerdə,
Axtarıban hər yerdə
Dərmanını. (2 dəfə)

Vəzir (tək, kənara)--

Mən görürəm kim, Leyla sövdadadır,
Bir bu qədər sözlərimiz bifaydadır.

Həmib--

Axtarıban hər yerdə dərmanını,
Qurtararıq Leylanın canını. (2 dəfə)

Vəzir--

Səbr et, Leyla, ağlama!

Qızılar--

Ürəyimi dağlama!

Vəzir--

Əl çək ahü zardan,

Qızılar--

Yara ümid bağlama!

Və z i r və onun dalınca qızıl a r yavaş-yavaş dağılıb gedirlər. L e y l a tək qalır. Bir qədərdən sonra H a r u n görünür. Leyla intizarında olduğu aşiqini görçək sürür-qəlb ilə bərabər hierandan şikayətini bu növ ilə izhar edir.

L e y l a--

Gəl, ey Harun, xilas eylə məni bu dərdü möhnətdən,
Yanır canım, yetiş dadə, qutar bu nari-firqətdən,
Bütün gün intizarında, gözüm həsrətdə qalmışdım,
Əzabi-firqəti rəf et, mənə söylə məhəbbətdən.

(M u s i q i)

H a r u n--Dözməyə eşq oduna yox məndə taqət, gəlmışəm,

(M u s i q i)

Üz veribdir çün mənə bir başqa halət, gəlmışəm,

(M u s i q i)

Düşmənin zori qabağında könül xof eyləməz,
Eşqə qarşı qəlbədə yoxdur mətanət, gəlmışəm!

(M u s i q i)

L e y l a--

Səndən özgə heç kəsim yox könlümü şad eyləsin,
Ya ki, viran qəlbimi bir ləhzə abad eyləsin.

(M u s i q i)

H a r u n--

Varmı bir aşiq ki, ney tək böylə fəryad eyləsin,
Çəkmişəm eşqin yolunda çox məlamət, gəlmışəm!

(M u s i q i)

Ol zamandan kim, sənin mehrin edib valeh məni,

(M u s i q i)

Heç kəsi görmür gözüm, Leyla, görür ancaq səni!

(M u s i q i)

İstəməm sənsiz keçə bu ömrümün tək bir günü,
Sən mənimsən, mən sənin, ta bər qiyamət, gəlməmiş!

(M u s i q i)

L e y l a--Yardan, yoldaşdan əl çəkmişəm bilmərrə mən,

(M u s i q i)

Görmədim heç içlərində dərdimə dərman edən.

(M u s i q i)

Bir kəsim varsa mənim, Harun, yenə sənsən və sən,
Tut əlim, öyrət məni, eylə dəlalət, gəlmışəm!

(M u s i q i)

H a r u n--

Şükr edirəm, ey xuda, nemətin əslin görüb,
Yar ilə həmdəm olub neməti-vəslin görüb;

L e y l a--

Şükr edirəm, ey xuda, yara yetirdin məni,
Mənzilü vəslə gedən rəhə gətirdin məni

(M u s i q i)

H a r u n--

Lütf elə, ver əl-ələ, gel bəri Leyla gedək!
Eşq havası ilə bir dağı, bağlı seyr edək!

L e y l a--

Bağda tamaşa edər, dağa salıb gölgələ,
Bülbül ilə gül bizi, biz gül ilə bülbülə!

(M u s i q i)

H a r u n və L e y l a--

Bağda bülbül olmasa,
Şaxda cəh-cəh vurmasa,
Güldə, sünbüldə də bəs
Söylə, olurmu həvəs? (2 dəfə)

(M u s i q i)

(Bağa tərəf gedə-gedə)

Bağda bülbül olmasa,
Şaxda cəh-cəh vurmasa,
Güldə, sünbüldə də bəs
Söylə, olurmu həvəs? (2 dəfə)

(M u s i q i)

İki aşiq bağın əğyar nəzərindən kənar bir guşəsinə çəkilirlər; bu halda Z e y d ki,
o da L e y l a y a aşiqdir, xəyal və fikrə qərq olmuş bir surətdə zahir olub deyir:

Z e y d--

Günüz-axşam fikrim, zikrim Leyladır, (2 dəfə)

(M u s i q i)

Gecə sübhədək halim vaveyladır, (2 dəfə)

(M u s i q i)

Belə məlum, eşq aləmi peydadır, (2 dəfə)

(M u s i q i)

Mənim bu dərdimə bais sövdadır (2 dəfə)

(M u s i q i)

Nədür bəs çara, nədür bəs çara?

Nə edim, nə edim yetişim yara?

Gəl, Leyla, yar ol,

Gəl, vəsfadar ol!

Gəl gör ah-zarımdan,

Gəl xəbərdar ol! (2dəfə)

(M u s i q i)

(Təkrar)

Günüz-axşam fikrim, zikrim Leyladır,

(ilaxır ... axıra kimi)

Bu halda bağın guşəsindən H a r u n ilə L e y l a n ı n səsi gəlir.

H a r u n və L e y l a--

Bağda bülbül olmasa,

Şaxda cəh-cəh vurmasa,

Güldə, sünbüldə də bəs,

Söylə, olurmu həvəs? (2 dəfə)

Z e y d bu səsləri eşitcək son dərəcə təğyiri-hal olub, paxıllıq və həsədlə bərabər
qeyz və qəzəb izhar edir və deyir:

Z e y d--

Leyla, Leyla! (akkord)

(qəzəblə) Ah, Leyla, Leyla! Harun ilə bir yerdə!...

(M u s i q i)

Harun! Leyla!

Ah, Leyla, Leyla! Harun ilə bir yerdə!.

(M u s i q i)

Harun! Leyla!

(M u s i q i)

Bu əsnada H a r u n tək gəlir. Z e y d bir növ acığını sıxıb, Haruna müraciətən deyir:

Z e y d--

Harun, bu nə haldır? Söylə, nə əhvaldır?
Leyla sənin ilə bir yerdə
Məşgül, xoşaldır! (2 dəfə)
Harun, guş et bir dəm,
Leylayə mən bəndəm;
Fikrim, zikrim hər dəm,
Hər dəm eşqi-Leyladır!

Bu halda qoşun əhlindən o n nə fər i dəxi buraya gəlir.

Məcnun sıfət olmuşam,
Hər dərdə mən dolmuşam.
Rəhm et, rəhm et, Harun, bir ləhzə,
Yarpaq kimi solmuşam! (2 dəfə)

H a r u n (Zeydə)--

Çox əcəb təklifdir, Zeyda, edirsən sən mənə,
Bilmirəm hətta cavabında nə ayətəm mən sənə;
Bil ki, biz Leyla ilə bir təndə bir can olmuşuq,
Eşqimiz cuş eyləyib artmaqdadır gündən-güna.

Q o ş u n ə h l i (xor)--

Nə etmək bu müşkül işə,
Həlli bizə gər düşə?
(Zeyd bikef üzünü tutubdur)
Əhvalı vəzirə ərz edək,
İmdada tez yetişə! (2 dəfə)

Z e y d--

Harun, əl çək yarımdan,
Gəl qorx ahü zarımdan;
Bil ki, bu yolda keçərəm
Canımdan, həm varımdan.
Dövlət istə--verərəm,
Sərvət istə--verərəm,
Xidmət istə--verərəm,
Əl çək, Harun, Leyladan!
Məcnun sıfət olmuşam,
Hər bir dərdə dolmuşam.
Rəhm et, rəhm et, Harun, bir ləhzə.
Yarpaq kimi solmuşam!

H a r u n--

Sən deyirsən əl çəkim Leyla kimi canandan?!
Hazırıam mən əl çəkim bu baş ilə candan.
Sən məni təhqir edirsən simüzər təklif edib,
Bir tükün həm yarımın verməm bütün dünyaya mən!

Q o ş u n ə h l i (xor)--

Nə etmək bu müşkül işə,
Həlli bizi gər düşə?
Əhvalı vəzirə ərz edək,
İmdada tez yetişə! (2 dəfə)

Z e y d--

Ax, Harun! Məni sən oldurdun!...

(M u s i q i)

PƏRDƏ

İKİNCİ PƏRDƏ

Əmirin s a r a y i d i r. Otaq ərəb əmirlərinə məxsus gözəl bir surətdə döşənib, bir tərəfdə dəxi Əmirin öz təxti vardır. Otaqda tək bir L e y l a oturub, öz-özünə eşqdən danışır.

L e y l a--

Çünki bildin təmini eşqin şərabi-nabinək,
İstərəm bir cam daha, ver saqiya, sərməst olam.

(M u s i q i)

Bu həqiqi aləmin qeydü qəmindən büsbütün,
İstərəm kim, aləmi-məstdə mən sərməst olam.

(M u s i q i)

Yarımın bir gün fəraqı bir ilin dərdin verir,
İstərəm kim, yar ilə mən daima həmdəst olam.

(M u s i q i)

Yarı əğyar tənəsi təqib edər hərdəm məni,
Varmı bir kani-müqəddəs, istərəm mən bəst olam.

(M u s i q i)

Bu halda Z e y d daxil olur, L e y l a n ı görür və ona müraciətən deyir;

Z e y d--

Leyla, sənə sözüm var,
Etmə yenə məni xar.
Rəhm etsən nə olar?
Rüsxət ver! (2 dəfə)
Sevdim, billah!
Səni, Leyla!
Oldum mən sənə aşiq! (2 dəfə)

Leyla, Leyla!
Sevdim, billah!
Ah! Sevdim!
Sevdim səni, Leyla!

L e y l a--

Cürətin, Zeyda, təəccübdür sənin!
İstəyirsən kim, əmirin düxtərin
Yar qılasan özünə? Öyləsə bəs,
Xam xayaldır kim, edirsən sən əbəs!

Z e y d--

Gəl sən mənə kərəm et,
İnsaf yolu ilə get,
Bir dəm rəhm eylə,
Yandırma böylə. (2 dəfə)
Sevdim, billah!
Səni, Leyla!
Oldum mən sənə aşiq! (2 dəfə)
Leyla, Leyla!
Sevdim, billah!
Ah, sevdim!
Sevdim səni, Leyla!

L e y l a--

Ahü nalən etməyir heç bir əsər,
Sözlərin, bil kim, sənə verməz səmər.
Qismətin axtar sən özgə yardan,
Lütfü ehsan gözləmə mən sarıdan.

Z e y d--

Rədd etmə, Leyla!
İncitmə, Leyla!
Bir nəzər lütf et,
Bir əsər lütf et! (2 dəfə)
Sevdim, billah!

(M u s i q i)

Sevdim, billah!
Səni, Leyla!
Oldum mən sənə aşiq! (2 dəfə)
Leyla, Leyla!
Sevdim, billah!
Ah, sevdim!
Sevdim səni, Leyla!

L e y l a--
Bunca zəhmət bəs edər, Zeyda, mənə
Artığın, insaf qıl, görmə rəva!
Zərrə qədri meyl etməm mən sənə!
Get, mənə vermə daha bir də cəfa!

Z e y d (qəzəblə)--
Bildim, sən Haruna aşiqsən!

L e y l a--
Bəli! Mən Haruna aşiqəm!

Z e y d--
Leyla! Yandırma məni!

L e y l a--
Sevdiyim yalnız bir Harundur!

Z e y d--
Leyla, Leyla! Zal?m olma!... Bildim, sən Haruna aşiqsən!

L e y l a--
Bəli! Mən Haruna aşiqəm!

Z e y d--
Leyla! Yandırma məni!

L e y l a--
Sevdiyim yalnız bir Harundur!

Z e y d--

Leyla, Leyla! Zalim olma!

(M u s i q i)

Z e y d bıhalət bir surətdə miz üzərinə yixilib, üzünü əli ilə tutur; L e y l a isə məğruranə bir surətdə ona baxıb qalır.

Z e y d (yalvara-yalvara)--

Olma zalim, rəhm qıl, sən mən fəqirə, Leyla!
Xoş nəzərlə bir kərə bax mən fəqirə, Leyla!
Gör, əlində dönmüşəm mən əsirə, Leyla!
Bir də etmə sən nişanə seyfi-tirə, Leyla!

(ƏLAVƏ)

Allaha bax, rəhm elə!
Zalim olma bir belə! (2 dəfə)
İstəmə sən Zeyd axır
Eşq dərdindən ölü?!

(M u s i q i)

Olma zalim, rəhm qıl, sən mən fəqirə, Leyla!
Xoş nəzərlə bir kərə bax mən fəqirə, Leyla!
Gör, əlində dönmüşəm bir əsirə, Leyla!
Bir də etmə sən nişanə seyfi-tirə, Leyla!

L e y l a--

Əbəsdir naleyi-zarın,
Xəyalın, xam əfkarin.
Yəqin et qətiyyən, Zeyda!
Deyil Leyla sənin yarın!

Z e y d--

Rəhm eylə, Leyla!
Leyla, rəhm eylə!

Allaha bax, rəhm eylə! (2 dəfə)
(Yaxınlaşır) Zalim olma bir belə!...
L e y l a (acıqla)--Əl çək məndən! (Tez çıxıb gedir.)

(M u s i q i)

Bu məqamda H a r u n daxil olub, Z e y d ə tərəf yaxınlaşır. Zeyd onu görüb, bu səfər dəxi ona yalvarır.

Z e y d--

Harun, sənə sözüm var!
Etmə yenə məni xar,
Rəhm etsən nə olar? (2dəfə)
Rüsxət ver!
Sevdim, bil sən,
Leylani mən;
Oldum Leylaya aşiq! (2dəfə)
Harun, Harun,
Leyla yarım!
Ah! Sevdim, sevdim Leylani mən!

H a r u n--

Cürətin, Zeyda, təəccübdür sənin.
İstəyirsən özgə şəksin dilbərin
Yar qılasan özünə! Öylə isə bəs,
Xam xəyaldır kim, edirsən sən əbəs!

Z e y d--

Gəl sən mənə kərəm et,
İnsaf yolu ilə get;
Bir dəm rəhm eylə,
Yandırma böylə! (2 dəfə)
Sevdim, bil sən,
Leylani mən,
Oldum Leylaya aşiq! (2 dəfə)

Harun, Harun,
Leyla yarımlı.
Ah! Sevdim, sevdim Leylani mən!

H a r u n--

Ahu nalən etməyir heç bir əsər,
Sözlərin, bil kim, mənə verməz səmər.
Qismətin axtar sən özgə yordan,
Heç dərd, qəm çəkmə Leyla sarıdan.

Z e y d--

Rədd etmə, Harun!
İncitmə, Harun!
Bir nəzər lütf et!
Bir əsər lütf et! (2 dəfə)
Sevdim, bil sən,

(M u s i q i)

Sevdim, bil sən,
Sevdim, bil sən,
Leylani mən,
Leylani mən,
Oldum Leylaya aşiq! (2 dəfə)
Harun, Harun!
Leyla yarımlı!
Ah! Sevdim, sevdim Leylani mən!

H a r u n--

Bunca zəhmət bəs edər, Zeyda, mənə!
Artığın, insaf qıl, görmə rəva!
Candan artıq sevdiyim cananımı,
Sən alınca, alınən bu canımı!

Z e y d (qəzəbnak)--

Harun! Qorx məndən!

H a r u n--

Boş və bihudə danışma!

Z e y d--

Harun, əl çək Leyladan!

H a r u n--

Candan, başdan əl çəkərəm!

Z e y d--

Harun, Harun! olma bais!... Harun! Qorx məndən!

H a r u n--

Boş və bihudə danışma!

Z e y d--

Harun! Əl çək Leyladan!

H a r u n--

Candan, başdan əl çəkərəm!

Z e y d--

Harun, Harun! Olma bais!

Deyib qılincını çəkir; H a r u n dəxi qılinc çəkir və hər ikisi qalxan götürüb dava edirlər; bu halda v ə z i r daxil olub, bunları görür.

V ə z i r--Allahu əkbər! (Aralarına girir). Siz nə işdəsiniz?! Bu saat Əmir buraya gəlir. Qasid gəlibdir ki, üstümüzə düşmən qoşun çəkib gəlməkdədir; siz nə ilə məşğulsunuz?!

Z e y d və H a r u n davadan əl çəkib, qılınclarını qınına qoyurlar. Bu halda Əmirin ə y a n l a r i, o ğ l a n l a r və q i z l a r cərgə-cərgə gəlib düzülürler və bədə Ə m i r daxil olduqda oxuyurlar:

H a m i--

Şanü şövkət, ey Əmir, səndən artıq kimdə yox.

Həm ədalət, həm səxavət, həm şücaət səndə çox! (2 dəfə)

Şanü şövkət, ey Əmir, səndən artıq kimdə yox.
Həm ədalət, həm səxavət, həm şücaət səndə çox! (2 dəfə)
Canü başdan keçməyə hazırlıq biz, bil,
Ömr versin allahım, çox yaşasın il. (2 dəfə)
Həm ədalət, həm səxavət, həm şücaət səndə çox!

Vəzir məktub pişnəhad edir, Əmir i r mütaliə edir. Musiqi çalır, bədə yenə həm i oxuyur:

H a m i--

Şanü şövkət, ey Əmir, səndən artıq kimdə yox!
Həm ədalət, həm səxavət, həm şücaət səndə çox! (2 dəfə)

Ə m i r--

Allahın mərhəməti cümləmizin üzərinə olsun.

H a m i--

Amin!

Ə m i r--Üzərimizə düşmən gəlir. Bizi qırmaq və müqəddəs məkanlarımızı
əlimizdən almaq istəyir. Nə etmək lazımdır?

H a r u n və Z e y d (irəli durub)--Düşmənə müqabil durub, onu məğlub və
pərişan etmək!

Ə m i r--Əmr edirəm: qoşun bu gün hazır olsun! Harun və Zeyd, Zeyd və Harun!
Qoşun çəkib gedirsiniz, düşmən ilə dava edirsiniz, eşidin! Hansı biriniz davadan
müzəffər gəlsə, əmir sözü verirəm ki, məndən hər nə istəsə,--təxtü tacımdan başqa,--
onu əmələ gətirərəm. Amma məğlub olsa, daha bir də gözümə görünməsin!
Eşitdinizmi?

H a r u n və Z e y d--Əlbəttə, Əmir sağ olsun!

Ə m i r--Mürəxxəssiniz, gedin qoşun tədarük edin. Allahın mərhəməti
cümləmizin üzərinə olsun!

H a m i--Amin!

H a r u n və Z e y d gedirlər, dallarınca Bəkir, Rəhmən və sairə.

Vəzir sağı olsun! Səxavətiniz aləmə əyandır? Lakin, xudanəkərdə, sui-
istifadə edən olmasın!

Ə m i r--Vəzir, bilirsənmi ki, bir söz ki, Əmirin ağızından çıxdı, o hökmü-
qanundur!

Vəzir--Şübhəsizdir, Əmir sağ olsun? (Deyib çekilir).

Bədə Ə m i r işarə edir, səzəndə və bəzəndələr gəlib, çalıb oynayırlar,
ondan sonra Ə m i r durub gedir, dalınca qızlar və oğlanları.

(M u s i q i)

H a m i--

Şanü şövkət, ey Əmir, səndən artıq kimdə jox,
Həm ədalət, həm səxavət, həm şücaət səndə çox! (2 dəfə)

(M u s i q i)

H a m i gedir, L e y l a qayıdır.

L e y l a--

Neyləmişdim, ey fələk, hicran qəmin verdin mənə,
Bir bu qədri ahü naləm heç əsər etmir sənə.
Gər muradın canımı almaqsa, billah, alginən,
Bir kərə öldür məni, qurtar əzabi-hicrdən! (ağlayır).

H a r u n (daxil olur)--

Ayrılıq, Leyla, pərişan eylədi əhvalımı,
Yandırıb yaqmaqdadır suzi-ciyarlə canımı.
Heç ümidiyim yox bu fırqət dərdinə tab eyləyim,
Fikrimə gəlməz ki, bir gün görməyim mən yarımı.

(M u s i q i)

Beylədir əmri qəzanın kim, gərəkdir ayrılaq,
Məhv qıl, pərvərdigara, zülm ilə həm zalımı.

L e y l a--

Sən gedirsən, söylə, Harun, mən nasıl tənha qalım,
Kim səda versin sədamə, kim eşitsin zarımı.

(M u s i q i)

L e y l a ağlayır, H a r u n durub gedə-gedə oxuyur.

H a r u n--

Əlvida, Leyla, yetişdi çün zamanım, əlvida!
Bax, unutma cəngdə fovt olsa canım, əlvida! (Gedir).

L e y l a--

Ax, Harun getmə, getmə! (Ağlaya-aglaya dalınca çıxır).

(M u s i q i)

Z e y d (daxil olur)--

Dedi: hər kəs müzəffər gəlsə,
Hər nə istəsə verərəm.
Bunca möhnət, bunca zillət
Səndədir, Leyla! Ax, Leyla, Leyla, gedirəm!
Bunca zillət səndən, Leyla! Getdim! (Tez çıxır).

PƏRDƏ

ÜÇÜNCÜ PƏRDƏ

M e ş ə içində boş yerdə vəqə olur. İki çadır qurulubdur, hər çadır ağızında bir nəfər ə s g ə r durubdur. B ə k i r tək ora-bura gəzinir. Pərdə qalxır.

B ə k i r (söz ilə)--Harun, bəli, düşməni məğlub etdi! Zeyd məyus qaldı.... Nə edim? Zeydin təklifini qəbul edim, etməyim? Təklif ağırdır. Lakin əvəzində verdiyi simuzərin çəkisi də ağırdır! (Fikrə gedir). Olsun! Mənə simuzor lazımdır! (Bu halda pərdə dalından qoşunun səsi gəlir). Aha, gəlirlər!

Q o ş u n ə h 1 i (pərdə dalından)--

Davaya getdik,
Meydana yetdik;
Biz məğlub etdik
Ol düşməni! (2 dəfə)
Etməzdi düşmən böylə güman,
Yalvardı, istədi əlamən!
Davaya getdik,
Meydana yetdik;
Biz məğlub etdik
Ol düşməni!

(M u s i q i)

H a r u n, Z e y d və q o ş u n səhnəyə gəlir; bir də haman marşı oxuyurlar.

H a r u n--

Çalınsın təbli-zəng, qoşun rəqs etsin!

M u s i q i. Qoşun rəqs edir; rəqsin bir yerində qılınclarını siyirib oxuyurlar.

Q o ş u n--

Hər davada üst olduq,
Düşmən gördü süst oldu, (2dəfə)
Əl çəkdi ol davadan,
Düşmən döndü dost oldu. (2dəfə)

H a r u n--Allahın köməyi ilə düşməni məğlub etdik. Bir arzumuz varsa, o da bu şadlıq xəbərini tezliklə Əmirə yetirməkdir. Yaşasın Əmirimiz!

Q o ş u n--Yaşasın Əmirimiz!
H a r u n--İndi istirahət zamanıdır.

Deyib çadırı girir; q o ş u n əhli istirahətə əyləşir. Axşam düşür, Z e y d B a k i r i kənara çəkib danışır.

Z e y d--Hər şey dediyim kimi hazırlırmı?
B ə k i r--Bəli, hazırlıdır!
Z e y d--İndi get, işə şüre eylə.
B a k i r--Baş üstə.

H a r u n u n çadırına tərəf gedir. H a r u n çadırından çıxır.

B ə k i r (Haruna)--Sər əsgər sağ olsun! İzn ver, qoşun dayanmasın, biz qoşunu götürüb gedək, siz isə gecə istirahət edib sonra gələrsiniz. Yoxsa qoşun ağır gedir, bizi ləngə salar!

H a r u n (Zeydə)--Zeyd, sən nə məsləhət görürsən?
Z e y d--Əlbəttə, qoşunu saxlamaq lazım deyildir.
H a r u n--Qoşun getsin! Bəkir, sən qoşunu çək, Rəhman isə yoldaşı ilə bizimlə qalsın.
B ə k i r--Baş üstə (Qoşuna). Səfər təbli çalınsın. Dayanmaq bəsdir.

Təbil çalınır, qoşun durur, yenə haman marşı oxuyub sonra gedirlər. Rəhmən ilə digəri və iki qarara uluqlar. Axşam olur. Zeyd çadıra girir.

Rəhmən (Haruna)--

Lap nahaqdır leşkəri göndərdiniz böylə uzaq,
Qorxuram kim, nagahan düşmən hücumunda qalaq.

Həru-n--

Qorxma, Rəhman! Düşnəni bərk əzmişik, imkanı yox!

Rəhmən--Doğrudur, amma ki, düşmən gər bir olsa, baki şox. (Zeyd tərəf işarə edir).

Həru-n (Barmığını ağızına tutur)--Anladım.... Mən anladım! Həqdir sözün, Rəhman, sənin, amma gecdir....

Rəhmən--Bəli, gecdir.

Həru-n--Fikri vardır düşmənin.... (Qeyz ilə) Qorxmuram mən ol dənidən, bildiyin qoy eyləsin.

Rəhmən--Doğrudur. Biz hazırlıq. Hər nə edirsə eyləsin!

Çadır a gırırlar. Qaranlıq düşür.

(Musiqi)

Həru-n (çadırdan çıxıb oturur)--

Bir aman ver, ey qənim,
Qoy bir görünüm cananımı;
Çün gözü yolda qalıb,
Qiyma tökülsün qanımı.

(Musiqi)

Çəngdə hər anıdə çıxmaz yadımdan Leyla,
Ah, olurmu bir o gün bir də görəydim yarımi.

Çadır a gırır. Musiqi. Lap qaranlıq olur.

Z e y d (qısılı-qısılı və çadırından çıxıb meşəyə tərəf gedir).

Vaxtdır çəngə, vaxtdır çəngə, ah!
Düşməyin ləngə, düşməyin ləngə, ah!

Bu əsnada meşədən on-on beş nəfər m ü s ə l l ə h adam çıxıb, Z e y d ilə bir yerdə H a r u n və y o l d a ş l a r i üzərinə hücum edirlər. Bunlar yuxudan ayılır, dava başlanır. Lakin bunlar az, onlar çox; odur ki, hamını qırıb, qaçıb gedirlər. Gedərkən Z e y d yerə yixiləb qalmış H a r u n u n ölmüş olduğuna inanıb, çıxıb gedir. Amma H a r u n ölməyib, bərk yaralıdır.

H a r u n (güt ilə başını qaldırır)--

İncidir yaralarım, yoxdur ümidiñ özüñə,
Bu nə haldır.... (ora-bura baxır). Görünür cürbəcür insan gözümə!

(M u s i q i)

Ax, Leyla! Sənə qurban edirəm canımı mən,
Tərk qıl, yoxdur ümidiñ, gözləmə gəl rahimi sən!

Musiqi çalır, H a r u n uzanır. Yavaş-yavaş, sübh açılır, işıqlanır. Bu halda bir nəfər d ə r v i ş galib buradan keçərkən yerə yixilmiş meyitləri görüb, təəccüblə dayanır.

D ə r v i ş--

Allah, allah, bu nədir böylə? Əcəl meydanıdır?
Bu tökülmüş nəşlər insanın qurbanıdır!
Gör bəni-adəm necə zülmü sitəmlə bir-birin,
Öldürüb qırmaqdadır ... aya, kimin fərmanıdır
Bu əməl bunca sitəm, böylə fəna rəftarlar?!...

D ə r v i ş gedib meyitlərə bir-bir baxır.

D ə r v i ş--Heç birində can yoxdur. (Haruna gedib baxır).
D ə r v i ş--Bu hələ ölməyibdir. Bəlkə nicatı mümkündür?

Cibindən cürbəcür otlar və dərmanlar çıxarıb, onlardan birini H a r u n u n burnuna tutur.

H a r u n (ayılır)--Ax, Leyla ... bir içim su ... ölürem!
D ə r v i ş--Qorxma, mən səni sağaldaram. Mən yaraların dərmanını bilirəm,
qorxma!

H a r u n--Sən kimsən?

D ə r v i ş--Mən sənə müalicə edənəm. Qorxma, sağalırsan!

(M u s i q i)

H a r u n--

Bir bu qədri yaralar qoymaz məni sağa çıxam
Kim, görəm Leyləni mən, gül tək cəmalına baxam.
(Birdən qəhr və qəzəblə). Zeyd! Alçaq Zeyd!
Ölməyəydim, intiqam alaydım, intiqam! (Deyib yixılarkən dərviş tutur).

PƏRDƏ

DÖRDÜNCÜ PƏRDƏ

Yenə Əmirin s a r a y i n d a vəqə olur. Ə m i r, yanında vəzir və oyanılar
taxt üstündə əyləşibdir. Qabağında qızıla rəqs edirlər. Bədə rəqs tamam olur.

Ə m i r (qızlara)--

Bir nəğmə çalın, həm oxuyun, qəlbimi şad eyləyəsiz,
Həm şəbabətdə keçən günləri yad eyləyəsiz!

(M u s i q i)

Qızıla r--

Yadindadır keçmişlər,
Keçirdiyin xoş günlər;
Gözəl idi o dəmlər,
Keçdi getdi, o günlər hanı?
Keçdi getdi o dəmlər! (2 dəfə)

(M u s i q i)

Cəh-cəh vurur bülbüllər,
Hər yan açıbdır güllər.
Pəh, nə nazikdir bellər,
Keçdi getdi, o günlər hanı?
Keçdi getdi o dəmlər. (2 dəfə)

O ğ l a n l a r--

Olsun o günlər,
Gəlsin o dəmlər,
Güllər, bülbüllər! (2 dəfə)

Q ı z l a r--

Saqı, tez ver badəni,
Çağır Pərizadəni,
Salsın yada ol günü.
Keçdi getdi, o günlər hanı?
Keçdi getdi o dəmlər. (2 dəfə)

(M u s i q i)

Tut əlimdən seyr edək,
Zövqü şövqə meyl edək,
Eşqin yolu ilə gedək. Keçdi getdi, o günlər hanı?
Keçdi getdi o dəmlər. (2 dəfə)

O ğ l a n l a r--

Olsun o günlər,
Gəlsin o dəmlər,
Güllər, bülbüllər! (2 dəfə)

Q ı z l a r və o ğ l a n l a r--

Yadındadır keçmişlər,
Keçirdiyin xoş günlər,
Gözəl idi o dəmlər.
Keçdi getdi, o günlər hanı?
Keçdi getdi o dəmlər. (2dəfə)

(M u s i q i)

Q a s i d (söz ilə)--Əmir sağ olsun, qoşunumuz davadan qayıdı, budur,
gəlməkdədirlər. (Leylada bəşəşət əsəri).

Ə m i r--Allahın mərhəməti cümləmizin üzərinə olsun, xeyirxəbər olsunlar!
H a m i--Amin!

Q o ş u n pərdə dalından əvvəlki marşı oxuyur. Sonra Z e y d B ə k i r ilə daxil
olur; L e y l a bunların içində H a r u n u görəməyib, müzərib hal olur və intizardadır
ki, görsün Harundan nə xəbər vardır.

Ə m i r (Zeydə)--Qalibsiniz, ya məğlub?

Z e y d--Əmir sağ olsun, allahın köməyi ilə qalibik.

Ə m i r--Allahın mərhəməti cümləmizin, üzərində olsun!

H a m i--Amin!

Ə m i r--Söylə təfsilatı, qulaq asaq!

Z e y d--Düşməni məğlub və pərişan etdik. Söz verdi on il bizimlə dava etmasın.
Budur əhdnaması! (Təqdim edir).

Ə m i r (mütaliə edir, vəzirə verir)--Bəs Harun?

Z e y d (başını aşağı salıb, boğuq səc ilə)--Şəhid oldu!

Hər kəsdən bir təəssüf və təhassürnidası qalxır. L e y l a isə bərk qışkırb
özündən getməkdə ikən vəzirin işarəsi ilə qızlar Leylanı götürüb, o biri otağa
çıxarırlar.

Ə m i r--Şəhid oldu? Allahu əkbər! Allah rəhmət eyləsin.... Zalim düşmən! Harun
kimi sər-əsgərimi əlimdən aldı.... (Fikir). Ax, Harun, Harun! (Fikir, bədə Zeydə).
Zeyd, sən ki, davadan müzəffər və qalib gəldin əvəzində məndən bir ənam istə!

Z e y d--Əmir sağ olsun, siz bizi göndərəndə buyurdunuz ki, hər kəs qalib gəlsə
hər nə istəsə verərəm.

Ə m i r--Doğrudur, necə?

Z e y d--Sizin o sözünüz mənə mürət verir və mən sizdən qızınız Leylanı
istayıram.

Bu sözdən h a m i pərişanhal olur və təəccüb edir.

Ə m i r (qeyz ilə)--Nə cürət etdin? (Yada salır). Ax, söz vermişəm.... Nə ağır
təklifdir! Zeyd, sən məndən özgə şey istə, qızıl istə!

Z e y d--Əmir sağ olsun, Leyladan başqa özgə istəyim yoxdur, Sizin vədiniz mənən cürət verib istəyirəm.

Ə m i r--Bir övladım var, o da Leyladır.... Zeyd, Leylani əlimdən alma!

Z e y d--Əmir sağ olsun, cürətim böyükdür, buyur boynumu vursunlar; amma sən söz verdin, mən də cürət etdim.Ə m i r (vəzirə)--Sənin sözün doğru imiş.... (Zeydə). Hansı şəhərimi istəsən sənə verərəm, amma Leylani alma!

(M u s i q i)

Z e y d--

Sən söz verdin,
Mən eşitdim.
Düşmən ilə
Cəngə getdim. (2 dəfə)
Qoşun çəkdim,
Mən cəng etdim;
Düşmən halın
Mən təng etdim! (2 dəfə)

Nə tövr komanda etdiyini əli ilə işarə edir.

Hay ... hay ... hay.... Leylani mən

(M u s i q i)

Sevdim, ey Əmir!
Leylani mən.
Sevdim ey Əmir! (2 dəfə).
Bəs nə edim,
Nədir tədbir?
Qoşun çəkdim,
Mən cəng etdim.
Düşmən halın
Mən təng etdim! (2 dəfə)

Hay ... hay....
Hay ... cəngə gəl!

Ə m i r--Zeyd, bir ləhzə gözlə, mən sənə cavab verərəm!

Z e y d çıxır.

Ə m i r (Vəzirə)--Vəzir, nə etməli? Bu mənhus dava Harun kimi sər-əsgərimi əlimdən aldı.... Bu nakəs də qızımı almaq istəyir, təki düşmən bizə qalib galayıdı, bu iş olmayıyadı.

V ə z i r--Əmir sağ olsun, əlbəttə, sən istəsən bu saat əmr edərsən, Zeydin boynu vurulsun. Lakin sən söz verdin.... Əmir sözü ... nə etmək!

Ə m i r--

Bu qulu bir əmr ilə rədd eyləmək məqdür ikən,
Gör əlində mən onun acizü naçar olmuşam;
Çünkü mən söz vermişəm, sözdən dönməm, ya dönməyim.
Bunca müşkül məsələ həllinə vadar olmuşam!

H a m i--

Çox çətin məsələ!
Həlli onun müşkül,
Həlli onun müşküldür.
Zeydi rədd eyləmək
Hər bir şeydən yüngül,
Hər bir şeydən yüngüldür.
Amma ki, söz verdin,
Əmrini bildirdin,
Əmrini bildirdin!
Çünkü sən söz verdin!

Ə m i r (söz ilə)--Vəzir, nə etməli? Bir çarə tap!
V ə z i r--Əmir sağ olsun, sən Zeyddən qırx gün möhlət istə, bəlkə bu qırx günün ərzində bir əlac tapaş.

Ə m i r (şad olur)--Doğru deyirsən, vəzir. Çağırın Zeydi?!... Bəlkə bu qırx gündə bir əlac tapılsın. (Zeyd daxil olur).

Ə m i r--Zeyd, mənim sözüm əmir sözüdür, onda xilaf ola bilməz; Leyləni sənə verərəm. Lakin sən mənə qırx gün möhlət ver, sonra Leyləni apar.

Z e y d--Mərhəmət və iltifatın, Əmir, artıq olsun! Baş üstə, mən qırx gün gözlərəm.

Ə m i r--İndi mürəxxassən (Zeyd baş əyib gedir).

(M u s i q i)

Ə m i r--

Nökərimdən, nökərimdən möhlət aldım, çünkü mən söz vermişəm.

Verdiyim sözlərdə mən daim vəfadər olmuşam.

H a m i--

Çox çətin məsələ,
Həlli onun müşkül,
Həlli onun müşküldür.
Zeydi rədd eyləmək
Hər bir şeydən yüngül,
Hər bir şeydən yüngüldür,
Amma ki, söz verdin,
Əmrini bildirdin,
Əmrini bildirdin!
Çünki sən söz verdin!

Ə m i r və h a m i durub gedirlər.

(M u s i q i)

L e y l a gözü yaşlı daxil olur.

L e y l a--

Bu qədər zülmü, fələk, sən ki, rəva gördün mənə,
Təqsirim nəydi mənim, aya, nə etmişdim sənə?

Zülm ilə aldın əlimdən yarımi, qiydın ona,
Təqsirim nəydi mənim, aya, nə etmişdim sənə?

Qaldı yolda gözlərim, canım, ənisim gəlmədi,
Çünki Leyladır adım, səhrada Qeysim gəlmədi;
Eylədin zayil ümidi, verdirdin həsrət mənə,
Təqsirim nəydi mənim, aya, nə etmişdim sənə?

(ağlayır).

PƏRDƏ

BEŞİNCİ PƏRDƏ

Əmirin hamankı sərəyində vəqə olur, Səhnəda vəzir ilə Bəkirdir.
Pərdə qalxır.

Vəzir-Qırız gün keçdi.... Bu gün vədə tamamdır. Zeyd gələcəkdir, amma biz
bir elac tapa bilmədik ... hiyləgər Zeyd Əmirin sözündən asıldır özünə yol tapdı.
Harun isə ... ax, Harun, Harun! Kim bilir, davadımı öldürdülər, ya Zeydin namərdə
əli ilə qətl oldun. (Fikrə gedib, sonra Bəkirə tərəf yönəlir). Bəkir! Doğrusunu söylə,
yoxsa həm bu dünyada və həm o dünyada şəhid cəzalara düşər olarsan! Harunu
davada öldürdülər, yoxsa?....

Bəkirdə (başını aşağı salır)--Vəzir sağ olsun, davada öldürdülər.

Vəzir-Davada! Hansı davada? Bəs Rəhmanı?

Bəkirdə-Onu da öldürdülər!

Vəzir-Amma, bil, Bəkir! Nahaq tökülmüş qan yerdə qalmaz! (Tez dönüb
çıxır).

Bəkirdə (tək)--Vəzirin gözünə düz baxa bilmirəm. Vicdanım özümü incidir,
deyməm, deməyim? Kim bu sırrı aça bilər? Harun ölübdür, Rəhman ölübdür.... (Qəti
surətdə). Yox! Demərəm. (Dönüb bu da tez çıxır).

Bu halda Leyla qara geyimli, gözü yaşlı, zəif, pərişanhal, iftan və xizan daxil
olub oturur, bədə əllərini yuxarı qalxızıb minacat diləyir.

(Musiqi)

Leyla--

Ya ilahi, ya ilahi!
Bir ölüm ver, canımı qurtar əzabi-hicrdən,
Bir dəqiqə rahatım yox dərddən, min fikrdən.

Heç rəvadırmı ki, Harundan sonra mən sağ qalam,
Ol şəhidi ticikən, mən həm əsiri-dam olam.

Ağlayır; bədə birdən fikrinə düşür ki, qırx gün keçibdir və Z e y d gələcəkdir.

L e y l a (söz ilə hövlnak)--Ax, qırx gün keçdi.... Bu gün vaxt tamamdır, Zeyd
gələcəkdir! (Daha hövlnak). Yox, yox! Mən özümü xilas edərəm.

Belindən xəncərini çəkir və oxuyur.

Çünki yox başqa əlacım, var ümidim bir sənə,
Mərhəmət eylə, a xəncər! Tez əcəl göndər mənə!
(Yaniq ilə), Gəl, gəl, Zeyd! (Lakin yenə sustalıb, Harunu yad edir).
Bir bu qədri dərd içində könlümü məsrur edən,
Bir odur ki, tez ölüm, ta kim, görüm Harunu mən.
Çatmadıq çün biz murada bu cahani-fanidə,
Axırətdir aqibət hər yarı yara vəsl edən.

Bu yerdə Θ m i r və h a m i daxil olub, L e y l a n i nalan görülrlər.

H a m i--

Bəsdir, Leyla, bunca möhnət,
Gəl vermə böylə özünə zəhmət. (2 dəfə)
Qismətdir bu, keçdi müddət,
Gəl vermə böylə özünə zəhmət. (2 dəfə)

T ə k q i z l a r--

Ax, necə etmək, ax, necə etmək?
Bax, yola getmək, başqa da çarə yox! (2 dəfə)

H a m i--

Allahdandır çün bu işlər,
Gəl vermə böylə özünə zəhmət. (2 dəfə)
Səbr et, səbr et söyləmişlər;
Gəl vermə böylə özünə zəhmət. (2 dəfə)

Təkizlər--

Ax, necə etmək, ax, necə etmək?
Bax, yola getmək, başqa da çarə yox! (2 dəfə)

Həmi--

Bəsdir, Leyla, bunca möhnət,
Gəl vermə böylə özünə zəhmət. (2 dəfə)
Qismətdir bu, keçdi müddət,
Gəl vermə böylə özünə zəhmət. (2 dəfə)

Əmir--

Qismətin buymuş, qızım, yox çarəmiz təğyir edək,
Biz gərək daim bizə qismət olan yolla gedək.

Leyla--

Ax, ata, bil sırrimi: Haruna aşiqdır qızın!
Aşıqi etmiş bu yarın halətin, fikr et özün!

Əmir--

Gər desəydin sən qabaq: Haruna ver, ata, məni,
Bil, yəqin Haruna, Leyla kim, verərdim mən səni.

Leyla--

Oldu Harunum şəhid, söz vermisən həm Zeydə sən,
Qoy olum qurban, sözün ver, ver ... gedim ol Zeydə mən,
(Ağlayır).

Həmi--

Bəsdir, Leyla, bunca möhnət!
(Necə ki, qabaqda var, axıra kimi).

(M u s i q i)

Ə m i r əyləşir. Hər kəs öz məqamında durur. Bu əsnadə Z e y d daxil olur.

Z e y d--

Qırx gün keçdi,
Qırx gün keçdi.
Leyləni aparmağa gəldim,
Leyla, Leyla!
Sevdim, billah, ah!
Sevdim, sevdim sənə, Leyla!

Ə m i r--Zeyd! Əmirin sözü sözdür.... Apar, apar Leyləni. (Zeyd baş əyir).
L e y l a (rişxənd ilə)--Gəl, gəl, Zeyd! Mən hazırlam! (Zeyd Leylaya tərəf hərəkət edərkən). Apar Leylanın nəşini!

Xancərini çəkir və qalxızır ki, sinəsinə çaxısin, bu halda qapılar açılır, H a r u n daxil olur və tez L e y l a n i n qolundan tutur. Bu əhvalat hamını mat və məəttəl qoyur; elə ki, bir neçə saniyə heç kəsdə söz deməyə ixtiyar olmur. Leyla heyran, təəccüb, sürür və xof ilə yavaş-yavaş dönərək Haruna baxır və bunun Harun olduğunu yəqin edib qışqırır.

L e y l a--Harun!

Ürəyi gedir. İndiyə qədər gözləri bərəlmış və Haruna təəccüb ilə baxan Z e y d, axır özünü gəlib qaçmaq istərkən H a r u n cəld onun qolundan yapışır və deyir:

H a r u n--Dayan, namərd qatil! Qaça bilməzsən!
Ə m i r (təəccüblə)--Harun, sən qəbirdən dirilib gəldinmi?

L e y l a şadlığından ağlayır.

H a r u n--Əmir sağ olsun! Qəbirdən dirilən kimi olmuşam, lakin allahın mərhəməti üstümdə çox imiş!

Ə m i r--Bəs söylə bu nə əhvalatdır!

H a r u n--Mən düşməni məğlub edib qayıdarkən, bu məlun hiylə ilə qoşunu
ötürüb, öz gizli qatilləri ilə üzərimə həcüm etdi. Adamlarımı və Rəhmanı öldürüb,
məni də ağır yaralar ilə yıxdılar!

Ə m i r--Səbəb?

H a r u n--Səbəbini qızın Leyladan soruş!

Ə m i r--Harun, Leyla mənə söylədi ki, sənə aşiqdir. Sən də ona aşiqsənmi?

(M u s i q i)

H a r u n--

Ax, Əmir! Leylani mən canımdan artıq sevmişəm,
Sevmişəm, bu yolda həm min cür cəfəlar görmüşəm.
(Leyla ilə bir yerdə).

Sevmişik bir-birimizi, olmuşuq bir təndə can,
Olma razi, ey Əmir, kim, ayrılıq, ah, əlamən!...

(M u s i q i)

Ə m i r (dəbdəbə ilə)--

Olun agah, qızım Leylani mən verdim bu Haruna,
Gərək qırx gün-gecə şadlıq edək hər növü hər gunə.

H a m i--

Şanü şövkət, ey Əmir, səndən artıq kimdə yox,
Həm ədalət, həm səxavəq, həm şücaət səndə çox! (2 dəfə)
Şanü şövkət, ey Əmir, səndən artıq kimdə yox,
Həm ədalət, həm səxavət, həm şücaət səndə çox!
Canü başdan keçməyə hazırlıq biz, bil,
Ömr versin allahım, çox yaşasın il,
Həm ədalət, həm səxavət, həm şücaət səndə çox! (2 dəfə)
Canü başdan keçməyə hazırlıq biz, bil,
Ömr versin allahım, çox yaşasın il;
Həm ədalət həm səxavət, həm şücaət səndə çox! (2 dəfə)

Z e y d--

Öldürün, öldürün,
Qoy yetim mən öz cəzama! (2 dəfə)

Öldürün, öldürün,
Böylə lazımdır mənə!

H a m i--

Şanü şövkət, ey Əmir, səndən artıq kimdə yox,
Həm ədalət, həm səxavat, həm şücaət səndə çox! (2 dəfə)

PƏRDƏ

RÜSTƏM VƏ SÖHRAB

(Firdovsidən)

Dörd məclisli opera sağında yazılmış bir dramdır

ƏFRADİ ƏHLİ-MƏCLİS

R ü s tə m - məşhur İran pəhləvanı, 40 yaşında

S ö h r a b - onun oğlu, 15 yaşında

T ə h m i n ə - Rüstəmin övrəti, Səməngan padşahının qızı, 20 yaşında

S ə m ə n g a n padşahi-45 yaşında

K e y k a v u s - İran padşahi, 45 yaşında.

H ü c e y r-əsir, 35 yaşında

Vəxirlər, qoşun, xor və qeyriləri

ƏVVƏLİNÇİ MƏCLİS

Vaqe olur Səməngən padşahının evində. Padşah oturub, vəzirlər də yanında. Bu əsnada bir qoşun nəfsri daxil olub rast oxuyur.

Bir nəfər

Sağ olsun padşahımız çox
Xəbər gəldi qarovaldan
Budur bir pəhləvan tənha
Gəlir dağda bizə sarı (sükut)
Əlində tığü burrandır
Oolunda qanlı qalxandır.
Devirlər ki, bu surətlə
Ki Rustəm pəhləvandır o.

(Hamısı bir yerdə oxuyurlar. M u s i q i)

Xor

Əyər Rustəmsə o,
Əyər Rustəmsə o.,
Bizə yoxdur aman
Nədir qəsdi onun
Ki tək-tənha gəlir.
(Padşah rast oxuyur.)

Padşah

Yığılsın hər nə var əsgər
Düzülsün həm qoşun səf-səf
Gərək Rüstəm cəlal ilə
Qəbul olsun imarətdə.

(Padşalı və hamısı gedirlər. Sonra Təhminə daxil olub "Bayati-Şiraz" oxuyur.)

Təhmīnə

Arslan simalı yar eşqilə xumar olmuşam,
Rüstəm adlı arslana aşiqi zar olmuşam,

Etməyə nəzara bülbül tək güli ruxsarına
Ah həsrətlə dəmadəm didə xumbar olmuşam.
Ey təbib-i-haziqim gəl bir dəva qıl dərdimə
Yox əlac sənin eşqində bimar olmuşam.
Ey sabah, cənannin ver bir surağı zülfünü
Lütf qıl billah əsiri-eşqi dildar olmuşam.

(Təhmina gedir. Marş çalınır. Rüstəm və qeyriləri daxil olur.)

Xor

Xoş gəldin biza Rüstəm, xoş gəldin sən (2)
Bizləri eylədin sən sərəfraz (2)
Bir belə sən biza etdin lütfi təvazöh
Xoş gəldin biza Rüstəm, xoş gəldin sən. (2)
(Rüstəm rast oxuyur.)

Rüstəm

Mənəm Rüstəm ki qeyzimdən bütün məxluq
lərzəndir
Atam seyf, anam qalxan, məkanım qanlı
meydandır
Şərabım ruzi dəvada olur düşmənlərin qanı
Kəməndimdən xilas olmaz əgər kim şirigərrandır
Küdərətlə dolub qəlbim itibdir
Rəxş rəxşanım
Mənə hər kəs xəbər versə ona bezmim
fıravandır.

(Təsnif)

Rəxşim, Rəxşim şiri-jəyanım
Sənsiz olmaz rahat canım Raxşim,
Rəxşim ahu maralım
Sənsiz gəlməz səbrü qərarım.

Xor

Hər yerdə dəvadəsən
Düşmənlərə qalibsən

Heç kəsə olmaz kim cürət, Rəxşim, Rəxşim (2)
Canın edə bəxş, canın edə bəxş.

P a d ş a h

Gəl ey aləmdə fərzane
Ki sənsiz gəlmışik canə
Bizim bu bezmi-şahanə
Səfa goldin, səfa Rüstəm
Nədən tərk etdin
İranı Diyarı qurbanə gəldin
Şücaş qeyratın kanın
Dilirü əjdaha Rüstəm
Əgər sən olmasan İran
Yəqin eylə olur viran
Bizə gəl olginən mehman Sərvi vəfa Rüstəm.

(M u s i q i)

Xor

Sənə yoxdur heç kəs
Ola büsiñ həmtə
Girə bilsin cəngə
Meydana tək-tənha.

(M u s i q i)

Budur işdə meydan.

(M u s i q i)

Düzəlibdir min can
Hər biri bir arslan.

(M u s i q i)

Edə bilməz heç kəs cürət
Qədəmin qoysun. (2 dəfə)

Rüstəm

İtibdir Rəxşİ Rəxşanım
Ki qəmdən inciyib canım
Gərək Rəxş olsun
Ki etsin canımı rahət.

Padşah

Bütün dünyani axtarram
Sənin Rəxşini tapdırram
Günahkarın başın vurram
Nədir qəm çəkməyə hacət.
Gedək biz Rəxş dalınca
Sən ol rahət bu İranda
Tapıb Rəxşİ gətirdirrəm
Əyər olmuşsa hər yanda.
(M u s i q i)

Xor

Sənə yoxdur heç kəs
Ola bilsin həmtə
Girə bilsin cəngə
Meydanə tək-tənha.

Rüstəm

Budur iştə meydan. (2)

Xor

Budur İştə meydan.

Rüstəm

Düzülübdür min can.

Xor

Düzülübdür min can
Hər biri bir arslan.

Rüstəm

Edə bilməz heç kəs cürət
Oədəm qoysun.

Xor

Edə bilməz heç kəs cürət
Qədəmin qoysun.

(Hamısı gedirlər, Rüstəmi yuxu tutur, Təhminə yavaş-yavaş daxil olub kürd-şahnaz oxuyur.)

Təhminə

Bəski dərdi, qəmi eşqində pərişan oldum
Pəhləvanım, belə axır ürəyi qan oldum.
Hər gələn söylədi avareyi nami nəsəbin
Mən də nadidə sənə aşiq nalan oldum
Həsrətin canda çəkirdim, neçə vaxt yarıml
Şimdi görçək səni pek valehi heyran oldum
Dedilər adını Rüstəm mənə təsir etdi
Bənd olub adına kim həsrəti didar oldum.

Təsnif

Aldı məni eşqi dərdi saldı bir müşkül işə
Olmadı bir çarə səndən yandı qəlbim atəşə (2)
Görməmişdim aşiqindim gönmüşəm kim qurbanın
Getdi əldən tabüb taqət yandı canım atəşə (2)
Dur əlac et mən fəqirə qoyma zari giryənam
Dut əlimdən qoyma zinhar yandı canım atəşə.
(Rüstəm oyanıb təəccüblə baxıb şur ilə oxuyur.)

Rüstəm

Kimsən ey meh, belə xurşid kimi rəxşansan
Mənə bu şıhridə bir canalıcı canansan
Gər desəm huri sənə huri yer üzrə olmaz

Ya pərisən sən haşa demərəm insansan
Vəh nə ziba nə gözəl ahu baxışlı dilbər
Bu vacahətlə yəqin padşahi xubansan
De adın bircə mənə getdi qəranın əldən
Mən sənə valehi şeyda nə sən heyransan

(Təhminə simayı-şəms oxuyur.)

Təhminə

Sənə cy şiri jayan sevgili bir dildaram
Aşıqi namın olub eşqinlə xumbarım
Şükr lillah səni gördüm ürəyim şad oldu.
Möhnəti hicri çəkib vəslinə minnətdaram.

Rüstəm

Mənə sən aşiq olubsan, bunu bildim söylə
Kimsənə a, mənzilimə sən necə gəldin söylə.

Təhminə

Mənəm ol şah qızı ismim kim
Söyləyir bər bilən amma yüzmi kimsə
Görməyibdir görə bilməz sən ancaq Rüstəm
Eylədim faş bu sirri bunu əfv eylə mənə.

(*Təhminə - təsnif oxuyur, yixilib diz üsle*)

Elə gəl Rüstəm sən məni qəbul (2 dəfə)
Rədd etmə Təhminəni sən.
Layiq bilməsəm gər özümü mən (2)
Qoymaram olam mən məqbul.

Rüstəm

Dur ayağa ey nazlı dilbərim
Eyləmə məni xəcalət.

Rüstəm (şur ilə)

Budur Təhminə məndən bu bazubəndi
al saxla
Əyər oğlan əta olsa onu bazusuna bağla

Əyər davada mən görsəm bu bazubəndi bir
kəsədə
Odur oğlum deyib bağrıma basmaqdır
xəyalimdə.

(İkisi bir yerdə təsnif oxuyurlar.)

Allah eyləsin o günlər olsun (2 dəfə)
Qəlbimiz şadlıq ilə dolsun. (2 dəfə)

(Qucaqlaşış qalırlar.)

PƏRDƏ

İKİNCİ MƏCLİS

(Yenə vaqe olır həmən otaqda. Söhrab bidaməğ anasının qabağında durub.
Şüştər oxuyur.)

Söhrab

Sinnim əyər azdır, ey anacan
Amma özüm əjdahayı-dövran
Davaya əgərçi qılsain ahəng
Kimdir ki, mənimlə eyləsin cəng
Söhrabi qəzənfəri-dilirəm.
Dava günü bir acıqli şirəm

Amma ki sən ey xəstəcə madər
Lütf et mənə doğrusun xəbər ver
Məndən sorur hər görən atamı
Kəşf eylə mənə nadir nişanu nami.
Könlümdə görə ah iştıyağın
Ver nami nişan tapım surağın.

(Təhminə təsnif oxuyur. M u s i q i)

Təhminə

Söhrabım, bu sırrı mən sənə
Kəşf edim yeməyəsən heç qom
Sən deyirsən kim atan kimdir
Səndən soruşur hərdəm
Bilginən oğlum atan sənin
Hər yerdə məşhurudur Rüstəm.

(Söhrab bayati-kurd oxuyur.)

Söhrab

Ana, ana, nə deyirsən məgər o Rüstəm-Zal
Ki söhrəti tutmuş cahanı mala-mal
Mənim atam əgər o şiri qərrandırsa
Yararmı kim ola pünhan mənə bu əhval
Mənəmsə mən gedirəm atam məni gözlər
Mənim məkanım o meydandır ana salamat qal.

Təhminə

Kaş oğlum deməyəydim bu sözü mən sənə kaş
Etməyəydim bu qədər saxladığım sırrı faş
Sən gedirsən məni bəs neyləyirsən, ey oğlum
Sən gedirsənsə gözümdən axacaqdır qan, yaş.

Söhrab

Nə edim bəs anacan, qalmış atam tək-tənha
Gözlüyü kim gələcəkdir onun oğlu Söhrab.

Təhminə

Qorxuram gər səni cəngə buraxsam oğlum
Qalmiya məndə dözüm zərrə qədər taqət-tab.

(Söhrab qatar oxuyur.)

Söhrab

Çəkərəm xəncərimi hər tərəfi qan edərəm
Görsəm gər atamı cismimi qurban edərəm
Çəkmə qəm ey anacan, mən gedirəm davaya
Ad alıb, san qazanıb, aləmi heyran elərəm.

(Rasta enir.)

Yorulubdursa atam cəngü cidaldan hərgah
Mən ona imdad edib düşməni giryən edərəm.

(Padşah, vəzirlər, xor daxıl olurlar, Şah "Mahuri-hindi" oxuyur.)

Padşah

Bu güftuguya səbəb söylə bir nədir, Söhrab
Neçin Təhminənin halı olubdur xərab
Yararmı incidəsən qəlbini ta kim ola da əzab.

Söhrab

Əfv qıl şah babacan, madərimi incitməm
Mən ki, adabə muğayir hərəkət heç etməm
Qəsdim ancaq ki, budur öz atamin yanına mən

Gedibən canımı qurban eləyim canına mən
Bilmişəm Rüstəmi-Zal nə olmuş getməm
İzn ver sən də, anam da mənə, ey şah babacan
Ta gedim bir görüm o şiri-jəyan Rüstəmi mən.

Şah

Get bala, get sənə mən getməyə rüsxət verdim
Görgünən Rüstəm-Zalı pədərindir o sənin.

(*Təhminəyə*)

İzn ver, Təhminə, sən də nəyə lazım giryə
Qoy oğul görsün atasın ki, ərindir o sənin.

(Vəzirlərə)

Söyləsinlər qoşuna hazır olun meydana
Hər nə var tiğü kaman, nizəyi-xəncərlə belə
Eyliyir əzmi səfər Rüstəm-Zal oğlu bu gün
Görəcəkdir atasın cəng edəcək mərdanə.

(Qoşun daxil olur, marş ilə oxuyur.)

X o r

Cəng əhliyiz biz - cəng əhliyiz biz
Cəng əhliyiz biz-cəng əhliyiz biz.

(Söhrab davaya hazır olub, anası ilə əlvida eləyir.)

Söhrab

Səlamət qal anacaq həlal et oğlunu bəlkə
Gedər-gəlməz olur rahim deyil ovdet mənə
qismət
Könlümdə bir arzum vardır, görüşməkdir
atam ilə

Qəm etmə, ağlama billah nə lazım bir belə
möhнат
Xudahafız, xudahafız məni gözlər qoşun
əhli
Gedək meydanə yüz tutduq görək neylər qəza
qüdrət.

(Təhminə təsnif oxuyur. M u s i q i)

Təhminə

Oğul rəhm et - qoyma məni
Necə qalım - mən sənsiz
Sən gəlincə - mən dözmərəm
Necə qalım - mən sənsiz.

(Ağlayır.) Söhrab

Ana, ana - sən qəm çəkmə Rahət yaşa - sən mənsiz.
(Marş çalınır, "Cəng əhliyiz biz" oxunur, pərdə düşür.)

PƏRDƏ

ÜÇÜNCÜ MƏCLİS

Vaqf olur Keykavusun bargahında; təxtə əyləşmiş, vəzirlər yanında, musiqi çalınıb
bezəndələr oynayırlar. Bir qədərdən sonra xor daxil olub təzim edir.)

Keykavus

Nə vardır kim pərişansız
Nədir bais ki heyransız

Edin agah məni
Edim yox düşməni
Deyin nolub
Sizə etmiş əsər.

(M u s i q i)

Xor

Rüstəmin oğlu Söhrab
Kimsə etməz ona tab
Cəngə əzm eyləmişdir
Xeyli qoşun çəkmişdir
Qəsd etmiş İrana
Qoysun onu virana
İntiqam alsin ondan
Qanına etsin qəltan
Əmr vercək qoşun
Dəf eyla düşməni
Sən çağır tez gələr
Pəhləvan Rüstəmi
Cəngə, qoy Rüstəm getsin
Oğlunun dəfin etsin
Əvvəl ol davada
Qətl etsin Söhrabı.

Keykavus (*fikirli*)

Göndərin-göndərin
Rüstəmi çağırınsınlar
Qoşuna əmr olsun cəngə
Qoşuna əmr olsun cəngə.

(Qızı)

Yanıma gəl, dilbər, yanıma gəl
Yanıma gəl et məni şad. 2 dəfə

(Musiqi çalınır, qız oynayır, sonra Rüstəm daxil olur.)

Keykavus

Nə cürət etdin, ey Rüstəm
Hüzuri şaha gec gəldin
Əcəb bu cür rəftarı
Mənimün sən rəva gördün
Mənəm Keykavus ol şəh kim
Bütün İran edər səcdə (2 dəfə)
Xilaf əmrim olmaqdə
Nə cürət var bir kəsdə
Nə lazıim sən kim əlindən bir şey gəlməz
Sənin tək pəhləvanları mənim çıxdur bunu bil
Sən hüzurumdan çəkil. (2 dəfə)

(M u s i q i)

Xor

Ey padşah - rəhm eylə bizi
Qoyma düşmənə - ta olaq fəda.

(Rüstəmə)

Ey pəhləvan - rəhm elə bizi
Qoyma düşmənə - ta olaq fəda.

Rustəm

Bəsdir, ey şah, bu qədər qeyzidə tüğyan etdin
Gəlməyiimdən məni bu şəhrə peşiman etdin.
Hamı işlər sənə dünyada bu gün təng olmuş
Əjdaha tək dəminə çun səni Söhrab almış
Bedər olmuş belə gün gündən işlər dünyada
Olmasam mən gedəcək taxtilə tacın badə
Mənəm ol Rüstəm dəstan ki, ismi-pakim
Külli dünyani tutub, sən kimidən yox bakim.

(İstəyir getsin, padşah saxlayıbdeyir)

(M u s i q i)

Keykavus

Rüstəm, gəl barişaq (2 dəfə)
Lazımdır ittifaq. (2 dəfə)

Xor

Rüstəm, gəl barişaq (2 dəfə)
Lazımdır ittifaq (2 dəfə)
Cəngə qoyduq qədəm (2 dəfə)
Düşmən olsun ədəm. (2 dəfə)

PƏRDƏ

DÖRDÜNCÜ MƏCLİS

(Vaqe olur dava meydanında. Söhrab Hüceyri çəkib gətirir.)

Söhrab

O kimdir ki, gəl mono söylə
Cəlal cahı var boylə
Di gəl adm bəyan eylə
Mənə olsun əyan kimdir.

Hüceyr

Onun adı Keykavus
O taxtı zərnigar üstə
Kim ətrafi qoşun dəstə
O şalı-gül İrandır.

Söhrab

Bəs ol kimdir elə izhar
Yanında pəhləvanlar var
Başı üstündə bir bayraq
Ucaldıqlar uca kimdir.

Hüceyr

Odur məhbub Keykavus
Adıdır pəhlivani-Tus
Özü də norəz evladı
Şücai ruzi meydandır,

Söhrab

Bəs ol al rəngli bir xeymə
Kimindir qübbəsi almas
Müsəllih pəhləvan bir çox
Varıdır pasiban kimdir.

Hüceyr (*kənara*)

Əgər mən Rüstəmi versəm
Nişan oz oglu Sohraba
Ata ilə oğlu birləşsə
Edər dünyani viranə.

Hüceyr (Söhraba)

Onun heç bilmirəm adın
Gəlib bu ən qərib vəxtə
Özü biganədir bizdən
Bizə amma ki mehmandır.

Söhrab

Nədir adın kəşf eylə
Nişanı namını söylə.
Hüceyr

Adın mən bilmirəm hərgiz
Gəlibdir özgə yerlərdən
Budur axır sözüm istər
Birgə bəndi zindandır.

(Gedirlər.)

Rüstəm

Nədəndir kim bu davaya könül zinhar meyl
etməz
Nə qədri kim qədəm qoysam, qədəm şovq ilə
getməz
Əcəb bir möhnəti üzmə könül gözlər bu
davadan
Gərək mən qan tökəm ya kim tökülsün öz qanım
axsin
Həmi dosti, həmi düşməni ona bu növ ilə
baxsin
Desinlər kimdir Rüstəm düşübdür ruhun
cismi
Budur kani şücaətdən qalıbdır təkcə bir
ismi.
(Söhrab gəlir.)

Söhrab

Mənə doğru söylə gəl mərdanə
Rüstəm-Zalsan aya ya nə
Sənə miyali könlüm çox-çox
Söylə zənnim geddir ya yox.

Rüstəm

Gec gedib zənnin sənin etmə əcəb boylə xəyal
Rüsləm-Zal sənə görmək olur xeyli mahal
Zərbidəstim bildirir kim mən kiməm ey nocavan
Et süpər qalxanını yoxsa ki qalmaz heç macal.

(Dava edirlər, Söhrab Rüstəmi yixır yerə)

Rüstəm

Ey cavan, gəl mənə rəhm et başımı kəsmə
mənim
Məni rüsvay eləmə mərd ilə namərd baxar
Heyfdir bu qoca vaxtında yerə qanım axar.

Söhrab

Dur ayağa, ey pəhləvan, öz qəlbini şad etginən
Get yaşa dünya üzündə bir cavanı yad etginən,

(Rüstəm durub məlul, mükəddər gedir.)

Hüceyr

Çox böyük səhv etdin, ey Söhrab, düşməni
öldürmədin
Əldə fürsət var ükəri öz özlüyən bildirmədin.

Söhrab

Kimdə var cürət qoysun bu meydana qədəm
Zərbi dəstindən bilər dünyada kim nə imiş ədəm.

Rustəm (çıxır)

Ey cavan, məğrur olma bunca zərbi
dəstəsinə
Söyləmə əfsanə sözlər qüvvətindən urma qəm.

Söhrab

Gəl gedək meydanə - gəl gedək meydanə

(İkisi də) Tiği-tiğə bağlayaq
Qəhri ilə keçti tutaq əflak qəlbini dağlayaq.

(Dava olur. Söhrab yixılır. Rüstəm xəncərini onun ürəyinə sancır. Söhrab ölürkən oxuyur.)

Söhrab

Ey sitəmkar qanımı tökdün mənə rəhm etmədin
Mərdi namərd tək vurub əhvahına rəhm etmədin
Mən sənə verdim aman ta tökmədim al qanını
Sən də ey zalim çəkərkən xəncəri rəhm etmədin.
Bil bunu, ey bivəfa, Söhrabıdır adım mənim
Rüstəm-Zal oğluyam zalim mənə rəhm etmədin.

(Rüstəm hövlnak Söhrabin qolunu açıb bazubəndi çıxardıb "Qatar" üstə oxuyur.)

Rüstəm

Bütün qəhri qeyzlə oğul vurdum sənə yarə
Mənəm Rüstəm oğul Söhrab ki etdim bəxtimi
qarə.

Söhrab

Nə xoşbəxtəm, ata, canı-tənimdə var ikən
canım
Səni gördüm məni əfv et sənə qurban bu al
qanım.

Rüstəm

Yeritdin ey fələk əmrin saldın əcəb dərdə
Ki oidum qatili Söhrab atası olduğum yerde
Əlimlə öz ciyərparəm olubdur qanınə qəltan
Eşit Təhminə, Söhrabin olubdur boylə gör qurban.

(Rüstəm Söhrabı qucaqlayıb ağlayır.)

Mu s i q i

Xor

Etdin min zülm ilə (2 dəfə)
Söhrabı qətl sən (2 dəfə)
Bunca kövrü cəfa
Eylədin bəzl sən (2 dəfə)
Sən də bu vətən yoiunda (2 dəfə)
Etdin oğlunu qurban. (2 dəfə)

KOROĞLU

5 PƏRDƏLİ OPERA

BİRİNCİ PƏRDƏ

Xor

Bu gözəl təbiət, bu şən mənzərə
Bir daha səadət verməz bizlərə;
Səadət verməz, səadət verməz, səadət verməz,
bizlərə, bizlərə, bizlərə.

Matəmə bürünmüş gözəl kəndimiz,
Görünür bu dünyada yox bəxtimiz.
Görmədik azadlıq üzü bir zaman,
Bizləri əzdi bəylər,
Əzdi xan, əzdi xan, əzdi xan. (2 dəfə)

Vəli--

Dönmüşdür zəmanəmiz cəhənnəmə,
Mənim də varlığım bürünmüş qəmə.

Nadir--

Həsən xan dünyani dağıdır, didir,
Kəndləri talayır, xəlqi məhv edir.

Xor--

Doğrudur, xanlarda yoxdur mərhəmət;
Talanmış məmləkət, yanmış məmləkət.
Xan bilməz insaf, insanə cəbr edər,
Nadir, söylə görək daha nə xəbər?

N a d i r--

Həsən xan göndərmış öz adamların.

V ə l i--

Öz adamların?

N a d i r--

Allahyar kəndçinin yarmış anbarın.

V ə l i--

Yarmış anbarın?

N a d i r--

Tamam aparmışlar arpa, buğdasın,
Qoyun, quzu, xoruz, toyuq, çolpasın;
Bir şeyi yox idi bunlardan səvə.

X o r--

Nə qədri zülmüdüür, nə qədri cəfa.

V ə l i--

Nə bəla gələcək görəsən yarın,
Belə getsə işi bizim xanların.

N a d i r--

Hər həftə başında bir xan, ya paşa.

V ə l i--

Bir xan, ya paşa,

N a d i r--

Qonaq gəlmiş olsa bu dağılmışa.

V ə l i --

Bu dağılmışa,

N a d i r--

Gedər var-yoxumuz qonaqlar üçün,
Oğul-uşağımız qalar ac o gün,
Bir ləzzət olmuyur əzabdan səva.

X o r--

Nə qədri zülmüdür, nə qədri cəfa.

V ə l i --

Nə bəla gələcək görəsən yarın,
Belə getsə işi bizim xanların.

V ə l i v ə N a d i r (ikisi birlikdə)--

Bizim xanları, bizim xanların, bizim xanların.

X o r--

Bu gözəl təbiət, bu şən mənzərə
Bir daha səadət verməz bizlərə,
Səadət verməz, səadət verməz, səadət verməz, bizlərə, bizlərə,
Matəmə bürünmiş gözəl kəndimiz,
Görünür bu dünyada yox bəxtimiz.
Görmədik azadlıq üzü bir zaman,
Bizləri əzdi bəylər,
Əzdi xan, əzdi xan, əzdi xan. (2 dəfə)

N a d i r v e V e l i --

Həsən xan, Həsən xan,
Həsən xanın adamları,
Həsən xan, Həsən xan,
Həsən xanın adamları,
Həsən xan, Həsən xan, Həsən!...

I b r a h i m x a n --

Oğrular, quldurlar,
Kimdə var ixtiyar,
Xan keçən yolları tozlaya, oğrular!
Vurun, qovun, vurun, qovun!....

H e s a n x a n --

Qamçıdır saxlayan bu raiyyəti,
Qamçısız yaşamaz xanın dövləti.
Zülmə öyrənənlər sevməz mərhəmət,
Zülmsüz yaşamaz bizim məmləkət.
Döyməsən, söyməsən, malin almasan,
Dara çəkdirməsən dama salmasan,
Rəiyyət bir daha xani dinləməz.

H e m z e b e y --

Xani dinləməz.

H e s a n x a n --

Malımin, canımın sahibi deməz.

H e m z e b e y --

Sahibi deməz.

Həsən xan--

İstəsən xanlığı öz rəiyyəti,--
Söyləyib atalar bu vəsiyyəti, ah!
Qamçıdır saxlayan bu rəiyyəti,
Qamçısız yaşamaz xanın dövləti.
Zülmə öyrənənlər sevməz mərhəmət,
Zülmsüz yaşamaz bizim məmləkət.

Həmzbəy--

Döyməsən, söyməsən, malin almasan,
Dara çəkdirməsən, dama salmasan.
Rəiyyət bir daha xanı dinləməz.

Həsən xan--

Xanı dinləməz.

Həmzbəy--

Malımin, canımın, xanıṣən deməz.

Həsən xan--

Sahibi deməz.

Həmzbəy--

İstəsən xanlığı öz rəiyyəti,--
Söyləyib atalar bu vəsiyyəti, bu vəsiyyəti.

Həsən xan--

İbrahim xan, yığır bu saətdə
İlxını hazırlı etdir əlbəttə.
İlxidan bir at gərək seçəsən,

Söyləsin aləm afərin, əhsən!
Görməmiş olsun oylət at insan.

İ b r a h i m x a n--

Bu saat edərəm sərəncam.

H ə s ə n x a n--

Xanların xaniyam, böyük bir xan,
Yeddi min kəndə eylərəm fərman.
Şöhrətim, dövlətim, nəhayətsiz,
Səltənət qurmuşam, varım hədsiz,
Səltənət qurmuşam, varım hədsiz!

X o r--

İlxı qaqdı otlağa!

İ b r a h i m x a n--

İlxidan qalmadı burda bir nişan,
Qalmış yerində beş-on cüt qulan,
İlxıcı ilxını sürdü otlağa.
Böyük cəza lazıim o cür alçağa.

H ə s ə n x a n--

Qəsdən bunu etmiş ol haramzada.

H ə m z ə b ə y--

Qəsdən bunu etmiş ol haramzada. (2 dəfə)

İ b r a h i m x a n--

Qəsdən etmiş bunu ol haramzada.

Həsən xan--

Gətirin hüzura!

İbrahim xan--

Bu saət, qurban!

Həsən xan--

Məlunun qətlinə verərəm fərman.
İlxidan ayrılmış beş-on cüt qulan,
Etina etmərəm bunlara, inan.
Oylə at istərəm bilinsin zatı,
Ya Dağıstan atı, ya ərəb atı.

Qoca Alın gətirirlər.

Həsən xan--

Söylə, qoca məlun, bu nə, bu nə, bu nə hilədir?
İlxını sürməkdə məqsədin nədir?

Alı--

Ortada yox idi heç bir məqsədim,
Mən xana bir xidmət etmək istədim.
Nə qədər eens at var seçdim, saxladım,
Vallahi, yoxumdur heç bir məqsədim,
Billahi, yoxumdur heç bir məqsədim.

Həsən xan--

Heç mənası yoxdur yalan, yalan, yalan sözlərin,
Aparın, çıxarın bunun gözlərin!
Tez olun aparın, qoymayın qala!...

Həm zə bəy və Həsən xan--

Döyməsən, söyməsən, malın almasan,
Dara çəkdirməsən, dama salmasan,
Rəiyyət bir daha xani dinləməz,
Malimin, canımın sahibi deməz.
Sakitlik istəsən əz rəiyyəti,--
Söyləyib atalar bu vəsiyyəti, bu vəsiyyəti....

Nigər--

Şərir Həsən xan, zalim Həsən xan
Cəllada verdi fərman:
Fağır, günahsız, dilsiz, ağlısız Alını etsin qurban.
Kor etdilər yaziq Alını,
Dağıtdılar bütün malını.
Qəlbim yanır, odlanır
Mənim bu ahü naladən,
Gələr bir gün, gələr bir gün
Bu məzəlum xalq verər cəza
Bu məlun, zülmkar xanlara,
Bu eşq odundan yaralıyam mən,
Gözümdə Rövşən, sözümdə Rövşən,
Rövşən, Rövşən, Rövşən.
Rövşəndir dünyada məni yaşıdan,
Rövşən məni sevir, mən də Rövşəni!...
Rövşən məni sevir, mən də Rövşəni.
Sevmirəm, sevmirəm vari, dövləti.
Ölsəm də saxlaram məhəbbəti.
Rövşəni minlərcə cana vermərəm,
Min bəyə, paşaya, xana vermərəm.
Sevirəm, sevirəm, sevirəm,
Sevirəm, sevirəm səni, əzizim Rövşən,
Sevirəm səni mən, səni mən,
Səni mən candan artıq sevirəm, Rövşən, Rövşən!
Bu eşq odundan yaralıyam mən, Rövşən!

Sevdim səni, Rövşən!
Rövşən gəlib çıxmadı,
Gözləməkdən yoruldum.
Ah, gəlirlər, gəlirlər,
Gəlir igid Rövşənim.
Hani bəs Rövşən?

R ö v ş ə n (pərdə dalından)--

Səni gordum, hey!...

X o r--

Rövşəndir, Rövşən, Rövşən!

R ö v ş ə n--

Səni gördüm, aşiq oldum,
Dərdə saldın canımı.
Ala gözlər, dadlı sözlər,
Qara qaşlar, işvə nazlar....
Can alan yar tökdü nahaq qanımı.
Gözəlim gəl, halimi sor, rəhm elə.
Nazlı yarım, gülüzarım, işvəgarım, hey....
Nədir əmrin, tacidarım, sərvərim?...
Ah, Nigarım! Sevgili, nazlı dilbərim, sevgilim,
Sevgilim, ayrı düşdüm səndən, gəl görüm.

N i g a r--

Şərir Həsən xan, zalim Həsən xan
Cəllada verdi fərman,
Dilsiz, ağızsız, fağır, günahsız
Alını etsin qurban.
Kor etdilər yaziq Alını.

X o r-

Yaziq Alı!

N i g a r--

Dağıtdılar bütün malını.

X o r--

Yazıq Ali!

N i g a r--

Nə vaxtadək zalımın zülmü görməz intiqam?!

R ö v ş ə n--

Ax, intiqam, ax, intiqam!...

N i g a r v ə x o r--

Gərək bu gün edək qiyam,
Alaq o xandan intiqam!

N i g a r v ə R ö v ş ə n--

Ax, intiqam, ax, intiqam!...

X o r--

Gərək bu gün edək qiyam,
Alaq o xandan intiqam!

R ö v ş ə n--

Ax, intiqam, ax, intiqam!...

A l i--

Rövşən, Rövşən!...

H a m i--

Alaq o xandan intiqam!...

N i g a r v e R ö v s e n--

Yazıq atam!...

R ö v s e n--

Sənin qanın yerdə qalmaz!

X o r--

Yazıq Alı kor, bədbəxt oldu,
Bədbəxt oldu, bədbəxt!

R ö v s e n--

Görünür taxsırın varımış əlbət.

A l i--

Ortada yox idi heç bir məqsədim,
Mən xana bir xidmət etmək istədim.
Nə qədər cins at var seçdim, saxladım,
Vallahi, yoxumdu heç bir məqsədim.
Ha, ha, ha..... (ağlayır).

X o r--

Nə qədər qulluq eyləsən,
Yolunda canından keçsən,
Yenə də axırda səndən
Razi qalmaz əsla nə bəy, nə xan,
Nə paşa, nə tacir, nə əyan.

A l i--

Oldun sən kor oğlu, (2 dəfə)
Kor oğlu, kor oğlu, kor oğlu, kor oğlu!...

R ö v ş e n--

Təngə gəldik, yox tavan,
Əzdi bizi vəhşi xan.
Görmədik bir yaxşı gün
Hərgiz, məhv edildik büsbütün,
Bəy, xan, paşa, mülkədar,
Yansın, batsın hər nə var.
Qalxsın üsyan şoləsi,
Rədd olsun vəhşi bəy, xan!
Mən daima düşmənəm
Xanlara, düşmən, düşmən.
Hər tərəfdən qanlı axşın
Sel kimi, sel kimi, sel kimi, sel!...
Üsyan etmək, üsyan etmək, məhv eyləmək,
Xani məhv eyləmək, onu məhv eyləmək!
Yoxsul xalqa nicat verəcək
Bir əlac var isə--usyan, usyan!...

X o r--

Hər bir yerdən--dağdan, daşdan,
Ormanlardan, insandan
Qalxsın üsyan, qalxsın üsyan!
Hər ölkədən, hər yandan!
Qoy rədd olsun, qoy məhv olsun
Bəylər, xanlar, zalımlar.
Qoy məhv olsun, qoy məhv olsun
Qəddar, xain qatillər!

R ö v ş e n--

Dağlar, daşlar, dağdaşlar arasına
Səngərlər çəkmək,
Ordan saldırmaq, qırmaq, yıxmaq,
Qırmaq, yıxmaq, xanları məhv eləmək!

X o r--

Məhv olsun, məhv olsun xanlar!

R ö v ş e n v e N i g a r--

Üsyan, üsyan!...

Üsyandan başqa yox çarə,
Üsyandan, başqa yox çarə, çarə!...

H a m i--

Üsyan, üsyan!...

R ö v ş e n v e N i g a r--

Üsyandır son çarə!

R ö v ş e n--

Mənimlə gedən gölsin, gedək dağlara.
Qalarsan burda, Nigarım,
Olarsan mənə burda lazıim.
Xanın əməllərindən
Məni xəbərdar edərsən,
Səni tezliklə xilas edərəm mən.
Sevgilimsən.
Mənimlə gedən gölsin, gedək.

X o r--

Qoy rədd olsun, qoy məhv olsun,
Xanlar, bəylər, zalımlar!
Qoy mahv olsun, qoy tərk olsun
Qəddar, xain qatillər!
Qatillər, zalım xainlər!...
Rövşən, gedək!

PƏRDƏ

İKİNCİ PƏRDƏ

Həsən xan--

Bu inqilab törədəni
Asardım mən öz əlim ilən.
Ehsan paşa ilə barışmaq gərək,
İttifaqa girib, çalışmaq gərək.

Pələd--

Ehsan paşa gəlir, yarı yoldadır.

Həsən xan--

Tədarük görün, tez qabağa çıxın.
Mina ibriqlərə şərab doldurun,
Mina ibriqlərə şərab doldurun,
Şərab, şərab, şərab, şərab, şərab!...
Payəndaz döşayın o gələn yola,
Bəzənsin qadınlar, salsın qol-qola,
Geysin rəqqasələr təzə paltarın,
Paşaya göstərin ölkənin varın.
Bütün adamları çağır, ver xəbər,
Onu aldadalımlı bəlkə bir təhər.
Doğrudur, düşmənik, neyləyim fəqət,
İndi sülhə girmək eyni məsləhət, eyni məsləhət, eyni məsləhət. (2 dəfə)
Gərək axır qoyam bu üsyənlara,
Hər gün bir müsibət doğur xanlara.
Mina ibriqlərə şərab doldurun,
Mina ibriqlərə şərab doldurun, şərab doldurun,
Şərab doldurun, şərab, şərab, şərab,
Şərab, şərab, şərab!...
Payəndaz döşayın o gələn yola,
Bəzənsin qadınlar, salsın qol-qola,

Geysin rəqqasələr təzə paltarın,
Paşaya göstərin ölkənin varın.

P o l a d--

Ehsan paşa gəlir, əmriniz nədir?

H ə s ə n x a n--

Böyük ehtiramla qonağı gətir.

X o r--

Bizə xoş gəldin, paşa!
Dünya durduqca yaşa!
Uzun illər sür dövran,
Belə sür dövran. Səfa gəldin sən bizim ölkəyə,
Sür belə bir dövran.

H ə s ə n x a n--

Çox səfa gəlmisən, Ehsan paşa həzrəti,
Mən təqdir edərəm böylə hörməti.

E h s a n p a ş a--

Məhrəbalar sənə, məhəbbətli xan,
Məhəbbət sənə bəslərəm hər zaman.

H ə s ə n x a n--

Bizim dostluğumuz olduqca saf.

E h s a n p a ş a--

Olduqca saf.

Həsən xan--

Yoxdur aramızda heç bir ixtilaf.

Ehsan pəşə--

Heç bir ixtilaf.
Olmasın yerindən bir-iki kəndim.

Həsən xan--

Rəiyyət dinc olsun.

Ehsan pəşə--

Bu sözü bəyəndim.

Həsən xan--

Bu sözü bəyəndim.

Həsən xan və Ehsan pəşə--

Bu sözü bəyəndim.
Onu aldadalım bəlkə bir təhər.
Doğrudur, düşmənik, neyləyim fəqət,
İndi sülhə girmək eyni məsləhət,
Eyni məsləhət, eyni məsləhət.

Həsən xan--

İçək badəni bu şərəflərə.

Xor--

İçək badəni bu şərəflərə.

Həsən xan--

Gəlsin rəqqasələr,
Gəlsin rəqqasələr, çalsın, oynasın.

Rəqs

Həsən xan--

Əmr edin, təlxək gəlsin,
Bizi guldursun, ha, ha, ha!...

Qoşunlar içəri daxil olurlar.

Xor (qoşunlar)--

Xan cənabları, xan cənabları!
Koroğlu, Koroğlu, Koroğlu.
Vergi yiğdiq kəndlilərdən,
Getdi aldi Koroğlu,
Vurdu, döydü, yixdi, əzdi,
Zərbə çaldı Koroğlu.
Dörd beşillik vergiləri
Güclə, zorla döydük, aldiq,
Cəza verdik, dama saldıq,
Başlar yardıq, nə var aldiq:
Çox qızıllar, çox gümüşlər,
Çox cəvahir talan oldu,
Viran oldu, bada getdi,
Bada getdi, bada getdi,
Hər nə vardı, xandan ötrü
Hədyə, sovqat bada getdi,
Həmlə etdi, zərbə çaldı,
Qoşunlara Koroğlu,
Əzdi, tökdü, yaman günə
Saldı bizi Koroğlu.
Qırdı bizi, lüt eylədi,
Yamanca şil-küt eylədi,

Bir əlac edin bu dərdə,
Qalmışq belə, əlac edin,
Əlac edin, əlac edin,
Əlac edin, əlac edin!

Həsən xan--

Daha bəsdir!

Təlxək--

Kimdir məni çağırın?

Həsən xan--

Kor oğlu!

Kor oğlunun çıkışları qəti tədbir istər,

Ehsan paşa--

Kor oğlunun çıkışları qəti tədbir istər.

Həsən xan və Ehsan paşa--

Əlac, əlac!...

Həsən xan--

Çıxın gedin, çıxın gedin,
Qalsın bəylər, əyanlar.
Məsələ olduqca çətin məsələ,
Ölkəni quldur, qaçaq almış ələ,
Koroğlundur başçıları onların,
Qorxusu yox xandan o məlunların.
Yığmışdır başına quldurdan, oğrudan;
Qorxunc bir təhlükə olmuşdur doğrudan.
Tezliklə biz gərək, bir çarə eyləyək.
Koroğlunu öldürmək, məhv etdirmək!...

E h s a n p a ş a--

Göndərək Koroğlunu tutmaq üçün min nəfər.
O məlunu tutub gətirsin, müxtəsər.

B i r i n c i ə y a n--

Lazım olmaz min nəfər,
Beş yüz kifayət edər.
Mənçə beş yüz olsa da,
Bəs min nəfərə, bəs.

İ k i n c i ə y a n--

Burda müşkül bir iş yox,
Gərək Koroğlunu məhv edək.

T ə l x ə k (gülür)--

Ha, ha, ha!...

H ə s ə n x a n--

Təlxək!

E h s a n p a ş a--

Ehtiyatla iş görmək gərək,
Güclü qoşun göndərək.
Koroğlunu məhv etmək, öldürmək.

İ b r a h i m x a n--

Sərkərdələr getsin,
Onu məhv eləsinlər.
Bu xalqa dərs olsun.
Düşmənə bir zərbə çalsın,
Bir əsər qalmasın.

B i r i n c i ə y a n--

Sürətlə getmək, tutmaq onu,
Tutub məhv etmək.

H a m ı--

Sürətlə onu öldürmək,
Məhv etmək, məhv etmək, öldürmək.

(Təlxək gülür.)

H ə s ə n ə x a n--

Təlxək, bu nə gülməkdir,
Bu nə istehza?!

H a m ı--

De görək sən bir!

Təl xəzək--

Axı necə mən gülməyim
Bu cür axmaq sözlərə;
Dəli edib Koroğlu,
Salıb sizi düzərlərə.
Koroğlunun üstünə
Göndərirsiz min əsgər,
Amma onu tutmağa
Kifayətdir bir nəfər.

H a m ı--

Bir nəfər?

Təl xəzək--

Bir nəfər!

I.Koroğlunun bir atı var, (2 dəfə)
Qırat deyərlər adına. (2 dəfə)
Qırat yaman gündə yetər (2 dəfə)
Koroğlunun imdadına. (2 dəfə)
Koroğlunun imdad?na, hey!...
Koroğlunun imdadına. (2 dəfə)

II.Bir nəfər igid gərək, (2 dəfə)
Atın oğurlasın onun. (2 dəfə)
Bu kələk yaxşı kələk. (2 dəfə)
Afərin ustادına! (2 dəfə)
Afərin ustاد?na, hey!...
Afərin ustادına! (2 dəfə)

III. Bura gəlcək tutun onu, (2 dəfə)
Bağlayın əl-ayağın. (2 dəfə)
Bu kələk yaxşı kələk.
Afərin ustادına! (2 dəfə)
Afərin ustاد?na, hey!...
Afərin ustادına! (2 dəfə)

E h s a n p a ş a-

Təlxəkdə ki, yox həya üzündə,
Lakin çox ağıllıdır sözündə;
Tək bircə nəfər gedərsə, bəsdir,
Qırat gətirilsə, cəng əbəsdir.

B i r i n c i ə y a n--

Çox doğru danışdı burda təlxək,
At gəlsə, gələr Koroğlu bışək.

İ k i n c i ə y a n--

Atsız yaşamaz Koroğlu bir an,
Dönməz o yəqin ki, Qıratından.

Həsən xan--

Hər kimsə Koroğlu səngərindən
Qıratı tutub gətirşə,
Məndən ənam alacaq, böyük bir ənam.
Kimdir, kimdir bu işə verən sərəncam?

Həmzə bəy--

Bir şərt ilə mən gedib gətirrəm.

Həsən xan-

Qəlbin nəyi istəyirə verrəm.

Həmzə bəy--

Hər əmrin olursa hazırlam mən,
Qorxmam, gedərəm, Nigarı versən.
Müddətdir mən aşiqəm Nigarə,
Mən tapmamışam bu dərdə çarə,
Hər əmrin olursa hazırlam mən,
Qırat gələcək, Nigarı versən.

Həsən xan--

Verdim, sözüm üstə durmuşam mən,
Toy başlanacaq Qırat gəlirkən.
Çağırın Nigarı! Möhtərəm paşa,
İndi siz bir baxın o göz, o qasa.

Ehsan pasha-

Bəh, bəh, üzündə var bahar, bu qızın;
Yolunda can qoymaq yarar bu qızın. Bəh, bəh!...

Həsən xan--

Həmzə bəy özü bir böyük qəhrəman,
Qıratın dalınca gedir sabahdan.

O səni istəyir, mən də razıyam,
Qıratı gətirsə, iş olsun tamam.
Mərhəmətli paşa, buyurun gedək,
Dostluğumuz üçün kəsək duz-çörək.

N i g a r--

Polad, Eyvazı tap, gətir, amandır!
Tez ol!

P o l a d--

Bu saat.

N i g a r--

Tez ol! Əhvalim yamandır.
Mən iztirab içindəyəm. (2 dəfə)
Nədir bu dərd, nədir bu qəm?
Gərək kəsək o əlləri....
Bu həyasız, bu həyasız xanlardan bir gün
Azad ola insan, insan, insan!

N i g a r i n a r i y a s i--

Hani o günlərim,
Səfali dəmlərim?
Yazlıq Nigar, yazılıq Nigar,
Bütün bahar əşir ikən bu evdə sən,
Nə sevgi var, nə yar.
Yox ahuzarımı eşitdirən yara,
Keçirdiyim həyat geçəm kimi qara;
Dedim gələr bahar,
Olar yanında yar,
O yarımdan məni ayırdı ruzigar.

Qəfəsdədir Nigar,
Qəfəsdədir Nigar,
Nə bir nəfər kömək verən,
Nə dindirən, nə rəhm edən,
Mənə. Bu eşq, bu məhəbbət,
Əsiri-dami-zülmət;
Bu dərdü qəm, bu möhnət,
Bu ayrılıq, bu firqət,
Bütün düşüncə, həsrət,
Yazılıq Nigara qismət!
Eyvaz çıxır.

N i g a r--

Eyvaz, amandır,
Eyvaz durma, get Rövşənin yanına,
Dayanmadan gedib, xəbər ver ona,
Keçəl Həmzə gəlir Qır atı çalsın,
Əvəzində xandan Nigarı alınsın.

E y v a z--

Həmin saat yola düşüm,
Qanad açıb uçum, gedim.

N i g a r, P o l a d, E y v a z--

Zəfər bizim, zəfər bizim olsun, olsun!...

PƏRDƏ

ÜÇÜNCÜ PƏRDƏ

X o r--

Çənlibel ölkəm, hər yeri möhkəm, möhkəm.
Quş keçə bilməz bu səngərlərin üstündən,
Qəsd edə bilməz bu yerlərə heç bir düşmən.
Qəhrəmanlar yurdu Çənlibel,
Basilmaz bir ordu Çənlibel.
Məskən saldıq Çənlibeldə, hey....
Əlbir olduq Çənlibeldə,
Çənli-çənli, Çənlibeldə, Çənlibeldə hey....
Koroğlu vurdu, yıxdi, qırdı,
Tökdü xan-paşaları;
Azad etdi yoxsulları,
Qurtardı dərddən, qurtardı qəmdən,
Dərddən, qəmdən, zalim xanların zülmündən,
Zalim xanların zülmündən, hey!...
Çənlibel ölkəm, hər yeri möhkəm, möhkəm,
Quş ötə bilməz bu səngərlərin üstündən,
Qəsd edə bilməz bu yerlərə heç bir düşmən.
Qəhrəmanlar yurdu Çənlibel,
Basilmaz bir ordu Çənlibel,
Çənli bel, Çənli bel....
Məskən saldıq Çənlibeldə, hey....
Düşmən vurduq Çənlibeldə, hey....
Əlbir olduq Çənlibeldə, Çənlibeldə, Çənlibeldə hey....
Koroğlu vurdu, yıxdi, qırdı,
Tökdü xan-paşaları, Azad etdi yoxsulları,
Qurtardı dərddən, qurtardı qəmdən,
Dərddən, qəmdən, zalim xanların zülmündən,
Zalim xanların zülmündən, hey!...

K o r o ğ l u --

Darmadağın eyləmişəm xanın qoşunlarını,
Ölkəsini dağıtmışam, almışam canlarını,

Talan edib qoymamışam daş üstündə daşını,
Həsən xanlar ala bilməz Kor oğlunun başını.
Mərd igidlər nərə çəksin davada....

X o r--

Hey!... Hey!...

K o r o ğ l u--

Şikar etsin tərlan kimi havada,
Dövran etsin misri qılinc davada,
Bağırsaq cəmdəyə dolanmaq gərək.

X o r--

Hey.... Hey!... (2 dəfə)

K o r o ğ l u--

Dövran etsin misri qılinc davada,
Bağırsaq cəmdəyə dolanmaq gərək.
Koroğludur içən düşmən qanını,
Nərəsindən davalarda tanını.
Qırın vəzirlərin, tutun xanını,
Leş-leş üstə bir-bir qalanmaq gərək.
Qırın vəzirlərin, tutun xanını,
Leş-leş üstə bir-bir qalanmaq gərək.

X o r--

Koroğlusən, mərd oğlusən, (2 dəfə)
Sənsən məzələm xalqın dostu,
Xanların qatil düşmanı,
Cox sag ol!...

K o r o ğ l u--

Xanlarından zülm görmüş ermənilər, gürcülər,
Başlayıb üsyana; bizlərdən gəlib yardım dilər.

Ermənilər, gürcülər, kürdlər--bu miskin kəndlilər.
Mən gətirdim bu camaat yoldaş olsun sizlərə,
Xan cəfəsindən qaçanlar qoy qoşulsun bizlərə.
Əlbir olsunlar bu yoxsullar bizimlə bir kərə,
Müttəfiq qüvvətlə zərbə endirmək düşmənlərə,
Qan içən düşmənlərə,
Məhv edən düşmənlərə,
Zülm edən düşmənlərə.

X o r-

Hər kəs olsa yoxsuldan,
Qaçmış olsa bəy-xandan,
Gəlsin, hər nə məzəlum var,
Gəlsin, Çənlibeldə yeri var.
Gəlsin, hər nə məzəlum var,
Gəlsin, Çənlibeldə yeri var, hey!...

K o r o ğ l u--

Çənlibeldə zülm olmaz,
Burda xan-bəy yaşamaz.
Azad olmaq istəyən gəlsin,
Rahat olmaq istəyən gəlsin.
Azad olmaq istəyən gəlsin,
Rahat olmaq istəyən gəlsin.

H a m i--

Burda hər kəs qardaşdır,
Bir-birilə yoldaşdır.
Böylə bir söz verdik,
Əhdi-peyman etdik;
Mülkədara qarşı, zülmkara qarşı,
Hiyləgərə qarşı saldırməq, məhv etdirmək.

K o r o ğ l u--

Hey ... saldırməq, məhv etdirmək.

X o r--

Cümlə mülkədarı, cümlə zülmkarı,
Cümlə hiyləkarı məhv etdirmək.

H ə m z ə b ə y--

Yandım, allah (2 dəfə)
Ver bir içim su....

X o r--

Kimdir bu, kimdir bu?

H ə m z ə b ə y--

Mən yazığam, siz mənə rəhm edin,
Mən fağıram, siz mənə rəhm edin.
Bir kəsim yox, siz mənə rəhm edin.
Mənə gəlin rəhm edin, rəhm edin....

X o r--

Rədd ol get!

H ə m z ə b ə y--

Yazığam.

X o r--

Rədd ol get!

H ə m z ə b ə y--

Yazığam.

X o r--

Hiyləgər, rəzil adam, rədd ol get!

Həm zə bə y--

Yazığam.

Xor--

Rədd ol get!

Həm zə bə y--

Yazığam.

Xor--

Bədsifət, səfil adam.

Həm zə bə y--

Mən yazığam, rəhm edin siz mənə,
Gəlin mənə rəhm edin bir kərə.
Mən fağıram rəhm....

Koroglu--

Dayan! Kimsən, nəçisən, sənətin nədir?
Bura belə gəlməkdə məqsədin nədir?

Həm zə bə y--

Sənətim atlara baxmaqdır,
Bu yolda çox mahirəm.
Xanların zülmündən qaçmışam,
Sənə, sənə mailəm.

Koroglu--

Aparın bunu tövləyə,
İş görsün orada fəraqöt;
Hər gün, hər gecə Qıratı
Bəslətsin, eyləsin rahət.

X o r--

Rövşən, sən əbəs yerə eylədin bunu qəbul,
Səndən çıxmayan bir iş, ehtiyatsız bir üsul....
Bəlkə xan tərəfindən gəlmış olsun bu füzul.

K o r o ğ l u--

Cəsus olsaydı əgər, verərdi xəbər Nigar,
Bunda olsaydı xətər, Nigar eylərdi xəbər,
Gözləyir o yar məni, gözləyir Nigar məni,
Düşdü yadına Nigar, getdi əldən ixtiyar.
Sən çək orda min cəfa,
Biz görək burda səfa, ax....
Gəl, Nigar!...
Sevdim səni mən, ey Nigarım,
Rəna gözəlim, şən baharım.
Sevdim səni, canan!
Lakin zülmükər xan,
Xalqın qatil düşməni
Əsir etmişdir səni.
Ondan müşküldür ayrı düşmək,
Lakin çətindir bu görüşmək.
Oldum bu yolda mən
Öz-özümə düşmən,
Ayrı düşdüm səndən,
Mən ayrı düşdüm səndən, hey....
Səndən mən, hey.... Səndən mən, hey ... səndən mən!...
Dönmərəm bu yoldan,
Xof etmərəm xandan,
Məqsəddən keçmərəm, ölürməm,
Keçərəm canımdan.
Ölsün düşmən, bu üsyandan
Qurtarmasın yaxasın.
Dağılsın, kor olsun kainat,
Onda nə zövq var, nə həyat.
Bu aləm sevgilər, məhəbbət
Yaratsın, yaratsın, hey!...

Sevdim səni mən, ey Nigarım,
Rəna gözəlim, şən baharım.

Sevdim səni, yarım,
Sənsən mənim canım.

Olmaz özgə sevgilim səndən,
Ayrı səndən, ayrı səndən,
Ayrı dusdum, Nigar!...

X o r (baslar)--

Gəlsin düdükçülər,
Çıxsın oyunçular,
Şadlıq edək bu gün,
Həm çənlibelçilər.

R ə q s

X o r--

Əhdimiz üstə durduq,
Burda biz qardaş olduq.
Xanlara qarşı üşyan
Tədbirini biz qurduq, qurduq, qurduq.

H ə m z ə b ə y--

Qırat mənimdir,
Yansın Koroğlu, həm Nigar
Mənimdir, yansın Kor oğlu, ha, ha, ha....

X o r--

Qırat oğurlandı, Qırat oğurlandı.
Alçaq, xain insan.
Qırat oğurlanmış, yırtıcı bir heyvan,
Yırtıcı, qanmaz heyvan, heç çıxmaz yaddan,
Apardı səni insafsız düşman, hey ... amansız düşman!
Qırat, Qırat, Qırat!...

PƏRDƏ

DÖRDÜNCÜ PƏRDƏ

X a n ə n d ə q ı z--

Saqi, benure-bade bərəfruz came-ma (2 dəfə)
Mütrüb, be gu ke, kare-cahan şod bekame-ma. (2 dəfə)
Bekame-ma ... aman ey ... aman ey ...

Q ı z l a r x o r u--

Yarım hey ... yarım ey

X a n ə n d ə q ı z--

Aman ey ... aman, aman, bekame-ma, bekame-ma.

Q ı z l a r x o r u--

Əhsən qara saçlara, qara qaşlara,
Qara gözlərə, qara xallara.
Məcnun kimi yar məni saldı çöllərə,
Saldı dillərə, yaman hallara, yaman hallara. (2 dəfə)

X a n ə n d ə q ı z--

Ma dər piyale əkse-ruxi-yar dideim,
Ey bixəbər ze ləzzəte-şurbe-modame-ma.
Aman ey, aman ey, aman ey....
Yarım ey, yarım ey, aman ey, aman....
Modame-ma, modame-ma.

Q ı z l a r x o r u--

Əhsən qara saçlara, qara qaşlara,
Qara gözlərə, qara xallara.
Məcnun kimi yar məni saldı çöllərə,
Saldı dillərə, yaman hallara, yaman hallara.

Rəqəs.

Qızlar xoru--

Gözəl xanım, sən mənim canım, naz eyləmə.
Bizimlə sən bir şirin söhbət-saz elə,
Kərəm qıl gəl, lütfünü bizdən az eləmə,
Sən bir gülsən, gəl xəzanimi yaz elə,
Naz elə, bala, saz elə, bala, yaz elə, bala, hey!...

Rəqəs.

Koroglu nüvə çıxışı.

Həsən xan--

Bu kimdir, nəqidir?

Ehsan pəşə--

Aşığa bənzəyir.

Həsən xan--

İzinsiz girdin sən tez içəri,
Səlam vermediñ nədən ötəri?

Koroglu--

Səlam verdim, səlamım almadılar,
Səlam kəssin bəyi də, ya xanı da.

Həsən xan--

Aşıqsansa əgər, hünərini göstər.

Koroglu--

Göstərim, izin verin.
Çünki oldun dəyirmançı,
Çağır gəlsin dən, Koroglu. Balam hey!...

Səni gördüm, aşiq oldum,
Dərdə saldin canımı.
Ala gözlər, dadlı sözlər,
Qara qaşlar, işvə-nazlar....
Can alan yar tökdü nahaq qanımı,
Nədir əmrin, tacidarı, sərvərim?...
Nazlı yarım, gülüzarım, işvəkarım, hey....
Nədir əmrin, qəddi rəna dilbərim!
Gecə-gündüz ayrılıqdan
Yandım hicran dördinə.
Səni görsəm, nazlı yarım,
Gedər əldən ixtiyarım.
Səni görsəm, gülüzarım,
İftixarım, nazlı dilbərim, hey....
Gərək aşiq yar yolunda
Qalmasın can dördinə.
Ala gözlər, dadlı sözlər,
Qara qaşlar, işvə nazlar....
Can alan yar tökdü nahaq qanımı.
Nədir əmrin, tacidarı, sərvərim?
Nazlı yarım, gülüzarım, işvəkarım, hey....
Nədir əmrin, qəddi rəna dilbərim?...
Gecə-gündüz hey!...
Gecə-gündüz ayrılıqdan yandım hicran oduna.
Geçə-gündüz ayrılıqdan yandım hicran oduna.
Səni görsəm, nazlı yarım,
Gedər əldən ixtiyarım.
Səni görsəm, gülüzarım,
İftixarım, nazlı dilbərim, hey....
Gərək aşiq yar yolunda
Qalmasın can dördinə.
Ala gözlər, dadlı sözlər,
Qara qaşlar, işvə nazlar....
Can alan yar tökdü nahaq qanımı.
Nədir əmrin, tacidarı, sərvərim?
Nazlı yarım, gülüzarım, işvəkarım, hey....
Nədir əmrin, qəddi rəna dilbərim?...

H a m i--

Afərin!

H e s e n x a n--

Aşıq olmağına aşiqdır.

E h s a n p a ş a--

Aşıq olmağına aşiqdır.

X o r--

Qəzəlləmə söylə!

K o r o ğ l u--

Koroğlunun Qıratını gözəllərəm mən çox
(kənarə)

Görüm Qırat burdadır, ya yox!

H e s e n x a n--

Koroğlunu tanıyırsan?

K o r o ğ l u--

Tanıyıram!

H e s e n x a n--

Qıratını tanıyırsan?

K o r o ğ l u--

Tanıyıram!

Həsən xan--

Sən indi ki, tanrırsan,
Bir gözəlləmə söylə, söylə!

Koroglu--

Eşitsin xanlar, paşalar,
Eşitsin bəylər, ağalar,
Eşitsin xanlar, paşalar,
Eşitsin bəylər, ağalar,
Eşitsin arif atalar,
Eşitsin şənin Qıratın (2 dəfə)
Eşitsin şənin (2 dəfə)
Eşitsin şənin Qıratın.
Qanadlı quşdur, at deyil,
Bir ildirimdir elə bil.
Yeri, yatağı, oynağı
Çənlibeldir Qıratın.
Çənlibeldir, (2 dəfə)
Çənlibeldir Qıratın.

Həsən xan--

Aşıq, tərifini etdiyin Qırat,
Koroğludan bizi edilib sovqat.
Neçə gündür ki, at tolamda yatır,
Yeyir, içir və şillaq atır, ha, ha, ha....

Koroglu--

Ola bilməz bu iş, sən aldanmışan,
Ayri düşməz Qırat çün Koroğludan.

Həsən xan--

Polad, Qıratı get çıxar toladan,
Onda görək, kimdir adam aldadan?

Aldatmış olsa məni Həmzə,
Bəlkə, doğratdıraram onu tikə-tikə.

E h s a n p a ş a--

Aşıq, bir şikəstə!

K o r o ğ l u--

Oxuram, baş üstə, baş üstə!

Ç a l i r.

Nazlı yarım, vəslə çatdım.
Keçdi hicran günləri.
Aşıqəm mən, kuyi-dilbər,
Vəslı-canən istərəm.
Vəslı-canən, dərdi-hicran, (2 dəfə)
Zülfü reyhan, qəlbi viran,
Dil pərişan günləri.

II

Bir qanadsız bülbüləm mən,
Dərdə düşmüş sünbüləm.
Aşıqəm mən, kuyi-dilbər,
Vəslı-canən istərəm,
Vəslı-canən, vəslı-canən,
Dərdi-hicran, vəslı canən,
Zülfü reyhan, qəlbi viran,
Dil pərişan günləri.

X o r--

Yaxşı, yaxşı, bağla qolların.
Möhkəm örtün qaçmaq yolların.
Hər nə var silahını alın,

Xəncərinin gordasın salın.
Alın onun bütün malın.
Yanında beş nəfər qalın.

Həsən xan--

Axtarırdım səni göydə, yerdə düşdün əlimə.
Əmr edərəm doğrasınlardan səni dilim-dilimə.
Səfil rəiyiyət, rəzil kəndli,
Yox eylərəm sizini, qırram,
Bu kimi xain əgər min olsa,
Minin də boyonunu vurram.
Koroğlu, Koroğlu, Koroqlu,
Ha, ha, ha, ha.... (2 dəfə)
Onu sən bil ki, mən məmləkətin xanıyam,
Mənə kəc baxsa gər, kəndlının düşmanıyam.
Verə bilməz mənim keyfimə heç bir məlal,
Nə Koroğlu, nə Koroğlu, nə şil oğlu, nə lal.
Axtarırdım səni göydə, yerdə düşdün əlimə,
Əmr edərəm doğrasınlardan səni dilim-dilimə.

Əynələr--

Afərin, Həmzə bəy!
Sözlərin doğru çıxdı, afərin!
Rədd olar, məhv olar, bir kərə
Başımızdan bu bəla.

Həsən xan--

Nigarı verdim sənə mən,
Həmzə, Nigar sənindir, al,
Halal malındır.
Nigar gözəldir, ədası qəmzə,
Nigar sənindir,
Al, o yar sənindir.

H a m i--

Nigar gözəldir, ədası qəmzə,
Nigar sənindir, al,
Nigar sənindir, al.
Sevgili, nazlı dilbərim,
Gəlsin Nigar, tez gəlsin Nigar,
Tez gəlsin Nigar.

N i g a r--

Ax ... bu nə müsibət!

K o r o ğ l u--

Elədin xəyanət!

H ə s ə n x a n--

Nigar, Həmzə bəyin göstərdiyi şanlı rəşadət,
Bizi şad eylədi, verdi sənə fəxri səadət.

T ə l x ə k (daxil olur)--

Nay, nay, nay!...
Mən demədim bəsdir ona bir nəfər?!
Getsə kifayətdir Ömrə ya Səfər;
Mən deyən oldu yenə də müxtəsər,
Bəxtəvərəm, bəxtəvərəm, bəxtəvər.
İstədilər göndərələr üstünə on min pələng,
Mənsə dedim bəsdir ona getsə keçəl Həmzə bəy.

F ə r r a ş--

Xan sağ olsun!
Mahaldan götirdilər bir nəfər,
Bizlərdən Koroğluya aparılmış xəbərlər.

Həsən xan--

Kim göndərmiş onu?

Fərraş--

Əsla deməz, gizlədir,
Nə qədri versən əzab,
Ölsə də dinmir, demir.

Nigar--

Ah!...

Həsən xan--

Səni kim göndərib, de görüm, alçaq?!

Evvəz--

Vurun, öldürün, demərəm ancaq.

Həsən xan--

Cəlladı çağırın.

Nigar--

Qoyun mən deyim,
Kimin göndərdiyin sizə söyləyim.

Həsən xan--

Kim imiş göndərən?

Nigar--

Göndərən mənəm.
Bunu anlayın, mən sizə düşmənəm!

H a m 1--

Belə bəs, belə bəs, belə, belə!...

N i g a r--

Bir görün, mən sizə nə deyəcəyəm hələ.
Bir yığın zülmkar, bir yığın cəllad,
Təsir etməz siza bu qədər fəryad, (2 dəfə)
Sərəxoş etmiş sizi zülmün nəşəsi.
Narahat eyləməz məzəlum naləsi. (2 dəfə)
Bir gün gələcəkdir intiqam günü,
Kəsəcək zalimin başının üstünü.
Bu gün əzilənlər əzər sizləri,
Xan zülmündən qurtaralar bizləri,
Qurtaralar bizləri!

Ə y a n l a r--

Rədd edilsin, məhv edilsin, öldürüsün xainə,
Qoy cəza görsün, xəyanət eyləmişdir xaninə!

H ə m z ə--

Ax! Qəlbimdəki məhəbbət
Döndü, oldu bir nifrət ol xainə!

Ə y a n l a r--

Ay tutun, qoymayın! (5 dəfə)

H ə s ə n x a n--

Ay tutun, qoymayın, tez Koroğlunu,
Tez tutun, qoymayın, öldürün onu!

X o r--

Ay tutun, qoymayın! (5 dəfə)
Ay tutun, qoymayın, tez Koroğlunu,
Tez tutun, qoymayın, öldürün onu!

İ b r a h i m x a n--

Xan sağ olsun!
Polad verdi Qıratı,
Mindirib Koroğlunu, tez qaçırtdı.

H e s e n x a n--

Bu üç xainin də kəsilsin başı!

H a m i--

Cəzaya verilsin qohumu, qardaşı!

N i g a r, P o l a d, E y v a z--Koroglu sag olsun!...

PƏRDƏ

BEŞİNCİ PƏRDƏ

B i r i n c i c a r ç i--

Ya əyuhənnas! Ya əyuhənnas!
Bu gün meydanda kəsilir üç baş!

İ k i n c i c a r ç i--

Ya əyuhənnas! Ya əyuhənnas!
Bu gün meydanda kəsilir üç baş!

Ü ç ü n c ü c a r ç i--

Ya əyuhənnas! Ya əyuhənnas!
Bu gün meydanda kəsilir üç baş!

X o r--

Gündə-gündə baş kəsilməz,
Xanlar qandan doymaq bilməz!
Rədd olsun, batsın zalim xan!
Rədd olsun bəy, rədd olsun xan!
Rədd olsun bəy, rədd olsun xan!

Ə y a n l a r--

Olsa xain xana hər kəs--
Ya ölüm var, ya da məhbəs.
Məhv edilsinlər.

X o r--

Gündə bir baş, gündə bir qan,
Qatil insan, zalim insanlar.
Rəiyyət təngə gəldi,
Məhv edildi, talan edildi.

Ə y a n l a r--

Olsa xain xana hər kəs--
Ya ölüm var, ya da məhbəs.
Bir də sizdən çıxməsin səs,
Oğru bidinlər!

X o r--

Gündə bir baş, gündə bir qan,
Qatil insan, vəhşi insan.
Bu rəiyyət təngə gəldi,
Məhv edildi, talan edildi.

Ə y a n l a r--

Götürin o məlunları,
Vurulsun boyunları!
Qəzəbdir tutan onları, cəzalansınlar!

X o r--

Gəl rəhm et, ey xan, bu cavanlara,
Rəhm et bunlara, öldürmə!
Gəl rəhm et, ey xan, sən rəhm eylə,
Gəl rəhm et bunlara, öldürmə! (2 dəfə)

Ə y a n l a r--

Etsə hər kəs xana üsyən,
Məhv edilsin, vəssalam!

X o r--

Bir gün olsun kütlə çəşsun,
Sizdən alsın intiqam.

E h s a n p a ş a--

Bu gündən bircə insan
Xana qarşı etsə üsyən,
Ya ölüm var, ya da zindan!
Əfv edilməz xain insan!
Verməriz biz bir də fürsət
Çıxsın üsyənlər, Xəyanətpərvər insanlar,
Bu yolsuz, oğru nadanlar,
Bu cahil, bu qudurğanlar,
Kəsilsin, məhv olunsunlar!
Xəyanət çıxsa bir kəsdən,
Əlindən, ya dilindən,
Məhv edilsin, məhv edilsin, məhv edilsinlər!

Ə y a n l a r--

Etsə hər kəs xana üsyən,
Məhv edilsin, vəssalam!

X o r--

Bir gün olsun, kütłə coşsun,
Sizdən alsın intiqam.

İ b r a h i m x a n--

Bu gündən bircə insan
Xana qarşı etsə üsyan,
Ya ölüm var, ya da zindan!
Əfv edilməz xain insan!
Verməriz biz bir də fürsət
Çıxsın üsyanlar,
Xəyanətpərvər insanlar,
Bu yolsuz, oğru nadanlar,
Bu cahil, bu qudurğanlar,
Kəsilsin, məhv olunsunlar!
Xəyanət çıxsa bir kəsdən,
Əlindən, ya dilindən,
Məhv edilsin, məhv edilsin, məhv edilsinlər!

Ə y a n l a r--

Olsa xain xana hər kəs--
Ya ölüm var, ya da məhbəs, məhv edilsinlər!

X o r--

Gündə bir baş, gündə bir qan!

H ə s ə n x a n--

Etməsinlər bir də üsyan!

X o r--

Bu reiyyət təngə gəldi,
Məhv edildi, talan oldu.

Zalim, zalim, qatil xanlar,
Vəhşi xanlar, qanlı xanlar!

Həsən xan--

Sənə mən əmr edirəm, İbrahim xan,
Bu saatda gərək boşalsın meydan!
Gedib camaati qovun hər nə var,
Düzeltsin qoşunlar poladdan hasar!
Divani-ədalət qurulsun bu gün!
Boynu vurulsun xainlərin bu gün!
Əvvəlcə Nigarın başı kəsilsin,
Xanın ədalətin aləm bilsin!

Xor-

Zalim, zalim, zalim, qatil xanlar,
Vəhşi xanlar, qanlı xanlar!

İbrahim xan--

Cəllad başı, tez ol, hökmü et icra,
Ən əvvəl bu işi Nigardan başla!

Qızlar xoru--

Ax ... yaziq, bədbəxt Nigar!
Nigar, Nigar, Nigar!
Onu apardılar başını kəsməyə!
Afərin! Afərin!
Öldür, öldür, öldür, öldür,
Qoy düşmən ölsün, qoy düşmən ölsün!
Ölsün, ölsün, ölsün, ölsün, ölsün!

Xor-

Zəfər bizimdir, Nigarı etdin xilas!

K o r o ğ l u--

Sevimlim, sevgilim, ayrı düşdün məndən,
Ax, Nigarım, gülüzarım,
Qanlı düşmən eylədi qəsd,
İntiqamın alsın səndən,
Uçmuşam quş kimi, özümü yetirdim.

N i g a r--

Bu xalqı sən eylədin azad, azad,
Xalqa sən olmusan ən əziz qəhrəman, qəhrəman!

K o r o ğ l u--

Məni yaşatdı, məni böyütdü
Bu qəhrəman xalqım mənim! Yaşa!...

R ə q s.

X o r--

Nə şənli, şənli bayram,
Nə şənli əyyam, yaşa, yaşa!...
Koroğlu qəhrəman, qəhrəman!...

SON

ƏR VƏ ARVAD

3 PƏRDƏLİ OPERETTA

İŞTİRAK EDİRLƏR

Kərbəlayı Qubad--40 yaşında.

Kərbəlayı Qubadın kənddəki qoca arvadı.

Mərcan bəy--cavan.

Minnət xanım--onun arvadı.

Gülperi--qulluqçu.

SəffI--nökər.

Qeyri nökərlər, tarzən, xanəndə, xorvə qeyriləri.

BİRİNCİ PƏRDƏ

Vaqə olur Mərəcan bəyin otağında; otaq Avropa qaydasında düzəlmüşdir.
Musiqi çalınır. Mərəcan bəy tək; pərdə qalxır.

Mərəcan bəy--

Mən bir kişiyyəm, düşmüşəm arvadın əlinə, (2 dəfə)
Əldən qoya gər dolayacaq məni dilinə, (2 dəfə)
Bəs mən nə edim kim, qurtarım böylə bələdan;
Təxlisi-giriban eləyim cövri-cəfadan. (2 dəfə)

(Musiqi)

Allah səni vursun, belə arvad, belə arvad! (2 dəfə)
Kim etdi səni mən fəqirə tuş, a bədzad? (2 dəfə)
Saldı çatını dar boğazıma, məni boğdu,
Eylədi mənim zəhmətimi on dəfə min qat. (2 dəfə)

(Musiqi)

Nəzr eyləmişəm, iş düşə arvadı boşayam, (2 dəfə)
Çünki başqa əlacı yoxdur, boşamasam çatlaram.
Heç bilmirəm, amma, nə kələk mən gəlim ona, (2 dəfə)
Tərs kimi, kəbin pulu da beş min manat yazılıb.
Bəs mən nə edim kim, həmi arvadı boşayım,
Həm də kəbin pulu cibimdə qalsın,
Həm də yenə bir arvad alım, sözümə baxsın. (2 dəfə)

Minnət xanım (tələsik daxil olur)--Bu saat mənə de gorum, udmusan,
yoxsa uduzmusan?... Tez ol!

Mərəcan bəy (özünü itirib)--Udmuşam! Yox.... Belə uduzmuşam! Yox, mən
qumar oynamamışam ki, udam, ya uduzam, əvvəla. İkiminciye qalan yerdə, çox da
udmuşam, ya çox da uduzmuşam, sənə nə?

Minnət xanım (qeyzlə)--Mənə nə? Mənə nə?...

Mərəcan bəy (lap özünü itirir)--Məsələn deyirəm!

Minnət xanım--Çıxart bu saat cibindəki pulları mənə ver!

Mərəcan bəy--Əcəb ekspropriatorsan, "ruki verx"!

Minnət xanım--Tez ol, işim var!

Mərəcan bəy--İşin var, get işinə! Ancaq məndən əl götür. Cibimdə beş-altı
şahı var, o da özümə lazımdır. Bu gün müsəlman qəzetəsi alıb oxuyacağam. Daha
bundan sonra mən millətpərəst olmuşam.

M i n n e t x a n i m--Bura ver pulu! Mən özüm aldıraram, oxuyarsan.

M e r c a n b e y--Minnət! Sənin bu cürə hərəkətin çox pis hərəkətlərin birisidir. Heç bilirsən bu cürə hərəkətlərin adına rusca nə deyirlər? Bu hərəkətlərə deyirlər: vmeşatelstvo vo vnutrennie dela, yəni mənim öz məxsusi işimə sən qarışırsan. Qoymursan ki, mən öz işimi özüm görüm. Canım, mən səni aldım ki, mənə arvad olasan, nəinki üstündə qəyyum! Mənə qəyyum lazıim deyil. Allaha şükür, həddibülüga çatmışam, ağlım başımadadır. Özüm də camaat arasında sayılan bir kişiyəm; belə olan surətdə sənin nə haqqın var ki, mənim cibimə girəsən?

M i n n e t x a n i m--İndi beləmi, Mərcan?! Beləmi? Çox əcəb! Zərər yoxdur. Bir də sən məndən pul istəsən, onda özün bil! Xudahafiz!

(Tez gedir.)

M e r c a n b e y--De görün, ay camaat! Tutubdur ki, gərək ciblərini soyam. Bu nə kələk idi mən ozumu saldım, ay camaat!... Bu nə kələk idi? Pulun ola, malın ola, amma arvad sənən göz verə, işiq verməyə?

(M u s i q i)

Nəzr eyləmişəm, iş düşə arvadı boşayam, (2 dəfə)

Çünki başqa əlacı yoxdur, boşamasam, çatlaram.

Heç bilmirəm, amma, nə kələk mən gəlim ona, (2 dəfə)

Tərs kimi, kəbin pulu da beş min manat yazılıb.

Bəs mən nə edim kim, həm arvadı boşayım,

Həm də kəbin pulu cibimdə qalsın.

Həm də yenə bir arvad alım, sözümə baxsın. (2 dəfə)

M u s i q i: tarda şur çalınır, K e r b e l a y i Q u b a d daxil olur.

K e r b e l a y i Q u b a d--Səlamünəleyküm.

M e r c a n b e y--Ay əleykümməssalam.

K e r b e l a y i Q u b a d--Ağanın kefi-əhvalı necədir?

M e r c a n b e y--Sağ olasan, Kərbəlayı, çox yaxşıdır. (Kənara). Başına bir yaxşı fikir gəlibdir, görüm mənim arvadımı bu kişi ala bilərmi?

(M u s i q i)

M e r c a n b e y--Kəblə Qubad, gəl bəri!

K e r b e l a y i Q u b a d--Baş üstə, baş üstə.

M e r c a n b e y--Bir qulaq ver sən mənə!

K e r b e l a y i Q u b a d--Baş üstə, baş üstə.

Mərcan bəy--Mən sənə söz söyləyim.
Kərbələyi Quba d--Sən buyur, sən buyur.

Mərcan bəy diqqətlə Kərbələyi Quba dıñ üzünə baxır.

Mərcan bəy--Mənə bir söylə görüm, Kərbəlayı Qubad, Qubad, neçə dənə arvadın var, ay neçə dənə arvadın var? Tez söylə görüm!

Kərbələyi Quba d--Bir danə!

Məradan bəy--Tək bircə danə?

Kərbələyi Quba d--Bir danə.

Mərcan bəy--

Bəs necəsən, Kablayı, sən?

Bəs necəsən, Kablayı, sən!

İstəyirsənmi sənə bir danə arvad alım, ay!

Özü dövlətli ola!

Kərbələyi Quba d--Özü dövlətli ola?...

Mərcan bəy--Yaxşı pulu var, dövləti var!

Kərbələyi Quba d--

Yaxşı pulu var, dövləti var?

Al, sənə mən qurban olum. (2 dəfə)

Mərcan bəy--Kərbəlayı Qubad! Sən özün bilirsən ki, bir arvad ilə kişinin ömrü keçməyir; ona görə kişiyə heç olmasa iki danə arvad lazımdır. Belədir, belə deyil?...

Kərbələyi Quba d--Doğrudan da, mənim də ağlım kəsir ki, iki arvad salahdır. Əlbəttə, kişinin hər bir ləvazimati iki olsa dəxi yaxşı olar. Buna kimin bir sözü ola bilər.

Mərcan bəy--Yox, məndən sənə əmanət! Arvadını həmişə iki saxla, kişi olan şəxsin arvadı gərək qoşa ola və "Molla Nəsrəddin" jurnalı əbəs yerə bu barədə danışmir.

Kərbələyi Quba d--Belə görürəm ki, bəy, fərmayışatın hamısı doğrudur. Məsələn, mənim, üzüm ayağının altına, eyb olmasın, bir danə arvadım var; özü də kənddə; deməli, mən şəhərdə lap tək qalmışam. Əlbəttə, əgər bir arvadım da şəhərdə olsa idi, heç halıma təfavüt eyləməzdii. Halbuki indi halıma bərk təfavüt eyləyir. Bəy, təvəqqəf eyləyirəm ki, bu biadəb sözlerimi bağışlaysınız.

Mərcan bəy--Zərər yoxdur, doğru sözdür ki, danışırsan. İndi mən özüm də niyyət eyləmişəm ki, iki danə arvad alam, indi mən istəyirəm ki, əvvəlcə öz arvadımı boşayam; cünki mən bu arvadı heç istəmirəm.

Kərbələyi Quba d--İstəmirsən, boş! Daha nəyə məəttəlsən?

Mərçan bəy--Boşaram. Ancaq iş burasındadır ki, qabaqda axmaqlıq edib, kəbin pulunu beş min manat yazdırmışam.

Kərələləy i Qubad--Əcəb sözdür, kəbin pulu nədir, zad nədir? Bir-iki dəfə üzünə baxma, inciyib onda özü deyər ki, kəbinim halal, canım azad.

Mərçan bəy--Vallah, onun özü məni o qədər incidib ki, az qalmışam özüm deyəm ki, kəbinim halal, canım azad, məndən əl çək.... (Bu əsnada qapıdan səs gəlir). Dur gedək o biri otağa, burada bizi pusarlar.

Gedirlər; Minnət xanım daxil olur.

Minnət xanım--
Mənim adım Minnətdir;
Yerim burda cənnətdir.
Təzə ayı gördükdə
Mənə baxmaq sünnetdir. (2 dəfə)
Gəl məni gör, dərdimdən ölü!
Mənim adım Minnətdir;
Gəl məni gör, dərdimdən ölü!
Yerim burda cənnətdir.

(Musiqi)

Sizə doğrusun deyim,
Ərimin başı yoxdur.
Ağlı yoxdur axmağın,
Qədrimi bilmir, bilmir. (2 dəfə)
Gəl məni gör, dərdimdən ölü!
Mənim adım Minnətdir;
Gəl məni gör, dərdimdən ölü!
Yerim burda cənnətdir.

(Musiqi)

Belə fikri vardır kim,
Məni boşasın, özgəsin alıñ.
Onu bilmir ki, axmaq,
Belə fikri müşküldür. (2 dəfə)
Gəl məni gör, dərdimdən ölü!
Mənim adım Minnətdir;
Gəl məni gör, dərdimdən ölü!
Yerim burda cənnətdir.

(M u s i q i)
Mərcan bəy tez daxil olur

Mərcan bəy--

Bu nə səs küydür burda?
Qonağım vardır orda.
Səsin düşüb hər yana,
Çığırırsan, ay ... arvad!
M i n n ə t x a n ı m (gedir o tərəfə)--
Əcəb eyləyirəm mən,
İstəmirən, çıx get sən.
Qulağına pambıq tut,
Boynuna sal ağ kəfən. (2 dəfə)
Gəl məni gör, dərdimdən ölü!
Mənim adıım Minnətdir;
Gəl məni gör, dərdimdən ölü!
Yerim burda cənnətdir.

Mərcan bəy acıqlı-acıqlı çirtiq vurur.

M i n n ə t x a n ı m--İndi buyura bilərsən. Buyura bilərsən! (Gedə-gedə). Buyur, buyur, buyur!

Mərcan bəy--Tfu!...

M i n n ə t x a n ı m--Tfu!...

Mərcan bəy--Tfu!... (Gedir).

M i n n ə t x a n ı m--Tfu!... (Gedir.)

Səfi (daxil olur)--Tfu!... Süpürək!

Mərcan bəy (Kərbəlayı Qubad ilə daxil olurlar)--Tfu!... Balam, gedək o biri otağa. (Gedirlər).

Səfi--Bu canım ölsün ki, bularda bir kələk var; gedim görüm nə danışırlar.

Gedir dallarınca. M i n n ə t daxil olur və tez yürüüb pərdənin dalında gizlənir.

Mərcan bəy (daxil olur, dalınca Kərbəlayı Qubad əvvəlki qərar ilə)--Balam, orada olmadı, gəl yenə burada danışaq. İndi, Kərbəlayı, mən istəyirəm ki, arvadımı boşayam, ona görə də....

Səfi (daxil olur)--Bəy, çay gətirim?

Mərcan bəy--Allahu Əkbər! (Çığırır). Gədə, rədd ol! Bir də bu otağa girmə, xəlvət sözümüz var. (Nökər gedir). Mənim arvadımın kəbin pulu beş min manat eləyir, əgər bu beş min manatı....

Səfi (daxil olur)--Ağa, istayırsınız qapıları daldan bağlayım?

Mərcan bəy--Pa atannan, yeri, gədə yiyesi! A gədə, qoçaq, mən səni çağırmayınca sən bu otağa girmə!

Səfi--Baş üstə, ağa. (Gedir).

Mərcan bəy (qapılara qulaq asıb, sonra deyir)--İndi mən bilməyirəm ki, arvadımı nə tövr boşayım.

Kərbələyi Qubad--Nə qayırıım, arvad mənim olaydı, görəydiñ ki, nə tövr boşayırdım.

Mərcan bəy--Bu cürə arvadı sən də boşaya bilməzdin.

Kərbələyi Qubad--Xeyr, boşayardım.

Mərcan bəy--Yaxşı, nə tövr edərsən?

Kərbələyi Qubad--Onu mən bilirəm, sənə demərəm və bir də mən arvad almağın da yolunu bilirəm, boşamağın da, amma siz oxumuşlar o cürə şeyləri dürüst bilməzsiniz. Sizin bu cürə səriştəniz olmaz.

Mərcan bəy--Yaxşı, sən heç uxajıvat eləmisən ki, belə danışırsan?

Kərbələyi Qubad--Eləmişəm, amma bilmirəm ki, uxajıvat nədir, çünkü urusca savadım yoxdur.

Mərcan bəy--Kərbəlayı Qubad, indi ki, sən, belə mahir kişisən, gəl bir iş eyləyək.

Kərbələyi Qubad--Nə is?...

Mərcan bəy--Bax, əgər mən arvadımı boşasam, onda gərək beş min manat kəbin pulu verəm. Amma əgər sən bir iş görə bilsən ki, arvadım mənə deyə kəbinim halal, canım azad və məndən çıxıb gedə, onda sənə iki min manat nəqd pul verərəm. Anladınmı nə deyirəm?

Kərbələyi Qubad--Nə üçün, heyvan ki, deyiləm, yaxşı anlayıram.

Mərcan bəy--Bacararsanmı?

Kərbələyi Qubad--Bacararam. Ancaq bunu bil ki, iki min manat çox azdır.

Mərcan bəy--Paho, nə danışırsan? İki min manat iyirmi danə yüzlük eləyir.

Kərbələyi Qubad--Bəy, qorxuram zərər eyləyim, çünkü kənddəki arvadım çox bədət şeydir, sən gəl beş yüz manat da artır.

Mərcan bəy--Zərər yoxdur, iki min beş yüz manat olsun!

Kərbələyi Qubad--Allah sənə ömr versin, indi, bəy, olmazmı ki, bu işi notarius əli ilə eyliyək?

Mərcan bəy--Yaxşı, o da mümkündür. Gedək notariusun yanına; ancaq de görüm nə tövr edəcəksən?

Kərəbələyin Qurban ad-Sən bir iş eyləki, mən bu otaqda arvad ilə bir dəfə görüşüm, vəssəlam. Ondan sonra sənin işin yoxdur.

Mərcan bəy--Elə bu?...

Kərəbələyin Qurban ad-Elə bu, vəssəlam.

Mərcan bəy--Di onda gedək. (Gedirlər).

Minnət xanım (pərdənin dalından çıxır)--Bəs belə, Mərcan, bəs belə; məni iki min beş yüz manata satmaq istəyirsən? Ha ... ha ... ha.... Bəs belə, Mərcan! Məni iki min beş yüz manata satmaq istəyirsən? İndi görək kim bədzzatdır; sən, yoxsa mən? (Çağırır). Səfi! Səfi!

Səfi (daxil olur)--Nə buyurursan, xanım?

Minnət xanım--Gülpərini tez buraya çağır.

Nökər gedir. Musiqi.

Gül pəri (daxil olur)--

Nədir dərdin sənin, xanım? (2 dəfə)

Sənə nə olub, sənə nə olub,

Sənə nə olub, kefsizsən? (2 dəfə)

(Musiqi)

Minnət xanım--

Mənim dərdim var, Gülpəri!

Sənə söyləyim dərdimi;

Ona sən bir əlac eylə (2 dəfə)

Mənim dərdimin dərmanı

Ərimi aldatmaqlıqdır.

Mənə nə olub, mənə nə olub,

Mənə nə olub, bildinmi? (2 dəfə)

Gülpəri, mənim ərim istəyir ki, məni iki min beş yüz manata satsın.

Gül pəri--Buy, allah o cürə ərin başına bir daş salsın!

Minnət xanım--Qarğış eləmə. Təqsir ərimdə deyil.

Gül pəri--Bəs kimdədir?

Minnət xanım--Təqsir ərimin başındadır ki, içində beyin yoxdur.

Gül pəri--Bəs mən də deyirəm ki, başına daş salsañ, özünə ki, demirəm.

Minnət xanım--Bax, Gülpəri, sabah bura bir kişi gələcəkdir. Onda sən üzünü bərk-bərk tutub və burada otur; o kişi başlayacaq səni tovlamağa və deyəcəkdir ki, gəl səni alım, onda sən də deginən yaxşı.

Ancaq gərək ərimdən boşanam sonra.... O kişi sənə hər nə desə razı ol, bacararsanmı?

G ü l p ə r i--Elə bacararam! Hani o bəxtəvər kişi, gəlsin görək.

M i n n ə t x a n i m--Sabah gələcəkdir. Sən bu saat mənə bir qədər kağız ilə mürəkkəb və qələm gətir.

G ü l p ə r i--Bu saat. (Gətirir).

M i n n ə t x a n i m--İndi mən ərimin axmaq başına bir oyun açım ki, özü də məəttəl qalsın.

G ü l p ə r i--Buyur. (Kağız, qələm verir).

M i n n ə t x a n i m--Mən kağız yazıram. (Yazır). İndi, Gülpəri, sən get nökrələrin, qulluqçuların hamısını buraya çağır, gəlsinlər.

G ü l p ə r i--Bu saat. (Gedir).

M i n n ə t x a n i m--İndi qoy bu kağızı Mərcan bəy oxusun, onsuz da dəli başı lap dəli olsun.

Bu əsnada n ö k ə r l ə r, q u l l u q ç u l a r bir-birini basa-basa daxil olurlar. Yoğun a ş p a z ə lində kəfkir, qolları çırmaklı; m e h t ə r ə lində xəlbir, üzü samanlı; birinin əlində süpürgə, suçlüyən və G ü l p ə r i də gəlirlər.

M i n n ə t x a n i m--Ay uşaqlar, bilirsiniz nə var?

H a m i--Xeyr, xanım, bilmirik.

M i n n ə t x a n i m--Mənim ərim məni satmaq istəyir.

H a m i--Yox, belə iş ola bilməz; bu nə hərkətdir, bu nə bədnamçılıqdır.

M i n n ə t x a n i m--Amma ... (hami sakit), mən bir elə iş görəcəyəm ki, məni sata bilməyəcəkdir.

H a m i (sevincin)--Ha, bu yaxşıdır.

M i n n ə t x a n i m--Amma ... (hami sakit). Siz gərək mən deyən sözlərə, mən elədiyim işlərə dürüst diqqət edəsiniz. (Onlar dim-dik dururlar). Və ərimə heç bir söz deməyəsiniz. (Onlar düz dururlar). Əyər biriniz demiş olsa, vay onun halına! (Hamı tez aşağı oturub qalır). Əyər mən deyənə qulaq assanız hərənizə on manat pul bağışlayacağam. (Hamı sevincək ayağa qalxır).

H a m i--Sağ ol, xanım, sağ ol!

M i n n ə t x a n i m--Gülpəri, bayaqkı sözlər yadından çıxmasın. Səfi! Buraya gəl, bu kağızı al, Mərcan bəy göləndə ona verib deyərsən ki, bir nəfər qulluqçu arvad gətirdi və başqa heç bir söz demə!

S ə f i--Heç bir söz!

(M u s i q i)

M i n n ə t x a n ı m--

İnsaf eyləyin, bir baxın mənə!
Mərcan eyləyir çox zəbun məni! (2 dəfə)

X o r--

Ay xanım, xanım, siz qəm etməyin,
Peşiman olacaq Mərcanın sənin. (2 dəfə)
Ağzı bir çuval, boynu şam piyi,
Başı gərmək, burnu yelpənək;
Əbləhin biri Kərbəlayı Qubad
İstəyir gölə xanıma kələk.
Ay xanım, xanım, siz qəm etməyin,
Peşiman olacaq Mərcanın sənin. (2 dəfə)

(M u s i q i)

PƏRDƏ

İKİNCİ PƏRDƏ

Vaqe olur həmin o t a q d a. Pərdədən qabaq musiqi çalınır; sonra pərdə qalxır.
Səfi tək.

(M u s i q i)

Səfi--

Bədnam oldun, Mərcan, bala-bala!
Camaatın içində. (2 dəfə)
Ha, ha! Ha, ha! Ha, ha!...
Bədnam oldun, Mərcan, bala-bala
Camaatın içində. (2 dəfə)

X o r--

Ha, ha! Ha, ha! Ha, ha, ha!...
Bədnam oldun, Mərcan, bala-bala.

Camaatın içində. (2dəfə)

Səfi--

Qıldı nəfsin tuğyan, bala-bala,
Arvad ilə savaşdın.
Bir tövr qıllı şeytan, bala-bala,
Başdan diba dolaşdır.
Ha, ha, ha!... Ha, ha, ha!...
Bədnam oldun, Mərcan, bala-bala
Camaatın içində.

Qapı döyüür. Həm i qaçıır, tək bir Səfi qalıb, qapını açır, əlində supürgə. Mərcan bəy daxil olur, dalınca Kərəbələy 1 Qubad.

Mərcan bəy--Kərbəlayı, sən hələ qapıda gözlə; sonra mən səni çağıranda gələrsən.

Səfi--Ağa, sənə bir kağız var, buyurun!
Mərcan bəy--Nə kağızdır, kim verdi?
Səfi--Dünən bir qulluqçu qız bunu gətirdi.
Mərcan bəy--Kimin qulluqçusu idи?
Səfi--Bilmirəm. (Gedir).

Mərcan bəy y kağızı oxuyur)--"Ey mənim ruhi-rəvanım Mərcan bəy. Bir dəfə səni gördüm, aşiq oldum. İkinci dəfə gördüm, dəli oldum. Üçüncü dəfə gördüm, tabğırə bilmədim və bu kağızı sənə yazdım. Əyər sək mənə iltifat edib məni almasan və məni özünə arvad etməsən dəli-divanə olub, çöllərə düşəcəyəm. Ah-naləm səni tutacaq.... Mən iyirmi üç yaşında bir nazəninəm ki, dərdimdən ölenlər çıxdı; amma mən də sənin dərdindən ölüram. Əgər məni alsan, iki yüz min manatlıq malımı da sanə qurban edərəm. Məni görmək istəsən, sabah saat altıda gəlib, qapınızı təqqübəbəd edərəm.... Sənə aşiq bir nazənin". (Məbhut). Görəsən bu yuxudur, yoxsa gerçəkdir? Yox-yox, bu, yuxudur.... Mən yuxu görürəm.... Səfi! Səfi! (Çağırır).

Səfi (daxil olur)--Nə buyurursan, ağa?
Mərcan bəy--Səfi! Mən yatmışam, yoxsa oyağam?
Səfi--Allaha şükür, oyaqsan.
Mərcan bəy--Bərəkallah, Səfi! Bu kağızı sənə kim verdi?
Səfi--Bir qulluqçu.
Mərcan bəy--Kimin qulluqçusu idи?
Səfi--Bilmirəm.

Mərcan bəy--Nə dedi?

Səfi--Dedi bu kağızı Mərcan bəyə ver.

Mərcan bəy--Yaxşı, get. (Səfi gedir. Mərcan kağızı öpüb, qoyur gözlərinin üstünə). Oxxay! A bu kağızı yazan əllər, a bu kağızı yazan əllərin sahibi! Sən ki, mənim dərdimdən dəlisən, mən də sənin dərdindən dəli olacağam. (Ağlamsınır). Ox, aşiq oldum, dəli oldum. Yox-yox, bu eşq məni öldürər. Mənim eşq bəlasına bir o qədər tabım yoxdur. Doğrudan da ki: məhəbbət bir bəla şeydir, giriftar olmayan bilməz. Ey iyirmi üç yaşında nazənin! Sən iki yüz min manatını mənə qurban edirsənə, mən də əlli min manatı-sənə qurban edirəm və bir canımı da üstündə verirəm. (Bərkədən). Yox-yox, rədd olsun Minnət! Mən gərək onu bu gün boşayam, mən aşiqəm, aşiq!

Qəzayi-eşqi ta kördüm, səlahi-əqlədən durəm.

Məni rüsva görüb, eyb etmə, ey naseh ki, məzurəm.

Kərbəlayı Qubad! Kərbəlayı Qubad! (Kərbəlayı Qubad daxil olur). Başına dönüm, axı mən aşiq olmuşam. Sən allah, bu işi bu gün qurtar. Məni Minnətin üzündən xilas eylə, allah atana rəhmət eyləsin. Zərər yoxdur, sənə iki min beş yüz əvəzinə, üç, min manat verərəm. Mən aşiq olmuşam.... Mənə aşiq.... Mənə aşiq olublar.... Mən də aşiqəm.... Eşq vurub başıma. Oy, ürəyim xarab olur.... Nə şirin şeydir bu eşq.... Oy, bitab oldum. (Yixılın səndəlin üstə, ürəyi bitab olan tək olur).

Kərbələyi Quba--Ağa, ağa Mərcan bəy! Ağa Mərcan bəy, ay ağa!

Mərcan bəy (gözünü açır)--Hə!

Kərbələyi Quba--Ağa! Olmazmı o beş yüz manatı bu saat mənə verəsən! Çünkü o, notariusda yazılmayıbdır. Əgər arvadı bu gün tovladım, tovladım; tovlamadım, onda beş yüz manatı götürüb verərəm özünü.

Mərcan bəy--Yaxşı, bir hovur verərəm. Ürəyim xarab oldu, aşiq olmuşam. Ey iyirmi üç yaşında nazənin! (Bitab olur. Sonra birdən ayağa durub kağızı cibindən çıxardır). Ay kişi, kağızda da yazıbdır ki, sabah saat altıda gələcəyəm.... Kağız dünən yazılıbdır, deməli, bu gün gələcəkdir. Hurra!... Bu gün gələcəkdir. İndi saat neçədir? (Saata baxır). Saat ikidir, hələ dörd saat var. De bircə, Kərbəlayı, sən tez ol, işini gör.

Kərbələyi Quba--Mən hazırlam, ancaq arvad gəlsə başlarıq.

Mərcan bəy--Aha, çox yaxşı, sən get qapıda dur, sonra çağırram. (Qubad gedir). Səfi! Səfi! (Səfi daxil olur). Get, Minnət xanımı buraya çağır.

(Səfi gedir). Yox, bu kağız mənə cürət verdi. Mən ona açıq-açığına deyəcəyəm ki, səni boşayıram, daha səninlə bir yerdə ola bilmərəm.

M i n n e t x a n i m (daxil olur)--Buyurun! Nə deyirsən! (Gülümsünür)....

M e r c a n b e y y--Minnət.... (Kənara). Cürətim gəlməyir, gözümü bərk qorxuzub. (Ona). Minnət.... Ey! (Kənara). Lap arvada dönmüşəm. (Ona). Ağız, Minnət!... Çörək yeyibsən?

M i n n e t x a n i m--Yemişəm! Nə eyləyirsən?

M e r c a n b e y y--Sözün doğrusu, daha bundan sonra mən səninlə bir yerdə ... çörək yeyəcəyəm. (Kənara). Tfu mənim üzümə; görün mən nə deyirəm, ay camaat!...

M i n n e t x a n i m--Daha niyə acıqlanırsan?

M e r c a n b e y y--Çünki (kağıza baxır). Açığımı sən tutdurursan, sən! Bütün təqsir səndədir. Ona görə bir də mən səninlə dolana bilmərəm, gərək səni boşayam. (Kənara). Allah, sənə şükür, dedim.

M i n n e t x a n i m--Aha! Deməli, çörək bəhanə imiş! Sən məni boşamaq istəyirsən! Çox əcəb! Mən də namərd qızıyam, əgər bir dəqiqə sənin evində qalsam. Boşa məni!

M e r c a n b e y y (kənara)--Nə yaxşı razı oldu! (Ona), Əlbəttə boşayacağam, təvəqqə edirəm ki, bu gün mənim evimdən çıxasan.

M e r c a n b e y y gedir. M i n n e t x a n i m tez gedib G ü l p e r i n i çağırıb evdə oturdur, özü də pərdənin dalına girir.

M i n n e t x a n i m--Gülpəri, dünən dediyim sözləri unutma, mən deyən kimi əməl eylə! (Gizlənir).

G ü l p e r i--Arxayın ol! (Üzün bərk tutub oturur).

K e r b e l a y i Q u b a d (daxil olur)--Oho!... Oho!... (Öskürür, sükut). Bu gün hava çox istidir. (Sükut). Görəsən bu evlərin hamısı Mərcan bəyindir? (Bir qədər çırtıq vurur).

(M u s i q i)

Ay xanım, xanım, dərdin alım,
Bəs məni neylərsən, vəsməni neylərsən?...

(M u s i q i)

Qaşın qara, gözün qara,
Bəs məni neylərsən, vəsməni neylərsən?

G ü l p e r i--Buy, a kişi, dəli deyilsən ki, allah, aman, kişi elə bil ki, qızıbdır.

K e r b e l a y i Q u b a d--Xanım, bir de görünüm, səni görən adam da qızmazmı? Vallah, bu saat sənin dərdindən qızmış dəvəyə dönmişəm, inanmırısan: lok, lok, lok, lok, (Arvadın yanından keçəndə xoruz kimi qanad sallayır).

G ü l p e r i--Ay kişi, xoruz deyilsən ki, mənə qanad sallayırsan!

K e r b e l a y i Q u b a d--Vallah, sənin dərdindən bu saat xoruz olmuşam, inanmırısan: quqqulu qu....

G ü l p e r i--Mənim ərim var, vallah, bilsə səni öldürər.

K e r b e l a y i Q u b a d (kənara)--Yazıq, daha bunu bilmir ki, əri mənə əli ilə üç min manat pul verir.

G ü l p e r i--Nə deyirsən?...

K e r b e l a y i Q u b a d--Sənə Kərbəlayı qurban! Deyirəm ki, ərindən boşan, gəl mən səni alım, gül kimi saxlayım, bülbüл kimi saxlayım.

G ü l p e r i--Bəlkə ərim razı olmadı?!

K e r b e l a y i Q u b a d--Neçün razı olmur? De ki, kəbinim halal, canım azad. Onda hansı ər olsa razı olar.

G ü l p e r i--Doğrusu, mən özüm də ərimdən incimişəm.

K e r b e l a y i Q u b a d--Axı sənin ərin nə adamdır ki, sənin qədrini bilsin. Sənin qədrini bu qara lələşin bilər! Vallah, səni mən tükçə incitmərəm! Razisanmı? Nənəm sənə qurban! (Sükut). Razisanmı? Canım sənə qurban! (Sükut). Aha! Fars deyər ki: "Sükut əlaməti-rizast". Görünür ki, razisan. Elə deyilmi? Gözümün ağı gözünü qarasına qurban!

G ü l p e r i--Raziyam.

K e r b e l a y i Q u b a d--Vəssəlam. Bax, sən bu güncə talağını ərindən al; sonra bir üç ay on gün gözlə iddən çıxsın; ondan sonra gedək evimizə.

G ü l p e r i--Yaxşı, sən get, mən bu gün kağızlarımı alaram. Səlamət qal. (Gülpəri gedir).

K e r b e l a y i Q u b a d--Səlamət qal, canım sənə qurban! Səlamət qal. (Papağımı çıxarırmış). Paho! Lap tərlədim. Amma, vallah, bərkəllah mənə. Sözün doğrusu, indi mən arvad alış-verişində yaxşıca dəllal ola bilərəm. Mən heç özümü belə bilmirdim.

M e r c a n b e y (daxil olur)--Nə tövr oldu?

K e r b e l a y i Q u b a d--Coxdan!...

M e r c a n b e y--Nə çoxdan?

K e r b e l a y i Q u b a d--Coxdan!...

Mərcan bəy--Ay kişi, tez de görüm nə oldu?
Kərbəlayı Quba d--Nə olacaq? Razi oldu, qurtardı getdi.
Mərcan bəy--Əksi, nə deyirsən? Razi oldu?
Kərbəlayı Quba d--Əlbəttə oldu, oynaya-oynaya oldu.
Mərcan bəy--Əksi, qəribə sən hünərlisən!
Kərbəlayı Quba d--Rəhmətlik oğlu, dəvə kimi nərildəmişəm, xoruz kimi
banlamışam, qoç kimi mələmişəm, zarafat deyildir!
Mərcan bəy--Yəni dedi ərimdən boşanıb gələrəm?
Kərbəlayı Quba d--Bəli, bu gün səndən talağ alacaqdır.
Mərcan bəy--Ay bivəfa arvad!... Hər halda, balam, allah səndən razi olsun,
mən ki, səndən raziyam.
Kərbəlayı Quba d--Bəs pulu nə vaxt vercəksən?
Mərcan bəy--Elə ki, arvad sənin evinə gəldi, haman dəm yürür gəl pulunu
al!
Kərbəlayı Quba d--Çox gözəl.
Mərcan bəy--Yəni lap razi oldu?
Kərbəlayı Quba d--Səni aldatmiram ki, indi bir hovur arvad səndən
talaqını istəyəndə görərsən. İndi mən gedirəm, sabah işi lap təmizləyərik. İndi
tələsiyirəm.
Mərcan bəy--Niyə tələsiyirsən?
Kərbəlayı Quba d--Gedirəm Sijimqulu bəyin yanına. Deyəsən, o da
arvadından narazıdır, boşamaq istəyir.
Mərcan bəy--Çox əcəb! (Kərbəlayı Qubadı yola salır).
Minnət xanım (pərdənin dalından çıxır)--Qoçaq Gülpəri oyun oynadı, indi
qaldım mən özüm. (Mərcan daxil olur. Açıqlı o yan-bu yana gəzir). Bu saat mənim
talağımı ver!
Mərcan bəy--Kişi doğru deyirmiş. (Ona). Hə!... Özgə ərə getmək
istəyirsən?...
Minnət xanım--O sənin borcun deyil, bu saat mənim talağımı ver!
Mərcan bəy--Baş üstə, hazır olum gedək talağa. (Gedir).

Gülpəri daxil olur.

Minnət xanım--Ay Gülpəri, bərəkallah, çox yaxşı iş gördün. İndi mənim
işim qalıbdır. Mən bu saat gedəcəyəm atam evinə, ancaq

bir hovur buraya gəlib, sonra yenə gedəcəyəm. Sən sabah mənim çarşabımı geyərsən və qapının ağızında gözlərsən, mən ərimdən talağ kağızımı alıb sənə verəcəyəm. Onu da yanında saxlarsan, sonra hər nə lazımdır mən sənə deyərəm.

G ü l p ə r i--Baş üstə, xanım.

M i n n ə t x a n ı m--İndi get, ərim səni burada görməsin.

G ü l p ə r i gedir.

M ə r c a n b ə y (daxil olur)--Gedək talağa.

M i n n ə t x a n ı m--Bu saat. (Gedir).

M ə r c a n b ə y (fikirli)--Ay bivəfa arvad! Gör, sən allah, məni qoyub Kərbəlayı Qubada gedir. Məni, məni ki, iyirmi üç yaşında bir nazənin dərdimdən ölüür. (Tələsik). Aha, saat neçədir, o vaxta bir saat qalıbdır, zərər yoxdur, qurtardım Minnətin üzündən, qurtardım! Bir saatdan sonra bir nazənin sənəm gələcəkdir. O mənə aşiq, mən ona aşiq. Əlbəttə, insan gərək arvada əvvəlcə aşiq ola, sonra ala, yoxsa görəməz-bilməz alırıq, sonra da peşiman olub qovuruq. (Çağırır). Səfi! Səfi! (Səfi gəlir). Xanım hazırlırmı?

S ə f i--Bəli, hazırlır!

M ə r c a n b ə y--Çox yaxşı. İndi sən bu otağı təmizcə süpür, bir saata qədər qurtar və sonra qapı döyülen kimi, gəl mənə xəbər ver. Mən də bu saat gəlirəm. (Gedir).

S ə f i--Baş üstə!

(M u s i q i)

Elə ki, ər axmaqdır,

Onun payı toxmaqdır.

Dəyirman öz işində,

Baş ağrından çax-çaxdır. (2 dəfə)

Ay Mərcan, vay Mərcan, gəl görüm nə gündəsən?!

(M u s i q i)

Millətpərəst olmaqlıq,

Xalqın evin yixmaqlıq--

İkisi də bir işdir,

O da, bu da--axmaqlıq! (2 dəfə)

Ay Mərcan, vay Mərcan, gəl görüm nə gündəsən?!

Mərcan bəy gəlib keçir öz otağına. Qapı döyüür, Səfi qapını açır,

Minnət xanım yaxşı libasda daxil olur.

Səfi--Buy xanım, heç sizi tanımadım!

Minnət xanım--Sus!... (Üzünü açır). Səfi! Get Mərcan bəyə söylə ki, bir nəfər arvad gəlib onu görmək istəyir. Ancaq mən olduğumu demə ha! Anlayırsan nə deyirəm?

Səfi--Arxayın ol, xanım, yaxşı anlayıram. (Gedir).

Minnət xanım--Bu libasda o məni tanımaz, gərək bir qədər ehtiyatlı olam.

Səs gəlir, Minnət xanım bərk-bərk gizlənir.

Mərcan bəy (titrəyə-titrəyə daxil olur)--A.... Nazənin sənəm! Mənə kağız yazan sənsənmə?

Minnət xanım--Bəli, mənəm!

Mərcan bəy (ağlamsınır)--Mən sənə aşiq olmuşam, dərdindən ölürem, ya məni öldür, ya dirilt!

Minnət xanım--Xeyr, əvvəl mən sənə aşiq olmuşam. Mən səni əvvəl ibtidadə gördükdə qəlbimin içində bir zərrəyi-eşq daxil olub, bədə o zərrə mürzəzaman ilə tövsi edib, bir atəşi suznak oldu və fikrimi etraf-binnar etdi.

Mərcan bəy (kənar)--Paho! Görünür, bu da qızet oxuyanlardandır.

Minnət xanım--İndi gəlmışəm ki, görün sən də məni sevirsənmə? Çünkü sən məni görübən.

Mərcan bəy--Ey nazənin sənəm! Mən səni görməmişdən sənə aşiqəm, ancaq urus demişkən: interesno znat: mən səni nərədə görmüşəm?

Minnət xanım--Bir gün sən at ilə golardin, mən də balkonda oturmuşdum, gilas yeyirdim; sən ötən zaman mən sənin başına bir danə gilas atdim, sən başını yuxarı qaldırıb məni gördün.

Mərcan bəy (şadlığından bilmir nə qayırsın)--Vay, dədəm vay! Sən o nazəninsən? Yəni mən bu qədər xoşbəxt olmusam! Yox, yox!... Mən bu qədər xoşbəxtliyə davam gətirə bilmərəm! Yox, yox!... Mən dəli olaram, özümü itirmişəm! Hani mənim başım? Mən haradaya? Bura haradır? (Ora-bura yüyürüb, divardan bir şey tutur). Elə bildim

taxtabitidir. Bax, eşq vurub məni dəli edibdir! Ey nazənin sənəm! Bir ləhzə üzünü açıb mənə göstər.

M i n n a t x a n i m--Yox, bu səfər əlimə bax! Hələ üzümü görməzsən,ancaq o vaxt ki, mənim kəbinimi kəsdirərsən. Mən buraya gəldikdə bütün qonaqların içinde üzümü açıb sənə göstərərəm ki, xalq sənin taleyinə həsəd aparsın!

M ə r c a n b ə y (kənara)--Vaxsey, anam qurban! (Ona) Ey nazənin sənəm! Bəs nə vaxt kəbinimizi kəsdirək?

M i n n a t x a n i m--Üç aydan sonra.

M ə r c a n b ə y--Vay, dədəm vay!... Üç aydan sonra! Yox, bu xoşbəxtlik məni dəli edəcəkdir!

M i n n a t x a n i m--Üç aydan sonra mənim kəbinimi kəsdir, mənim tərəfimdən hər kəsi istəsən vəkil elə, mənim adım Bədigülcamaldır. Üç aydan sonra qonaqların hazır olsun, mən öz adamlarım ilə gələcəyəm. Hələ ki, xudahafız!... (Tez çıxıb gedir).

M ə r c a n b ə y--Yox, getmə, sən getsən mənim canım gedər. Uc aydan sonra ... uc ay, uc ay!... Ey fələk!... Mən sənə nə etdim ki, sən məni bu qədər xoşbəxt elədin? Yoxsa mənə sataşırsan? Yox, yox! Satasma!... Bəli, getdi, getdi.... (Oxuyur)

Getsən o qədər ağlaram, aləm olu dərya,
Axırda olursan qərq o dəryaya, yavaş get!

(Çağırır) Səfi! Səfi!

S ə f i (daxil olur)--Bəy, nə buyurursan?

M ə r c a n b ə y--Get, hamını buraya çağır. (Səfi gedir). Bəxtim qudurubdur, amma qorxuram içindən bir xəta çıxa.... Xeyr, nə xətası vardır?! Bir göyçək arvaddır rastıma çıxbırdı, alıram. (Nökərlər daxil olurlar). Ay uşaqlar, heç dünyada xoşbəxt adam görübünüz?

H a m i--Xeyr, ağa!

M ə r c a n b ə y--Di görün! O xoşbəxt adam mənəm!

H a m i s i--Allah səni həmişə xoşbəxt eyləsin!

M ə r c a n b ə y--Bu yavuqda mənim toyumdur. Taza arvad alıram, ona görə sizin hərənizə bir abbası pul bağışlayacağam.

H a m i--İltifatın artıq olsun! (Onlardan biri gülməyini saxlaya bilməyib piqqıldayırla).

M ə r c a n b ə y--Ha? Nə oldu? Nə üçün gülürsən? Mənə sataşırsan?

N ö k ə r--Xeyr, ağa, səni xoşbəxt görüb şadlığımdan gülürəm.

M ə r c a n b ə y--Qoçaq, sənə iki abbası verəcəyəm. (Hamı gülür). Siz nə ucun guldunuz?...

H a m i--Ağası xoşbəxt olan adamlar əlbəttə gülərlər.

M ə r c a n b ə y--Qoçaqlar, sizin də hərənizə iki abbası verəcəyəm. İndi hərəniz hər nə bilirsinizsə oxuyun, mən də qulaq asım. (Nökərlər səs verib hərə bir şey oxuyur). Yox! Bu olmadı! Heyvan deyilsiz ki, uluyursunuz? Tək-tək oxuyun.

B i r n ö k ə r--Ağa, istəyirsən mən sənə bir türk havası oxuyum.

M ə r c a n b ə y--Oxu!

(M u s i q i)

N ö k ə r--Mən bir türkəm, dinim, cinsim uludur. (Oxuyub qurtarır).

Q e y r i n ö k ə r--Ağa, istəyirsən mən sənə bir fars havası oxuyum.

M ə r c a n b ə y--Oxu!

(M u s i q i)

N ö k ə r--Eşqin, eşqət pəncəyəi darəd ahəni. (Oxuyub qurtarır).

A y r i n ö k ə r--Ağa, istəyirsən mən sənə bir erməni havası oxuyum.

M ə r c a n b ə y--Oxu!

(M u s i q i)

N ö k ə r (oxuyur)....

S ə f i--Ara, istəyirsən mən sənə bir urus havası oxuyum.

M ə r c a n b ə y--Oxu görək!

(M u s i q i)

S ə f i (oxuyur)--Poy, lastoçka, poy! (Oxuyub qurtarır).

B i r n ö k ə r d ə--Ağa, istəyirsən mən sənə bir gürcü havası oxuyum.

M ə r c a n b ə y--Oxu! oxu!

(M u s i q i)

N ö k ə r (oxuyur)---

Qurban olum səni doğan anaya,

Səni doğdu, məni saldı bəlaya....

M ə r c a n b ə y--Bunlar hamısı çox gözəl, indi bizim öz Qafqaz havamızdan bir şey oxuyun!(M u s i q i)

X o r-

Eşitmışik xanımı yola salmışan, (2 dəfə)

Xanım getcək, kim, sən tənha qalmışan.

Ay Mərcan bəy, ay Mərcan bəy, ay Mərcan bəy!

(M u s i q i)

Biz sənin üçün çalıb, gülüb, oxuruq, (2 dəfə)
Heç fikr etmə kim, sən tənha qalmışan.
Ay Mərcan bəy, ay Mərcan bəy, ay Mərcan bəy!

PƏRDƏ

ÜÇÜNCÜ PƏRDƏ

Həmin o t a q d a. Bu dəfə otaq bəzənib. Çox qonaqlar vardır. Bir tərəfdə tarzən və xanəndə oturub, musiqi çalınır. Pərdə qalxdıqda Mərca n bəy fəxir libas geyinmiş daxil olur. Onu görcək oxuyurlar.

(M u s i q i)

Q o n a q l a r--
Söylə bir görək, Mərcan,
Bu nə toy, bu nə xərcdir? (2dəfə)
Bəs sənin əvvəldənə
Arvadın yoxdurmu? (3 dəfə)
Ey.... Minnət xanımı sən neylədin bəs? (2 dəfə)
İndi tazadan arvad
Alırsan Mərcan?! (2dəfə)

(M u s i q i)

Mərca n bəy--
Allahın bəndələri,
Minnəti boşadım mən. (2dəfə)
Kəbinin verdim onun,
Özgəyə ərə getdi. (3 dəfə)
Ey.... Kərbəlayı Qubad aldı Minnəti, (2 dəfə)
Mən də alıram indi bir özgə arvad. (2 dəfə)
B i r q o n a q--Nə var, pullu adamsan, sən gündə üç arvad alıb, üçün də boşaya bilərsən.
Mərca n bəy--A kişi, bu siz ölüsiz, iş pulda deyildir, iş ürəkdədir.
Q o n a q l a r--Doğrudur, doğrudur.
Mərca n bəy--İndi, əziz dostlarım, axır o gün olubdur ki, (ağlamsınır) mən öz ürəyim istəyəni tapmışam, mən öz muradıma

çatmışam. Allah sizi də öz muradınıza çatdırınsın. (Gözlərini silir). Mənim taza arvadım hələ üzün mənə göstərməyibdir və söz veribdir ki, qonaqların içində üzünü mənə göstərsin. Təvəqqə edirəm ki, gəlin gələnə qədər buradan bir yana tərpənməyin. Oturun burada, yeyin, için, kef çəkin; bu gün şadlıq günüdür, gərək şad olasınız.

Q o n a q l a r--Yaşasın Mərcan bəy!...

(M u s i q i. Oxuyurlar)

Şadlıqdan başqa ola bilməz işimiz, (2 dəfə)

Şükür allaha kim, daha yoxdur qəmimiz. (2 dəfə)

Arvad almaqda müzəffər olmuş Mərcan, (2 dəfə)

Olmamış düşmən ona heç qalib hərgiz, (2 dəfə)

Şadlıqdan başqa ola bilməz işimiz, (2 dəfə)

Şükür allaha kim, daha yoxdur qəmimiz. (2 dəfə)

M e r c a n b a y --Sağ olun, qardaşlar, sağ olun! Mən gedirəm özümü bir qədər düzəldim, siz öz işinizə məşğul olun.

Q o n a q l a r--Buyur! Buyur! (Mərcan gedir).

B i r q o n a q -Hani xanəndə? Hanı sazəndə? A gədə, bizim üçün bir bayati-kurd çal, xanəndə oxusun.

T a r z a n bayati-gürd çalır, xanəndə oxuyur, meyxana deyirlər, qumar oynayırlar.

(M u s i q i)

X o r-

Aqıl qardaşım, ayıl, bəsdir xəbidən, (2 dəfə)

Yatma, dur gör nədir səni hamidan baz edən, (2 dəfə)

Aman, aman allah, aman, aman allah, allah amandır,

İbrət eylə qeyrət eylə, gör nə zamandır. (2 dəfə)

(M u s i q i)

Bəsirət gözün açıb, bax bir cahano! (2 dəfə)

Əhli-elmə bax, gör necə dolub zəməno! (2 dəfə)

Aman, aman allah, aman, aman allah, allah amandır, (2 dəfə)

İbrət eylə, qeyrət, eylə, gör nə zamandır. (2 dəfə)

Musiqi rəngi çalınır. Rəqqs edir. Rəqqs qurtardıqda qapıdan məşəllərin işığı görünür və zurna səsi eşidilir.

Q o n a q l a r--Gəlin gəldi. (Gedirlər qapiya).

M e r c a n b a y (tələsik daxil olur, yaxşı geyimmişdir)--Oy! (Üzünü yelləyir). Yox, deyəsən mən bu gecə tab gətirə bilməyəcəyəm. Vallah, arvadın vəhmi məni basıbıdır. Puf! Nə istidir!

Qapılar açılır, səs-küy ilə gəlini götürirlər. M i n n e t x a n i m üzü rübəndli gəlib ortada durur. M e r c a n b e y onun o tərəf bu tərəfinə keçir.

M i n n e t x a n i m--Mən əhd eləmişdim ki, qonaqların içində üzümü sənə göstərim, indi əhdimə vəfa edirəm.

Q o n a q l a r xanımın ətrafına yiğilirlər və diqqətlə tamaşa edirlər. Hami M i n n e t e sakit baxır. Minnət xanım əvvəlcə çarşabını açır. Sonra başındaki yaylığını. Hər dəfə M e r c a n b e y tələsdiyini bildirir. Ayaqlarının birini götürüb o birini qoyur. Axırda Minnət xanım rübəndini açıb Mərcanın üzünə baxır.

M e r c a n b e y--Minnət!

M i n n e t x a n i m--Bəli!

M e r c a n b e y--Sənsən?

M i n n e t x a n i m--Bəli, mənəm, ... Mərcan!

M e r c a n b e y--Bəli!

M i n n e t x a n i m--Sənsən?

M e r c a n b e y--Bəli, mənəm! Vay, dədəm vay!... Bu mənim öz əvvəlki arvadımdır. Ay camaat, bu Minnətdir! Yox, yox, belə şey olmaz! Mənə sataşırlar. (Hami mat, məbhut durur). Yox, mənə sataşmaq olmaz! Mənim kimi adamı aldatmaq olmaz! Kimdir, bu saat desin, bu oyunu mənim başıma gətirən, kimdir?

Camaatı yara-yara K e r b a l a y i Q u b a d daxil olur.

K e r b a l a y i Q u b a d--Mərcan bəy, dur üç min manatı bu saat ver, arvadı aparım evə. Bircə tez ol, başına dönüm, istəyirəm bu gün bir dükan yeri alım.

M e r c a n b e y (bərkədən)--Ay zalim balası zalim! Məni sən aldatdın. Mənim evimi yıldır, hələ bir gəlib məndən pul da istəyirsən?! Ay camaat, məni tutmayın, bu kişini öldürəcəyəm. Buraxın, məni tutmayın, bu saat mən bu kişini qanına bulaşdırırm, bu mənim namusuma toxunan işdir. Tutmayın məni, hanı mənim afserskim? Hami, hanı?...

K e r b a l a y i Q u b a d--Bu nə danışır, ədə, dəli olubsan nədir? Mənə kələk istəyir kəlsin.... Bu saat pulu ver, yoxsa kedib bu saat notariusu gətirrəm, evini yazdıraram. Zəhmət çəkib arvadını almışam!

M e r c a n b e y--Ay evin yixilsin kişi, arvad buradadır, budur arvad, burda!

K e r b a l a y i Q u b a d--Vay, dədəm vay!... Bəs mən alındığım arvad kimdir?

Mərcan bəy--Mən nə bilişəm kimdir!
Kərbələyə Quba d--Qoy gedim bir arvadı gətirim bura.

Gedir, camaat qarnını tutub gülüşür.

Mərcan bəy--Niyə gülürsünüz? Mənə gülürsünüz? Mənə sataşırsınız?
Namərdlər, siz hamınız bədzatsınız! (Gülüşmə). Juliksınız, moşenniksınız! Yox, yox,
bu dərd məni öldürər. (Yıxlırlar stolun üstə.)

Kərbələyə Quba d (daxil olur, yanında Gülpəri)--Bəs bu kimdir, sənin
arvadın deyildirmi?

Mərcan bəy--Bu Gülpəridir, ay evini allah yıxsın! Sən arvadı dəyişik
salmışan.

Kərbələyə Quba d--Vay, evim yıxlıdı!... Allah sənin evini yıxsın, Mərcan
bəy! Bu nə kələk idi mənim başıma açdın! Ay camaat, mən öz arvadımı kənddə
qoyub, şəhərə qaçdım. Burada da bir arvad boğazıma keçdi. İki yüz manat da kəbin
pulu yazdırılmışam. Bəs mən dükan yeri alacaqdım.

Mərcan bəy--Vay, sənin evin yıxlılsın Kərbəlayı Qubad!... A kişi, bəs sən
mənim arvadımı alırdın?

Bir arvad əlində ağaç, pərdə dalında qışkıraq sala-sala daxil olub, ucadan
çığırır.

Arvad--Hanı o başı batmış Kərbəlayı Qubad? A kişi, mənim üstümə arvad
alırsan? A sənin saqqalın tökülsün! (Ağac ilə vurur Kərbəlayı Qubadı və bir-iki ağaç
da Mərcan bəyə dəyir. Arvad gedə-gedə deyir). Görək, Kərbəlayı Qubad, hərgəh
sənin saqqalında bir tük qoysam sağ, onda bu ləçək mənə haram olsun. (Qonaqlar
tutub, qoymayırlar vursun və arvadı yola salırlar). Mən gedirəm, sonra görüşərik,
allah qoysa.

Arvad gedir. Kərbələyə Quba d və Mərcan bəy hərəsi bir tərəfdə
oturub ağlayırlar.

Minnət xanım--Mərcan! Kefin necədir? Canın-başın sağdırımı? Məni
satmaq istəyirdin, ay namərd! Məni! Di get, al payını. (Qubada). Sən saqqalından
utanmadın, xalqın arvadını satın almaq istədin? Daha bir ayrı alış-veriş tapmıldın?!
De al payını!...

(Musiqi)

Qonaqlar--

Mübarək olsun toyun
Sənin, Mərcan, ay Mərcan! (2 dəfə)

A kişi, bəs utanmadın?
Belə bədnam oldun sən! (2 dəfə)

Mərcañ bəy--
Nə bilim mən çarşabın....
Kərbəla yı Quba d--
Nə bilim mən çarşabın....
Mərcañ bəy--
İçinə kim girmiştir.
Kərbəla yı Quba d--
İçinə kim girmiştir.
Xor--
Nə bilim mən çarşabın İçinə kim girmiştir.
Mərcan, Mərcan, Kəblə Qubad, hey!...

(Musiqi)

Xor--
Mübarek olsun toyun
Sənin, Mərcan, ay Mərcan! (2 dəfə)
A kişi, bəs utanmadın?
Belə bədnam oldun sən! (2 dəfə)
Mərcañ bəy--

Nə bilim mən çadranın....
Kərbəla yı Quba d--
Nə bilim mən çarşabın....
Mərcañ bəy--
İçinə kim girmiştir.
Kərbəla yı Quba d--
İçinə kim girmiştir.
Xor--
Nə bilim mən çarşabın
İçinə kim girmiştir.
Mərcan, Mərcan,
Kəblə Qubad, hey....

PƏRDƏ

O OLMASIN, BU OLSUN

4 MƏCLİSLİ OPERETTA

Əfradi-əhli-məclis

İŞTİRAK EDİRLƏR

R ü s t e m b ə y--45 yaşında, borclu düşmüş bir bəy.

G ü l n a z--15 yaşında, Rüstəm bəyin qızı ki, Sərvərə aşiqdır.

S ə r v ə r --25 yaşında bir studentdir ki, Gülnaza aşiqdır.

S ə n ə m--qulluqçu, dul arvad, 30 yaşında.

M ə ş ə d i İ b a d--50 yaşında, dövlətli bir tacirdir ki, Gülnazı almaq istəyir.

H ə s ə n q u l u b ə y--40 yaşında, millətpərəst,

R z a b ə y--40 yaşında, qəzetçi,

H ə s ə n b ə y--40 yaşında, intelligent. Rüstəm bəyin aşnaları.

Ə s g ə r--30 yaşında, qoçu.

H a m b a l.

M ə ş ə d i Q ə z ə n f ə r--hamamçı.

U s t a M ə h ə r r ə m--dəllək.

K ə r b ə l a y ı N ə s i r--bazar əhli.

H a m a m x i d m ə t c i l ə r i.

Q o ç u l a r.

B a z a r a d a m l a r i v ə s.

BİRİNCİ MƏCLİS

R ü s t e m b e y i n evində vaqe olur. Yaxşı döşənmiş bir otaqdır. İçində stol, kürsü və kreslolar dəxi vardır. Pərdə qalxdıqda bütün iştirak edənlər çərgə ilə durub oxuyurlar.

M u s i q i

H a m i.

Nə sözdür kim, deyir məxluq (2 dəfə)
Ki, Leyli oldu ğeyrə jap. (2 dəfə)

M u s i q i

Əbəs sözdür bu əfsanə, (2 dəfə)
Düşübdür xəlqin ağzına. (2 dəfə)
Gərək Məcnun, gorək Leyli
Veribdirlər canın canə. (2 dəfə)

M u s i q i

Həqiqi aşiqin yoxdur (2 dəfə)
Rəqibi, düşməni, xari. (2 dəfə)

M u s i q i

Əbəs sözdür bu əfsanə, (2 dəfə)
Düşübdür xəlqin ağzına. (2 dəfə)
Gərək Məcnun, gorək Leyli
Veribdirlər canın canə. (2 dəfə)

Pərdə enir. Hamı dağılır. Sərvər ilə Gülnaz qalırlar. Tarda segah çalınır, pərdə qalxır.

Sərvər (oxuyur).
Şəfayi-vəsl qədrin hicr ilə bimar olandan sor,
Zülali-zövq şövqün təşneyi-didar olandan sor.
Gülnaz.
Ləbin sırrın gəlib göftarə məndən özgədən sorma,
Bu pünhan nüktəni bir vaqifi-əsrar olandan sor.
Sərvər.
Gözü yaşlıların halın nə bilsin mərdümi-qafıl,
Kəvakib seyrini şəb ta səhər bidar olandan sor.

G ü l n a z.

Qəmindən şəm tək yandım, səbadən sorma əhvalım,
Bu əhvalı şəbi-hicran mənimlə yar olandan sor.

S ə r v ə r.

Məhəbbət ləzzətindən bixəbərdir zahidi-qafıl,

Füzuli, eşq zövqün zövqi-eşqi var olandan sor.

G ü l n a z (danişir). Sərvər, bu gün səni çox kefsiz görüram, nə olub məgər?

S ə r v ə r. Doğru deyirsən, mən dünəndən bəridir ki, fikirdəyəm.

G ü l n a z. Nə olub, söylə görək?

S ə r v ə r. O olubdur ki, atan səni bir özgəsinə ərə vermek istəyir....

G ü l n a z (qorxu ilə). Kim deyir onu?

S ə r v ə r. Mən deyirəm, doğru yerdən bilmışəm.

G ü l n a z. Bəs atam mənə heç zad deməyibdir.

S ə r v ə r. Ola bilsin ki, bu gün deyər və bir də sənə nə deyəcəkdir, sənin borcun onun sözünə qulaq asmaqdır.

G ü l n a z (acıqlı). Yox-yox, mən səndən başqa özgəsinə ərə getməyəcəyəm; qoy məni öldürsün, mən səni sevmişəm, sənə də gedəcəyəm.

S ə r v ə r. Axı o ər məndən dövlətlidir.

G ü l n a z. Cahənnəmə olsun.

S ə r v ə r. Məndən gözəldir.

G ü l n a z. Çox mənə lazımdır!

S ə r v ə r. Məndən cavandır.

G ü l n a z. İstər lap uşaq olsun, lazım deyildir.

S ə r v ə r (gülür). Yalan deyirəm, gözəlim Gülnaz! O kişi, doğrudur, məndən min kərrə dövlətlidir, amma özü qocadır, azından bir əlli yaşı vardır. Görən qorxarsan.

G ü l n a z. Bax, mən daha səbr edə bilmirəm: günü bu gün atama deyəcəyəm ki, mən səni sevnəm və səndən başqasına ərə getməyəcəyəm.

S ə r v ə r. Yox, Gülnaz, heç elə eləmə! Sən mən deyənə qulaq as, yoxsa iş düz gətirməz. Mən bilirom ki, sənin atan borclu düşübdür və pula da çox ehtiyacı vardır. O istəyir ki, bu qohumluqla o kişidən ki, adı Məşədi İbaddır, bir qədər pul yesin. Zərər yoxdur, qoy yesin. Sən atana heç bir söz demə və söz açsa deyinən ki, özün bilərsən. Sonra sənin işin yoxdur, mən bu işə təhər çəkmişəm.

G ü l n a z (bikef). Mən nə tövr razi olum ki, məni götürüb özgəsinə ərə versin.

Sərvər. Sən o barədə arxayın ol, məndən başqa səni özgəsi ala bilməz, amma sən mən deyənə qulaq as!

Bu halda Sənəm daxil olur.

Sənəm. Bircə o gün ola idi ki, sizin toyunuzda söz-sözə oynaya idim.

Sərvər. İňşaallah, bu yaxında oynarsan.

Sənəm (sevinir). Necə? Yaxında toy eyləyirsənmi?

Sərvər. Yox, mən eyləmirəm, Rüstəm bəy Gülnazi özgəsinə ərə verir.

Sənəm (bikef). Buy.... Başına xeyir! Bu nə sözdür? O ər kimdir?

Sərvər. Bir qoca kişidir.

Sənəm. Buy!... Ağrım onun ürəyinə! Heç bunun kimi gözəl qız qoca kişiyə gedərmə!

Sərvər. Zərər yoxdur, mən işi özgə cürə düzəldərəm. Gülnaz, sən bikef olma. Arxayın ol, kimin ixtiyarı var ki, yarı yarından ayıra bilsin.

Musiqi

Üçübir yerdə.

Əcəb sözdür bu əfsanə, (2 dəfə)

Düşübür xəlqin ağızına.(2 dəfə)

Gərək Məcnun, gərək Leyli

Veribdirlər canın canə. (2 dəfə)

Qapı döyültür.

Sənəm. Ax, deyəsən ağa gəlir. (Yüyürüb qapıdan baxır). Ay aman, ağa gəlir, dur qaq!

Sərvər (tələsik). Gülnaz, hələ ki, xudahafiz. Sən mən deyəndən çıxma, atana başqa, söz demə.

Gülnaz. Xudahafiz.

Sərvər gedir.

Musiqi

Rüstəm bəy (daxil olur).

Qızım, sənə yaylıq alım!

Gülnaz.

Al, dədə, qurbanın olum!

R ü s t e m b e y.
Qızım, sənə başmaq alım!
G ü l n a z.
Al, dədə, qurbanın olum!
R ü s t e m b e y.
Qızım, sənə corab alım!
G ü l n a z.
Al, dədə, qurbanın olum!
R ü s t e m b e y.
Qızım, sənə tuman alım!
G ü l n a z.
Al, dədə, qurbanın olum!
R ü s t e m b e y.
Qızım, səni.... Qızım, səni....
Qızım, səni ərə verim!

G ü l n a z.
Yox, dədə, qurbanın olum!
Yox, dədə qurbanın olum!

M u s i q i

R ü s t e m b e y (danişiq). Qızım, yox deyirsən? Sənin üçün bir ər tapmışam ki, bir ər tapmışam ki, dövlət nə dövlət, pul, saman kimidir! Özüdəcə abırlı bir kişidir. Hərçənd bir az yaşı çoxdur, amma bir yaxşı adamdır ki, beləsini çıraq ilə axtarsan tapa bilməzsən!

S ə n ə m. Ah! Qoca olandan sonra heç nə! Ağrim onun özünü də, dövlətinə də!

R ü s t e m b e y. Ay qız, sən qıfilla, sən danişma, sən bu cür işləri anlamazsan, çünki sən bir heyvan layələmsən!

S ə n ə m. Nə qədər heyvan olsam da, mən cavan qızımı qoca kişiyə ərə vermərəm! Heyf deyilmi? Vallah, bu saat onun dərdindən ölen cavalar çoxdur ki, hər biri bir Yusif!

R ü s t e m b e y. Nə vaxt mən səni qoca kişiyə ərə versəm, getmə! Qız mənimdir, mən bilirəm: istərəm qocaya verərəm, istərəm cavana! (Qız) Razisanmı, qızım?

G ü l n a z. Nə deyirəm, mənim borcum ata sözünə baxmaqdır, özün bilərsən!

R ü s t e m b e y. Ağillı qızım, gözəl qızım! Mən əvvəldən bilirdim ki, sən mənim sözümdən çıxmayacaqsan. Odur ki, kişiyə söz vermişəm,

indi o kişi bu gün buraya gələcəkdir və səni də görmək istəyəcəkdir. Mən sənə izn verirəm ki, sən gedib onun ilə görüşəsen. Get görüş və özün də danış, qorxma!

Sənəm. Yəni batmış bu qədər çirkindir ki, adam qorxa da bilər?

Rüstəm bəy. Ay qız, gəl sən danışma!

Sənəm. Axi deyirsən ki, qorxma, mən də soruşuram ki....

Rüstəm bəy Ay qız, yum ağızını!

Sənəm. Ağzımı yummamış, nə deyirəm ki?!

Rüstəm bəy. Ay heyvan, danışma deyirəm!

Sənəm. İndi mən nə deyirəm ki, acığın tutur.

Rüstəm bəy. A mürtəd balası, danışma, qulluqçusan, otur qulluqçu yerində!

Sənəm. İndi mən nə deyirəm ki, pis söz demirəm ki?!

Rüstəm bəy. Ay qız, kəs səsini!

Sənəm. Səsimi kəsməmiş mən nə deyirəm ki....

Rüstəm bəy (lap bərkdən). Ay qız, de qoy işimizi görək!

Sənəm. Mən nə qayırıram ki....

Rüstəm bəy (daha bərk). A qız!...

Bu əsnada qapı bərk döyüldür.

Rüstəm bəy. Durun gəlin bəri, yəqin kişi gəldi.

Həmisi durub gedir.

Musiqi

Məşədi İlbad (daxil olur).

Mən nə qədər, nə qədər qoca olsam da,

Dəyərəm min cavana.

Çörəyi yemərəm mən yavana.

Yaxşı demərəm mən yamana,

Qurban edərəm mən canana

Malımı, pulumu, canımı mən.

Gəl, xanım, gəl yanına,

Gəl, canım, gəl yanına,

Gəl, yarım, gəl yanına.

Gəl, mən ölüm, mən ölüm, mən ölüm gəl!... (2 dəfə)

A quzum, gəl yanına,

Canımı verərəm mən yarıma.

Qurban edərəm mən canana
Malımı, pulumu, canımı mən.

M u s i q i

Yenə təkrar "Gəl, xanım, gəl yanına".

M u s i q i

R üs t e m b e y (daxil olur).

Məşdi İbad, sən bizə xoş gəlib, bizi şad elədin!
Bir de görün nə oldu ki, nə oldu bizi yad elədin?

M e ş a d i İ b a d.

A kişi, sən ölü, mən səni hamidan artıq yad elərəm,
Sən qızı mənə vergilən, gör necə səni şad elərəm.

Musiqi çalınır, i k i s i də oynayır.

R üs t e m b e y.

Söylə görüm bir mənə,
Cib doludurmu pul ilən?
Gəl sənə mən qız verim,
Nə işin vardır dul ilən.

M e ş a d i İ b a d

A kişi, sən ölü, mən sənə
Nə qədər desən pul verərəm,
Sən qızı mənə vergilən,
Gör necə səni şad elərəm.

Musiqi çalınır, ikisi də oynayır.

M e ş a d i İ b a d. Pul verimmi?

R üs t e m b e y. Vergilən!

M e ş a d i İ b a d. Qız verərsənmi?

R üs t e m b e y. Verərəm!

M e ş a d i İ b a d. Tez verimmi?

R üs t e m b e y. Vergilən!

Məşədi İbad.

Tez verərsənmi?

Rüstəm bəy.

Verərəm!

Məşədi İbad.

Degilən sən öl!

Rüstəm bəy.

Bu sən öl!

Məşədi İbad.

Bəs elə isə?

Rüstəm bəy.

Ver əlini!

Məşədi İbad.

Bəs elə isə?

Rüstəm bəy. Ver əlini!

Məşədi İbad. Degilən sən öl!

Rüstəm bəy. Bu sən öl!

Məşədi İbad.

Bəs elə isə?

Rüstəm bəy.

Ver əlini!

Musiqi çalınır, ikisi də oynayır.

Məşədi İbad (danişq). İndi axır sözünü de görüm, qızı mənə verirsənmi? Yoxsa
vermirən, gedib ayrı qız alaram, deyərəm ki, o olmasın, bu olsun!

Rüstəm bəy. Mən öz sözümüz üstündə duran adamam. Ancaq sən də gərək
qabaqça bir balaca tədarük görsən. (Əli ilə pula işarə edir).

Məşədi İbad.

Min manat sənə bəsdirmi?

Rüstəm bəy.

Min də üstə artır.

Məşədi İbad. A kişi, axı bunun bir anbar da toy xərci var.

R ü s t e m b e y. Doğrudur, ancaq nə eləmək? Hərgah bir qədər cavan olsa idin, bu iş sənin üçün ucuz tamam olardı, amma heyf ki, qocasan, taxsır özündədir.

M e ş e d i İ b a d. A kişi, vallah, mən nə qədər qoca olsam da, min buğu burma cavana dəyərəm. Sən nə fikir edirsən?! Ala, min beş yüz manat, qalanını da sonra verərəm (pul çıxardıb verir).

R ü s t e m b e y. Olar (pulu alır). Zərər yoxdur.

M e ş e d i İ b a d. İndi mən istəyirəm ki, bir qızı görüm, danışdırım, nə deyirsən?

R ü s t e m b e y. Heç sözüm yoxdur, əyləş, bu saat qızı göndərərəm (gedir).

M e ş e d i İ b a d. Zarafat deyildir, bir ətek pul verirəm, bir baxım görüm, mal nə cür maldır, verdiyim pula dəyərmi? Mənim istədiyim odur ki, özümə layiq adam olsun. Yoxsa məndən ötrü təfəvüt yoxdur, o olmasın, bu olsun!... (Sükut). A kişi, bircə mən bilmədim ki, camaat mənim harama qoca deyir! Vallah, görünür ki, xalqın gözü pis görür. Budur ayna, bu da mən. (Aynaya baxır). Allaha şükür, dişlərim hamısı cabəca, saqqalımda qapqara şəvə kimi. (Diqqət ilə baxır). Deyəsən burda bir dənə ağ tük vardır. Gərək dartam çıxsın. (Dartır). A zəhrimar!... Görünür ki, heyvan balası dəllək hənan? pis yax?bd?r. (C?xard?r). Puf!... Rədd ol, sarlatan!... Qoca odur ki, dişləri olmaya, gözü görməyə, qulaqları eşitməyə, özü də yerindən tərpənə bilməyə, mən ki, əlhəmdülillah, quş kimiyəm. Maşallah deyim ki, göz dəyməsin. Özüm də əlli yaşım ya ola, ya olmaya. (Güzgüyə baxıb ora-burasını düzəldir). İndi mən papağımı nə cür qoyum ki, qızın xoşuna gəlsin: Hərgah belə qoysam (gəc qoyur), onda qız qorxar, elə bilər ki, Bakı qoçusuyam. Əyər belə qoysam (gözünün üstə qoyur), onda da qız ürkər, elə bilər ki, Qarabağın pambıq bəylərindənəm. Hərgah bu cürə qoysam (lap dalı qoyur), onda qızın məndən zəhləsi gedər. Elə bilər ki, Gəncə qumarbazıyam, əgər belənçik qoysam (təpəsinə qoyur), onda da Şamaxı lotusuna oxşaram. Bəs nə tövr qoyum? Hamisindən yaxşısı budur ki, başıaçıq oturram, onda qızın xoşuna gələr, elə bilər ki, abrazavanniyam. Doğrudan da, mən bir qədər abrazavanniyam, çünki uruslar mən ilə çox alış-veriş eləyiylər və mən onlardan urus dilini də yaxşı öyrənmişəm. Məsələn: iştə katu, bajaluska, funt vosim qəpik, menşİ nelza, nelza (Səs gəlir). Aha, deyəsən qız gəlir; indi gərək mən seryozniski olam. (Bir kreslo üstündə bardaş qurub oturur.)

G ü l n a z ilə S ə n ə m daxil olur.

G ü l n a z. Uy, mən bu kişidən qorxuram!

S e n e m. Nə kifir kişidir, ay allah!

M o ş e d i İ b a d (Kənara). Deyəsən, məndən qorxurlar. Zərər yoxdur; arvad kişidən qorxsə yaxşıdır. (Onlara). Bir deyin görüm, xanım hansınızdır, qulluqçu hansınız?

S e n e m. Mən qulluqçuyam, bu xanımdır. (Oturlular).

M o ş e d i İ b a d. Çox gözəl, çox əcəb! (Kənara). Heç qulluqunun özü də yaman deyildir, amma xanıma söz yoxdur. Dəyer verdiyim pullara. (Sükut. Heç kəs dinməyir. Məşədi İbad birdən-birə gözlərini Gülnazın başına tərəf dikib, diqqət ilə baxır). Xanım, sənin ki, saçın bu qədər qaradır, yəqin sən də mənim kimi həna qoyursan.

G ü l n a z. Xeyr, həna qoymuram!

M o ş e d i İ b a d. Həl... Çünkü mən saqqalıma həna qoyuram, elə bildim ki, sən də saçına həna qoyursan. (Kənara). Amma lap nahaq yerə hənadan söhbət saldım, heç yeri deyildi.

G ü l n a z. Mənim başım hələ ağarmayıbdır ki, hənaya ehtiyacı ola.

S e n e m. Allaha şükür, xanım qocalmayıb ha!

M o ş e d i İ b a d (tələsik). Xeyr, xanım, mənim də saqqalım ağarmayıbdır. Mən saqqalıma həna qoydum, qoymadıhməmişə qapqara şəvə kimidir. Amma mən bir növ adətkardə olmuşam və fars da deyir ki, "tərki-adət bə mövcibi mərzəzəst". (İrəli gəlir.) Allah ölümlərinizə rahmat eyləsin, mənim rəhmətlük anam deyordi ki, başımin hənasının vaxtı keçəndə başım ağrıyır. Çünkü adətkardə olmuşdur.

G ü l n a z Yəqin sizin də saqqalınızın hənasının vaxtı keçəndə ağrıyır.

M o ş e d i İ b a d. Bəli, ağrıyır. Saqqalım bərk ağrıyır; bir də, mən sənə deyim, insanın başının, ya saqqalının ağlığı onun qocalığına dalalət eyləməz. Bax, mən iki yaşında urus balası görmüşəm ki, başı ağappaq qar kimi; halbuki iki yaşında uşaqa qoca demək olmaz. Və bir də siz mənim başıma diqqət edin, heç görün bir dənə aq tük varmı? (Başını göstərir).

G ü l n a z. Heç qarası da yoxdur.

M o ş e d i İ b a d. Bəs bundan məlum olur ki, insan cürbəcür olar. Sizin ikinizdən də canı üçün, indi dünya elə dönübdür ki, indiki ahıllar indiki cahillardan min pay yaxşıdır. Məsələn, mən tarix-nadir kitabını yarısına qədər oxumuşam, ona görə hikmət elmindən yaxşı biliyim vardır. İnsanın zahiri nə qədər çirkin olsa, batılı bir o qədər gözəl olar. Məsəl var ki, deyərlər: o olmasın, bu olsun. Əlbətə, nə zərəri vardır, cavanlıq olmasın, pul olsun. Pul elə şeydir ki, qocamı cavan eylər və pulsuzluq da cavani qoca eylər.

Sənəm. Görünür ki, sənin çox pulun vardır.

Məşədi İbad. Sənin dövlətindən kefim çox kökdür. (Əlini cibinə salıb, bir abbası çıxardır). Buyur, bu abbasını saxla, lazım olar saqqıza verib çeynərsən.

Sənəm. Xeyr, çox sağlam, pul lazımlı olsa, ağam verər.

Məşədi İbad. Aha, o başqa məsələ. (Pulu qoyur cibinə). Heç pis arvad deyildir. (Ona). Bir mənə de görüm sənin ərin var?

Sənəm. Xeyr, yoxdur.

Məşədi İbad. Çox gözəl. (Kənara). Qabaqdan bilsəydim əvvəlcə bunu alardım, sonra xanımı! (Ona). Kefin necədir, yaxşı dolanırsanmı?

Sənəm. Nə üçün, şükür allaha, yaxşıyam.

Məşədi İbad. Çox gözəl. (Gülnazə). Xanım, heç sən danışmırsan?

Gülnazə. Mən qulaq asıram.

Məşədi İbad. Çox gözəl. Qulaq asmaq da yaxşı şeydir. (Kənara). Qəribə yerdəyəm, vallah, bir gözəl o yanında, bir gözəl bu yanında. Şair çox gözəl deyibdir ki (oxuyur):

Hüsn bağında gəzəsən,
Gülü sünbül dərəsən.
Sən kimi bir gözəli
Bağın içində görəsən.

Gülnazə. Baxasan gül yanağına, olasan məstu xumar.

Bir yerdə. Deyəsən heç bir işrat olmaz, sən ölüsən!

Musiqi

Sənəm.

Qoca kaftar, sənə on beş yaş olan qız nə gərkək?
Qorxmayırsanmı ki, axırda gələ başa kələk.

Gülnazə.

Sənə yüz yaşı dul arvad yaraşar, ey dəyənək!

Bir yerdə. Üzünü itdə görərsə yalamaz, sən ölüsən!

Musiqi

Məşədi İbad.

Görürəm kim, mənə sən çox yetirirsən gözünü.
Qorxuram kim, ki axırda itirəsən özünü.

G ü l n a z.

İstəyirsinmi, sözün mən deyərəm lap düzünü,

B i r y e r d ə. Sən kimi bir qocaya qız yaramaz, sən ölüsen!

G ü l n a z (Dururlar). Hələ ki, xudahafiz, biz gedək.

M ə ş ə d i İ b a d. Ay çox sağ olun, allah pənahında olasınız! (Gedirlər). Bir dəli
şeytan deyir ki, ikisini də birdən al!

R ü s t ə m b ə y (daxil olur). Necədir, qızı bəyəndin?

M ə ş ə d i İ b a d. Qızı da bəyəndim, hələ desən qulluqcunu da!

R ü s t ə m b ə y. Bir beş-altı yüzdən keç, onu da sənə peşkəş eləyim.

M ə ş ə d i İ b a d. Yox, o hələ sonranın işidir. Yaxşı, indi hələ ki, mən getdim!

R ü s t ə m b ə y. Yox, Məşədi, bir az dayan!

M ə ş ə d i İ b a d. Nə var ki?

R ü s t ə m b ə y (yalançı sədəqət ilə). Məşədi İbad, sənin üzünə demirəm, amma, sən
bunu bil ki, mən sənin qohumluğunu özüm üçün böyük bir fəxr biliram. Ona görə bir
balaca sadıyanalıq edək. Bir neçə nəfər dost-aşna çağırımişam, indi bu saat gələrlər, oturub
söhbət edərək.

M ə ş ə d i İ b a d. Rüstəm bəy! Çox adamlar mənimlə qohum olmaq istədilər, hətta
qubernatın dilmancı Cəfər bəyin xalası oğlu Daşdəmir bəyki, mənə iki min manat pul
verəcəkdir və səkkiz yüz otuz altı manat on dörd şahı mamiləsi edir, keçən gün mənə
deyirdi ki, bir qızım olubdur, qoy böyüşün, sənə verəcəyəm. Amma mən hər adamla
qohum olmaq istəmirəm. Qərəz... Qonaqların kimdir?

R ü s t ə m b ə y. Birisi millətpərəst Həsənqulu bəydir ki, sən onu tanıırsan.

M ə ş ə d i İ b a d. Yaxşı tanıyıram, mənə iki yüz manat da verəcəkdir.

R ü s t ə m b ə y. Birisi qəzetçi Rzadır ki, tanıyırsan, birisi qoçu Əsgərdir ki, onu da
taniyırsan. Biri də intelligent Həsəndir ki, onu tanımazsan. Çünkü o bir qədər
mərdimgiridir, çox oxuyub deyən bir qədər başı xarab olubdur. (Qapı döyüllür). Aha,
gəldilər. Buyurun-buyurun!

Qapı açılır, Həsənqul u bəy, Rzadır, Əsgər, Həsən və xor daxil olurlar.
Sonra səhnənin ortasında üç-üç, durub, guya söhbət edir kimi oxuyurlar

M u s i q i

Həsənqul u bəy.

Deyirlər ki, toy olacaq.

Rzadır bəy.

Məşədi İbad qız alacaq.

Ə s g ə r.

Söylə görüm toy haçandır?

H ə s ə n b ə y.

Doğrudurmu toy olacaq?

H a m i.

Bəs nə vədə, nə vədə toy olacaq. (2 dəfə)

R ü s t ə m b ə y.

Allah qoysa, tez toy olar.

R z a b ə y.

Söylə görüm toy haçandır?

M ə ş ə d i ī b a d.

İnşallah, tez toy olar.

H ə s ə n b ə y.

Doğrudurmu toy olacaq?

H a m i.

Bəs nə vədə, bəs nə vədə toy olacaq. (2 dəfə)

H ə s ə n q u l u b ə y.

Yəqindir ki, bu toyda....

Ə s g ə r.

Bu toyda....

H ə s ə n b ə y.

Bu toy, bu toy, bu toyda....

H a m i.

Cib dolacaq, dolacaq pullar ilən. (2 dəfə)

Bəs nə vədə, nə vədə toy olacaq. (2 dəfə)

M u s i q i

R ü s t ə m b ə y. Həzərat! Əhvalat özünüzə məlumdur. Mən gözümün ağır-qarası olan bir qızımı, bax, bu kişiyyə ərə verirəm.

R z a b ə y (kənara). Kişiyyə yox, kişininin puluna.

R ü s t ə m b ə y. Və özüm də bu qohumluğu özüm üçün....

R z a b ə y. Pul dağarcığı hesab edirəm.

R ü s t ə m b ə y. Böyük bir şərəf hesab edirəm.

H a m i. Əlbəttə, əlbəttə. Allah mübarək eləsin!

Bu əsnada nökərlər daxil olub, stol qururlar və üzərinə butulka, stakan və "zakuska" düzürlər.

R ü s t e m b a y. Həzərat! Təvəqqə edirəm stola əyləşin; bir qədər boğazımızı yaşıdək.

Hamı oturur, Məşədi İbadın başqa.

Rza bəy. Bəs Məşədi İbad?

Məşədi İbad, Xeyr manı bağışlayın, mən pəhrizəm. Siz öz işinizlə məşgül olun, mən buradaca əyləşərəm. (Bir tərəfdə bir kresloda əyləşir).

Həsənqulu bəy. Həzərat! Təvəqqə edirəm stakanlarınızı doldurasınız və mənədə izn verəsiniz ki, bir neçə kəlmə söz deyim.

Həmi. Buyur, buyur.

Həsənqulu bəy. Həzərat! Özünüə məlumdur ki, dünya getdikcə xarablaşır, yəni mən onu demək istəyirəm ki, bu dünya getdikcə xarab olur; öylə ki, hamının qəlbini pozulub, min cür hiylə ilə dolur, yəni mən onu demək istəyirəm ki, bu dünyada təmiz və saf qəlbli adam tapmaq çətindir.

Məşədi İbad (kənara). Ələlxüsus mənim kimi axmayı ki, sənə iki yüz manat verib, iki ildir ki, ala bilmirəm.

Həsənqulu bəy. Yəni mən onu demək istəyirəm ki, bu qədər çirkin ürəkli və qara qəlbli adamlar içində bir nəşr də saf dərun və qəlbə pak adam görmək necə böyük xoşbəxtlikdir. İndi mən onu demək istəyirəm ki, həmin o kənarda oturan Məşədi İbad həmin saf dil adamların ən böyüydür, ona görə qalxızaq bu badəni onun sağlığına. Yaşasın Məşədi İbad!

Həmi. Yaşasın, yaşasın, Məşədi İbad!

Əsgər (Ayağa durur, çox bərk danışır). Günlərin bir günü, axşam saat doqquzda bazardan gəlirdim. Ada, bir də gördüm ki, birisi dalımcə gəlir. Bir az getdim gördüm ki, yenə gəlir. Dedim, yəqin ki, mənimlə düşməndir, o saat piştovu belimdən çıxarddım (göstərir), çəkdim yuxarı ayağa, dedim: ədə, dayan! Bir də gördüm dalımcə gələn götürüldü; ədə, dayan, ədə dayan!... Dayanmadı, part, bir güllə!... Bir də gordum: sarap!... Yixıldı yerə. Dedim, baxım görün kimdir? Bir də gordum kim?... Həmin bu Məşədi İbad! Dedim, yəqin kişini öldürmüşəm. Amma, allahdan olan kimi, güllə dəyməmişdi. (Gəlir yanına). Sağ ol Məşədi İbad! Sağlığına içirəm.

Məşədi İbad. Çox sağ ol! (Kənara). Heç görün dəxli var?!

Rza bəy (durur). Əfəndilər, müsaidənizlə bir qəç kəlmə söz ifadəsinə əşəddi ehtiyacım vardır. (Heç kəs dinməyir). Əfəndilərim, sükut eyliyirsiniz, əcəba, müsaidə vermiyorsinizmi! (Yenə heç kəs dinmir). Əfəndilər, bir də cavab verməyəcək olsanız, bu

mübhəm sükutınızı kəndim üçün böyük bir həqarət ədd edəcəyəm. Bəkləyürəm, əfəndilərim! (Yenə heç kəs dinməyir). Rüstəm bəy, bəndənizi təhqir etmək fikriniz var idisə, nə üçün bunu xanənizdə icra ediyorsınız, bunu başqa bir yerdə əda etmək qabil dəyildimi?

R ü s t ə m b ə y. Çox sağ ol, çox raziyam!

R z a b ə y (acıqlı). Canım, siz anlamıyorsunızmı ki, mən nə diyorəm; ya həqarətmə? Oylə isə, mən burada oturmam? (Tələsik papağını geyir).

R ü s t ə m b ə y. Rza bəy, hara buyurursan?

R z a b ə y. Canım, mən həqarət qəbul edən adam deyiləm, on dəqiqdər ki, sizdən söz deməyə izn istəyirəm, amma cavabında dinməyirsınız; bu böyük həqarətdir, sabah bunu qəzətəmdə yazaram.

H ə s ə n q u l u b ə y. Deməli, sən bizdən izn istəyirmişsən? Əshi, vallah, mən elə bildim ki, sən nitq söyləyirsən, başa düşə bilmədim.

O b i r i l ə r i. Vallah, biz də başa düşmədik.

M ə ş ə d i ī b a d. Axi, o qədər qəliz danışırsan ki, bilmək olmur ki, nə deyirsən. Mənim özüm tarix-nadir kitabını yarısına qədər oxumuşam, amma sənin dilini anlamırıam. Bu bisavadlar neyləsin? (Rüstəm bəy durub Rzəni oturdur).

R ü s t ə m b ə y. Sən allah, bizi məyus eyləmə, bağışla, anlamadıq. Bisavad adamıq.

H ə s ə n b ə y (ayağa durur). Ğaspoda, mənə pazvolt eyləyin, bir-iki kələmə Rüstəm bəy haqqında söz söyləyim!

H a m i. Buyur-buyur!

M ə ş ə d i ī b a d. Görək, bu nə deyir?

H ə s ə n b ə y. Ğaspoda! Platon demişdir ki, çelovek civotnoye obşestvennoye, yəni insan bir sürü heyvandır.

M ə ş ə d i ī b a d. Heyvan özünsən!

H ə s ə n b ə y. Məşhur uçoniy Darwin də bütün hamiya dokazat eylədi ki, insan meymundan əmələ gəlibdir. Darvinin bu sözü ilə saqlasılışa olmaq üçün gedib Afrikadakı "buşmen"lərə və "kontintot"lara baxmaq lazımlı deyil. Ancaq dovolno çto, bizim bu məclisimizdə oturan Məşədi İbadə baxmaq lazımdır. (Hamı başını aşağı salır). Bu sözlər ilə mən Məşədi İbadı askarbit eyləmək istəmirəm, mən özüm də meymuna bənzəriyəm. Amma bir o qədər yox. No Məşədi İbad isə lap aranğutan meymunuudur ki, durubdur. Mən yenə povtarit eyləyirəm ki, mənim qəsdim Məşədi İbadı askarbit eyləmək deyildir. Ancaq

mən onu yetirmək istəyirəm ki, pozvolte, Məşədi İbadın nəyi və harası Rüstəm bəyə xoş gəlibdir ki, gözəl qızı olan madmazel Gülnazı ona verir? Gözəlliyi? Xeyr! Məşədi İbad, ərz eylədim ki, çirkindir.

Məşədi İbad. Mürtədi yixib ağızına-ağızına vurasan.

Həsən bəy. Cavanlığı? Xeyr, Məşədi İbad qocadır. Bəs nəyi? Neujeli Məşədi İbadın pulu, malı, dövləti? Xeyr, xeyr; Rüstəm bəy pulagir adam deyildir. Nakones, bəs nəyi? Bu saat ərz eyləyim. Bax, biz burada şərab içirik, amma Məşədi İbad içmir. Deməli, Məşədi İbad nədir? Məşədi İbad istinni müsəlmanındır; i tak, Rüstəm bəy öz qızını, mənim mneniyama görə, Məşədi İbadın istinni müsəlmanın olmağına görə veribdir, ona görə yaşasın Rüstəm bəy!

Həsən (yavasdan). Yasasın, yasasın!...

Rza bəy. Maşallah bu kəlama!

Həsən qulubəy. Daha nitq demək lazımlı deyildir. Duraq ayaga!

Həsən. Duraq! (Dururlar).

Əsgər. Yavaş-yavaş getmək vaxtı dəyildirmi?

Həsən. Bəli, vaxtdır.

Həsən qulubəy. Rüstəm bəy, xudahafiz (əl verir). Məşədi İbad, xudahafiz (əl verir).

Əsgər. Rüstəm bəy, xudahafiz, Məşədi İbad, xudahafiz.

Həsən bəy. Rüstəm bəy, xudahafiz, Məşədi İbad, xudahafiz (əl verir).

Məşədi İbad (acıqlı). Cəhənnəm ol o yana, mürtəd! Mənə meymun deyib, sonra da əl verirsən?

Rüstəm bəy. Nə oldu, nə oldu?

Həsən bəy. Pozvolte, ya yemu zadam merzavsu!

Hamı yiğilir. "Nə oldu, nə oldu?" deyib, aralaşdırırlar, şuluqluq düşür.

Musiqi

Həsən bəy.

Mən sənə tay-tuş deyiləm, vurram başın, (2 dəfə)
Darbadığın lap dağılar, rədd ol burdan. (2 dəfə)

Həsən qulubəy.

A gedə, Həsən, bəs deyilmə, eyb olsun ki,
İntiligen ola-ola savaşırsan. (2 dəfə)

Məşədi İbad.

Qoy məni bir ağızin əzim bu mürtədin, (2 dəfə).
Meymun özü ola-ola mənə deyir.

H a m 1.

A gedə, ayıbdır siza bu rəftar, rəftar, (2 dəfə)
Xalqın evində dava etmək pis şeydir.
Xalqın evində dava etmək pis şeydir.
Adama yaraşmaz, adama yaraşmaz,
Adama yaraşmaz, maz, maz, maz....

P ə r d ə

İKİNCİ MƏCLİS

Rüstəm bəyin həyəti ilə küçədə vaqe olur. Rüstəm bəyin həyəti hasar ilə möhsurdur.
Pərdə qalxdıqdə həyətdə S ə r v ə r ilə G ü l n a z görünür. Pərdədən qabaq musiqi çalınır.
Sonra tarda "şahnaz" çalınır. Pərdə qalxır.

S ə r v ə r.

Cahanda var görəsən dərdi-eşqə bir çara,
Bu eşq o eşqdir ki, Məcnunu qoydu avara.

G ü l n a z.

Bu eşq o eşqdir ki, Fərhada dağı çapdırdı,
Dübarə tişəni çaldırdı başa o biçara.

M u s i q i

İ k i s i b i r y e r d ə.

Çün bahar oldu açıldı....
Gül açıldı hər yanda.

M u s i q i

Çün bahar oldu açıldı....
Gül açıldı hər yanda.
Bülbül etdi ahü zarü
Nalə çəkdi oxudu (2 dəfə)

M u s i q i

Çünki gördü xari bülbül,
Söylədi ki, ey birəhm!

M u s i q i

Çünki gördü xari bülbül
Söylədi ki, ey birəhm!
Səndə yoxdur eşq odu,
Gəl həzər et naləmdən. (2 dəfə)

M u s i q i

Aşıq oldur ki, veribdir canini ol canana.

M u s i q i

Aşıq oldur ki, veribdir canini ol canana.
Verməyibsə canini ol aşiq olmaz canana. (2 dəfə)

Bu əşnada Məşədi İbədəd, əlində bir yaylıq alma və armud küçədən gəlib, hasarın yanında dayanır.

Məşədi İbədəd. Mən istəyirdim ki, adaxlıbazlığa gecə gələm, halbuki, gündüz də bu hasardan aşmaq çətindir. Ya allah!... (İstəyir hasardan aşsin, amma bacarmayır). Yox görünür ki, mümkün olmayıacaq. Qoy bir hambal çağırıım, ayağımın altında yatsın. (Çağırır). Ada, hambal!

Həm bəl (yüyür). Nə deyirsən, Məşədi? Yükün nədir? (Kəndirini çıxardır).
Məşədi İbədəd (cibindən bir abbası çıxardır). Al abbasını, ayağımın altında yat.
Həm bəl. Məşədi, olmaya oğurluğa gedirən?
Məşədi İbədəd. Kəs səsini, axmaq! Adaxlıbazlığa gedirəm!

Həm bəl. Məşədi, allah qüvvət versin, amma belimi şikəst eylərsən. (Yixılır). Məşədi İbad onun belinə çıxır və hasardan baxır).

Məşədi İbədəd. Ada, hambal, o yaylığı mənə ver!
Həm bəl. Məşədi, tərpənsəm yixilərsən ki....
Məşədi İbədəd. Dayan görüm! (Düşüb yaylığı götürür, bir də çıxanda yaylıq açılır, alma, armud yerə dağılır).

Məşədi İbədəd (hasardan baxır). Qız oradadır, yanında da bir oğlan var. Görəsən o kimdir?

Güləz (onu görüb). Vay, dədəm vay!... O kimdir? Mən qaçıram! (Qaçır).

Məşədi İbədəd (Sərvərə). Oğlan, sən kimsən?

Sərvər. Bəs sən kimsən?

Məşədi İbədəd. Mən Məşədi İbadam!

Sərvər. Mən Sərvərəm!

Məşədi İbad. Bəs sən orda nə qayırırsan?

Sərvər. Bəs sən orda nə qayırırsan?

Məşədi İbad. Mən adaxlibazlığa gəlmışəm!

Sərvər. Mən də adaxlibazlığa gəlmışəm!

Həm bəl. A Məşədi, belim şikəst oldu!

Məşədi İbad. Ada, dayan görün bu nə deyir! Qoçaq, sən kimin adaxlısınan?

Sərvər. Qoçaq, bəs sən kimin adaxlısınan?

Məşədi İbad. Mən Rüstəm bəyin qızı Gülnaz xanımın!

Sərvər. Mən də Rüstəm bəyin qızı Gülnaz xanımın!

Məşədi İbad (acıqlı). Kəs səsini, axmaq! Sənin nə ixtiyarın var ki, mənim adaxlımin adını çəkirsən?

Sərvər. Axmaq sənsən ki, hasara dırmaşmışan!

Həm bəl. A Məşədi, belim qırıldı, düş aşağı!

Məşədi İbad. Qurban olasan bu altımdakı hambala, yoxsa əhədini kəsərdim!
(Düşür).

Sərvər. Heç bu iş pis olmadı, görək axırı nə olacaq?

Həm bəl. Məşədi, belim sıñibdir, bir abbası da verəcəksən.

Məşədi İbad (hambala). Heç başa düşmürəm ki, bu nə işdir?

Həm bəl. Məşədi deyəsən qızın iki namizədi vardır?

Məşədi İbad. Əşı, mən qızın halalca adaxlısı ola-ola hasarın bu tayında qalım, bir dələduzun birisi də o tayda olsun? Ay bivəfa arvad! (Fikrə gedir).

Musiqi

Məşədi İbad (rast oxuyur).

Mən nə danəstəm əz əvvəl ke, to bi mehro vəfai,

Əhdidi nabəstən əz on beh ke, bə bəndi ya nə pai.

Burada mənim yadıma Leyli və Məcnun əhvalatı düşür.

Məcnun o tayda ahü zar edir,

Leyli bu tayda əğyar ilə eyş edir.

Musiqi

İndi mən bu tayda hambal ilə qalmışam,

Yarım da o tayda əğyar ilə söhbət edir.

Musiqi

Yox, mən o məcnunlardan deyiləm, bu saat gedib qoçuları buraya yığacağam!
(Gedir). G ü l n a z ilə S ə r v ə r çıxıb oxuyurlar.

S ə r v ə r (şikəstəyi-fars oxuyur).
Ey mələksim ki, səndən özgə heyrandır sana,
Həqq bilir, insan deməz, hər kim ki, insandır sana.
Verməyən canın sənə bulmaz həyatı-cavidan,
Zindeyi-cavid ona derlər ki, qurbandır sana.

G ü l n a z və S ə r v ə r (təsnif oxuyurlar).

Gözəlim sənsən mənim,

M u s i q i
Mehrivanım, həmdəmim.
M u s i q i
Dəxi yoxdur heç qəmim,
Çox şükür sənə, ey xuda!
Olmadıq biz əgyarə fəda. (2 dəfə)
M u s i q i
Sən məniimsən, mən sənin.
M u s i q i
Ola bilməz özgənin.
M u s i q i
Həmi bir can, bir tənin,
Çox şükür sənə, ey xuda!
Olmadıq biz əgyarə fəda (2dəfə).
M u s i q i
Dərdimə tapdım dava,
Qalmadı heç bir cəfa. (2 dəfə)
Axır ki, gördük səfa,
Çox şükür sənə, ey xuda!
Olmadıq biz əgyara fəda.
Əgyara fəda, əgyara fəda.... (2dəfə)

Bu əsnada Q o ç u Ə s g ə r və başqa adamlar gəlib, M ə ş ə d i İ b a d ı a birlikdə hasarın dalında dayanıb baxırlar.

Məşədi İbad. Eşidirsiniz? Bayati oxuyur.

Bunlar hasarın deşiklərindən baxırlar.

Gülnaz.

Aləmi pərvanəyi-şəmi-camalın qıldı eşq,
Cani-aləmsən, fədə hər ləhzə min candır sana.

Əsgər. Oxa! Qız da oxuyur ki!

Məşədi İbad. İndi gördünmü iş nə haldadır?

Əsgər. Məşədi İbad, bir bəri zəhmət çək (qabağa gətirib, nə isə deyir).

Sərvər.

Çıxma, yarım, gecələr, əğyar tənindən sakın,
Sən məhi-övci-məlahətsən, bu nöqsandır sana.

Əsgər. İki min manat pul verərsən: bir min mənim, bir min də yoldaşlarımın.

Məşədi İbad. Mən yazılıq bir o qədər pulu sənə haradan verim?

Əsgər. Özün bil, istərsən çıxaq gedək. Sən də camaat içində biabır ol. Heç kəs də sən ilə alver etməz. Sənin kimi binamus adamı biz heç içimizə qoymarıq. Adə, gedək!

Məşədi İbad. Bir bura bax. Yaxşı, verərəm. Sabah gəl pulları apar, amma indi bircə əvvəl bu oğlanı öldür, yoxsa onun səsini eşitdikcə bağrim çatlayır.

Musiqi

Qoçular.

Ey kimsən orda, aç qapını!
Aç qapını, gələk səni öldürək!

Musiqi

Pişto doludur, hazır etmişik,
Aç qapını, gələk səni öldürək!
Ey, kimsən orda, aç qapını!
Aç qapını, gələk görək kimdir o,
Ey kimsən, ey, aç qapını!
Aç qapını, gələk səni öldürək!

Gülnaz.

Ax, Sərvər, qorxuram, səni öldürər bunlar.
Gəl tez buradan qaçaq, tez-tez, gedək özgə şəhərə.

Ah, Sərvər, qorxuram,
Açma gəl qapını sən.
Yoxsa səni öldürər
Qoçunun gülləsi.
Gəl bəri, Sərvər, gəl!
Q o ç u l a r.
Aç qapını!
S e r v e r.
Söyləyin görüm bir siz,
Nə istəyirsiniz məndən?
Nə lazım sizə bu evdən,
Ta xəlqin qapısından.
Qorxmuram mən sizdən,
Hər nə bilsəniz edin!
Yaxşısı budur, siz gedin,
Öz iş-güçünüzə.
Q o ç u l a r.
Sənsən Məşədi İbadın
Gəlinin əlindən alan.
Sənsən xəlqin evin yışan.
Səndə vardır çox günah,
Gəldik səni öldürək.
Ta kim, Məşədi xoş olsun.
Biz də ondan pul alaq,
Eyşü işrətə məşqul olaq
Ondan biz!

Ə s g e r (qoçulara). Çıxardin piştoları, hazır olun! Mən bir, iki, üç dedikdə siz atın!
Həzir olun! Bir ... iki....

S e r v e r fit çalır, qaradovoy çağırır. Q o ç u l a r həmən saat qoyub qaçırlar. H a m
b a l ilə M e ş e d i İ b a d i d a x i qaçırlar. S e r v e r gülür.

G ü l n a z. Ax, qorxudan ürəyim üstümdə durmur.
S e r v e r. Heç qorxma, bəri gəl, gedək otaga (Gedirlər).

Bu əsnada R ü s t e m bəy küçədə vaqe olub, həyətə girmək istəyir.

R ü s t e m bəy. Hərçənd Məşədi İbadın bir-ikimin manat qulağını kəsdim, amma
Gülnaza yazığım gəlir. Binəva bədbəxt olacaqdır. Mənim qızım Məşədi İbadın tayı
deyildir, amma nə eyləmək, pulsuzluğun üzü qara olsun.

İstəyir ki, içəri girsin, bu əsnada Sərvər dəxi həyətdən çıxır. Bunlar bir-birini görüb, bir qədər təccüb ilə baxışırlar.

Rüstəm bəy. Sən kimsən və mənim evimdə nə qayırırsan?
Sərvər. Mən bir student babayam və sənin evində heç nə eyləmirəm.

Gülnaz ilə Sənəm çıxırlar.

Rüstəm bəy (acıqlı). Bu saat de görüm, nə cürət edib mənim evimə gəlibəsan?
Gülnaz. Öldürəcəkdir, hamımızı qıracaqdır.

Sənəm. Allah, sən saxla, yazığıl!...

Sərvər. Mən sənin evinə heç vaxt gəlməzdəm, hərgəh sənin qızına aşiq olmasayımdım və sənin qızın da mənə aşiq olmasa idi.

Rüstəm bəy (hirs ilə). Bu nə sözdür danışırsan? Nə cürət edirsən? Bu saat başına bir patron çaxaram ki, beynin dağları.

Sərvər. Patronu mən özüm çaxacağam.

Rüstəm bəy. Kimə?

Sərvər. Özümə!

Rüstəm bəy. Bu nə sözdür!

Sərvər. Çünkü mən Gülnazi öldürəndən sonra daha özüm yaşamayacağam.

Rüstəm bəy (acıqlı). Sən mənim qızımı öldürə bilməzsən!

Sərvər. Sənin xəbərin olmayıacaqdır.

Rüstəm bəy. Neçün?

Sərvər. Çünkü əvvəlcə səni öldürəcəyəm.

Rüstəm bəy. Bu nə danışır, ədə, dəlidir nədir?

Sərvər. Bax, sən bu qızı bədbəxt eyləmək istəyirsən. Amma mən, Sərvər, sən Rüstəm bəyə deyirəm ki, hərgəh bunu mənə verməsən, onda bir gülə sənə, bir gülə qızə və bir gülə də özümə vuracağam! (Gedir).

Rüstəm bəy. Bacı oğlu, bir bura bax! Axı, mən özgəsinə söz vermişəm, iş işdən keçibdir.

Sərvər. Hərgəh sən mən deyənə razı olsan, işi düzəldərəm.

Rüstəm bəy. Nə tövr düzəldərsən?

Sərvər. Əvvəl de görüm, açığın soyudumu?

Rüstəm bəy. Soyudu.

Sərvər əyilib onun qulağına nə isə deyir.

R ü s t e m b e y. Əşि, qoy görək! Eylə də iş olarmı?
S e r v e r. Sənin canın üçün, mən düz deyirəm, razisanmı?
R ü s t e m b e y. Yaxşı, raziyam, amma bəlkə baş tutmadı?
S e r v e r. Onda qızı hər kəsə istəyirsən ver!
R ü s t e m b e y. Çox gözəl!
S e r v e r. Amma sən Məşədi İbada heç bir söz demə və onu tələsdir ki, tez toyu
eləsin.
R ü s t e m b e y. Çox gözəl, deyəsən ağıla batan şeydir, görək?
S e r v e r. Bax, əyər iş tutdu-tutdu və illah tutmadı....

M u s i q i

H a m i.
Babalı Sərvərin boynuna. (2 dəfə)

S e r v e r.
Əyər işi düz eləməsəm....
R ü s t e m b e y.
Düz eləməsən....
S e r v e r.
Gər bacarmasam....

R ü s t e m b e y.
Gər bacarmasan....
H a m i.
Babalı Sərvərin boynuna. (2 dəfə)

Musiqi çalınır, oynayırlar və sonra gedirlər. Məşədi İlbad pərişan və pəcmürdə
bir hal ilə küçədə vəqə olur, hambal da dalınca.

M u s i q i

M e ş e d i İlbad (bayati oxuyur).
Ayrı düşdüm yarımdan,
Əl çəkmişəm canımdan,
O qədər başımı itirmişəm ki,
Adım çıxıb yadımdan.
H a m b a l.
Mən aşiq o kəndə də,
Belə o kəndə də, bu kəndə də.
Belə əcəb oğlan qoyub getmişən
A bu kişini əkən dədə!

Küçə adamları hamısı buraya yiğilırlar.

Məşədi İbad.
İşlərim hamısı zülm getdi.
At axtardım çulum getdi.
Cavan qızı bel bağladım,
Beş min manat pulum getdi.

Musiqi

Admalar.
Əvvəldən aşına idin, yad oldun nədən? (2 dəfə)
Səni qoydu qaqdı o nazik bədən!
Ay belə iş olmaz, bala,
Heç belə iş olmaz!
Aman, aman, aman, aman,
Ay belə iş olmaz, bala,
Heç belə iş olmaz!

Məşədi İbad.
Əvvəldən bilsəydim verməzdim pulu, (2 dəfə)
Xəlqin eyləməzdim cibini dolu.
Ay maralı, Gülnaz, bala, ay maralı, Gülnaz!
Aman, aman, aman!...
Ay maralı, Gülnaz, bala, ay maralı, Gülnaz!

Admalar.
Dedin qocalıqda bir qız alasan, (2 dəfə)
Cavan qızı alıb evə salasan.
Ay belə iş olmaz!...
Həm bələ. A Məşədi, belim sınbıdır, sən gəl bir abbası da verginən.
Məşədi İbad (lap azarlı kimi). A gedə, rədd ol başımdan! Mən nəyin
dərdindəyəm, sən nəyin dərdindəsən. Təki mənim də dərdim sənin kimi bir abbası olaydı.

Millətpərəst Həsənqulubəy gəlir.

Həsənqulubəy. Məşədi İbad, salamünəleyküm. A kişi, bu nə işdir? Eşitdim ki,
qızın iki adaxlısı vardır?

Məşədi İbad. A Həsənqulu bəy, sən allah, indi insaf eləyin. Sənin yanında
Rüstəm bəy demədi ki, qızı sənə verirəm?

Həsənqulubəy. Dedi!
Məşədi İbad. Sonra məni evinə çağırmadı?
Həsənqulubəy. Çağırdı!

Məşədi İbad. Siz də qonaq gəlmədiniz?

Həsənqulu bəy. Geldik!

Məşədi İbad. Qonaqlıqda məni mübərəkbad eləmədiniz?

Həsənqulu bəy. Elədik!

Məşədi İbad. Birisi də mənə orada meymun demədi?

Həsənqulu bəy. Dedi.

Məşədi İbad. Mən də onunla dalaşmadım?

Həsənqulu bəy. Dalaşdım!

Məşədi İbad. Siz də bizi aralaşdırmadınız?

Həsənqulu bəy. Aralaşdırıq!

Məşədi İbad (bərkdən). Bəs bu nə kələkdir ki, Rüstəm bəy mənim başıma gətirir, özü də hələ mənim beş min manat pulumu yeyibdir.

Həsənqulu bəy. Sən heç qəm eyləmə. İşi düzəltmək asandır. İstərsən mən düzəldərəm!

Məşədi İbad. A kişi, atana allah rəhmət eyləsin, düzəlt, düzəlt yoxsa əhvalım çox pərişandır.

Həsənqulu bəy. Çox gözəl! Onda tez ol, bir beş yüz manat ver, çünki bu işdə bir balaca pul lazımdır.

Məşədi İbad (təəccüb ilə). Nə? Beş yüz manat pul verim?!

Həsənqulu bəy. Əlbəttə, pulsuz olmaz ki!...

Məşədi İbad. Ə kişi, vallah, mən dağıldım, mən söküldüm, mən bu qədər pulu haradan alım verim!

Həsənqulu bəy. Özün bilərsən, amma mən belə güman edirəm ki, beş min manat verən adam, beş yüz də verə bilər, artıq pul deyildir.

Məşədi İbad (əlini qoynuna salıb pul çıxardır). Çünki oldun dəyirmançı, çağır gəlsin dən, Koroğlu! Bu bir yüz, bu iki yüz, bu üç yüz. Özün də mənə iki yüz boşlusən, elədi beş yüz.

Həsənqulu bəy. Hə!... İndi işi düzəldərəm, ancaq sən bir qəzetçi Rzani da gör, çünki Rüstəm bəy qəzetədən çox qorxan adamdır. (Baxır). Aha, budur, özü də gəlir.

Rza vaqe olub Həsənqulu bəyə baş əyir və Məşədi İbadın yanına gedir.

Rza bəy. Salamünəleyküm, Məşədi! A kişi, bu nə əhvalatdır, deyirlər ki, qızın iki adaxlısı var imiş!

Məşədi İbad: Ay Rza bəy, səndən bir təvəqqəm var, sən gel qələmi al əlinə və bu əhvalatı qəzetədə yaz, Rüstəm bəyi biabır eylə, çox təvəqqə edirəm!

R z a b ə y. Bağışlayın, Məşədi, mən onu eyləyə bilmərəm!

M ə ş ə d i ī b a d. Neyçün?

R z a b ə y. Çünkü o cür şey mənim məsləkimə mügayirdir, bu iş sənin öz xüsusi işindir, camaata nə dəxli var qazetdə yazam?!

M ə ş ə d i ī b a d. A kişi, vallah, elə bunun özü qəzet əhvalatıdır.

R z a b ə y Yox, Məşədi. Mən bacarmaram və heç vaxt mügyir-məslək iş görə bilmərəm!

M ə ş ə d i ī b a d (əlini cibinə salıb, bir yüzlük çıxardır və guya kağız əvəzinə göstərir.). A kişi; axır bu bir parça kağızı yazmaq çətin şeydirmi?

R z a b ə y (pulu görür). Hə!... Bu başqa məsələdir, indi başa düşdüm ki, sən nə deyirsən; yazaram, çox yaxşı yazarəm!

M ə ş ə d i ī b a d. Bax, elə yaz ki, xalq oxuyub Rüstəm bəyə zad eyləsin.... Adı nədir?... Siz ona nə deyirsiniz?

R z a b ə y. İzhari-nifrat!

M ə ş ə d i ī b a d. Hə, hə!... İzhari-nifrat, izhari-nifrat!

Bu halda intelligent H ə s ə n gəlir.

H ə s ə n b ə y. Sən keçən səfər məni askarbit eləmişən, zato mən səni suda çəkmışəm.

M ə ş ə d i ī b a d. A kişi, sən allah, əl çək məndən. Mənə meymun dedin bəs deyil, sonra da suda çəkirsən?!

H ə s ə n b ə y. Xeyr, əl çəkmərəm, gərək sudda cavab verəsən.

M ə ş ə d i ī b a d. Ay camaat, mən burda öz həşrimə qalmışam, bu da gəlibdir ki, səni suda çəkirəm!

H ə s ə n q u l u b ə y. (Məşədini bəri çəkir). Məşədi, ağzına bir şey ver, rədd olsun!

M ə ş ə d i ī b a d. Yəni buna da pul verim?

H ə s ə n q u l u b ə y. Bir əlli manat ver, əl çəkər.

M ə ş ə d i ī b a d (çixardır). Ala, ala, rədd ol bas?mdan!...

H ə s ə n b ə y. Eto druqoye delo. Ərizəmi geri alaram.

M ə ş ə d i ī b a d. Diriqoy, ya qeyri diriqoy....

H a m b a l. A Məşədi, bu qədər xəlqə pul paylıyırsan, mənə də bir abbası ver, belimi sindirbsan!

M ə ş ə d i ī b a d. Əshi, rəddə o ol yana, bir sən qalmışdin ki, məni soyasan. (Yüyür hambalın üstə, hambal qaçıır, amma sonra yenə gəlir).

Həsən qulubəy. Həzərat! Gəlin bu məşələni müzakirəyə qoyaq. Axı belə iş olmaz ki, Rüstəm bəy eyləyir, bu kişi də axı yazıqdır. Pulu gedir, özü də biabır olur. Gəlin bu saat Rüstəm bayı bura çağırıq və onunla seryoznı danışaq!

Həm i. Əlbəttə, əlbəttə.

Qapını döyürlər. Rüstəm bəy gəlir.

Musiqi

Böylə olmaz ki, sən aldadasan bizi,
Sən verirsan qızı
Özgə adama ərə getsin. (2 dəfə)
Bəs bu kişi yazılı necə etsin? (2 dəfə)

Məşədi İbad.

Alaha and olsun, budur deyirəm:
Qızı mənə, qızı mənə gərək verəsən.
Verməsən hərgah, eylərəm bədnam,
Çünki mən bir adamam, baxmaram bəyə.

Həm i. Böylə olmaz ki, sən.... (i.a....).

Rüstəm bəy. Sözün doğrusu, mən qanımram ki, siz nə deyirsiniz!

Məşədi İbad. Necə qanımırsan? Mənim pulumu yeyib, yalandan deyirsən ki, qızı sənə verəcəyəm, amma özgəsinə verirsən.

Rüstəm bəy. Kim deyir onu?

Məşədi İbad. Öz gözümlə gördüm ki, sənin qızının yanında bir cavan oğlan durubdur, soruşdum ki, ədə, sən kimsən, dedi: mən qızın adaxlışıyam!

Rüstəm bəy. Ha, ha, ha!... O kişi zarafat edibdir. Bilirsənmi o kimdir? O qızın öz dayısıdır. Səninlə lotluq eləyikdir. Sən də inanırsan və bir də (onlara) Həsənqulu bəy, Rza bəy, sizin üçün eyb olsun ki, bu cürə axmaq sözə inanıb, mənim qapıma gəlirsiniz. Mən çox inciyirəm.

Həsən qulubəy. Rüstəm bəy, vallah, bağışla bizi, Məşədi İbad yoldan çıxartdı.

Rza bəy. Sən alah incimə bizdən, burada, rus demişkən, nedarazumeniya əmələ gəlibdir.

Məşədi İbad (Rüstəm bəyə tərəf gedib, əlindən tutur). Bağışla, bəy, allah səndən razı olsun ki, bizi şəkki-şübhədən çıxardın. Amma, vallah, əhvalim çox pərişan olmuşdu.

Ə kişi, mən deyirəm ki, axı Rüstəm bəy kişidir, belə şey eləməz. Qərəz ki, allah şeytana lənət eyləsin! (Gülə-gülə). Rüstəm bəy mən istəyirəm ki, toyu bu günlərdə başlayam. Nə deyirsən?

R ü s t ə m b ə y. Çox da yaxşı olar, nə qədər tez olsa, bir o qədər yaxşıdır.

M ə ş ə d i İ b a d. Onda mən bu gün istixarə elətdirərəm, bu yaxın xoş günlərin birində toyumuzu başlarıq.

H a m i. Allah mübarək eyləsin! Məşədi İbad toy hamamında bir yerdə çımək.

M ə ş ə d i İ b a d. İnsalla, bir yerdə çımərik. (Kənarə). Bu şərtlə ki, hamam pulu sizdən.

H a m i.

Məşdi İbad, çox mübarək olsun!
Toyun sənin çox mübarək əst! (2dəfə)

M ə ş ə d i İ b a d.

Çox çağ olun, çox da raziyam,
Zəhmət çəkib iş düzəldiniz.

H a m i.

Məşdi İbad, çox mübarək olsun!
Toyun sənin çox mübarək olsun!
Çox mübarək olsun, çox mübarək olsun!
Olsun, olsun, olsun!...

P ə r d ə

ÜÇÜNCÜ MƏCLİS

Bir h a m a m ı n soyunub-geyinən yerində vaqe olur. Sol tərəfdə (zaldan baxarkən) qapı və pilləkənlər, çağ tərəfdə, künçdə hamamın çımlən yerinə girən qapı var. Ortada hovuz və fantan, üstündən qəndil asılıbdır. Hamamçı Məşədi Qəzənfər sarı kürkə burunüb, bayır qapının solunda öz yerində əyləşibdir. Qabağında manqal, üstündə güvəc, yanında mücrü. Özü də qəlyan çəkir. Ondan bir az sağ tərəfdə dəllək usta M ə h ə r r ə m K ə r b ə l a y ı N ə s i r i n başını qırxır. Bir az o yanda zurnaçılars oturubdurlar. Bir kənarda bir neçə nəfər camadar əllərində qırmızı fitə, balaqları çırmala dayanıbdırlar.

M u s i q i

H a m i (oxuyurlar).

Hamamin içində, içində də çölündə (2 dəfə)
Yay, yaz, qış bahar isti, sərin var,
Dövlətli, kasib, gəl, gəl, yerin var,
Dövlətli, kasib, tez gəl, yerin var, gəl!...

H a m a m d a n b i r s ə s.

Gəl, ey ha!... Bir yumurta!...

H a m i.

Yaz, yaz, qış, bahar isti, sərin var,
Dövlətli, kasib, gəl, gəl, yerin var.

M u s i q i

Dəllək qırxır, hamamçı qəlyan çəkir.

M ə ş ə d i Q ə z ə n f ə r. Həqiqət, hər bir şeyi fikirdən keçirib yena baxıb görürəm ki, dünyada hamamdan başqa ləzzətli bir yer varsa, yənə hamamdır. Deməyin ki, özüm hamamçıyam ona görə belə danışram, xeyr! Əşİ, adam gərək insaf ilə danışın: qışın soyuğunda harada qızışa bilərsən?

H a m i. Hamamda!...

M ə ş ə d i Q ə z ə n f ə r. Yazın istisində harada sərinləyə bilərsən?

H a m i. Hamamda!

M ə ş ə d i Q ə z ə n f ə r. Daha kim deyə bilər ki, hamam pis şeydir?

H a m i. Əşİ, heç kəs!

M ə ş ə d i Q ə z ə n f ə r. Bəs belə de!

U s t a M ə h ə r r ə m. Mən dəlləyəm. Özüm də ömrümün çox vaxtını hamamda keçirmişəm, heç bir belə heyfşilənmirəm. Çünkü baxıb görürəm ki, mənim üçün hamamdan başqa heç bir yerdə xoş keçmir. Xalq gedir, adı nadir, o klubda, mənim klubum hamamdır. Xalq gedir teatra, mənim teatrım hamamdır. Əşİ, işləyib yorulandan sonra harada istirahət edə bilərsən?

H a m i. Hamamda!

U s t a M ə h ə r r ə m. Harda bir parça ləzzət görərsən?

H a m i. Hamamda!

U s t a M ə h ə r r ə m. Daha kim deyə bilər ki, hamam pis şeydir?

H a m i. Əşİ, heç kəs!

U s t a M ə h ə r r ə m. Bəs elə, de gölsin!

H a m 1.

Hamamin içində, içində də çölündə (2 dəfə)
Yay, yaz, qış, bahar isti, sərin var,
Dövlətli, kasib, tez gəl, yerin var.
Dövlətli, kasib, tez gəl, yerin var, gəl!...

H a m a m d a n b i r s ə s. Gəl, ey ha!... Bir papiro, özü də müştük ucunda.
(Aparırlar).

H a m 1.

Yay, yaz, qış, bahar isti, sərin var,
Dövlətli, kasib, gəl, gəl, yerin var.
Dövlətli, kasib, tez gəl, yerin var, gəl!...

M u s i q i

K ə r b ə l a y ı N ə s i r (dəllək ülgüt itiləyərkən). Mən özüm bisavadam, amma kitabda yazılınlardan oxuyurdular, mən də eșitmışəm: müsəlman padşahları bir yerdə şəhər salanda ilk əvvəlcə hamam tikdirmişlər, ondan sonra karavansara, ondan sonra məscid. Əşı, insaf ilə danişmaq, tozun-torpağın içində işləyirsən, çirkə-pasağı batırsan, bəs sonra harda təmiz olursan?

H a m 1. Hamamda!

K ə r b ə l a y ı N ə s i r. Harda pak olursan?

H a m 1. Hamamda!

K ə r b ə l a y ı N ə s i r. Daha kim deyə bilər ki, hamam pis şeydir?

H a m 1. Əşı, heç kəs!

K ə r b ə l a y ı N ə s i r. Bəs belə!

M ə ş ə d i Q ə z ə n f ə r. Padşah dedin, yadına düdü: əşı, hamam indi hürmətdən düşübdür, qədim zamanlarda hamamin böyük hürməti varmış, bütün şairlər, süxəngülər, nağıl deyənlər, dərvişlər hamısı hamama yığılıb, gözəl-gözəl səhbətlərlə hamam əhlini feyziyab edərlərmiş. Əşı, harada şirin-şirin səhbət eşidirsən?

H a m 1. Hamamda!

M ə ş ə d i Q ə z ə n f ə r. Harda dünya qayğısını yadından çıxardarsan?

H a m 1. Hamamda!

M ə ş ə d i Q ə z ə n f ə r. Daha kim deyə bilər ki, hamam pis şeydir?

H a m 1. Əşı, heç kəs!

M ə ş ə d i Q ə z ə n f ə r. Bəs elə isə de gəlsin!

M u s i q i

H a m 1.

Hamamin içində, içində də çölündə (2 dəfə)
Yay, yaz, qış, bahar isti, sərin var,
Dövlətli, kasib, gəl, gəl, yerin var,
Dövlətli, kasib, gəl, gəl, yerin var!...

H a m a m d a n b i r s ə s. Gəl, ey he!... Ab xurdan, içində qəmiş. (Aparırlar).

M u s i q i

H a m 1. Yay, yaz, qış, bahar isti, sərin var,
Dövlətli, kasib, gəl, gəl, yerin var,
Dövlətli, kasib, tez gəl, yerin var! gəl.

U s t a M ə h ə r r ə m. Sizin canınız üçün, bir çox naxoşular var ki, kurs qurtarmış
həkimlər dərmanlarından acizdirlər. Amma naxoşu hamama gətirən kimi yaxşı olub
sağalır. Ondan əlavə, hamam belə şeydir ki, insana zinət verir, abıra mindirir. Özünüz
deyin, harda yaxşı qan aldırmaq olar?

H a m 1. Hamamda!

U s t a M ə h ə r r ə m. Harda yaxşı baş qırxdırmaq olar?

H a m 1. Hamamda!

U s t a M ə h ə r r ə m. Harda yaxşı həna yaxmaq olar?

H a m 1. Əş, hamamda!

U s t a M ə h ə r r ə m. De, bəs belə!

M ə ş ə d i Q ə z ə n f ə r. Həna dedin, yadına Sədi Əlyəəl-rəhmənin bir şeridüdü
ki, günlərin bir gündündə rəhmətlik hamamda çımrökən öz məhbubindən həna alıb,
ətrindən bihuş olub və o xüsusda bu şeri deyibdir:

Gili-xoşbuyi dər həmmam ruzi
Rəsidi əz dəsti-məhbubi be dəstəm.
Bədu qoftəm ke, mişki, ya ənbəri
Ki, əzbuyi-delavizi-to məstəm.
Bəqofta mən gili-naçız budəm
Və leykən moddəti ba gün nəşəstəm.
Kəmali-həmneşin bər mən əsər kərd
Və kərنا mən haman xakəm ki, həstəm!

İnandırıram sizi ki, əgər Sədi Əlyəəlrəhmə hamama gəlməsə idi, heç vaxt bu şeri yaza
bilməzdi. Əş, belə olandan sonra kim deyə bilər ki, hamam pis şeydir?

H a m i. Heç kəs!
Məşədi Qəzənfəp. Bəs belə isə de gəlsin!

M u s i q i

H a m i.

Hamamin içində, içində də çölündə (2 dəfə)
Yay, yaz, qış, bahar isti, sərin var,
Dövlətli, kasib, gəl, gəl, yerin var,
Dövlətli, kasib, tez gəl, yerin var, gəl!...

H a m a m d a n b i r s ə s. Gəl, ey ha!... Qətfə! Gəl apar!

Camadarlar qətfə ilə gedirlər.

H a m i.

Yay, yaz, qış, bahar isti, sərin var,
Dövlətli, kasib, gəl, gəl, yerin var,
Dövlətli, kasib, tez gəl, yerin var, gəl!...

İçəridən gelirlər. Bəy hamamdan çıxır. Zurnaçılarsalmağa başlayırlar. Pərdə enir. Amma zurna səsi gəlir. İki dəqiqədən sonra pərdə qalxır. Zurna kəsir. Səhnədəkilər geyinmələrini tamam edirlər. Məşədi İbad yaxasını düymələyir, sonra əlinə aynanı alıb, saqqalı baxır. Həsən qullubəy surtukunu geyir, Rəza bəy varatnikini taxır. Həsən bəy başını darayırlar.

Əsgər çəkmələrini geyir, hamabala patavasını dolayır. Sairələr də kimi başını qurudur, kimi düymələrini bağlayır.

Məşədi Qəzənfər. Məşədi İbad, səhhəti-vücud! Allah mübarək eləsin! Oğullu-uşaqlı olasan!

Məşədi İbad. Sağ olasan, vücudun bibəla olsun!

H a m i. Allah mübarək eləsin, allah mübarək eləsin!

Məşədi İbad (cavab verir. Bir az sonra ayna əlində). Amma deyəsən bu səfər dəllək hənanı yaxşı yaxıbdır, daha ağ tük gözümə dəymir.

Əsgər. Maşallah, lap cavan olubsan ki!

Məşədi İbad. Cavan olmayanda qoca deyiləm ki....

Məşədi Qəzənfər (bəylərə). Bəydadaşlar, hamam xoşunuza gəldim? Çünkü sizlər bizim hamamlara gəlməzsiniz, ona görə soruşuram.

Həsən qullubəy. Mən çoxdandır ki, töbə eləmişdim, ömrüm olanı müsəlman hamamına getməyim, amma Məşədi İbadın xatırəsi yanımda o qədər əzizdir ki, töbəni sindirib məhz onun xatırəsi üçün bu hamama gəldim. Gəldim də.... Heç, daha keçibdir.

Məşədi Qəzənfər. Bəs belə!

Rza bəy. Hərgah mən bir papaq alaydım və o papağa beş yüz otuz altı manat pul vermiş ola idim və bir nəfər də o papağı mənim başımdan götürüb müsalman hamamının içinə tollaya idi, mən papaqdan əl çəkərdim, amma hamama girməzdim. Lakin Məşədi İbada söz vermişdim deyə, daha sözümüzdən qaca bilmədim.

Məşədi Qəzənfər (sınır). Bəydadaş, guya mənim hamamım murdardır? İçində urus çımir, erməni çımir, yəhudü çımir?!

Rza bəy. Rəhmətliyin oğlu, girirəm xəznəyə, bilmirəm ki, bu içində çımdiyim sudur, neftdir, halimdir, yoxsa bozbaşdır. Həzərat, vallah, sabah bunu mən qəzətimdə yazaram. Belə eləməyin!

Həsən qulubəy. Əşि, insafdır, o xəznəyə mən də girim, bu hambal da girsin? (hambalı göstərir).

Həməl. Bəy, məgər hambal hamamda çimməz, bəs hambalın canı can deyil?

Həsən bəy. Rza bəy prav. Doğrudan, mən də xəznəyə girib bilmədim ki, sudur, yoxsa ayrı bir jidkostdur. (Həsənqulu bəyə). No vi, vi rassujdayete kak burjuy! Necə yəni mən də girim, hambal da girsin, məyər hambal da sənin kimi adam deyil?

Həməl. Əlbəttə, adamam!

Həsən bəy. Onun da iki qulağı var, sənin də!

Həməl. Əlbəttə, iki qulağım var, bə nədi?

Həsən bəy. Onun da bir burnu var sənin də!

Həməl. Əlbəttə, bir burnum var, bə nədi?

Həsən bəy. Yedinstvennaya raznitsa bundadır ki....

Həsən qulubəy. (sözünü kəsir). Bilirsən nə var, Həsən bəy! Sən keçən səfər Məşədi İbadla savaşdın, yenə də o bir evin içində oldu ki, heç kəs bilmədi, amma bura hamamdır, özün bilirsən ki, obşestvənni yerdir, təvəqqə edirəm ki, burada savaşmayasan.

Həsən bəy. Net, mən kak istinniy narodnik protestuyu!

Bunlar, Rza da iştirak edir, əllərilə işaretlərlə danışıb bəhs edirlər.

Məşədi İlbad (adamları nəzərdən keçirməklə sayı). Görəsən bunların hamisini hamam pulunu, inşaallah, mən verəcəyəm, ha?... Bu bahalıqda bir bu qədər hamam pulu heç bilirsən neçə elər? Görüm, hamamçını bir nokələkləyə bilərəmmi?

Həsən qulubəy. (münaqişəyə davam edərək). Da ostavte menya v pokoye!

Həsən bəy. Net! Ya doljen protestovat.

Rza bəy. Əşİ, ayıbdır hamamin içində....

Həsən qul u bəy. Da protestuyte, skolko xotite!

Həsən bəy (bərkdən). Ya ne pozvolyu, çtobi....

Əsgər, Rza tez durub bunların aralarına girirlər ki, aralaşdırınsınlar.

Məşədi Qəzənfər. Bunların hamısı, görünür ki, mənim xəznəmin suyunun təsirindəndir.

Məşədi İbad (onlara). Bura bax, a!... Cəncəl eləmək neyçün? Kişinin hamamında iki saatdır ki, müftə cimibsiniz, həla bir durub cəncəl də salırsınız? Eyibdir ki.... (Sükut; hamamçıya müraciətən). Məşədi Qəzənfər, sənin yadına gəlməz; çünkü çox kiçikdin, mən ilk toy eləyəndə ki, mərhum Kərbəlayı Murtuzanın qızı, rəhmətlik Sonanı almışdım, toy həmin bu hamamda oldu. O zaman sənin oturduğun yerdə rəhmətlik sənin atan Məşədi Səməndər əyləşmişdi. Çıxanda durdum pul verməyə, dedi: ayibdir ki.... Nə qədər eylədim, pul almadı, yalvardım-yaxardım, almadı ki, almadı.... Qərəz, rəhmətlik çox gözel kişi idi....

Həmi bir-bnrinə baxıb himləşir.

Məşədi Qəzənfər. Heç mənim özümü demirsən.... Keçən həftə bizim Məşədi Muxtarın toyu idı ki, mənimlə bərk aşnadır. Gəldilər hamama, gedəndə nə qədər eylədi, pul almadım, dedi inciyərəm səndən, dedim mən də inciyərəm səndən, almadım. Yanında lap bu Həsənqulu bəyə oxşayan bir nəfər bəy var idı. Çıxartdı cibindən iki dənə yüzlük üstümə atdı, istədim almayıam, razı olmadı. Əlli manat dəlləyə verdi. Camadarların hərəsinə on manat naçay bağışladı; onun sabahı bir də görüm ki, bir dəst yaxşı libas, iki kisə elə həna, bir kəllə qənd və bir dənə şirniyyat xonçası gəlibdir. Bunu da toy sahibi Məşədi Muxtar göndərmüşdi. Axşam da ki, toyda idik. Qərəz, çox canfişanlıq oldu.

Bəy lər himləşib gözləşirlər.

Həsən qul u bəy. (Həsən bəyə). Vı vezde umestno, neumestno lezite sporit.

Rza bəy. Yenə başladılar ki....

Həsən bəy. Ya ne moqu, ja doljen protestovat, ja çelovek s ubejdeniyem.

Həsən qul u bəy. Da vi, prosto obmanşik i vse!

Həsən bəy (bərkdən). Çto? Vı menya oskorblyayete?

Həsən qulubəy (o da bərkdən). Da oskorblyu!

Ara qarışır, Əsər, sair qoçular qalxıb, onları aralaşdırmaq istəyirlər.

Həsənbəy. V takom sluçaye ya uxuju i potrebuyu udovletvorenije za oskorblenie. (Gedir).

Rəzbəy (onun dalınca). Həsən bəy, Həsən bəy, hara gedirən, bir dayan. (O da onun dalınca gedir).

Həsənqulubəy. (kefsiz) Həzərat, bağışlayın, xudafiz!... (Gedir).

Əsər (onun dalınca). Əshi, bir dayan görək, bu saat hamımız gedirik!

Gedir, adamları da onun dalınca çıxırlar.

Qalır hamam əhli ilə Məşədi İbabadəvəhabəl.

Məşədi İbabad (kənara). Lotular pul söhbətini eşidib qaçdır. Yox, mənim kələyim baş tutmadı!

Məşədi Qəzənfər. Məşədi, sənin bu aşnaların nə hirsli adamlardır?

Məşədi İbabad. Havanın təsirindəndir. (Ona). Qərdəş oğlu, haqq-hesabımız neçə elədi?

Məşədi Qəzənfər. Daha onu soruşmazlar ki, toy hamamıdır, neçə verirsən ver, istərsən mən də atam kimi səndən heç zad almayım....

Məşədi İbabad. Xeyr, çox sağ ol!(Kənara). O, mənə baha oturar. (Pul çıxardır verir). Başındırmı?

Məşədi Qəzənfər. Bəsdir, allah bərəkət versin!

Məşədi İbabad (camadarlara). Balam, ala, bu da sizin! Bunu da içəridəkilərə verərsiniz.

Cəmədarlar. Çox sağ ol, Məşədi! Allah bərəkət versin!

Həməbal. Məşədi, abbasını vermədin, ha!...

Məşədi İbabad. Adə, get gör bunlar necə oldu. Deyinən ki, qorxmayın; hamam pulu verildi, gəlsinlər bəyi hamamdan çıxarsınlar. (Zurnaçılara). Balam, siz də bir şey çalın, camaat yığılsın hamama, çıxaq gedək.

Zurnaçılar çalırlar, bir qədər keçmiş çıxıb gedənlər hamısı geri qayıdırılar.

Məşədi İbabad, (durur). Ya allah!...

Həməbəl kömək edib düşürür aşağı. Zurnaçılardan qabaqda çala-çala çıxıb gedirlər.

Həməmçi, dəllək Məhərrəm, Kərbəlayı Nəsir və
cəmədarlar yerlərində qalır, yenə də əvvəlki sayaqda olurlar.

Məşədi Qəzənfər. Bu urusbabilar heç ildə bir dəfə hamama getməzlər, qüslətəharət nə olduğunu bilməzlər, gəlib burda mənim hamamımı pisləyirlər. Əshi, bir insaf ilə danişaq: harda yuyunub təmiz olarsan?

Həm i. Hamamda!

Usta Məhərrəm. Harda suya batıb çıxa bilərsən?

Həm i. Hamamın xəznəsində.

Kərbəlayı Nəsir. Daha kim deyə bilər ki, hamam pis şeydir?

Həm i. Əshi, heç kəs!

Məşədi Qəzənfər. Bəs elə isə de gölsin!

Musiqi

Həm i.

Hamamın içində, içində də çöldündə (2 dəfə)

Yay, yaz, qış, bahar isti, sərin var.

Dövlətli, kasib, gəl, gəl, yerin var,

Dövlətli, kasib, tez gəl, yerin var, gəl!...

Musiqi

(Usta Məhərrəm lə Məşədi Qəzənfər kürkünü salıb oynayırlar, camadarlar da çirtiq vururlar.)

Pərdə

DÖRDÜNCÜ MƏCLİS

Məşədi İbadın evində väqe olur. Toy məclisidir. Qoç u Əsgər "Padşah" olub, yuxarı başda əyləşibdir. Səhnədə olanlar: Həsən qulubəy, Rza bəy, Əsgər və qonaqlar. Pərdə qalxır. Oyunçu qız ləzginka oynayır. Bəəd çıxıb gedir.

Əsgər. Mən tar çalana əmr edirəm ki, bir "Roza" havası çalsın, Həsənqulu bəy durub oynasın!

Həsən qulubəy. (ayağa durur). Padşah sağ olsun, vallah, mən oyun bilmirəm, məni bağıشا!

Əsgər. Çəkin onu ortaya, bir-iki qırımcı vurun! (Nökərlər Həsənqulu bəyi çəkib oynadırlar. Bəədə haman qərar ilə Rza bəy oynayır). Çəkin buraya Məşədi İbad! Bəy gərək toyunda oynasın ki, ucuzluq olsun.

O biri otaqdan Məşədi İbadı gətirirlər. Məşədi İbad "Mirzəyi" havasını oynayır.

Həsən qulubəy. Balam, dəxi vaxtdır, gedək gəlini gətirməyə.

H a m i. Bəli, vaxtdır. (Ayağa durub hamı gedir).

Məşədi İbad (daxil olur). Türkədə bir məsəl var: deyərlər ki, hər gözəlin bir eybi olar. Qonaqlar bu evdə olanda mən o biri otaqda səhərdən bəri fikirdə idim ki, ayə, mənim eybim nədir? İndi bilmışım ki, mənim bir eybim varsa, o da eybsizliyimdir. Hərçənd bu çox nazik mətləbdir, amma həqiqətdə də belədir ki, var. Hərgah mənim bir dənə eybim olsayıdı, xalq deyərdi ki, zərər yoxdur, hər gözəlin bir eybi olar. Amma indi mənim heç bir eybim yoxdur, ona görə də heç kəs mənə gözəl demir. Bütün məsələ bundadır. Vəssəlam.... Hər halda qız nə qədər gözəl olsa da bir o qədər mənə baha oturdu: beş min manat Rüstəm bəy və toy xərci, beş yüz manat Həsənqulu bəyə rüşvət, yüz manat Rza bəyə rüşvət, əlli manat Həsən bəyə rüşvət, bir abbası hambala müzd, dörd yüz manat.... Əşı, hesab eləməsəm yaxşıdır! Daha üryəm xarab olur. Amma pis geyinməmişəm, ha!... (Ətrafına baxır və dalını görmək üçün firlanır və sonra bir yerdə əyləşir). Bəli, qız gəlsin görək nə olacaqdır. (Zümrüdə eylzyir):

Şəb əsl şəhido şəmo şərabo şirini,
Ğənmət əst ke, şəbi ruyi dustan bini!

Qız gəlsin, amma mən bir şeydən qorxuram ki, evdə oturmağa hövsələsi gəlməsin, çünkü o cüra evdə böyükmiş qız bir az kəmhövsələ olar. (Açıqla). Ağrı nədir! Vallahi, bax bu gündən bir yekə qifil alacağam. Səhər durub dükana gedəndə qapını qifillaryib, açarını aparacağam ta axşam qayidana qədər, qoy qalsın evdə, evə öyrəşsin; pəncərələri də daldan taxta ilə vurduracağam. Çox da o yan-bu yan eyləsə, döyücəyəm, çünkü arvad ki, döyülmədi, xarab olar, arvad ərindən nə qədər kötək yesə bir o qədər ərin çox istəyər. Mən bunu qabaqlarda çox təcrübə eyləmişəm. Rəhmətlik Sonaya bir kərrə bir yumruq nə tori saldım, iki saat nəfəsini ala bilmədi; o idi ki, məni görən kimi üzümə gülərdi. Rəhmətlik Pərzada günlərin bir günü bir sillə çəkdim ki, bir diş sindi, o idi ki, sonra bir kərrə olsun üzümə durmadı. Tək birçə mürtdə oğlunun qızı Gülxanıma bir ağac ilə çəkdim ki, o qaçan oldu ki, qaçı! Bu da o yan-bu yan eyləsə budur, onun canıdır. (Yumruq göstərir. Bu əsnada daldan: "allah", "allah" səsi gelir, zurna çalınır). Paho, gəlin gəldi, mən qaçım!

Qaçır o biri otağa. Gəlin i getirirlər. Sənəmdəxi gəlin ilə içəri girir.

Biris i. Aha, de gəlin bəri çıxın! Sənəm, sən də bu biri otağa gel.

Hamı çıxır, tək gəlin qalır.

Musiqi

Məşədi İbad (daxil olur).

Mən nə qədər, nə qədər qoca olsam da,
Dəyərəm min cavana.... (və i.a. oxuyur).

Xanım, ay xanım, zəhmət çək, başından çarşabı qoy yerə, sənə canım qurban!

Çarşabin içindən gəlin əvəzinə Sərvər çıxıb, əlindəki siğarı tapança kimi uzadır Məşədi İbad a dərəf.

Məşədi İbad. Vay!... (deyib çökür).

Sərvər. Səsin çıxdımı, başına bir güllə vuracağam! Tez ol, bir kağız-qələm götür! Məşədi İbad (qorxu ilə). De qoy tap?m da!... (Stolun üstündən kağız-qəldəm götürür). Bəs indi nə qayırıım?

Sərvər. Otur, bu saat man deyəni yaz, tez ol, yoxsa vurdum gülləni!

Məşədi İbad. Yazım da, vallah, bu saat yazım!

Sərvər Yaz! (Bərkədən deyir). Mən, Məşədi İbad Kərbəlayı Xocaverdi xan oğlu....

Məşədi İlbad. Vaxsey!... Atamın adını da bilir!

Sərvər. Danışma, yaz, yoxsa odlaram səni!

Məşədi İlbad. Vallah, danışmiram, yazıram, sonra?

Sərvər. Rüstəm bəyin qızı Gülnaz xanımı almaq istəmirəm.

Məşədi İlbad. İstəyirəm....

Sərvər (acıqlı). İstəmirəm....

Məşədi İlbad. Yaxşı, istəmirəm, istəmirəm!...

Sərvər. Və təvəqqə edirəm ki, onun kəbini geri oxunsun.

Məşədi İbad. Bunu kim təvəqqə edir?

Sərvər. Yaz mən deyəni, yoxsa beynini toz eylərəm!

Məşədi İbad. Yazıram, yazıram, sonra?

Sərvər. Və onun əvəzində qulluqçu Sənəmi alıram, yazdırınmı?

Məşədi İbad. Yazdım....

Sərvər. De qol qoy!

Məşədi İbad. Vaxsey!... Bəs mənim pullarım....

Sərvər. Qol qoy, yoxsa partladaram səni. (Qol qoymurur). İndi tərpənmə!

Məşədi İbad. Tərpənmirəm.

Sərvər. Danışma!

Məşədi İbad. Danışmiram.

Sərvər dal-dalı gedib Sənəmi gətirir.

Sərvər. Bax bu sənin arvadındır. (Dal-dalı gedir). İndi tərpənmə!

Məşədi İlbad. Tərpənmirəm.

Sərvər. Danışma!

Məşədi İlbad. Danışmirəm.

Sərvər birdən dönüb cəld qəçir.

Məşədi İlbad (çığırır). Ədə tutun, ədə qoymayın. Ay, tez olun, qəçdi! Ədə, bu nə iş idi mənim başıma gəldi, ay tutun, ay qoymay?n!...

Camaat hamısı dolur içəri, səs-küy düşür.

Həsənqulubəy. Ədə, bir dayan görək nə olubdur. Məşdi İlbad, nə olub, nəqlən
eylə görək!

Məşədi İlbad. Əşı, siz bu gəlini gətirəndə bir baxmadınız görək, bu kişidir, yoxsa
arvaddır?

Həm i. Bu nə əcəb sözdür?! Həlbəttə, gəlin arvad ola!

Məşədi İlbad. Amma bu gəlin kişi çıxdı. Rüstəm bəy mənim evimi yıxdı, qızın
əvəzinə mənənə kişi göndərdi. O da qəçdi getdi.

Həm i. Paho!... Bu nə işdir ki, o görübür, belə də adam aldatmaq olarmı? Birisi
IBəs nə tövr olsun, neyləməli?

Həsənqulubəy. Məşədi, bir əlli manat ver, gedim bu saat qubernatoru buraya
getirim? Razisan?

Məşədi İlbad (azarlı kimi). Yox....

Rza bəy. Məşədi, iyirmi manat ver, bu saat qəzetdə Rüstəm bəyi biabır eyləyim,
razisan.

Məşədi İlbad. Yox....

Əsgər. Məşədi, bir otuz manat ver, gedim Rüstəm bəyin beyninə bir patron çaxım,
razisan?

Məşədi İlbad. Yox....

Həm i. Bəs nə eyləməli?

Məşədi İlbad. Gedin qaziya deyin ki, bu arvadın kəbinini mənim üçün kəssin!

Həm i. Ha!... Bu başqa məsələdir. Nə eləmək: o olmasın, bu olsun, heç pis
deyildir.

Musiqi

Həm i.

Gedin, gedin, qaziya deyin,

Qoy kəbini kəssin. (2 dəfə)

(Sənəmə) Məşədiyə arvad edək,
Razısan?
Sənəmə. Hə! ... hə!...
Həm i (Məşədi İbada). Razısan?
Məşədi İbad. Hə! ... hə!...
Həm i Razısız?
Məşədi İbad və Sənəmə Hə! ... hə!...
Həm i. Bəs gedək biz?
Məşədi İbad.
Gedin, gedin, qaziya deyin,
Qoy kəbini kəssin.(2 dəfə)
(Sənəmə) Səni mənə arvad edə, razısan?
Sənəmə. Hə!... Hə!...
Məşədi İbad (xora). Razısız?
Xor Hə Hə!... Raziyiq!... Hə, Hə!... Bəs gedək biz?

Bu əsnada səhnənin dal pərdəsi qalxır, Sərvər ilə Gül na z hündürdə
dayanıb görünürərlər. Tar calınır.

Sərvər (bayati-qacar oxuyur).
Yetdim vusalına yarın, çəkdim əzabını,
Aşıqsa vəsl yolunda verər, əlbəttə, canını.
Gül na z.
Çün qalxdı pərdə, əyan oldu hər kəsə,
Məşuqə aşiqə vasil edər əlbəttə canını.
Həm i (Məşədi İbada).
Sən qoca, qız cavan,
Səndə yoxdur eşq odu.
Sərvərindir eşqi,
Sənə olmaz heç meyli. (2 dəfə).
Məşədi İbad.
Yanıma gəl, arvad, yanıma gəl,
Yanıma gəl, et məni şad!... (2dəfə)

Həm i.
Pulunu verdin sən, Məşədi İbad,
Əlinə düşdü dul arvad,
Qəm yemə hərçi badəbad,
Olmasa o, bu olsun!...

ARŞIN MAL ALAN

4 MƏCLİSLİ OPERETTA

Əfradi-əhli-məclis

Ə s g ə r--dövlətli bir tacir oğlandır.
C a h a n--Əsgərin xalası, kök arvaddır.
S ü l e y m a n--Əsgərin yoldaşı.
V ə l i--Əsgərin nökəri.
S o l t a n b ə y--qoca mülkədardır.
G ü l ç ö h r ə--Soltan bəyin cavan qızıdır.
A s y a--Soltan bəyin qardaşı qızıdır.
Telli--Soltan bəyin qulluqçusudur.
Qonşu qızlar.

BİRİNCİ MƏCLİS

Ə s g ə r i n evində vaqe olur. Otaq yaxşı bəzənib, fərş ilə döşənibdir. Stol və səndəllər dəxi vardır. Pərdə qalxmazdan qabaq Ə s g ə r sağ tərəfdə və x a l a s ı sol tərəfdə oturublar. Qapının ağzında nökər V ə l i hazır durubdur. Musiqi müqəddiməsi çalınır. Pərdə qalxır. Ə s g ə r oxuyur.

Ə s g ə r .

Nalədəndir ney kimi avazeyi-eşqim bülənd,

M u s i q i

Nalədəndir ney kimi avazeyi-eşqim bülənd.

Nalə tərkin qılmazam ney tak kəsilsəm bənd-bənd.

M u s i q i

Nalə tərkin qılmazam, nalə tərkin qılmazam,

Gər kəsilsəm bənd-bənd, gər kəsilsəm bənd-bənd.

M u s i q i

Qıl mədəd, ey bəxt, yoxsa kami-dil mümkün deyil.

M u s i q i

Qıl mədəd, ey bəxt, yoxsa kami-dil mümkün deyil.

Böylə kim ol dilrüba bidərddir, mən--dərdimənd.

M u s i q i

Nalə tərkin qılmazam, nalə tərkin qılmazam,

Gər kəsilsəm bənd-bənd, gər kəsilsəm bənd-bənd.

M u s i q i

Açılr könlüm gəhi kim, giryeyi-təlxim görüb.

M u s i q i

Açılr könlüm gəhi kim, giryeyi-təlxim görüb,

Açar ol gülrüx təbəssüm birlə ləli-nuşxənd,

M u s i q i

Nalə tərkin qılmazam, nalə tərkin qılmazam,

Gər kəsilsəm bənd-bənd, gər kəsilsəm bənd-bənd.

M u s i q i

C a h a n. Xalan sənə qurban, nə olubdur ki, belə qəmli-qəmli oxuyursan, adam eşidəndə ürəyi yanır?

Ə s g ə r. Ürəyin yanırsa görünür ki, sənin ruhun var, ay xala!

C a h a n. Qanmadım nə dedin, xalan sənə qurban, bir də de, başa düşüm.

Ə s g ə r. Heç, bir elə söz demədim ki, bir də təzədən deyim.... İndi sən bura bax, ay xala. Bircə mənə de görüm axı belə olmaz ki, belə də qalsın, bu dünya belə gəlib belə getsə, bəs axırı nə olsun, onda işimiz necə olsun?

C a h a n. Xalan sənə qurban, allaha şükür, dünyaya nə olubdur ki?

Ə s g ə r. Belə deyirəm ki, axı bunun axırı necə olsun, nəticəsi necə olsun, məsələn, biz, bəli, böyüdük, başa çatdıq. Allaha şükür, mal-dövlət hamısı var, amma yenə də bilirsən, bununla adamin işi düz olmur, ürəyi toxtamır, nə isə bir şeyə yenə ehtiyac görünür. Düz deyirəm, yoxsa yalan deyirəm?

C a h a n. Xalan sənə qurban, əlbəttə, düz deyirsən, amma yenə də əməlli başa düşmədim ki, nə deyirsən.

Ə s g ə r. Dediym aşkar söhbətdir, ay xala! Belə sözün doğrusu o tərəfə, bu tərəfimə baxıb göz yetirirəm, görürəm bir şeyim çatmir.

C a h a n. Bay!... Çatmayan bir şey varsa, gədəni göndər bazardan alsın, onda nə fikir var ki?

Ə s g ə r. Sən mən deyəni başa düşmədin. Əşı, mən səninlə böyük şeyin söhbətini eləyirəm, sən bazardan danışırsan. Belə deyirəm ki, bu cürə dolanacağın axırı nə olsun? Malim var, pulum var, amma pul sahibi gərək bir özgə şeyin də sahibi olsun. Vəhalün ki, heç malı, pulu olmayanların görürsən ki, bir sürüsü var.

C a h a n. Xalan sənə qurban, sən bir tacir adamsan, sürüünü nə eləyirsən?

V ə l i başını bulayır.

Ə s g ə r. Of, ay xala. Yenə bilmədin nə istəyarəm?

V ə l i (birdən-birə). Mən bilirəm ağam nə istəyir....

Ə s g ə r (ona tərəf yönəlir). Ədə, sən də burdasan? Hə, de görüm nə istəyirəm....

V ə l i (irişə-irişə). Mən bilirəm sən nə istəyirsən....

Ə s g ə r və C a h a n. Di bilirsən de, nə dayanıbsan?

V ə l i. Sən istəyirsən.... (Birdən hırıldayıb tez qapıdan çıxır, Əsgər gülümsünür).

C a h a n. Bay, elə bil ki, gədənin dəliliyi var. (Əsgərə) Xalan sənə qurban, bircə mənə yaxşıca başa sal görüm nə istəyirsən?

Ə s g ə r. Ay xala, bura bax, ağlınca mənim neçə yaşım var?

C a h a n. Boy, bu ramazan yox, gələn ramazan gəlib ötəndən sonra sənin iyirmi səkkiz yaşın tamam olacaqdır. Nəyin dərdin çəkirsən? Sən ki, hələ uşaqsan, səni görüm yüz yaşayasan!

Ə s g ə r. Çox əcəb. Axı nə qədər uşaq olsam da yenə də ayaq üstə dura bilərəm ki?

V ə l i daxil olub haman sayaq dayanır.

C a h a n. Əlbəttə, dura bilirsən, allaha şükür, sağ-salamat cavansan.

Ə s g ə r. Yaxşı indi bu sağ-salamat cavan bəs neyləsin, elə yeyib-yatsın?

C a h a n. Əsgər, sən allah, gəl mənimlə açıq danış ki, mən başa düşüm; axı mən türkəsayəcə bir arvadam, ərəb dilini nə başa düşürəm, xalan sənə qurban.

Ə s g ə r (kənara). Əş, daha utanmaq yeri deyildir. (Cahana). Belə bilirsən nə var, xala? (Bərkdən). Mən arvad almaq istəyirəm ey, arvad, arvad!...

V ə l i. Bax, mən deyən oldu.... (hırıldayırlar).

C a h a n. Bay ... ay xalan sənə qurban, habeləcə de ki, mən də başa düşüm, daha bunun nə çək-çeviri var ki?!

Ə s g ə r. Hə, bəs bunu bil ki, arvad almaq istəyirəm.

C a h a n. Belə çox yaxşı eləyirsən, xalan sənə qurban. Allah o günləri eləsin ki, belə toyunda oynayırm. (Vəli oynayır). Bax, Əsgər, xalan sənə qurban, gördün ki, axırdı sən gəldin mən deyənə. Neçə vaxtdır mən sənə deyirəm ki, Əsgər, gəl evlən, ev-eşik yiye ol, oğul-uşaq sahibi ol, amma nə fayda ki, sən qulaq asmirdin deyə, mən də daha dinmirdim. İndi görünür ki, mən deyənə getdin. Əlbəttə, arvad al, toy elə, dost sevinsin, düşmən yansın. (Vəli ah çəkir). Bax, istəsən günü bu guncə gedərəm, sənə qız axtararam. Rəhmətlik bacım canı ağzından çıxana kimi mənə deyirdi: Cahən, bax, Əsgəri sənə qoyub gedirəm; onu tək qoyma, evləndir. (Ağlayır. Vəli bərk ah çəkir).

Ə s g ə r. Əş, daha bura ağlamaq yeri deyildir ki? Qoy, söhbət açmışıq, görək axırı necə olur.

C a h a n. Xalan sənə qurban, evlən.

Ə s g ə r. Axı nə sayaq evlənim, iş elə burasındadır ki, evlənmək asan iş deyildir.

C a h a n. Xalan sənə qurban, evlənmək su içmək kimi asan şeydir, onda nə çətinlik var ki? Ələlxüsus sənin kimi cavana ki, Allaha şükür,

həmi pulun var, həmi dövlətin var, həmi cavansan. Vallah, lap padşahın da qızını istəsən sənə verər. Bax, burda çox fikir lazım deyildir, qoy elə bu gündə çadramı başıma salıb gedim sənin üçün qız bəyənib seçim. Ya özün, istəsən mənə de, hansı bəyin və ya tacırın qızını istəsən, gedim sənə alım.

Ə s g ə r. Axı mən nə bilirəm ki, hansı bəyin və ya tacırın qızı yaxşıdır ki, deyim get al; mən ki, onları görməmişəm.

C a h a n. Buy. Xalan sənə qurban, bəs mənim gözlərim kordur? Vallah, gedərəm, dolanaram, gəzərəm, baxaram, bəyənərəm, seçərəm, bir qız alaram ki, adam baxanda ağılı gedər.

Ə s g ə r (gülür). Ay xala, bəs elə olsa ağlım gedər, dəli olaram ki.... Yox, xala, bu, əl verməz. Mən gərək əvvəlcə özüm qızı görəm, xoşuma gəldi alam, gəlmədi almayıam.

C a h a n. Sən bir ağılli-başlı mənə nağıl et görüm necə qız alarsan? (Oxuyur və oynayır).

Çadramı sallam başıma,
Üz-gözümü bəzərəm. (2 dəfə)
Gedib sənə qız axtarış,
Hər tərəfi gəzərəm. (2 dəfə)

M u s i q i

Bəyin, xanın və tacırın
Qızlarını düzərəm. (2 dəfə)
Çəməndəki o güllərin
Ən gözəlin üzərəm. (2 dəfə)

M u s i q i

Xalan sənə qurban ola,
Zəhmətina dözərəm. (2 dəfə)
Toyunda da sənin, bala,
Bax, beləcə, süzərəm. (2 dəfə)

M u s i q i

C a h a n. Bəs sən kişi xeylağı, qızı nə sayaq görərsən, xalq qızını sənə göstərəmi?

Ə s g ə r. Hə, bəs mətləb elə buradadır ki, səhərdən bəri sənə deyirəm ki, bunun axırı nə olsun? İstəyirəm evlənim, amma bilmirəm kimi alım; çünkü heç kəsi görməmişəm və görmək də olmaz.

C a h a n. Ay xalan sənə qurban, sən gəl ata-baba yolu ilə evlən. Sənin nə borcundur, qoy mən gedim sənə qız alım, hərgah pis olsa təqsir mənim boynuma.

Ə s g ə r. Ay xala, sən nə fikir edirsən? Mən arşını iki şahılıq çiti görməmiş almaram; halbuki diri gözülü arvad ola. Yox, mən bu sayaq evlənmək istəmirəm. Bacarsan mənə bir yol göstər ki, qızı görüm, sonra alım.

C a h a n. Xalan sənə qurban, nə yol göstərim?

Ə s g ə r. Görünür ki, heç bir yol yoxdur. Onun üçün mən də evlənmirəm.

V ə l i ah çəkir. Sükut. Musiqi çalınır, sonra S ü l e y m a n daxil olur.

S ü l e y m a n. Cahan xala, kefin yaxşıdır mı? Vəli, sən necəsən?

C a h a n. Allaha şükür, sağ olasan, Süleyman.

V ə l i. Bəy, iltifatın artıq olsun.

S ü l e y m a n Ə s g ə r ə tərəf gedib oxuyur.

M u s i q i

Nədir sənin dərdin, bu nə ahü zardır? (2 dəfə)

Nədir sənin fikrin, belə tarü mardır? (2 dəfə)

Utanma gəl söylə, belə dərdini mənə, (2 dəfə)

Nə qüssədir böylə əsər eyləyib sənə? (2 dəfə)

Bu dünyada yoxdur belə dərdi-bidəva. (2 dəfə)

Dəvasın al dərdin, belə görginən səfa. (2 dəfə)

Eşitməmişsənmi belə bir məsəl də var, (2 dəfə)

Nə arzu varsa, belə axtaran tapar! (2 dəfə)

Balam nə olub ki, belə qaradınməzcə oturubsan, yoxsa dünyanın dərdi sənə qalıbdır?

Ə s g ə r. Ay Süleyman, yaxşı oldu sən gəldin; axı deyirlər ki, sən bir ağıllı adamsan, gəl görək sən nə məsləhət tökürsən?

S ü l e y m a n. Deməli, sən özün inanmursan ki, mən ağıllıyam?

Ə s g ə r. İnanıram, amma məsləhət töksən lap yaxşı inanaram.

S ü l e y m a n. İndi bir-bir söylə görüm nə olubdur?

Ə s g ə r. Nə olacaqdır, onu fikir edirəm ki, yaxşı, axı bunun axırı nə olsun? Elə bu dünya belə gəlib belə getsə....

S ü l e y m a n (sözünü kəsir). Dayan, bildim nə istəyirsən.

Ə s g ə r. Nə istəyirəm?

S ü l e y m a n. Əlbəttə, arvad almaq istəyirsən.

H a m i təəccüb edir.

Ə s g ə r (təəccüblə). Paho, nə bildin?

S ü l e y m a n. Sifətindən görürəm. Onu bilmək çətin deyil ki. (Cahana). Belədir, belə deyil, Cahan xala?!

C a h a n. Qadan alım, əlbəttə, elədir.

S ü l e y m a n (Vəliyə). Belədir, belə deyil, Vəli.

V ə l i. Bəy, əlbəttə, belədir.

S ü l e y m a n (Əsgərə). İndi bildin ki, mən ağılliyam?!

Ə s g ə r. Yarısına qədər bildim. Aşna, indi bir iş də var; hərgəh ona bir tədbir töksən, onda bilərəm ki, başdan ayağa qədər ağıllısan.

S ü l e y m a n. Di bir-bir söylə, qulaq asım.

Ə s g ə r. Bax, Süleyman, mən belə fikirdəyəm ki, qız almaq mal almaq kimi bir şeydir. İndi malın pisi-yaxşısı olan kimi....

S ü l e y m a n. Dayan, bildim nə istəyirsən.

Ə s g ə r. Nə istəyirəm?

S ü l e y m a n. İstəyirsən ki, əvvəlcə qızı görüb, baxıb sonra alasan.

Yenə h a m i təəccüb edir.

Ə s g ə r. Balam necə bildin?

S ü l e y m a n. Ağzını açan kimi. Onu bilməyə nə var ki.... (Cahana). Belədir, belə deyil, xala?...

C a h a n Qadan alım, əlbəttə, elədir.

S ü l e y m a n. Belədir, belə deyil, Vəli?

V ə l i. Bəy, doğru buyurursan.

S ü l e y m a n (Əsgərə). İndi bildin ki, başdan ayağa qədər ağılliyam?

Ə s g ə r. Bir azca qalibdir, hərgəh bir işi də bilsən, onda imanım kamil olar.

S ü l e y m a n. Bir-bir söylə. Qulaq asaq.

Ə s g ə r. Yaxşı, ağılli oğlan, bəs, mən qızı harada görüm və nə sayaq görüm ki, heç olmasa bir balaca bələd olum?

S ü l e y m a n. Ondan asan nə var ki; palтарın dəyiş, köhnəsini gey, qoltuğuna bir top çit-mit nə varsa vur, əlinə də bir arşın al. Ondan sonra düş qapı-qapı gəz və arşın mal sat. Bu halda, gördünүn qızların birisini seç, sonra lələşini göndər, gedim elçilik eləyim, vəssəlam.

Ə s g ə r (sevinir). Əcəb fikirdir, vallah!

C a h a n. Qadan alım, əlbəttə, yaxşı fikirdir.

S ü l e y m a n. Ayri cürə əlacı yoxdur. (Cahana). Belədir, belə deyil, xala?

C a h a n. Qadan alım, əlbəttə, belədir.

S ü l e y m a n. Belədir, belə deyil, Vəli?

V ə l i. Bəy, doğru buyurursan.

S ü l e y m a n (Əsgərə). İndi gördün ağilliyam?

Ə s g ə r. Ağillisan qardaş, ağillisan. Vallah, sən deyən kimi edəcəyəm.

C a h a n. Ay Süleyman, bəs sən niyə özünü qocaldırıb evlənmirsən?

S ü l e y m a n. Mən də evlənərəm, xala. O fikirdən mənim də başımda var. Hələ indi əvvəlcə bir Əsgəri evləndirək, görünür ki, bu çox tələsiyir. Sonra mən də evlənərəm.... (Birdən). Yaxşı, xala, bəs sənin fikrin nədir?

C a h a n. Heç nə, qadan alım, nə olacaqdır ki?...

S ü l e y m a n. Yox, xala, daha bu qədər dul qaldın bəsdir. Qoy səni bir allah bəndəsinə verək, canımıza dua eləsin.

C a h a n. Buy, qadan alım, mənim nə ərə getmək vaxtımıdır ki?

S ü l e y m a n. Necə, çox balacasan? Əlbəttə, vaxtındır, belədir, belə deyil, ay camaat? Əlbəttə, belədir. (Vəliyə). Balam, Vəli, sən də hazırlaş ha!

V ə l i utanır, başını aşağı salır.

S ü l e y m a n. Hə, Əsgər, fikrə gedibson.

Ə s g ə r. Vallah, sabahdan arşın malı satan olacağam.

S ü l e y m a n. Əcəb elərsən, allah səni də tez muradına yetirsin, bizi də. Belədir, belə deyil, xala?

C a h a n. Qadan alım, əlbəttə, elədir.

S ü l e y m a n. Belədir, belə deyil, Vəli?

V ə l i. Bəy, doğru buyurursan.

S ü l e y m a n. Bəs indi ki, belə oldu, qulaq as. (Oxuyur)

M u s i q i

Öyrən bu kələyi arvadı tap, tez toy elə. (2 dəfə).

Bil kim, düşməyəcək böylə kələk bir də ələ. (2 dəfə).

Amma bax, unutma sən, unutma sən, bizləri sən,

Görəndə qaşı qara, gözü qara qızları sən.

H a m 1. (Əsgərdən başqa).

Amma bax, unutma sən, unutma sən, bizləri sən,
Görəndə qası qara, gözü qara qızları sən.

M u s i q i. Oynayırlar.

C a h a n.

O gün ola, balam, toy edəsən, qız alasan, (2 dəfə)
Evlənmək işini aramıza dəb salasan. (2 dəfə).
Bizə də sən qur kələk, sən qur kələk, sən qur kələk.
Bəlkə biz də gün görək, bir gün görək, bir gün görək.

H a m 1.

Bizə də sən qur kələk, sən qur kələk, sən qur kələk.
Bəlkə biz də gün görək, bir gün görək, bir gün görək.

M u s i q i. Oyun.

V ə l i.

Düş bazar--şəhərə, sat arşın mal, Əsgər ağa (2 dəfə)
Axtar, bax, qızı tap, tez arvad al, Əsgər ağa (2 dəfə)
Dərdinə tapdın əlac, tapdın əlac, tapdın əlac,
Bizə də tez bir yol aç, sən bir yol aç, sən bir yol aç.

H a m 1

Dərdinə tapdın əlac, tapdın əlac, tapdın əlac,
Bizə də tez bir yol aç, sən bir yol aç, sən bir yol aç.
(Oyun)

P ə r d ə

İKİNCİ MƏCLİS

Musiqi müqəddiməsi çalınır, sonra pərdə qadxit. Soltan böyün evinin qabağıdır.
G ü l ç ö h r ə, A s y a və T e l l i oturub, biri tikiş tikir, digəri corab hörür.

G ü l ç ö h r ə (tikiş tikə-tikə oxuyur)

M u s i q i

Pərişan xəlqi-aləm ahü əfşan etdiyimdəndir. M u s i q i

Pərişan xəlqi-aləm ahü əfşan etdiyimdəndir,
Pərişan olduğum, xəlqi pərişan etdiyimdəndir. (2 dəfə)

M u s i q i

Dili-zarimdə dərdi-eşq gün-gündən füzun olmuş,

M u s i q i

Dili-zarimdə dərdi-eşq gün-gündən füzun olmuş.
Yetən bidərdə tədbirilə dərman etdiyimdəndir. (2 dəfə)
Deyil bühudə gər yağsa fələkdən başıma daşlar,
Binasın tişeyi-ahimla viran etdiyimdəndir. (2 dəfə)

Ü ç ü bir yerdə

Ah, ah, ah.... Gəl yarım
Gəl yarım, gol yarım, gəl yarım.

A s y a (ah çəkir). Ay Gülcöhrə, sən oxuyanda həmişə mənim ürəyim tutulur,
bikef oluram.

G ü l ç ö h r ə. Görünür ki, oxumağım sənə xoş gəlmir.

A s y a. Yox, çox xoş gəlir, elə ona görə də məni bir sayaq qəm basır, qüssə
eliyirəm.

G ü l ç ö h r ə. Ah, bizim ömrümüz başdan-ayağa kimi qəm-qüssə deyilmə?

A s y a. Hə, vallah, doğru deyirsən.

T e l l i. Ay xanımlar, nə olub ki, qəm-qüssə eləyirsiniz? Allah qoysa, Soltan bəy
bu gün-sabah sizi ərə verər, gedib ev yiyyəsi, oğul-uşaq sahibi olarsınız, onda qəminiz
də olmaz.

G ü l ç ö h r ə. Ah, Telli, o cürə ki, bizi ərə verirlər, heç verməsələr yaxşı olar.

T e l l i. Nə üçün, ay xanım, niyə elə danışırsan?

G ü l ç ö h r ə. Doğru deyirəm, vallah, o cürə ərə getmək mənim xoşuma gəlməz
ki, heç bilmirəm səni kimə verirlər, ərin kim olacaqdır, getdiyin adam cavandır,
qocadır, keçəldir, qoturdur, adam döyəndir....

A s y a (təəccübə). Bəs, ay Gülcöhrə, onda daha heç ərə getməyib evdə qalıb un
çuvalına tay olacaqsan?

T e l l i. Allah eləməsin.

G ü l ç ö h r ə. Mən deyirəm ki, evdə qalıb un çuvalına tay olasan? Mən onu
demək istəyirəm ki, belə adam əvvəlcə bir kərə ki, kimə gedəcəkdir. Baxa, bəyənə,
təhəp-tövpünə bələd ola, sonra ərə gedə.

A s y a (gülür). Elə söz danışırsan ki, bişmiş toyuğun gülməyi tutar. Sən bu dörd
divarın içində kimi görə bilərsən, a yaziq ki, (rişxəndlə) hələ baxıb bəyənəsan?

G ü l ç ö h r ə. Elə olanda, evdə qız qalmاق yaxşıdır.

T e 11 i. Əşि, təki ağam sizi ərə versin, mən qaçıb, gedib nişanlıni görərəm, evinə-
eşiyinə baxaram, sonra gəlib hamisini sizə nağıl edərəm.

G ü l ç ö h r ə ilə A s y a gülürlər.

G ü l ç ö h r ə. Yaxşı, ay Telli, görünür ki, bizim adaxlimızı bir sən görsən
kifayətdir, dəxi bizim görməyimiz lazımdır deyilmiş.

T e 11 i. Yox, xanım, əvvəl mən görərəm, sonra siz görərsiniz.

A s y a. Yaxşı, Telli, qoy sən deyən olsun, təki bizi ərə versinlər, yerdə qalanı
asandır.

G ü l ç ö h r ə. Yox, mənciyəz görüb bəyənməyincə ərə getməyəcəyəm. Amma
siz elə görməmişdən ərə gedərsiniz.

T e 11 i. Vallah xanım, elə görməmişdən ərə getmək lazımdır, yoxsa əvvəl
görəndə daha sonra yaxşı olmur. Amma görməyəndə ürəyin tələsir ki, bir tez
görəsən. (Oxuyur)

Sən o yanda, yar bu yanda,
Ceyran tək boynun buranda
Baxışın min canlar alır,
Məni qəmə-dərdə salır.

M u s i q i
Sən o yanda, yar bu yanda,
Hərdən qıywacı baxanda,
Gözüm o gözlərdə qalır,
Məni qəmə-dərdə salır.

M u s i q i
Sən o yanda, yar bu yanda.
Saçların üzə salanda,
Göylərə ahım ucalır,
Məni qəmə-dərdə salır.

(Nağıl edir). Səni yaxşıca geyindirirlər, bəzəyirlər, sonra faytona mindirib allah-
allahla aparırlar. Hələ desən ayağının altında qurban da kəsirlər, sonra otağa aparıb
gərdək dalında oturdurlar, ürəyin döyüñə-döyüñə gözləyirsən. Bir də görürsən ki,
qapı açılıb oğlan çıxdı....

Bu əsnada qapı açılıb S o l t a n bəy çıxır. Qızlar səslərini kəsib işlərinə məşğul
olurlar.

T e l l i (kənara). Allah eləməsin ki, belə oğlan olsun.

S o l t a n b ə y (əsnəyir). Ay qız Telli, min kərə demişəm ki, mən yatanda gəl mənim üstümü basdır; indi üstü açıq yatmışam, deyəsən belimə soyuq dəyibdir. (Əsnəyir). Ay ... rəhmətlik Sona sağ olaydı.... Qərəz ki, təklik bir sənət deyildir.

G ü l ç ö h r ə. Ay ata, bizə desəydiñ örtərdik, bilmədik.

S o l t a n b ə y. Demədim, demədim, keçibdir. (Əsnəyir). Di, durun gedin evə, mən də şəhərə çıxıram. Evdən yaxşı muğayat olun. Durun. (Qızlar hamısı durub içəri daxil olurlar.) Olmur, təklik mənə əl vermir. Beş ildir ki, gün-gündən geri gedirəm. Srağagün həkim Mirzə Hüseynə deyirəm ki, oram ağrıyır, buram ağrıyır, deyir ki, bir arvad al. Hani bir elə arvad ki, uğruma gələydi alaydım. Əlbəttə, mənə qız verməzlər. Çünkü yaşım çoxdur, pulum da yox. Və bir də təzədən top-tüfənglə evlənmək mənə yaraşmaz; mənimki bir hallica, dulluca arvaddır ki, bir nəfər molla, üç manat pul və bir kəllə qənd ilə iş tamam ola. Ondan sonra arvad başlar gecələr saqqalıma həna yaxar, səhərlər də yuyar. Yatanda da belimə soyuq dəyməz. Qərəz, gedək, bazara, görək nə var, nə yox. (Gedir).

M u s i q i

Ə s g ə r pərdə dalında oxuyur.

Ə s g ə r.

Arşın mal alan. (2 dəfə)

Arşın mal alan.

Bafta, tafta, buxça hey....

Ə s g ə r qoltuğunda arşın malı və arşın səhnəyə çıxır.

Ə s g ə r. Tamam üç gündür, qapı-qapı dolanıb gəzirəm, amma axtardığımı tapa bilmirəm. Bu günü də başa çıxdırm görüm nə olur. Ey bəxt səndən mədəd.

M u s i q i

(Yenə oxuyur).

Arşın mal alan. (2 dəfə)

Arşın mal alan.

Bafta, tafta, buxça hey....

Bu halda G ü l ç ö h r ə, A s y a və T e l l i bir tərəfdən və qonşu qızlar o tərəfdən bayır çıxırlar. Qızlar Ə s g ə r i çağırır.

Qızılař. Arşınmalçı, arşınmalçı bura gəl.
Qızılař xoru. (Soprano)

Arşınmalçı mal göstər,
Bir-bir yerə sal göstər.
Göstər-göstər hər nə var,
Qızlar bəzənmək istər.

Musiqi

Həm1.

Ah, nə gözəl parçadır,
Gülləri də qonçadır,
Toy bəzəyi xonçadır, xonça, (2 dəfə)
Xonça....
Ondan bir paltar tikdirşəydim,
Oynardım mən doyunca-doyunca,

Musiqi

Xor bir də təkrar olunur.

Əsər (gedə-gedə). Aha, deyəsən qız mədəninə düşmüşəm. Bir sürü birdən çıxdı. Görək necə şeydirlər. (Onlara). Deyin görüm, gözəl xanımlar, nə istəyirsiniz? Çit, ipək, məxmər, bafta, tafta, hər şeyim var.

Gülçəhrə. Açıq xoşumuza gələn nə var.

Əsər. Bu saat, xanım. (Açıq, Gülcəhrəyə diqqət yetirir).

Aşya (kənarə). Batmış nə göyçək oğlandır.

Əsər. (yenə diqqətlə baxır). Bax, xanım, hər nə könül istəyən desən, hamısı burada vardır. (Kənarə). Amma əcəb qızdır.

Telli. Ay xanım, o tumanlıq nə yaxşıdır.

Aşya. A, nəyə lazım olan şeydir ki....

Gülçəhrə (Asyaya). Sənə lazım olmaz, amma Telliyə lazım olar.

Əsər. Doğru buyurursan, xanım. (Kənarə). Ağılı qızdır, ha!... (Ona) Neçə arşın buyurursan qulluqçunuz ünün kəsim.

Gülçəhrə. Arşını neçədəndir?

Əsər. Heç neçə, on iki qəpikdir. Amma sizə iki şahidən hesab elərəm.

Gülçəhrə. Bu cüra çitin arşınını biz həmişə səkkiz qəpikdən alırıq, elə versən on arşın kəs.

Əsər. Zərər yoxdur, sizə qurban olsun. (Olcur). Bir ... İki. (Kənarə) Amma, deyəsən, axtardığımı tapmışam ... üç ... dörd ... vallahi çox

gözəl qızdır ... beş ... altı ... yeddi ... deyəsən elə qismətim bu olacaqdır ... səkkiz ... doqquz, görünür zahiri, gözəl olan kimi batını də gözəldir ... on ... on bir ... on iki....

G ü l ç ö h r ə. On arşın bəsdir.

Ə s g ə r. Buy, hə. Fikrimdən çıxdı, budur elə on arşındır. (Kəsir qulluqçuya verir).

A s y a. Ah, bizə yaraşan heç zadın yoxdur.

Ə s g ə r. Xanım, sizə yaraşan şeyim çoxdur,ancaq evdədir. İnstallah gələn səfər götürərəm. (Gülçöhrə pul verir). Xanım evin abadan, sənin əlinin bərəkəti mənə bəsdir.

G ü l ç ö h r ə. Nə bildin ki, əlimin bərəkəti vardır?

Ə s g ə r. Elə belə ürəyimə damdı ki, sənin əlin bərəkətlidir. (Kənara). Vallah, mən deyən elə budur ki, var. (Ona). Xanım, bura Soltan bəyin evi deyilmə!

G ü l ç ö h r ə. Özüdür.

Ə s g ə r. Abad olsun! Bəs Soltan bəyin qızı hansınızdır?

A s y a. Bu özüdür.

Ə s g ə r. Allah ömür versin. (Kənara). Çox gözəl qızdır.

A s y a. Ay Gülçöhrə gedək evə; yoxsa əmim gələr acığı tutar.

Gedirlər.

Ə s g ə r. Sağ olun, var olun!

G ü l ç ö h r ə (gedə-gedə). Sən də sağ ol!

Ə s g ə r (tək). Sözün doğrusu, bundan yaxşı qız görmədim və ola bilsin ki, heç görməyim. Gəl Əsgər, ya qismət de, bunu al. Soltan bəy məni görməyiibdisə də, adımı eşidibdir. Bilir ki, dövlətli tacir oğlanam. Yəqin qızı istəsəm verər. İndi görəsən, qız bilsə ki, mən doğrudan da arşın mal satanam, mənə gələrmi? Qızı bilmirəm, amma Soltan bəy bilsə ki, mən arşın mal satanam, min il də qalsa, qızı mənə verməz. Allahın altında qız bir də çıxayıd, yenə bir görəydim, danışdırayıdım. Dayan.... (Qapiya baxır). Deyəsən, gələn var. Qoy gizlənim görüm kimdir. (Gizlənir, qapı açılıb Gülçöhrə çıxır).

G ü l ç ö h r ə. Asya demişkən, arşınmalçının sir-sifəti yaxşı idi. İndi Asyaya desən ki, gəl səni ona ərə verək, bir həşir qatar, deyər ki, mən arşınmalçının tayıyam? Amma mənə, arşınmalçılıq pis iş deyil ki. O da tacir kimi bir şeydir. Vallah, atam razı olsa mən ona ərə gedərəm. Çünkü nə sayaq olsa, yenə də üzünü görmüşəm, bilişəm ki, şil deyil, kor deyil, keçəl deyil, sıfəti də xoşuma gəldi. Üzü nəcib adamın

üzünə oxşayır. Vallah onu qəşəng geyindirəsən, bir oğlan çıxar ki, bəy balası kimi.... Mənə deyir ki, yəqin sənin əlin bərəkətlidir. Özü də elə baxırdı ki, guya tək məni görür.... Bir də görəsəydim, yaxşıca diqqət edərdim.... Ah, gör nə danışıram, kim bilir, bəlkə onun arvad-uşağı vardır.... (Fikrə gedir).

Ə s g ə r (çıxır hüzura, arşın göltüğünde). Xanım, bağışla....

G ü l ç ö h r ə (səksənir), Uy, qorxdum a....

Ə s g ə r. Qorxma, xanım, deyəsən mən arşını burada qoyub getmişəm.

G ü l ç ö h r ə. Olsa burada qalardı....

Ə s g ə r. Zərər yoxdur, evdə alahi arşınınvardır.

G ü l ç ö h r ə (kənara). Yenə o sayaq baxır, gözü-gözümə sataşanda elə bil ki, ildirim kimi məni vurur.

Ə s g ə r. Xanım, allahın altında Soltan bəyin on iki nəfər sən kimi qızı olaydı.

G ü l ç ö h r ə. Yəni nə demək istayırsən?

Ə s g ə r. Onu demək istayıram ki, bir qızını bəyə, birini xana, birini tacirə, birini mollaya, birini də seyidə verib, axırda birini də mənə verəydi....

G ü l ç ö h r ə. Nə olar ki....

Ə s g ə r. Amma yox, verməz, əlbəttə verməz. O bir bəy adamdır, amma mən arşınmalçı. O mənə qız verməz.... (Kinayə ilə) və bir də versə də, qız gəlməz....

G ü l ç ö h r ə. Görünür ki, sən subaysan.

Ə s g ə r. Lap subayam, allahın bərəkətindən işim də çox yaxşı gedir. Bir parça çörəyim var, ac deyiləm.

G ü l ç ö h r ə. Bəs nə üçün indiyə qədər evlənməyibsən?

Ə s g ə r. Nə sayaq evlənim; görmədiyim qızı almaram; gördüyüüm qızlardan da xoşuma gələn, ürəyimə yatan bir nəfər olubdur ki, onu mənə verməzlər....

G ü l ç ö h r ə. Qız özü sənə getməzmi?

Ə s g ə r. Yəqin ki, getməz, çünki o bəy qızıdır.

G ü l ç ö h r ə. Sən əvvəlcə qızdan soruş, sonra de. Nə bilirsən getməz?

Ə s g ə r. Doğru buyurursan, xanım, bəs, elə isə de görünüm mənə gələrsənmə?

G ü l ç ö h r ə (təəccübə). Kim? Mən?

Ə s g ə r. Bəli sən, mənim xoşladığım qız bircə sənsən.
G ü l ç ö h r ə. Mən elə bildim ki, özgə qızdır....
Ə s g ə r. Səndən başqa özgəsi ola bilməz.
G ü l ç ö h r ə. Bəs sən məni bir kərə görməklə xoşladın?
Ə s g ə r. Əlbəttə, xanim, göz gördü, könül sevdi. Gözüm səni görən kimi, qəlbim
sevindiyindən çırpınmağa başladı.
G ü l ç ö h r ə (kənara). Vallah mənimki də elə oldu.

M u s i q i

Ə s g ə r.
Öyrənib pürfənd oldum,
Özgəyə rüşxənd oldum. (2 dəfə)
Hər bir dərdə mən doldum,
Səni gördüm, bənd oldum. (2 dəfə)
Elə bənd oldum, elə bənd oldum,
Elə bənd oldum, dilbər!
Dura bilməm mən sənsiz.

M u s i q i

G ü l ç ö h r ə.
Heç kəsi mən görməzdim,
Sırrımı söyləməzdim. (2 dəfə)
Nədir aşiq bilməzdim,
Səni gördüm bənd oldum. (2 dəfə)
Elə bənd oldum, elə bənd oldum.
Elə bənd oldum, dilbər!
Dura bilməm mən sənsiz.

M u s i q i

İ k i s i b i r y e r d ə.
Kömək etdi çün ol bəxt,
Gəldi çatdı axır vəxt. (2 dəfə)
Ömrümü bildim xoşbəxt,
Səni gördüm bənd oldum. (2 dəfə)
Elə bənd oldum, elə bənd oldum,
Elə bənd oldum dilbər. (2 dəfə)
Dura bilməm mən sənsiz.

M u s i q i

Ə s g ə r. Xanım, mən sənə yaraşan deyiləm.
G ü l ç ö h r ə. Bilmirəm, amma xoşlamışam.

M u s i q i

Ə s g ə r. Görünür, doğru deyirlər ki, qəlb qəlbi istər, xanım....
G ü l ç ö h r ə. Mənə xanım demə, adım Gülçöhrədir.
Ə s g ə r. Gülçöhrə, bəs nə sayaq edək ki, atan səni mənə versin?
G ü l ç ö h r ə. Məni atamdan istə, verər, verər, verməz--mən özgəsinə ərə
getmərəm....
Ə s g ə r (kənara). Çox əcəb. (Ona) Atan səni güclə verər.
G ü l ç ö h r ə. Güclə də getmərəm.
Ə s g ə r. Səni zorla apararlar.
G ü l ç ö h r ə. Özümü boğaram.
Ə s g ə r. Allah eləməsin. İndi ki, belə oldu, qoy bir yaxşı fikir edək görüm bəlkə
bir əlac taparam. İndi sən get evə, yoxsa bizi görərlər, xudahafız.
G ü l ç ö h r ə. Xudahafız. Amma onu bil ki, sözüm sözdür. (Gedir).
Ə s g ə r (tək). Deyirəm vallah, türək elə bir olur. Yaziq qız məni xoşlayıbdır. Özü
də bilmir ki, dövlətli tacirəm. Mən də qəsdən demədim ki, qoy axıra kimi qızı
sinayım. Çox əcəb. İndi mən gedim bir bəhanə ilə xalamı dəxi buraya göndərim ki,
baxsin, görsün necə qız seçmişəm.

Gedir.

G ü l ç ö h r ə çıxıb ora-bura baxır və sonra oturub fikrə gedir.

G ü l ç ö h r ə. Bu nə iş idi mən elədim. Yad oğlanla nələr danışdım ki, heç qızə
yaraşmaz.... Bilmirəm haradan gəldi çıxdı. Özü yaxşı, sözü yaxşı.... Heç fikrimdən
çıxmır.... Ah, necə könlüm pərişan olubdur (Oxuyur).

M u s i q i

Aşıq oldum necə bir tazə gülü-rənayə.

M u s i q i

Aşıq oldum necə bir tazə gülü-rənayə
Ki salıbdır məni ol işvə ilə qovğayə. (2 dəfə)
Aşıq oldum, aşiq oldum, aşiq oldum,
Necə bir tazə gülü-rənayə. (2 dəfə)

M u s i q i

Gözümün qanı ilə sinəmi al etdim kim, (2 dəfə)
Səbəbi-sənət ola ol bütü-bipərvayə, (2 dəfə)
Pərvayə, pərvayə.
Bu bir işdir ki, məni iynə kimi incəldib, (2 dəfə)
Salır iplik kimi hərdəm bir uzun sövdayə,
Aşıq oldum, aşıq oldum, aşıq oldum,
Necə bir tazə güli-rənayə. (2 dəfə)

A s y a və T e 11 i çıxıb oxuyurlar.

A s y a və T e 11 i.

Nə pərişandır halın
Gülçöhrə, Gülçöhrə?!
Nədir bu ahi-zarin?
Tez söylə, tez söylə.
Niyə solmuş rüxsarın?
Gülçöhrə, tez söylə.
Qızı layiq olmaz kim,
Dərd etsin, qəm çəksin. (2 dəfə)
Nədir bu ahi-zarin?
Gülçöhrə, tez söylə,
Gülçöhrə, tez söylə. (2 dəfə)

H a m 1 s 1 içəri girirlər. Bu halda Θ s g ə r x a l a s 1 ilə bərabər çıxır. Cahan çarşaba bürünübür.

Θ s g ə r. Bax, xala, haman qız bu evdə olur. Apararsan bu məxməri və deyərsən ki, arşınmalçı göndəribdir. Soruşan olsa ki, sən kimsən, deyərsən ki, arşınmalçının xalasıyam. Başa düşdünmü?

C a h a n. Başa düşdüm, xalan sənə qurban, gedirəm. (Gedib içəri girir).

Θ s g ə r (tək). Amma getdikcən qızı daha artıq bənd oluram. Günü bu günü Süleymani görəmən göndərəcəyəm ki, gedib elçilik eləsin.... Belə istədiyimi tapdim.... Bu ev, bu həyət, bu yol hamısı elə bil ki, üzümə gülür. (Oxuyur).

M u s i q i

Axtarış tapdim səni, səndəmi sevdin, yar məni? (2 dəfə)
Gör nə haldır görmür gözüm, şadlığımdan dünyani
Gəl-gəl maralım, gəl, gəl-gəl, ceyranım, gəl. (2 dəfə)
Səni sevdim, yar səni sevdim, gözüm görməz özgəni.

M u s i q i

Halal olsun Süleyman.

M u s i q i

Halal olsun Süleyman, sən nə kələkbazzsan, şeytan!
Öyrədib məni yola saldin, mənə rast gəldi yar can. (2 dəfə)

M u s i q i

Gəl-gəl maralım gəl, gəl-gəl ceyranım gəl! (2 dəfə)
Səni sevdim, yar, səni sevdim, gözüm görməz özgəni. (2 dəfə)

İndi burada dayanmayım. Gedim evə, xalam gəlsin görək nə söyləyəcəkdir.
(Gedir).

S o l t a n b ə y bazardan qayıdır, yavaş-yavaş gələ-gələ özbaşına danişır.

S o l t a n b ə y. Elə hamı mən deyəni deyir: bir hallicə dul arvad ola ki, bir nəfər molla, üç manat pul və bir kəllə qəndlə iş tamam ola. İndi mən nə qayırim? Elə arvadı haradan tapım? Gəl, ay arvad. Haradasan? Gəl, gəl. (deyən kimi Cahan çıxır və buna tərəf gəlir ki, keçsin. Soltan bəy təccübə). Paho!... Yoxsa məni qara basırmalı. Yox, deyəsən diri gözlü arvaddır. Özü də bizdən çıxdı. Deyəsən, allah mənimkini yetirdi. (Cahana tərəf gedir) Ay bacı, kimsən, bizdə nə işin var idi?

C a h a n. Arşın mal aparmışdım, qızlara göstərəm.

S o l t a n b ə y (kənara). Arvad olmasına arvaddır, ancaq üzünü görsəm pis olmaz. (Ona). Yaxşı, bacı bir de, çarşaba bürünmüş kişi olmayasan?

C a h a n. Buy ... ay qardaş, nə söz danişırsan?

S o l t a n b ə y. Bəs elə isə bir balaca üzünü mənə göstər ki, yəqinlik hasil olsun.

C a h a n (üzünü açıb göstərir). Gördün ki, arvadam!

S o l t a n b ə y. Hə, gördüm. (Kənara). Arvadsan, özü də lap mən deyəndən. (Ona). Di yaxşı, bir məni başa sal görüm sən kimsən, nəçisən və kimin adamısan?

C a h a n. Mən arşınmalçının xalasıyam, özüm də qızlara, arvadlara mal satıram.

S o l t a n b ə y. Yaxşı, mənə bir demədin ki, görək kimin adamısan.

C a h a n. Bəy, dəllal Kərbəlayı Nəsirin küləftiyəm, bəlkə tanıyasın?

S o l t a n b ə y. Xeyr, tanımiram, mənim dəllal-məllal ilə işim olmaz.... Yaxşı, deməli, sənin kişin dəllallıq edir, özün də arşın mal satırsan.

C a h a n. Bəli, kişim dəllallıq elərdi.

S o l t a n b ə y. Edərdi? Bəs indi nə iş görür?

C a h a n. İndi allah bilir ki, nə iş görür; rəhmətlik on iki ildir ki, ölübdür.

S o l t a n b ə y (sevinir). Ölübdür? Deməli, sən dulsan?

C a h a n. Bəli, dulam.

S o l t a n b ə y. Belə de də. (Öskürür və özünü düzəldir). Deyirsən on iki ildir ki, ərin ölüb dul qalıbsan.... Çox əcab, indi-bəs necə eyləyək?

C a h a n. (təəccübə) Nəyi necə eyləyək?

S o l t a n b ə y (karıxmış). Yox, belə onu deyirəm ki, mənim də arvadım budur, beş ildir ki, mərhum olubdur. Belə olmaq çox pis şeydir. Adam lap tək qalır, bilmir ki, nə etsin. (Kənarə). Yaxşıca əlimə düşübdür, heç buraxmaq lazımdır. (Cahan istəyir getsin Soltan, bəy tez qabaqlayır). Əshi, bir dayan, hara tələsirsən?

C a h a n. Tələsiyirəm, isim var.

S o l t a n b ə y. Daha bundan gözəl nə iş olar, əcəb söhbət eləyirik. Sən dul, mən dul, gəl dərdləşək də.... Yaxşı, indi sən deyirsən ki, dulsan, hə?

C a h a n. Buy, dedim ərim on iki ildir ki, ölübdür....

S o l t a n b ə y. Axı burası var ki, mən də dulam....

C a h a n. Nə olar, allahın əmrindir. Tək sənin başında görünməyib ki....

S o l t a n b ə y. Orasını bilirom.... Bura bax, gəl biz ikimiz bir iş edək.

C a h a n. Nə iş?

S o l t a n b ə y. Belə iş ki, nə sən dul olasan, nə də mən....

C a h a n. Nə sayaq eləyək?

S o l t a n b ə y. Nə sayağı var ki, bir nəfər molla, üç manat pul, bir kəllə qənd, şütt-tamam, vəssalam.

C a h a n. Heç başa düşmürəm ki, nə deyirsən.

S o l t a n b ə y. Başa düşmürsən? Əcəb dilbilməzsən! Bəs, elə isə, dürüst qulaq as gör nə deyirəm, a dilbilməz.

M u s i q i

(Çırtı vura-vura oxuyur.)

Bir at aldım, hər yanı çapdım,

Gəl alım, gəl alım, dilbilməz!

Axır gəlib səni tapdım, maralım, maralım, dilbilməz!

Aman, aman oy, qası kaman oy!

Gəl alım, gəl alım, maralım, dilbilməz! (Oynayır).

M u s i q i

Bir ev tikdim, daş-üstədir, gəl alım, gəl alım, dilbilməz!
Hər nə desən baş üstədir, gəl alım, maralıım, dilbilməz!
Aman, aman oy, qası kaman oy! Gəl alım, maralıım, dilbilməz! (Oynayır).

M u s i q i

Sən dul, mən dul, gəl mənə bənd ol, gəl alım; gəl alım, dilbilməz! Hər nə desəm
ona razı ol, maralıım, maralıım, dilbilməz!

Aman, aman oy, qası kaman oy! Gəl alım, gəl alım, dilbilməz!

(Bu halda Ə s g ə r gəlir və bunları görür.)

Ə s g ə r. Aha! Xalamın da işi düzəldi. Əcəb! (İrəli gəlir, oynamaqda olan Soltan
bəyin qulağına.) A bəy! A bəy! Bir dayan söz deyirəm (Soltan bəy söksənib dayanır).
Axı belə iş yaxşı deyildir; özgənin arvadına eşqnamə oxuyursan.

S o l t a n b ə y. Balam, sən kimsən, sənə nə?

Ə s g ə r. Necə mənə nə? Bu mənim xalamdır.

S o l t a n b ə y. Xalandır? Deməli, arşınmalçı sənsən?

Ə s g ə r. Bəli, mənəm.

S o l t a n b ə y. Çox gözəl, çox pakizə. Balam, heç sənin insafin-zadın yoxdur?

Ə s g ə r. Nə olubdur ki?

S o l t a n b ə y. Nə olacaq ki? Bu yaziq arvadı on iki ildir ki, dul saxlayıb ərə
vermirsen.

Ə s g ə r (gülümşünür). Nə edim, bir yaxşı adam tapmiram.

S o l t a n b ə y. Yaxşı adam--mən. Gəl də!... Gəl qohum olaq, mən də dulam.

Ə s g ə r (kənara). Aha, yaxşı fürsətdir. (Ona). Doğru deyirsən, bəy, ya zarafat
edirsən?

S o l t a n b ə y. Tayımsan ki, zarafat edim? Lap ürəkdən doğru deyirəm.

Ə s g ə r. Yaxşı, bəy, fərz edək ki, mən xalamı verdim sənə, bəs əvəzində sən
mənə nə verərsən?

S o l t a n b ə y. Nə verəcəyəm? Sənin muzdun bu olar ki, mənim kimi bəylə
qohum olarsan. Xalanın muzdu o olar ki, canı rahat olar.

Mənim də muzdum budur ki, savab yiyesi olaram. Daha bundan artıq nə istəyirsən?

Ə s g ə r. Yox, bəy, bu sayaq sərf eləməz....

S o l t a n b ə y. Bəs nə sayaq sərf elər?

Ə s g ə r. Bax, bəy, indi ki, mənimlə qohum olmaq istəyirsən, gəl ikibaşlı qohum olaq.

S o l t a n b ə y (təəccübə). Nə sayaq ikibaşlı?

Ə s g ə r. Bu sayaq ki, mən xalamı verim sənə, sən də qızımı ver mənə.

S o l t a n b ə y (bərk acıqlı). Axmağın birisi axmaq! Nə yava-yava danışırsan?! (Xəncərdən yapmışdır). Mən bəy balası kimi qızımı arşın mal satana verəcəyəm?! Cəhənnəm ol buradan sən də, sənin xalan da!... Qudurğanın birisi, bir sillə çəkərəm ki, dişlərin qarnına gedər. Rədd ol gözümün qabağından!

Ə s g ə r (arxayınca). Xala, gəl gedək. (Gedirlər. Kənara). Arşınmalçı Əsgərə qız vermədi, amma tacir Əsgərə verəcəkdir.

S o l t a n b ə y. Tez ol, itil buradan! (Evə tərəf gedib qapının azığında dayanır və gedənlərə baxır. Onlar gedirlər.) Gör nə qudurğan gədədir ki, cürət edib qızımı istəyir. (Xəncərini çəkib yüyüryr). Öldürərəm səni qudurğan oğlu, qudurğan. (Qayıdır fikrə gedir). Yoxdur, yoxdur məndə bəxt. Arvad əlimə göydən düşmüş kimi olmuşdu, özü də əsl mən deyən hallıca arvad ki, iş bir nəşər molla ilə bir kəllə qəndə bənd idi; mərdüməzar oğlu, mərdüməzar hayandan gəldisə bütün işi korladı. Planımı dağıtdı. Ey yay.... (Oxuyur).

Nə pis oldu halım mənim, gəl alım, gəl alım, gəl alım, dilbilməz!

Getdi əldən yarım mənim, gəl alım, maralım, dilbilməz! Aman, aman oy.... (Girir içəri.)

P ə r d ə

ÜÇÜNCÜ MƏCLİS

S o l t a n b ə y i n evində vaqe olur. G ü l ç ö h r ə təkcə oturub oxuyur. Musiqi çalınır.

Bülbülü-zarəm, güli-rüxsarı-alındən cüda.

M u s i q i

G ü l ç ö h r ø

Bülbülü-zarəm, güli-rüxsarı-alindən cüda,
Tutiyi-laləm, şəkər nisbət məqalindən cüda. (2 dəfə)

M u s i q i

Der idim səbr eyləyim olsam cəmalindən cüda.

M u s i q i

Der idim səbr eyləyim olsam cəmalindən cüda,
Bilmədim düşvar imiş olmaq vüsalindən cüda. (2 dəfə)

Ah ... aman-amam ... aman-amam!

Bilmədim düşvar imiş olmaq vüsalindən cüda. (2 dəfə)

Yar gəl, yar gəl, yar gəl, yar gəl!...

M u s i q i

Əqlimi tərk eylədim fəzlü kəmalindən cüda.

M u s i q i

Əqlimi tərk eylədim fəzlü kəmalindən cüda.

Dönmüşəm mən müflisə cahü cəlalindən cüda. (2 dəfə)

M u s i q i

Tirə oldu ruzigarım zülfü xalindən cüda.

M u s i q i

Tirə oldu ruzigarım zülfü xalindən cüda,

Oldu səhra mənzilim vəhşi qəzalindən cüda. (2 dəfə)

Ah aman, aman, aman, aman!

M u s i q i

Oldu səhra mənzilim vəhşi qəzalindən cüda. (2 dəfə)

Yar gəl, yar gəl, yar gəl, yar gəl!...

M u s i q i

Üzünü örtüb ağlayır.

A s y a (daxil olub Gülçöhrənin yanına gəlir). Ah Gülçöhrə, sən allah, bir de
görüm sənə nə olub ki, bu bir neçə gündür belə pərişan görünürsən?

G ü l ç ö h r ø. Vallah, heç özüm də bilmirəm. Yəqin naxoş olmuşam.

A s y a. Axı naxoş olanın bir yeri ağrıyar. Görünür ki, sənin heç yerin ağrımıır,
şükür allaha.

G ü l ç ö h r ø. Ah, Asya, neyləyirsən soruşub, sən allah qoy məni əldən.

A s y a. Yox, Gülçöhrə, bu bir neçə gündür ki, sən bilmərrə dəyişilibsən. Eyzən fikirdə, kefsiz, dinməz, yəqin burda bir hikmət vardır.... Ay qız, bəlkə bir adama bənd olubsan, hə?

G ü l ç ö h r ə. (Hərəkət edir). Kimə bənd olacağam....

A s y a. Yox-yox, qizardın. Görürəm ki, bir adama bənd olubsan, ancaq o adam kimdir? Bizi arşın malsatandan başqa heç kəs gəlməmişdi. (Birdən). Yəqin o gədəyə bənd olubsan?

G ü l ç ö h r ə. Gədə nə üçün olsun?!

A s y a. Aha, bildim. Arşınmalçıya gözün düşübdür. Ay qız, heç sənə yaraşan işdirmi? Sən bəy qızı, bəy balası bir gədənin birinə bənd olubsan.... Nədir-nədir bir qədər sir-sifəti var. Vallah, istər lap çıraq kimi yansın, heç bir belə də məhəl qoymaram; o hara, mən hara....

G ü l ç ö h r ə. (təqsirli kimi). Vallah özüm də başa düşmürəm ki, bu nə haldır. (Ağlamsınır və əlləri ilə üzünü örtür.)

A s y a (nəsihətyana). Sən yekə qızsan, elə şeyləri başından çıxart. Sən hara, bazarın gədəsi hara? Bari bənd olursan, elə adama bənd ol ki, sənə yaraşan olsun. İkinci yə qalan yerdə bənd olmaq özü qız üçün çox pis şeydir. Bax, mən sənin kimi bir qızam, amma heç gör mən bir adama bənd olurammı? Bir də vallahi, işdir, birdən atan bilsə, yəqin bil ki, səni tikə-tikə doğrar.

G ü l ç ö h r ə. Qoy atam bilsin, bir kərəlik məni öldürsün ki, canım qurtarsın.

A s y a. Axmaqlama, axmaqlama! Gəl bəri, gedək o biri otağa, gör sənə nələr söyləyəcəyəm.

G ü l ç ö h r ə n i aparır, gedirlər.

S o l t a n b ə y (daxil olur, tək). Zalim oğlu arşınmalçının xalası yaxşı girime keçmişdi, olmadı. Əsl mən deyən arvad elə o idi ki, hallicə, dul, əndamlı. Bir nəfər molla, üç manat pul və bir kəllə qənd, şüt-tamam, vəssalam. Amma di gəl ki, məndə bəxt yoxdur.... Qudurğan oğlu qudurğan, bir dul xalasının əvəzində gözəl-göyçək qızımı istəyir. Guya ki, mən qızımdan əl çəkmişəm, bazarın gədəsinə verəm.... Mən bir bəyəm ki, bütün tanışlarım adımı əzbər bilir. Əşli, xanla aş yemirəm ki, bigim yağı batar, bir gədənin birisi mənə göyə olmaq istəyir.... Amma xalasını alardım və bir söz deyən olsayıdı, deyərdim ki, bir fəqir dul arvad idi, rəhəmim gəldi, aldım.... Əlqərəz, arvad elə öz ayağı ilə yanına gəlmüşdi, şeytan oğlu şeytan işə pərxaşlıq saldı. Qoymadı

işimizi görək.... Ah, gedək bir az dincələk; yenə belimin ağrısı tutdu.... (Gedir o biri otağa, bu biri otaqdan Telli çıxır.)

T e l i (tək). Of, yenə ağam getdi uzanmağa. Kişi lap zəhləmi tökübdü, indi yenə çağıracaqdır ki, ay qız Telli, gəl üstümü basdır. (Soltan bəyin səsi gəlir: "Ay qız Telli, gəl üstümü basdır"). Çor, zəhrimər.... (Müləyim) Gəlirəm, gəlirəm. (Gedir.) A s y a (daxil olub, tək). Ha öyünd, nəsihət edirəm olmur. Görünür ki, qız gədəyə çox bənd olubdur. Ağlayır, ağlayır, gözünün yaşını dolu kimi tökür; adamın rəhmi gəlir: bilmirəm hayandan gəldi çıxdı bura arşın malsatan.... Yenə bir bəy balası ola, ya bir tacir oğlan ola, yeri var. Halbuki bazarın gədəsi.... (Pənçərəyə tərəf baxır). O kimdir bizə gəlir? Buy, nə yaxşı oğlandır, vallah lap bəy balasına oxşayır. Bax adam bənd olanda da beləsinə ola. Görəsən bu bizə niyə gəlir, xeyir xəbər ola. Gəlir, gəlir, düz bizə gəlir, qoy gəlsin qaçmayacağam. Gəldi....

Q a p ı döyülür. A s y a qapını açır. S ü l e y m a n daxil olur. Asya əli ilə üzünü gizlətmək istəyir.

S ü l e y m a n. Soltan bəy evdədirmi?

A s y a. Bəli, evdədir. Bir qədər burada əyləşin, gedim çağırırm. (Gedir.)

S ü l e y m a n (tək). Yəqin ki, Soltan bəyin qızıdır, amma əcəb gözəl qızdır, bərəkəllah, Əsgər! Görünür ki, kişinin ruhu var ki, özünə bu cür qız seçibdir. Mən belə bilmədim ki, Soltan bəyin qızı gözəl imiş, yoxsa əvvəldən bilsəydim özüm alardım. Heyf. Amma yaxşıca qızdır. Vallahi çox böyük səhv eləmişəm. Gərək bu qızı mən alaydım. Halbuki indi gəlmışəm qızı Əsgər üçün istəyəm. (Fikir). Yoxsa, bəlkə elə gəlmışkən, elə özüm üçün istəyim?... Yox, bu yoldaşlıq haqqında namərdlik olar. Əsgər mənə etibar edib elçiliyə göndəribdir, özü də qızə bənddir, necə ola bilər ki, onu məyus eləyim, lənət şeytana. Adam gərəkdir dostluqda düz ola. Nə eləmək? Mən də axtararam, özümə bir gözəl qız taparam, xainlik pis şeydir.

S o l t a n b ə y daxil olur.

S o l t a n b ə y. Paho, Süleyman, sən hara, bura hara? Xeyir xəbər olasan, əyləş görək nə var, nə yox? (Əl-ələ verib, otururlar).

S ü l e y m a n. Bəy, xeyir olmamış nə olacaq? Şükür allaha, hər şey öz yerində sazdır.

S o l t a n b ə y. Çox gözəl, indi söylə daha nə var, nə yox?

S ü l e y m a n. Bəy, bilirsən bu dünyanın işi elə belə gəlibdir ki, insan insana lazım olur, adam adama gərək olur. Görürsən ki, əvvəlcə bir adamı heç tanımirsan, sonra tanış olursan, ondan sonra lap qohum olursan. Ancaq bir iş var ki, qohum olanda, gərək elə olasan ki, sənə yaraşan ola, özü də varlı ola, adlı-sanlı ola.... Məsələn, götürək bizim cavan tacirimiz Əsgəri....

S o l t a n b ə y. O kimdir?

S ü l e y m a n. Bəy, sən onun özünü tanımasan da, atasını yaxşı tanıyırsan. Mərhum bəzzaz Mürsəli deyirəm ki, bir gözəl kişilərin birisi idi.

S o l t a n b ə y. Hə, yaxşı tanıyıram; həqiqət, mərhum çox gözəl kişi idi.

S ü l e y m a n. Bəli, indi Əsgər dediyim oğlan onun oğludur ki, o da hər bir barədə atası kimi gözəl adam və ağıllı oğlandır. Özünün də şükür allaha, yaxşı varı, mali. Alveri də çox böyük tərəqqidədir.

S o l t a n b ə y. Yaxşı, Əsgər nə deyir?

S ü l e y m a n. Əsgərin dediyi odur ki, səninlə qohum olmaq istəyir.

S o l t a n b ə y. Balam, mənim qızım uşaqdır ki....

S ü l e y m a n. Bəy, gərək uşaqlı olmasın. Amma onu bil ki, Əsgər özgə adamdır, bəy. O sayaq oğlanın qohumluğu sənə hər bir barədə yaxşı olar.

S o l t a n b ə y. San orasını doğru deyirsən; həqiqət tacir tayfası mənim xoşuma gəlir. Yoxsa bu incinar-mincinar, doxtur-moxtur, vəkil-məkil, uçitel-muçitellər ilə mənim işim olmaz. Və xoşuma da gəlməzərlər. Ancaq burası var ki, Əsgəri mən görməmişəm. Hərçənd bilişəm ki, atası yaxşı kişi idi və dövləti də çox idi, ancaq bəzi vaxt yaxşı kişinin pis övladı olur.

S ü l e y m a n. Xeyr, bəy, Əsgər çox gözəl oğlandır. Çox ağılli, yaraşıqlı və çox da şüurlu oğlandır. O barədə təvəqqə edirəm ki, mənə etibar edib, sözümə inanasan. Hərgah allah eləməniş Əsgər pis adam olsayıdı, mən sənin qızını ona istərdimmi?

S o l t a n b ə y. Elə isə, allah xeyir versin, razıyam....

S ü l e y m a n (əl tutur). Allah xeyir versin, allah hər ikisini xoşbəxt eləsin. Oğul-uşaqlı sahibi olsunlar.

S o l t a n b ə y. (durur). İndi buyur də, buyur, gedək o biri otağa çaydan-zaddan içək, səhbətimizi də orada edək. (Durub, o biri otağa keçirlər.)

A s y a (daxil olur, tək). Vallah, heç belə gözəl oğlan olmaz. Ömrümdə də görməmişəm. Qoy indi də bu qapının deşiyindən baxım, (Öyilib qapının deşiyindən baxır.) Mən də bu oğlana bənd olacağam. (Açıqla). Nə qayırıム? Gülçöhrə gədənin birinə bənd olanda, mən niyə bəy oğlu kimi bir cavana bənd olmayım? Elə olaram ki, hələ Gülçöhrəni də ötərəm.... (Aşıqanə). Of, həqiqət, adamin adama gözü düşəndə əhvalı necə pərişan olur! (Oxuyur).

M u s i q i

Gözəlim, yar gözəlim.

M u s i q i

Bir sözüm var, gözəlim.

M u s i q i

Bu yaziq yarına hərdən
Bir nəzər sal, gözəlim. (2dəfə)

M u s i q i

Aşıq oldum sənə mən.

M u s i q i

Etmədin lütfü kərəm.

M u s i q i

Bu yaziq yarına hərdən
Bir nəzər sal, gözəlim. (2dəfə)

M u s i q i

Yanıram eşq oduna,
Yetmədin fəryadına.
Bu yaziq yarına hərdən
Bir nəzər sal, gözəlim. (2 dəfə)

M u s i q i

Gözəlim, yar gözəlim....

Oynayır, sonra gedir.

T e l l i (çixır). Yaxşı ki, qonaq gəldi, məni ağamın əlindən qurtardı. Yoxsa oramı basdır, buramı basdır, oramı ov, buramı ov.... Daha həlak elədi məni. Belə şorgöz kişi

olmaz. Vallah bir allah bəndəsi olsaydı, mənincə alardı, canımı qurtarardı. Amma hanı bir elə allah bəndəsi! (Deyən kimi qapı döyüür). Bu kimdir? Yoxsa allah bəndəsini yetirdi. (Gedib qapını açır, Vəli daxil olur).

Vəl i. Soltan bəyin evi buradır?
Təlli. Hə, buradır, nə işin var?
Vəl i. Sizdə bir nəfər qonaq varmı?
Təlli. Hə, var, necə?
Vəl i. Daha nə üçün acığın tutur?
Təlli. Açığım nə üçün tutsun, sən kimsən?
Vəl i. Mən kilimçi. (Kənara). Amma əcəb qızdır, yəqin bu qulluqçudur.
Təlli. Kilimçi nədir?
Vəl i. Bir əvvəlcə de görüm sən kimsən?
Təlli. Mən bu evin qulluqçusuyam.
Vəl i. Mən də o evin nökəriyəm.
Təlli. Hansı evin?
Vəl i. Belə o evin, o....
Təlli. Buy, elə bil gədə dəli olubdur.
Vəl i. Dəli niyə oluram, maralım!
Təlli. Mən maral deyiləm.
Vəl i. Belə məndən ötrü maralsan, bu canım sənə peşkəş. Belə, belə ... belə....
(Oxuyur).

M u s i q i

Qoy xanımı bəy aparıb
Tezlik ilə toy eləsin. (2 dəfə)
Sənidəcə mən alaram, (2 dəfə)
Mən də bir bəy olaram.

Təlli. Pulun var?
Vəl i. Var, var.
Təlli. Pulun var, gələrəm!
Vəl i. Bilirəm, gələrsən!
Tel i. Belə, belə yarımsan!

Vəl i. Belə, belə canımsan!

Musiqi. Oynayırlar.

Telli.

Mən gedərəm ol kəsə ki, (2 dəfə)
Onun pulu çox olsun.
Onun pulu çox olsun, (2 dəfə)
Dərdi, qəmi az olsun.
Pulun var?

Vəl i. Var, var.

Musiqi. Oynayırlar.

İkisi bir yerdə.

Qoy xanımı bəy aparib,
Tezlik ilə toy eləsin. (2 dəfə)

Vəl i. Sənidəcə, mən alaram.

Telli. Mənidəcə sən alarsan.

Vəl i. Mən də bir bəy olaram. (2 dəfə)

Telli. Sən də bir bəy olarsan. (Tək). Pulun var?

Vəl i. Var, var.

Musiqi. Oynayırlar.

Telli (xoşuna gəlir). Əşı tez ol, sözünü de görüm nə istəyirsən?

Vəl i. Səni istəyirəm, səni. Bildinmi?

Telli. Buy, əcəb işə düşdüm.

Vəl i. Gözümün, işığı, get, o qonağa deynən ki, bir qapıya çıxsın, sözüm var.
(Telli gedir). Yeri maralım, yeri. Yeri ceyranım, yeri. Əcəb qızdır. Vallah, qoy ağam
qızı alsın, mən də bunu alım, ikimizin də toyu bir gündə olsun. (Əlini-əlinə sürtür).

Süleyman və Soltan bəy çıxırlar.

S ü l e y m a n. Hə, Vəli, sənsən? Bildim nə üçün gəlibssən, gəl gedək. (Soltan bəyə). Bəy, hələlik xudahafız.

S o l t a n b ə y. Xudahafız, salamat ol. (Gedirlər. Soltan bəy Süleymanı ötürüb qayıdır). Ay qız, Telli. Gülçöhrəni, Asyani bura çağır gəlsin. Qızı da deyim görüm nə olur.... Bəli, dünyanın işi belədir.... Bir vaxt var idi biz də cavan idik.... İndi....

Q ı z l a r gəlirlər.

S o l t a n b ə y. Hə, oturun görünüm. Ay qız Gülçöhrə, nə üçün belə bikef görünürsən? Nə olub ki, naxoş deyilsən ki?

G ü l ç ö h r ə. Xeyr ata, yaxşıyam.

S o l t a n b ə y. Çox gözəl, qızım, bilirsin nə var?

G ü l ç ö h r ə. Xeyr, ata.

S o l t a n b ə y. Bəs elə isə bil: səni ərə verirəm.

G ü l ç ö h r ə hərəkət edir. T e l l i şad olur. A s y a heyfsilənir.

A s y a (kənara). Heyf, oğlan əlimdən çıxdı.

G ü l ç ö h r ə. Ay qız, manim nə vaxtimdır ki, ərə gedim?

S o l t a n b ə y. Lap yaxşı vaxtındır. Uşaq ki, deyilsən. Hər bir şeyi bilirsən, anlayırsan. Səni bir tacir oğlana verirəm ki, həm cavan, həm pullu, həm mallı....

G ü l ç ö h r ə. Ata, acığın tutmasın, mən ərə gedən deyiləm.

S o l t a n b ə y (müləyim). Bax, axmaqlama. Mən elçiyyə söz verdim getdi.

A s y a (kənara). Allah sənə şükür, gələn oğlan elçi imiş.

G ü l ç ö h r ə. Yox ata, mən ərə getmək istəmirəm.

S o l t a n b ə y. Yaxşı, yaxşı, naz eləmə, bilirəm ki, ürəyində sevinirsən.

G ü l ç ö h r ə. Yox ata, doğru sözümdür, mən ərə getmək istəmirəm, istəyirsən vur məni öldür, ərə vermo.

S o l t a n b ə y. Deyəsən, sən doğrudan danışırsan. (Bərkədən). Nə axmaq sözdür, necə yəni ərə getmək istəmirsən? Evdə qalib qocalıb qartımayacaqsan ki?

G ü l ç ö h r ə (ağlayır). Mən ərə getmək istəmirəm.

S o l t a n b ə y (lap bərkədən). Sən allah qudurğan olma. Sənin nə haqqın var söz danışmağa. Atan səni ərə verir, sənin borcun itaat eləməkdir.

A s y a. Əlbəttə, Gülçöhrə, atan nə deyir, sən ona qulaq as, indi ki, səni ərə verirlər, sənin borcun getməkdir. Daha burda artıq çek-çevir olmaz ki....

G ü l ç ö h r ə. Qoy atam məni öldürsün, amma ərə verməsin.

A s y a. Axı sənin danışmağa nə haqqın vardır.

S o l t a n b ə y. Sənə deyirəm ki, axmaq olma. Mən səni elə adama ərə verirəm ki, daha eləsin tapmazsan. Sən nə fikirdəsən?

G ü l ç ö h r ə. Sən o adama Asyanı ərə ver, qoy mən evdə qız qalım.

S o l t a n b ə y. Nə boş-boş danışırsan. Asyanı istəyən olsa, onu da ərə verəcəyəm. İndi səni istəyirlər, görək əvvəl səni verim.

A s y a. Əlbəttə, elədir.

G ü l ç ö h r ə. Mən ərə getmək istəmirəm.

S o l t a n b ə y (acıqlı). Sənin borcun deyildir, ağzin nədir getməyəsən. Atan sənə buyurur get, get! Çox o yan-bu yan eləsən, tutub qulağından mixlaram divara. (Gülçöhrə ağlayır.... Sükut. Soltan bay acıqlı-acıqlı ora-bura gəzinir. Bir azdan sonra müləyim dillə deyir.) Qızım, sən elə bilirsən ki, mən səni pis adama ərə verirəm? Sən onu yəqin bil ki, belə oglana gedəcəksən ki, padşah balası kimi; özü cavan oğlan, tacir, pulu çox, dövləti çox. Bəs dəliyəm ki, səni pis yerə verim? Sən mənim gözümün işığı tək qızımsan, mən səni bədbəxt elərəmmi? (Tutub qızının alnından öpür). Sən qoca atanın sözünə qulaq as, dəlilik eləmə!

G ü l ç ö h r ə (ağlaya-aglaya). Ay ata, vallah ərə getməyə heç könlüm yoxdur. Necə eləyim? Sən məni ərə vermə, qoy evdə qalım.

S o l t a n b ə y. Qızım, inad olma! Atan nə deyir, sən də ona itət elə, eləməsen allah səni xoşbəxt eləməz, bədbəxt olarsan və onu yəqin bil ki, mənim sözüm sözdür. Mən kişiyə söz verdim, allah qoysa, bu gün-sabah nişan qoyular, kəbin kəsilər, toy ola. Gedərsən ərə, ərin dövlətli, özü yaxşı adam; oğul-uşaq sahibi olarsan, ev iyiyəsi olarsan, mən də bu qoca vaxtimda bir azca dincələrəm, arxayın olaram. Sən mən deyənə qulaq as.

G ü l ç ö h r ə. Ay ata, indi ki, sən istəyirsən mən ərə gedim, qoy onda öz istədiyimə gedim.

A s y a qorxusundan guya üzünü cirir, təəccüb edir.

S o l t a n b ə y (təəccüb və heyrətlə). Qızım sən istədiyin kimdir, söylə görək.

A s y a qorxur. Musiqi.

G ü l ç ö h r ə. (Oxuyur).

Məni saldı olmaz dərdə, arşın mal alan, (2 dəfə)

Qalmadı heç taqat məndə, yanaram. (2 dəfə)

Gündüz-axşam fikrim, zikrim, arşın mal alan, (2 dəfə)

Ola bilməz özgə fikrim, arşın mal alan, (2 dəfə)

Onu görək aşiq oldum, arşın mal alan, (2 dəfə)

Günü-gündən dərdə doldum, yanaram. (2 dəfə)

S o l t a n b ə y (bərk hirslnir). Qızım, arşın mal alan kimdir? (Kənara). Yoxsa o xalası olandır?

G ü l ç ö h r ə. Mən getsəm, ona ərə gedərəm.

S o l t a n b ə y. (Birdən qışqırır). Nə danışırsan, axmaq qızı axmaq. Bazarın gədəsinə ərə gedəcəksən, dəli olubsan nədir? Allaha and olsun, bir sillə çəkərəm ki, dişlərin qarnına gedər. Bəli, Soltan bəyin qızı bir gədəyə aşiq olubdur, pəh-pəh, pəh! İndi bildim ki, nə üçün ərə getmək istəmirsin. Amma onu sən yəqin bil ki, əgər belə axmaqlasan, atamın goru haqqı, sənə bir toy tutaram ki, bir kərə nəfəsini çəkərsən. Sən mənim namusuma toxunan iş görürsən. Nə haqqın var ki, arşınmalçıya baxırsan. Qoy bir o arşınmalçı gözümə görünüşün: ona mən bir patron çaxım ki, iyi-tozu qalmasın. Onu bil ki, mənə Soltan bəy deyərlər. Mən binamusluğu qəbul edən adam deyiləm. Səni də öldürərəm, onu da öldürərəm!

G ü l ç ö h r ə (ağlaya-ağlaya). Ata, vallah, öldür mənim canım qurtarsın.

S o l t a n bəy (çığır-açığır). Öldürəcəyəm! Bu papaq mənə haram olsun ki, bir də arşınmalçı adı tutsan, səni tikə-tikə doğracayam. Belə binamusluq olar ki, mənim qızım gədə-güdəyə bənd olsun? (Ayağını yerə vurur). Dur bu saat rədd ol gözümüz qabağından. İtil burdan, binamus. (Gülçöhrə durub bərk ağlaya-ağlaya gedir. Soltan bəy hövlnak ora-bura gəzir. Asya və Telliyə.) Nə vaxt arşınmalçı, bura gəlməmişdi?

A s y a (qorxa-qorxa). Vallah, xəbərim yoxdur.

S o l t a n b ə y. Necə xəbərin yoxdur? Yalandan məndən gizləyirsiz. Cəhənnəm olun siz də burdan. (Asya və Telli qaçırlar.) Əcəb başıma kələk gəldi; itin birisi qapıma gəlib qızımı özünə bənd eləyir; belə də binamusluq olar? İndi başa düşürəm ki, nə üçün xalasının əvəzində qızımı istəyirmiş. Cəhənnəm olsun onun xalası da, istəmədik.... Qız lap dəli kimi olubdur. Gərək tezliklə ərə verim, çıxsın getsin, yoxsa işdən sonra bir xata çıxar. Süleymani görəsəm deyəcəyəm ki, Əsgərə xəbər versin ki, gəlib qızı götürüb qaçınlar, yoxsa görünür ki, xoşa-xoşluqla getməyəcəkdir. Mənim də hırsım tutar, vurub öldürərəm. Ay qız, Asya, Telli. Bura gəlin. (Asya və Telli daxil olur.) Bax, mən gedirəm bazara, siz Gülçöhrəyə öyüd-nəsihat edərsiniz, onu başa salarsınız. Yoxsa vallah, allaha and olsun hamınızi qıraram. (Gedir bazara).

A s y a (Telliyə açıqla). İndi biz fəqir nə qayıraq, bizdə nə taqsır var ki, Gülçöhrə bir gədəyə aşiq olubdur. Ay qız get Gülçöhrəni çağır bura. (Telli gedir.) Gör, sən allah. Qızın cürətinə bax. Atasına açıq deyir ki, arşınmalçıya bənd olmuşam. Lap xatadır bu qızın işi.

G ü l ç ö h r ə ilə T e l l i gelirlər. G ü l ç ö h r ə yenə taxtın üstə yixılır.
M u s i q i

A s y a və T e l l i.

Bəsdir bunca ahü zarın (2 dəfə)
Nəyə lazım bu fəryad (2 dəfə)
Layiqdirmi ola yarın, (2 dəfə)
Atan ola sənə yad! (2 dəfə)

G ü l ç ö h r ə.

Getmiş əldən ixtiyarım, (2 dəfə)
Kimsədən yox heç imdad.
Ağlar oldu böylə halım,
Necə qılmam mən fəryad?! (2 dəfə)

A s y a və T e l l i.

Heç yaraşmaz ah edəsən. (2 dəfə)
Gəl ol sən də biz tək şad. (2dəfə)
Səy qıl kim qala səndə (2 dəfə)
Xalq içində yaxşı ad. (2 dəfə)

M u s i q i

P ə r d ə

DÖRDÜNCÜ MƏCLİS

Ə s g ə r i n evində vaqe olur. Ev yaxşı bəzənib, Ə s g ə r özü dəxi yaxşı geyinibdir.

Ə s g ə r. Biçarə Gülcöhrənin başına əngəllər açdırıb. İndi yazılıq qız elə bilir ki, doğrudan da onu özgəsinə ərə verirlər. Amma əcəb sözü üstə dayanan qızdır. Xoşluqla ərə getməyə razi olmadı, odur ki, atasının təvəqqəsinə görə, adam göndərmışım ki, gedib götürüb qaçınır. Zərər yoxdur; bir-iki saatdan sonra mənim kələyimin üstü açılar, onda qız da sevinər, mən də sevinərəm, atası da sevinər, hamı sevinər. Amma ürəyim çox bərk tələsir, istəyirəm ki, qızı tez gətirsinlər ki, yazılıq daha əzab çəkməsin. Amma qaribə iş gördüm ha. Evlənmədim-evlənmədim, axırda bu kələklə evləndim. Heç pis eləmədim, yaxşı elədim. Allah Süleymanın atasına rəhmət eləsin, əcəb şey öyrətdi. İndi heç olmasa görüb sevdiyim qızı alıram, qız dəxi məni sevir!... Qərəz, gedim xalam dediklərimi düzəldibdirmi? (Gedir).

Bir qədər sonra qapı açılır. G ü l ç ö h r ə n i q açırrıb gətirirlər. Bir neçə oğlan Gülcöhrənin qolundan tutub onu içəri salırlar və qapını örtüb gedirlər. Gülcöhrə bərkdən ağlaya-ağlaya taxtın üstünə yığılır.... Bir az keçəndən sonra deyir:

G ü l ç ö h r ə . Ox. Bu nə əzabdır mən çəkirəm. Məni güclə, zorla ərə verirlər. Bilmirəm kimə verirlər, məni sevdiyimdən ayıırlar. İstəmirəm mən bu dövləti, bu dəstgahi. Mən öz sevgilimi istəyirəm. (Üzünü örtüb ağlayır.)

M u s i q i

G ü l ç ö h r ə .

Hicran dərdi, fələk verdi,
Bunca cəfani layiq gördü. (2 dəfə)
Yoxdur taqət, səbrə halət.
Ölmək yaxşıdır, nə ki bu zillət. (2 dəfə)
Ey xuda rəhm et, ey xuda rəhm et!
Qıl mədəd ya rəb, mən yazığa rəhm et!

M u s i q i

Yox, mən bu hala davam edə bilmərəm. Daha məndə tab və taqət yoxdur.
Hamisindən yaxşısı budur ki, bir kərəlik özümü boğum öldürüm, canım qurtarsın.
(Dəsmalın açıb burur ki, özünü boğsun, lakin bu əsnada "Arşın mal alan...." səsini
eşidib təəccüblə qulaq asır və eşitdikcə keçmiş günlərini yada salır. Əsgər pərdə
dalında oxuyur: "Arşın mal alan!" Axıra kimi oxuyub qurtarır.)

M u s i q i

Ə s g ə r daxil olub, salam verir.

G ü l ç ö h r ə (təəccüblə baxır). Sənsən, yoxsa özgədir?

Ə s g ə r. Mənəm, mənəm, Gülcöhrə, arxayı ol.

G ü l ç ö h r ə (ağlayır). Görürsən mənim başıma nə işlər gətirirlər? Bir qədər gec
gəlsəydin, özümü öldürmüsdüm. Sən buraya nə sayaq gəldin? Səni burada görsələr
oldurırlər.... Mümkün varsa, gəl qaçaq. (Əcələ ilə dərtir.)

Ə s g ə r (gülür). Hara qaçaq öz evimizdən?

G ü l ç ö h r ə (heyrlətə). Nə danışırsan, bura kimin evidir?

Ə s g ə r. Bura mənim evimdir, sonra da olacaq sənin evin.

G ü l ç ö h r ə. Heç başa düşmürəm? Məni kim götürüb qaçıbdır?

Ə s g ə r. Mən göndərdiyim adamlar.

G ü l ç ö h r ə (fikirli). Bəs mən elə bildim ki, məni atam verdiyi tacir oğlanın
adamları götürüb qaçıblar.

Ə s g ə r. Əlbəttə, elədir. Gülcöhrə (lap heyran qalır). Yenə başa düşmədim, allah
eşqinə, məni başa sal görüm bu nə kələkdir.

Ə s g ə r (gülür). Bax, Gülcöhrə. Sənə aşiq olan arşınmalçı da mənəm, atan ərə
vermək istədiyi tacir oğlan da mənəm. Mən yalandan arşın mal satan olub özümə qız
axtarırdım ki, axırda səni tapdım və atandan istədim, o da verdi, amma atan bilmədi
ki, mən arşın mal satan oğlalam, çünkü o əvvəldən məni görməyibdir.

G ü l ç ö h r ə (nazla). Ay biinsaf. Bəs mənə yazığın gəlmədi ki, bu qədar əziyyət
çəkdim, əzab çəkdim, atam məni öldürməli oldu. Özümü öldürməli oldum.... (nazla).
Belə bilsəydim, səni sevməzdəm....

Ə s g ə r. Bəs burası var ki, bu şadlığımız bütün o əziyyətləri yuyur aparır, elə
deyilmi maralı, Gülcöhrə?

G ü l ç ö h r e (axırda razı olur). Elədir.

Ə s g ə r. Di gəl bəri, gedək otaqları bir-bir gəzək və xalamı da görək. (Gedirlər o biri otağa.)

Bu halda bayır qapıdan S o l t a n b ə y daxil olur.

S o l t a n b ə y. Vallah, yenə ata ürəyidir, tab gətirmədi, dedim gedim görünüm, bəlkə qız, xudanəgərdə, özünə bir xəsarət yetirdi. (Ora-bura baxır.) Bəs hanı bunlar? Ay uşaqlar, kim var?

Ə s g ə r daxil olur.

Ə s g ə r. Salaməleyküm, Soltan bəy, sən bizi xoş gəlmisən.

S o l t a n b ə y (əvvəl xoş üzlə, sonra təəccüblə). Balam, sən.... Sən Əsgərsən? Yoxsa o arşın mal satan?

Ə s g ə r. Xeyr bəy, mən Hacı Mürsəl oğlu Əsgərəm, sənətim də tacirlikdir.

S o l t a n b ə y. Deyirəm axı, ancaq mənim gözümə belə görükdü ki, qabağında o gedədir.

Ə s g ə r. Hansı gedə?

S o l t a n b ə y. Heç, bir gedə var idi, arşın mal satardı.

Ə s g ə r. Bilirəm, sən istədin ki, onun xalasın alasan, o da əvəzində səndən qızını istədi, özü də açıqlanıb qovdun, elədirmi?

S o l t a n b ə y (təəccüblə). Elədir.... Balam sən hardan bildin?

Ə s g ə r. Necə bilməyim ki, o mən özüm idim....

S o l t a n b ə y (heyrətlə). Nə danışırsan?

Ə s g ə r. Bəli, bəli, mən qəsdən elə etdim ki, qızı görüm sonra alım.

S o l t a n b ə y. Doğru deyirsən?

Ə s g ə r. Budur, qızın təsdiq edər. (Çağırır Gülcöhrəni.) Gülcöhrə!

G ü l ç ö h r e (daxil olub atasına tərəf gedir). Bax, ata, həm sən deyən oldu, həm mən deyən. Əsgər bizi kələyə qoyub sənin acığına və mənim də əzabımı səbəb oldu, bütün təqsir bundadır.

S o l t a n b ə y (ayılır). Hə, indi başa düşdüm, çox kələkbaz imişsən. Rəhmətlik sənin atan heç belə deyildi. Ya allah. (Əl verir.) Çox gözəl, çox pakiza, vay səni Əsgər. Amma əcəb kələkbaz imişsən. (Yadına düşür). Yaxşı, balam, bəs sənin xalan necə oldu, hə? Həqiqət, o, sənin xalan idi, yoxsa o da kələk idi?

Ə s g ə r. Xeyr, doğrudan xalamdır.

S o l t a n b ə y. Yəqin özü də duldurmu? (Sevinir).

Ə s g ə r. Bəli, duldur.

S o l t a n b ə y. Hə, di ver gəlsin də!

Ə s g ə r. Gəlsin, nə deyirəm, Gülçöhrə, zəhmət çək xalamı çağır.

G ü l ç ö h r ə gedir.

S o l t a n b ə y. Gəlsin, onu alım da! O dul, mən dul; həkim də mənə deyib ki, gərək arvad alam. Mən bilən həkim xalanı da görsə deyər ki, ərə get.

Ə s g ə r. Nə sözüm var ki, al də, al ikibaşlı qohum olaq. İndi bildinmi, ikibaşlı qohum nədir?

S o l t a n b ə y (gülür). Bildim, bildim, a kələkbaz.

G ü l ç ö h r ə və C a h a n daxil olurlar.

S o l t a n b ə y (Cahana). Əşı, gəl də!... İrəli gəl! Görürsən sənin, sənin bu bacioglu nə kələkbaz imiş.... Hə, indi nə deyirsən, bir nəfər molla, bir kəllə qənd və üç manat pulla aran necədir? Deyirəm ki, elə Əsgərlə Gülçöhrənin və səninlə mənim toyumuz bir olsun.

C a h a n. Nə deyirəm, allah xeyir versin.

H a m i. Amin, amin.

S o l t a n b ə y. Balam, o uşaqlar evdə tək qaldılar, nigarandılar. Sizin gədəni göndərin Asya ilə Tellini bura götürsinlər.

Ə s g ə r. Bu saat gedim göndərim. (çixır).

S o l t a n b ə y Əşı, vallah, sevindiyimdən elə bilirəm ki, cavan oldum.... (Tez dilin dolayır). Yəni qoca da deyiləm, elə cavan kimi bir oğlanam. Maşallah olsun mənə.

Ə s g ə r gəlir.

Ə s g ə r. Göndərdim getdi.

Bu halda S u l e y m a n daxil olur.

S ü l e y m a n. Salamünəleyküm.

S o l t a n b ə y. Paho Süleyman, əleykəssalam, balam sənin bu dostun nə kələkbaz imiş!...

S ü l e y m a n. Bəli, çox kələkbazdır. Bilmirəm kimdən öyrənibdir.

Ə s g ə r. Necə kimdən öyrənmişəm? Bunun hamisini sən öyrətmədinmi? Odur, xalam desin!

C a h a n. Doğrudur, bütün bu kələklərin başçısı Süleymandır, o öyrətdi.

S o l t a n b ə y. Belə imiş!... Süleyman, mən səni heç belə bilməzdim, bu işləri haradan öyrənibsən?

S ü l e y m a n. Bəy, öz başımdan çıxarıram.

S o l t a n b ə y. Ay sənin başın var olsun.

S ü l e y m a n (birdən Gülcöhrəni görüb diqqət yetirir.) Yaxşı Gülcöhrə budur?

Ə s g ə r. Bəli, budur.

S ü l e y m a n. Bəs mən gördüyüüm qız buna oxşamır.

S o l t a n b ə y. Sən yəqin Asyanı görübsən.

S ü l e y m a n. Asya kimdir?

S o l t a n b ə y. O mənim qardaşım qızıdır.

S ü l e y m a n (sevinir). Hə? Əşİ, elə isə mən nə üçün bikar qalım. Ver, mən də toy edim də!...

S o l t a n b ə y. Doğru deyirsən?

S ü l e y m a n. Əlbattə!

S o l t a n b ə y. Verdim, al!

H a m i. Allah xeyir versin, allah xeyir versin. Nə əcəb oldu!

S ü l e y m a n (kənara). Bax mərd yoldaşın axırı belə olar.

Bu halda A s y a, T e l l i və V ə l i daxil olurlar.

S o l t a n b ə y. Bax budur gəldilər. Ay qız, Asya, bu oğlana səni versəm gedərsənmi?

A s y a (utana-utana). Bəli, gedərəm.

S o l t a n b ə y. Qoçaq qızsan, Gülcöhrədən ağıllı oldun, çox gözəl, çox pakizə. (Vəli ilə Telli bir-birinə baxırlar. Vəli bərk ah çəkir). Ədə, nə yaman ah çəkdiñ, bala nə dərdin var ki?

Ə s g ə r. Nə dərdi olacaqdır.... Gülcöhrəni mənə verdin, Asyanı Süleymana verdin, xalamı özün alırsan, indi Tellini də ver ona də!...

H a m i. Doğrudur, doğrudur.

S ü l e y m a n (Vəliyə). Hə, dedim ki, axı sən də hazırlaş.

S o l t a n b ə y. A qız, Telli, Vəliyə gedərsənmi?
T e l l i (mərd-mərdanə). Bəli, gedərəm.
S o l t a n b ə y. Vəli, sən Tellini alarsanmı?
V ə l i (utanır və birdəi-birə). Bəli, alaram. (Gülür).
H a m i. Allah xeyir versin.
S o l t a n b ə y. Yaxşı, balam, toylarımızı nə vaxt başlayaqq?
H a m i. Elə günü bu gün.
S o l t a n b ə y. Bəs elə isə başlayaqq, düzülün!

C ü t-c ü t olub oynayırlar. Əvvəlcə musiqiyə görə ağır, sonra musiqi tezləşdikçə tez-tez oynayırlar, ta ki, pərdə düşür.

P ə r d ə

PRİSTAV AĞA

M ... kəndində bir qəribə halətdir. Əhali bir-bir komalarından dışarı çıxıb, guya xof və vahimədən nəşət edən bir iztirab ilə o tərəfə bu tərəfə baxaraq, kəndin gen bir küçəsinə doğru gedirlər və burada toplaşış dururlar. "Allah özü sovuşdursun" -- deyirlər. Hər kəsin üzündə bir nişanəyi-xof, hərəkətində bir cürətsizlik, danişığında bir ehtiyat müşahidə olunur. Bunlar insanı bilaixtiyar titrəməyə məcbur edəcək mərtəbədə müdhiş bir hadisə vüquuna və yaxud mütəqəddim bir şəxsin çüruduna müntəzir idilər. Vaqiən belə idi: M ... kəndinin əhalisi (allah göstərməsin) pristav ağanın təşrifini gözləyirdilər. Dünən İran sərbazına müşabihəti olan bir stracnik "bəy" kəndə gəlib, qabağına çıxan ağsaqqalları xubunca döyüb-söyəndən sonra, "sabah pristav ağa gələcək"--dedi və gecə, döydüyü ağsaqqalların birinin evində qalib, səhər atına minib, geri qayıtdı.

Şayani-diqqət burasıdır ki, stracnik bəyin kəndə gələndə cibində beş-altı qəpik pulu var idi. Lakin gedəndə bu beş-altı qəpik bir gecənin içində beş-altı manata "istihalə" etmişdi. Bu "möcüzənin" sırrı və sahibi ilə cib sahibinə məlum idi.

Strajnik bəy kənddən müfariqət edər-etməz, qonşular ev sahibi Kərbəlayı Bünyadəlinin yanına yürüüb, "pristav nə səbəb gələcək"--deyib sordular. Kərbəlayı Bünyadəli ilə, stracnik bəy evində mehman olduğunu ehsas münasibətilə, böyük bir şərəfə nail olmuş kimi, qeyrilərinə nisbətən ali bir can sahibi olduğunu hiss etdirmək üçün kəmali-kibr və qürur ilə "əşı, mən nə bilim? Pristav ağanın işi kəndləri gəzib adam döydürməkdir, dayna!" -- deyib xalqdan üz çöndərdi və onların atəşi-məraqini söndürmədi.... Pristav çox gec gəldi. Əhali kəsbü karından əl çəkib, bu günü pristav ağanı gözləməyə sərf etdilər. Hər kəs, pristav nə üçün gələcək?" -- deyə öz-özünə fikir edirdi. Ağanın bu qəsdini hər kəs bir bəhanə ilə özünə andırırdı. Məsələn, Cənnətqulu belə güman edirdi ki, pristav, Əliqulunun oğurluğunu eşidib gəlir. Əliqulu isə deyirdi: ha! Pristav ağa Cənnətqulunun Məmmədçəfərlə savaşığını eşidib gəlir və s.... Lakin "Pristav gəlir" bu ikisinin də hərdəm titrəməyinə səbəb olurdu.

Əlqissə, axşamçağı pristav gəldi. Müvəsilətindən bir az müqəddəm kəndlidən birisi qışqıra-qışqıra, dili dolaşa-dolaşa: p, p, p, pristav ağa g, g, gəlir! -- deyə cəmaətin vahiməsini son mərtəbəyə yetirdi. İtlər hürdü, uşaqlar ağladı, arvadlar "allah, sən saxla"--deyib, ora-bura qaçdılar. Kişiər də sap-sarı saralıb itləri, uşaqları, arvadları sakit etməyə başlayıb, özləri onlardan betə qışqırıldılar....

Pristav ağa bir təmtəraq, bir təntənə, bir dəbdəbə ilə on nəfər cəlladılməcəz stracniklərdən mütəşəkkil müni ilə belə çaparaq kəndə daxil oldular. Kəndlilər

kəmali-inqiyad və itaət ilə cənab pristavı istiqbal etdilər və "sən bizim başımızın sahibisən" -- deyib, əsnayı namazda rüku edən kimi, baş deyil, bədən əydiłər. Lakin cənab pristav əhalinin belə izhari-təbəiyyəti-sadiqanəsindən əqmazieyi edib, keçən gün cibində "möcüzə" görünümüş sərbaz simalı stracniki təqib edərək, atını Kərbəlayı Bünyadın evi həyətinə sürdü.

Kərbəlayı, 70 sinni altında bütünlükdə vücudunu 15 yaşına yetmiş cavana mənsub bir cünbüş və hərəkətə gətirib sıçradı və pristav ağanın "cismi-əzizi"ni atın üstündən yerə düşürdü. Stracniklər də kəndlilərin köməyi ilə atlarından yerə süqut edib, metad qaidəyə rəayət edərək topalanmış kəndliləri qamçı ilə şəparlamağa başladılar. Və atlarını otarmaq ilə özləri üçün də bir "yaxşı" yer hazırlamağı əmr etdilər.

O gecə M ... kəndində bir neçə qoyun dəxi qurban edildi.

Sabahı günü Kərbəlayı Bünyadın həyətində şayani-təmaşa bir drama vəqəf oldu. Cənab pristav başıaçıq və əlləri ciblərində "özünü dərtmiş turac kimi" qapının ağızında durub, keçmiş padşahlara mənsub bir hökumət ilə cərgə ilə düzülmüş kəndliləri bir-bir və hərəsini bir növ ilə döydürürdü. Birisini libasdan xalı edib, lüt əndamına qamçı vurdururdu, digərini saqqalından tutudurub üzünə, başına sillələr çəkdirirdi, bir qeyrisini əlibağlı ora-bura çapdırırıdı. Bəzisini yerə yixib, təpik altına saldırdı və sairə....

Döyüşə mübtəla olanlar hərdəm: "Bizim taqsırımız nədir, ağa, başuva dönüm" -- dedikdə, cənab pristav və sonra da stracnik bəy tərəfindən bir neçə kəlmə fəhşdən mütəşəkkil cavabi -- "şafı" alırdılar....

Bu drama səhərdən günortayadək imtidad çəkdi ki, ondan sonra pristav ağa, bu qədər zəhmətdən artıq yorulub, girdi otağa və kənd mollası ... nın evində şərəfinə kəşidə edilmiş ziyafətdə (bu ziyafətdə pristavdan savay bir də Kərbəlayı Bünyadəli var idi) mükəmməl surətdə bir nahar edib, istirahət üçün bir-iki saat şirin yuxuya müstəqrəq oldu.... Bidar olduqdan sonra, Kərbəlayı Bünyad tərəfindən "Əbidanə" əta olunmuş kəhər ata rakib olub və kəndçilər tərəfindən "mübarək qədəmi" münasibətlə hədiyyə edilmiş quzuları (yağ, qatıq, pendir və s. məlum işdir) müiminə tapşırıb, öz paytaxtına mütəvəccihən rəvanə oldu.

Ağa gedəndən sonra kəndçilər onun sahibi təhəkküm bir zat olduğunu tosif və ərifə başladılar.

BİR FIRƏNG İLƏ SÖHBƏTİM

Günlərin bir günü, yəni bir neçə zaman bundan irəli nə tövr oldusa bir firəng ilə tanış oldum. Firəng məni, mən firəngi söhbətə tutduq, bir xeyli danışdıq elədik, axırda firəng məndən soruşdu ki, bir de görüm bu Qafqazda nə qədər müsəlman vardır. Dədim altı dəfə doqquz yüz doxsan doqquz min doqquz yüz doxsan doqquz və bir də altı müsəlman! Dedi, bu zəhməti çəkmə, altı milyon desəydin ağzın yorulmazdı. Dədim, mən müsəlmanam, doqquz yüz doxsan doqquz min doqquz yüz doxsan doqquzun mənə artıq təsiri olur, nəinki bir milyonun. Firəng bu sözə razı oldu və sonra yenə soruşdu ki, bu altı milyon müsəlmanın içində neçə qəzet çıxır. Dədim allahdan gizli deyil, səndən nə gizli olacaqdır, bu altı milyon müsəlmanın içində bircə dənə qəzet çıxır. Bunu dediyimi gördüm, firəng yerindən elə sıçradı ki, guya kişini ilan dişlədi! Və üzündə elə bir heyvət və təəccüb əlaməti göstərdi ki, mənim özüm də quruyub mat qaldım və ürəyimdən keçirdim ki, yazıq altı milyon müsəlman, bir gör sənin içində bircə dənə qəzet verilməsi yad firəngə nə pis təsir elədi və halonki, sənə qalsa istərsən ki, heç qəzet yerli-dibli olmasın! Amma sonra bildim ki, firəngi təəccübə gətirən altı milyon müsəlmanın içində bir qəzet olması deyilmiş, çünki o məndən soruşdu ki, "müsyö, indiyədək, nə təvarixdə, nə də heç bir abrazovanni yerdə görürəm yibdir ki, bir dənə qəzetiñin altı milyon müştərisi olsun!! Neujeli sizin bir dənə qəzetiñin altı milyon müştərisi var?!! Firəng bu suali mənə verdikdə, məndən bir qəhqəhə çıxdı ki, firəng elə bildi dəli olmuşam.... Dedi nəyə gülürsüz? Dədim heç, onu deyirəm ki, qəzetiñin altı milyon müştərisi yoxdur, bir qədər azdır.

D e d i: Beş milyon? -- Əlli min?

D e d i m: Bir qədər azdır. --Yox, azdır.

D e d i: Dörd milyon? -- Otuz min?

D ed i m: Bir qədər azdır. -- Yox, azdır.

D e d i: Üç milyon? -- On min?

D e d i m: Bir qədər azdır. --Yox, azdır.

-- İki milyon? -- Beş min?

-- Jox, azdır. -- Jox, azdır.

-- Bir milyon? -- Dörd min?

-- Jox, azdır. -- Jox, azdır.

-- Beş yüz min? -- Üç min?

-- Jox, azdır. --Jox, azdır.

-- Üç yüz min? -- İki min?
-- Jox, azdır. -- Jox, azdır.
-- Yüz min? -- Bir min?
-- Jox, azdır. -- Jox, bir az çoxdur.
-- Doxsan min? -- Bəs necə?
-- Jox, azdır. -- Min səkkiz yüz!

By sözü demişdim ki, gördüm rəfiqim firəng tez bir fayton çağırıb, düz vağzala sürdürdü və o gedən firəng oldu ki, getdi. Bir neçə vaxtdan sonra firəngdən bir kağız aldım ki, içində bunu yazmışdı:

"Altı milyon tayfanın içində bir dənə qəzet ola, və o qəzeti də min-səkkiz yüz müştərisi ola, o tayfadan heç bir yaxşı şey gözləmək olmaz, a molla!"

Bu sözlər məni çox yandırdı, tez götürüb cavabında yazdım ki, nə olsun, biz müsəlmanlar beləyik, amma siz firənglərin də yedikləri həmişə qurbağa ilə tisbağadır!...

ÜÇÜNCÜ DƏLLƏK

Bizim Qarabağda cürbəcür dəlləklər var. Bunların içində eləsi var ki, həm sənin başını qırخار, həm hansı dişini desən çekər, həm boynunun ardına zəli qoyar, həm istəsən oğlunu sünnət elər. Amma adekalon-madekalon bilməz və o cürə murdar şeyə heç əlini də vurmaz. Bainhəmə, üstündən bərk "ətir" iyi gələr ki ona quyuq yağı deyirlər.

Eləsi var ki, məsələn, bu gün yaxşı urusu baş vurar, biglərini da ha tərəfə desən, o tərəfə eşər və bir az-maz da urus dili bilər. Stolunun üstündə də həmişə cürbəcür içi su ilə dolu adekolon şüşələri olar, güzgüsü də adamı xortdana oxşadar.

Eləsi də var ki (yox, qoyun bunu ayrı cürə deyim).

Əzizim oxucu, ağlında bir adam fərz elə, qoy bu adamin bir ayağında qalos olsun, bir ayağında başmaq. Əynində çuxası olmasın, onun əvəzində tək bircə arxalıq olsun ki, onun parçasını və rəngini tanımaq üçün gərək əlinə bir biçaq alıb dörd gün çirkini qaziyasan. Belində bir qayış olsun və qayışın ucu da böyürdən sallansın, ciyinində bir məhrəba asılsın və məhrəba da gərək qab

dəsmalına oxşasın. Belindəki qayışa ülgüt formunda iti bir bıçaq sancılsın və o bıçaqla da qarız kəsildiyi məlum olsun. Onda bu adam olar haman mən dediyim dəllək.

Bu dəlləklərin dükanı olmaz, bunlar günlərini elə bazarda keçirirlər və özləri də həmişə kəndli-məndliləri qırxarlar, onda çox fənd eləyərlər. Məsələn, görürsən ki, bir kəndli yayın isti günü bazara meyvə gətirib satıbdır və özü də aşpazdan iki şış lüləkabab alıb günorta üstü bir sərin yer çəkilib dürməkləyir və öz-özünə də fikir eləyir ki, görəsən, baqqal onu allatmadı ki, evdə arvad nə tapşırımsıdı və sairə. Bu vaxt kəndli hiss elər ki, başı gicisir, əlini atar ki, qaşısın, bir adam deyər ki,: "Yavaş, tərpənmə, ülgüt başını kəsər". Kəndli dik ajar üstə sıçrar və görər ki, nə? Haman bayaq yazdığını dəllək onun başını bir xeyli qırkıbdır və özü də məzəmmət eləyir ki, əshi, uşaq-nəbaliq deyilsən ki, düz otura bilmirsən?! Odur, tərpəndin, ülgüt də bir az başını cızdı.... Sonra bilmirəm bunların sövdəsi necə olar, ancaq onu bilirəm ki, kəndli evinə qayıdan zaman başını iki dəsmalla bağlanmış qayıdar.

Bu söhbəti salmaqdan məqsədim o idi ki, bunu deyim ki, görəsən, bu Yevropa hökumətləri ki, belə gəlib müsəlman hökumətlərinin dinməzcə başlarını qırxırlar ki, heç kəs də onlara bir söz demir, Qarabağın hansı dəlləklərinə oxşayırlar? Mənim ağlım kəsir ki, bizim bu bazar dəlləklərinə çox oxşayırlar. Neyçün?

Ondan ötrü ki, məsələn, indi götürək bu gün İranı. Haminiza məlumdur ki, indiyə kimn İranın başını iki nəfər "dəllək" qırxmaqdadır ki, onlardan birisi ingilis, o birisini də ki, (qoy yavaş deyim eşitməsin!) özünüz tanıyırsınız.

İndi də demirsizmi ki, bu yandan üçüncü "dəllək" çıxıbdır. Bu da ki, neçə ildən bəridir ki, Osmanlının başını qırxan və çox vaxt da "bilməyib" qulağını kəsən Germaniyadır. Deyir indi İranın başını mən də qırxacağam! O birilər deyirlər: Ay balam, axı neçə ildir ki, elə hazır bu kişinin başını biz qırxırıq. Almaniya: Bu kişinin başını podratə götürməmisiniz ha, mən də qırxacağam!

Qərəz, mən onu deyirəm ki, İran görsün başına bir təhər çəkə bilərmi, yoxsa bir də görərsən ki, dördüncü "dəllək" çıxdı, onda bir gün olar ki, İranı da Fas sultanının gününə salıb, giliz qoyerlər.

MƏŞƏDİ KABİLİN TƏBRİZ SƏFƏRİ

Məşədi Kabilin başı çox qarışq idi, cürbəcür vajnı işləri var idi ki, bunların hamisini bir-bir düzəltmək lazımdı. Bir işi o idi ki, gərək oğlunu işkolaya qoysun, ondan sonra qızını köçürsün və bunlar hamısı keçəndən sonra Təbrizə gedib mal gətirsin və dükənini olduğu yerdən ayrı bir yerə köçürsün və bundan başqa o qədər xirdə işləri var idi ki, bəzi vaxt heç başını qasımağa da macalı olmurdu.

Məşədi Kabilə məsləhət gördülər ki, əvvəlcə Təbrizə gedib dükən işlərini düzəltsin, sonra o biri işlərinə şuru etsin.

-- Elə yaxşıdır, əvvəlcə işlərini bir qurtar, sonra, allah qoysa, qayıdarsan, can sağlığı olsun, o biri işlərini də düzəldərsən! -- deyib arvadı da Məşədi Kabilə bunu məsləhət gördü.

Məşədi razı oldu və başladı Təbrizə səfərə hazırlaşmağa....

Söyləyirlər ki, London ingilisləri bazardan evlərinə bir parça kağız yazıp göndərirlər ki, "məni nahra gözləməyin, Hindistana gedəcəyəm". Və arvad-uşağı ilə görüşməyi qaydan başa qoyub, parxoda minib gedirlər. Amma bizim müsəlmanlar, nədənsə, qurbanın çox qorxurlar.

Odur, məsələn, Bakıdan Biləcəriyə və ya Şuşa qalasından Ağdama getmək lazımlı olanda çox bikef olurlar, arvad-uşaq da bikeflənir və yola düşəndə də az qalırlar ki, ağlaşma qursunlar.

İndi Məşədi Kabil də Təbrizə gedəcəyini yadına salıb, bir az bikef olmuşdu, arvad-uşaqlar da bikef idi. Ancaq bircə? Kərbəlayı Səfinin vecinə deyildi. Pəncərənin ağızında oturub səfərə hazırlaşan Məşədi Kobili gözləyirdi və uşaqlara təsəlli vermək üçün deyirdi:

-- Allah qoysa atanız bu gün çıxar, bir-iki gündən sonra olar Təbrizdə, amma görün sizə nələr gətirəcək! Təbriz yemişi. Bax, kişmişləri bu boyda olur. Badamları qoz boyda. Çoxlu xurma gətirəcəkdir ki, biri yumruq böyüklükdə.

İşin bu məqamı balaca uşaqların bir qədər kefini açdı. Balaca Səməd isə tək bir yemişlərə kifayət etməyib, bir Təbriz xoruzu da istədi.

-- Bəs, Təbriz xoruzu da gətirər, -- deyib Kərbəlayı Səfi onu arxayın etdi.

İki saatdan sonra min cüra dualarla, daldan su atmaqla, qapıya Quran çıxartmaqla Məşədi Kobili yola saldılar....

Bir saatdan sonra bazara xəbər düşdü ki, Məşədi Kobili paraxod qabağında öldürüdülər.

BAZAR SÖHBƏTİ

-- Məşədi Səməd, bir bura bax! Vay Məşədi Səməd! Bura bax, söz deyirəm!
-- Bu saat! Qoy bir bu çuxanın bursını tikim! Yiyəsi gözləyir.
-- Əşı, bir bura bax, sonra tikərsən. Sənə bir yaxşı əhvalat deyəcəyəm.
-- Sən de, mən qulaq asıram!
-- Bura bax, rəhmətlik Əliqulu bəyin dayısı Kərbəlayı Hüseynəli bəyi tanıyırdın?
-- Yox, necə Əluqulu bəyin?
-- Əşı, nə deyirsən, dostun Mirzə Cəfərin aşnası Əliqulu bəyi tanımırısan?
-- Hə, keçəl Əliqulu bəyi tanıyırdım.
-- Onun dayısı Kərbəlayı Hüseynəli bəyi tanıyırdın?
-- Tanıyırdım, necə?
-- Axi, Kərbəlayı Hüseynəli bəyin bir nökəri var idi. Adına Yırtıq Səfi deyərdilər, bir arvadı da var idi, neçə ildi ki, doğmurdu, sonra gedib Qarabasan kəndindən bir qız aldı, özü də deyirlər ki, bəy qızıdır, ondan da Yırtıq Səfinin bir oğlu oldu ha!
-- Hə, necə?
-- Ta nə hə, haman o oğlan indicə bir rus qızı ilə gəlib bizim dükanın qabağından keçdi.
-- Əşı, nə deyirsən?
-- Sən ölü, allaha and olsun, özüm ölüm ki!

HARA QAÇACAQLAR?

Ravi belə rəvayət eləyir ki, Eynüddövlə, Şüca Nizam Rəhim xan, Mir Haşim, Mirzə Həsən, Mirzə Kərim və qeyriləri -- bunlar hamısı Təbrizdən çıxıb qaçarkən şaha belə bir məktub yazıblar:

"Salam-duadan sonra yazıb məlum edirik ki, "ma səd nəfər budim tənha, onha, yek nəfər budənd cəm", ona binaən Təbrizdən qaçıq, vəssalam."

İndi mən öz-özümə fikir edirəm: yaxşı, bunlar hara qaçacaqdırlar?

Tehrana?

Xeyr! İndi bu saat Məhəmmədəli şahın onlara elə acığını tutub ki, hərgah o, "səd nəfər tənhadan birini görsə, elə vurur ki, başı süpəhsalar məscidi kimi darmadağın olar.

Bəs hara? İranın sair şəhərlərinə?

Xeyr! Hərçənd İranın sair şəhərləri Təbriz əhlini aldatdırılar və yalandan dedilər ki, ay budur köməyə gəlirik, ay on min adam göndərdik, ay bu gün çatar, ay sabah çə-çatar, ha budur göldilər, ha atluların başı çıxdı, qərəz çox səs-küy elədilər, amma axırından bir şey çıxmadi. Atların nə başı göründü, nə quyruğu, yaziq təbrizlilər gözlədilər, gözlədilər, axırda qəti-ümid olub, dedilər: özünə bağlı ümidiyi, özgəyə bağlama.

Amma yenə də....

Heç ağlım kəsmir ki, bu şəhərin adamları Təbrizdən qaçan "qəhrəmanlara" ağaşlarını açıb üzlərindən öpsünlər və desinlər: "Uxay, nə yaxşı ki, sağ-səlamət gəlib çıxdınız". Çünkü əgər bu şəhərlərin birində namus olmasa, bari insaf olar. O birində insaf da olmasa, bari bir parça qeyrət olar! Bir ayrısında namus, insaf və bir parça qeyrət olmasa, bir qədər həmiyyət olar; bir ayrısında, namus, insaf və bir parça qeyrət və bir qədər həmiyyət olmasa, bir dötdəq mürüvvət olar. Bir özgəsində namus, insaf, bir parça qeyrət, bir qədər həmiyyət bir dötdəq mürüvvət olmasa, bari bir barmaq ağıl olar. Yenə bir başqasında namus, insaf, bir parça qeyrət, bir qədər həmiyyət, bir dötdəq mürüvvət, bir barmaq ağıl olmasa da, bari bir anbar qorxaqlıq olar.

Amma qorxaqlıq olar, çünkü qorxaqlıq oldu ki, Təbrizə köməyə getmədilər və indi qorxaqlıq olar ki, Təbrizə kömək edərlər, çünkü daha Səttarxanın gücü məlum oldu. Kişi padşahla padşahlıq etdi. Halbuki bütün İran və bizim Bakıda bütün Quba meydanının adamları deyirdilər ki, padcəhnən padcəhliq eləmək olmaz. Amma görünür ki, olar və necə ki, oldu! Hə, bəs indi bu adamlar hərə qaçacaqdırlar?

Rusiyaya?...

Xeyr, Rusiyada məşrutə var. Məşrutəli yer onları qəbul etməz.

Bəs hara?

Elə mən bu fikirdə idim ki, gördüm idarəmizin qabağında iki nəfər adam acıqlı danişir. Biri deyir:

- Adə, boynu sınmış Səfər necə oldu?

O biri deyir:

-- Getdi.
-- Hara?
-- Əş! cəhənnəmə, gora! Mən nə bilim!
İndi ağlım kəsir ki, mənim sualıma da bu cürə cavab verməkdən başqa bir çarə yoxdur.

BİR DƏLİNİN DƏFTƏRİNDƏN

Bir məsəl var deyirlər ki, ikiayaqlıya etibar yoxdur.
Doğrudan da belədir, dünyada hər nə ikiayaqlı məxluq var, onların heç birinə etibar eləmək mümkün deyil.

Götürək, məsələn, toyuğu. İkiayaqlı məxluqdur. Nə qədər dən ver, nə qədər yem ver, yenə də səni görəndə qaçacaqdır. O ki, qaldı adama--ikiayaqlı məxluqdur--daha burada heç danışmaq lazım deyil.

Amma bu işin səbəbi var.
Məsələn, evdən çıxırsan bayıra və görürsən ki, bir dənə toyuq ayağının birini qalxızıb təkcə durubdur. Və özü də bərk fikrə gedibdir. İstəyirsən ki, yanına gedib bir qədər dən verəsən. Görürsən ki, o saat qaçıdı. Deməli, toyuqla sənin aranda etibar yoxdur. Çünkü sən də ikiayaqlı, o da.

İndi görək bunun səbəbi nədir?
Toyuq çox yaxşı bilir ki, sən toyuq yeyənsən və madam ki, səni görür həmişə qorxur. Odur ki, bir sürü toyuğa da çağırıb dən tökəndə görürsən ki, yaziq toyuqların bir gözü dəndə və bir gözü də səndədir.

İndi gələk adamlara!
Deyirlər ki, qədim zamanlarda adamlar bir-birilərinə çox yaxşı etibar elərmişlər və hətta bir zaman var imiş ki, bir salavata çörək də almaq olarmış, başmaq da və papaq da.

Mən bilmirəm ki, bu əhvalat doğrudurmu, yoxsa yalan. Ancaq onu bilişəm ki, bu gün o cürə şeylər ola bilməz. Çünkü bu gün salavat əvəzinə pul lazımdır. Pulu qazanmaq da salavat çəkmək kimi asan deyildir. İndi bu gün əgər bir adam o biri adama etibar eləyirsə, pulun cəhətinə elayır və illa pulu olmasa, itmiş pasport kimi etibardan saqıtılır.

Pul insanlar arasında rəsmiyət törədir. Məsələn, Həsənqulu ilə Cəfərəli bir-birilə danışırlar, Həsənqulu deyir ki, bu gün başım bərk ağrıyır, onda Cəfərəli cavab verir ki, bir qədər fenastın al, yainki yatarkən başuva dəsmal çal, ya həna qoy. Amma elə ki, Həsənqulu Cəfərəliyə bir manat zərər vurur, o halda Cəfərəli elə vurur ki, Həsənqulunun başı nəinki ağrıyır, bəlkə yarılır və qan axır. İndi mənə deyəcəklər ki, sənin sözlərində məntiq yoxdur.

MənTİQ nədir?

MənTİQ danışma elmidir. Danışan kəs gərək elə danışın ki, sözünün dali qabağı bir-birinə düz gəlsin. Məsələn, deməsin ki, bu gün hava çox gözəldir, çünkü dünən bərk acmışdım.

İstərsiniz mənTİQ barəsində bir qədər söyləyim. Burda misal lazımdır. Məsələn, şüşə qırılar, əlimdəki şüşədir. Bəs əlimdəki şüşə də qırılar.

Bir özgə məsəl: İnsanlar ölcəkdirlər. Sən insansan, bəs sən də ölcəksən. Yainki insan ikiayaqlıdır. Və ikiayaqliya da etibar yoxdur. Toyuq dəxi ikiayaqlıdır, bəs onda, toyuğa da etibaar yoxdur.

Onda birisi gölib deyir: Toyuğun iki ayağı vardır və özünə də etibar yoxdur. Sənin də iki ayağın var və sənə də etibar yoxdur. Bəs onda sən toyuqsan!

Yox, bu söz xilafı-mənTİQdir, buna sofizm deyərlər. Elə haman o sofizmdir ki, Tehran hökumətini bu günə saldı və həm ağlamalı və həm gülməli bir komediya qayırdı.

İran hökuməti deyir ki, sair hökumətlər məşrutə verdilər, çünkü camaat elə istəyirdi. Amma İran camaati elə istəmir və ona görə mən də məşrutə vermirəm.

Burada mənTİQ olardı, hərgah "İran camaati elə istəmir" sözü qələt olmasaydı. Amma, çünkü o söz qələtdir, ona görə bu mətləbdə, İran hökuməti qanacaqdən kənar olan kimi, mənTİQdən də kənardır. Mən burada çox sözlər danışardım, amma danışmiram.

Zəban dər dəhan ey xırədmənd çist?

.....nist.

BAŞA DÜŞMƏDİ

Keçənlərdə idarəmizə Yevropadan bir nəfər adam uçub gəlmişdi. Söhbət arasında dedi ki, bizim Yevropada böyük bir həyəcan və qorxu vardır.

D e d i m: -- Səbəbi nədir?

D e d i: -- Səbəbi odur ki, Yevropaya çox həyəcanlı xəbərlər gəlir ki, müsəlmanlar böyük bir sürətlə tərəqqi edirlər....

D e d i m: -- Təəccübdür, bizim tərəqqimiz sizi qorxudurmu?

D e d i: -- Bilirsiniz, insaniyyət nöqtəyi-nəzərincə çox şad eləyir. Biz sevinirik ki, bizim növümüz yavaş-yavaş zillətdən qurtarır. Amma o biri tərəfdən, bilirsiniz, bu əyyam bir əsri -- mübarizəyi-hayatiyyə əsridir. Yəni dirilik üçün dava eləmək əsriddir. Onun üçün biz istəməzdik ki, dirilik üçün dava edənlər bizim kimi elm qüvvəti ilə güclü olsunlar. Məsələn, bu gün elm və mədəniyyət qüvvəti ilə yaraqlanmış olan İspaniya Fas ərəbləri ilə dirilik üçün dava eləyir. Onun üçün İspanyanın fıränglərə çox bərk acığı tutubdur. Deyir ki, axı sən nə üçün bu vəhşilərə mədəniyyət ucunu göstərib, tūfəng atmaq öyrətdin ki, onlar da bizə tūfəng atırlar. Bütün aləm də bunu boynuna alır ki, əgər Fas ərəbləri Yevropa mədəniyyətini öyrənsələr, İspaniyani beş-on gün içində darmadağın edib, əvvəlcə də mədəniyyət gücү ilə İspaniyani öz mülkü etdiyi kimi, bu səfər də eləcə edər (çünki o zaman ki, Yevropa mədəniyyətdən məhrum idi, ərəblər ən şəşəlli bir mədəniyyətə malik idilər, yəni bütün elm və fənlər aralarında getdikcə tərəqqi edirdi). O halda İspaniyani ərəblər alıb, islam dövlətinin bir vilayəti etmişdilər.... Amma sonradan ... əşı, allah mollalara insaf versin.

Mən yevropaliya dedim ki, əzizim, bizi bağışlayın, sizin qorxunuz bizim tərəqqimizə mane ola bilməz. İstər sizin qorxudan ürəyiniz getsin, biz yekə tərəqqimizi əldən buraxmayacayıq. Biz tərəqqi eləyəcəyik.

Dedi: -- Bircə onu de görüm indiyə qədər çoxmu tərəqqi eyləyibsiniz?

D e d i m: -- Çox eləmişik.

D e d i -- Olmazmı, öz tərəqqinizdən mənə nümunə göstərəsiniz?

D e d i m: -- Olar, çıxaq bayira....

Bayira çıxdıq, yevropaliya dedim. Tamaşa elə.

D e d i: -- Baxıram.

-- Gördünmü?

-- Nəyi?

-- Tərəqqini?

-- Hani? Heç bir şey görmədim.

-- Bəs görmədinmi ki, buradan bir nəfər saqqallı müsəlman keçdi ki, ayağına çəkmə geymişdi. Onun ayağına çəkmə geyməyi çox böyük tərəqqidir.

D e d i: -- Anlamıram nə deyirsən.

D e d i m: -- Belə beş-altı il bundan irəli hər kəs ayağına başmaqdən başqa özgə bir şey geysəydi ona salam vermək əvəzində, "allah saxlasın" -- demək lazımdı. Amma tərəqqimiz bu gün o dərəcəyə çatıbdır ki, çəkmənin başmaqdən rahat olduğunu hamımız boynumuza almışıq.

D e d i: -- Heç başa düşmürəm nə deyirsən?

Bir az ora-bura göz gəzdirdim:

-- Bax, bax, müsəlman arvadları faytona minibildilər.

D e d i: -- Nə olsun?

D e d i m: -- Pa-ho! Bir neçə il bundan irəli nəinki arvad, hətta, kişi cürət edib faytona minsəydi haman dəm faytonun çarxları bir tuğ-i-lənət olub onun boyনuna keçərdi.

D e d i: -- Sözün doğrusu, heç qanmiram nə deyirsən?

D e d i m: -- Bir ora bax, iki nəfər müsəlman bir-birinin yanından keçdi və heç bir şey olmadı.

D e d i: -- Nə olsun?

D e d i m: -- Pa! Bir-iki ay bundan irəli onlar bir-birinin yanından keçsəydilər, haman dəm atışib bir-birini öldürmüdürlər. Halbuki indi heç bir zad olmadı. Bundan artıq nə tərəqqi?

D e d i: -- O sizin tərəqqi deyildir, o, Martinovun qorxusudur. Sən bircə mənə de görüm realnidə, gimnaziyada, universitetlərdə oxuyan uşaqlarınız çıxdırmır?

D e d i m: -- Vallah onlar çox olardı, hərgah bir məsələ ümmum müsəlmanların qabağını kəsməsəydi.

D e d i: -- Nə məsələdir?

-- D e d i m: -- Çox böyük məsələdir.

Əyilib qulağıma dedi:

-- Hökumət qoymur?

D e d i m: -- Xeyr, onun bir sözü yoxdur, bu məsələ başqa məsələdir.

D e d i: -- Bir de görək nə məsələdir?

D e d i m: -- Şalvar məsələsidir.

-- Necə şalvar?

-- Adam geyən şalvar.

D e d i: -- Canım, sən müəmma ilə danışırsan, açıq de görüm nə demək istəyirsən?

D e d i m: -- Qoçaq, bundan açıq söz olmaz, şkola gedən uşaqlar dar şalvar geyirlər və dar şalvar da bizlərdə çox pis şeydir. İndi həmin məsələ

bizim qabağımızı kəsdiyinə görə işkolaya uşaq qoymağə cürət eləmirik.

Bu sözlərdən sonra əcnəbi əvvəlcə çox güldü, amma sonra bir qədər fikrə gedib, birdən başladı uşaq kimi ağlamağa və ağlaya-ağlaya bu sözləri dedi:

--Biz elm sayəsində havada quş kimi uçurug, amma bunlar hələ şalvar məsələsinə məşğuldurlar....*Dedi və uçub getdi....*

TƏHSİL

Mən məktəbdə oxuyanda bizim məktəbə təzə bir molla təyin eləmişdilər. Yəni bu molla ekzamen tutmuşdu və o ekzamendə heç bir kəs onunla bərabər ola bilməmişdi.

Camaat belə deyirdi ki, dünyada heç bir elm yoxdur ki, bu axund onu bilməmiş olsun. Bu sözləri axund özü də təsdiq eləyib deyərdi ki:

-- Mən bütün ülüm və fünnuna darayam.

Kişi "dara" olmaya bilməzdi, çünkü səkkiz il məktəbdə oxuyub, bircə dəfə də fələqqəyə düşməmişdi. Sonra ikmali-təhsil üçün İrana gedib səkkiz il də Təbrizdə oxumuşdu və bədə Təbrizdən Tehrana yollanıb dörd ilə də orada və ondan sonra beş il Məşhəddə və bunlardan başqa dörd il də İranın bir şəhərində təhsil etmişdi ki, onun adı yadimdə qalmayıbdır.

Dərs vaxtında bu axund bəzi vaxt bizimlə dostanə söhbətlər edərdi, böyük səfərlərindən nağıl edərdi, çox şirin söhbət elərdi.

Bir dəfə ondan soruşduq ki, axund İran böyükdür, yoxsa Rusiya?

D e d i:

-- Əğər İranın bu başından düşəsən və gecə-gündüz yol gedəsən və hər bir saatda yetmiş ağaç yol eləyəsən və yetmiş il səfər eləyəsən, hələ gəlib İranın yarısına çatmazsan.

D e d i k:

-- Axund, bəs, ruslar yazırlar ki, İran Rusiyadan iyirmi dəfə balacdır.

Axund buna şerlə cavab verdi:

Key nik-bəxt, an nə şeklär-mən əst

Vəlakin, qələm dər kəfe-doşmən əst.

Bir gün uşaqlardan biri dedi:

-- Axund, heç dəryanın dibini bilmək olar?

Axund deyir:

-- Budur mən iyirmi beş il oxumuşam və iyirmi beş il sümük sindirib, bütün ülüm və fünumə dara olmuşam, amma indiyə qədər bir kitabda görməmişəm ki, dəryanın dibini bilən olsun.

Yoldaşlarımızdan biri dedi:

-- Axund, bəs ruslar yazırlar ki, dəryanın lap dərini səkkiz verstdir.

Axund güldü və bunu nağıl etdi:

-- "Zərəfşan" kitabında oxumuşam ki, İskəndər-Zülqərneyin dünyanın üzünü alandan sonra, istədi ki, dəryaların dibini də alsın, ona görə dəryanın içinə cumub yetmiş il yol getdi. Nagah burada bir adama rast gəldi ki, axtarır. Sual etdi ki, sən nə axtarırsan? Dedi ki, yetmiş il bundan əvvəl mənim əlimdən bu dəryaya bir balta düşüb, dəryanın dibinə gedibdir. İndi mən gərək bundan sonra yetmiş il yol gedəm ki, bəlkə dəryanın dibinə çatam. İskəndər-Zülqərneyin bu əhvalatı eşidib səfərdən əl çəkdi.

Yoldaşımızın içində bir dələduzuvardı, dedi:

-- Axund, hesab elmi oxumaq haramdır, yoxsa halal?

D e d i:

-- Haramdır.

D e d i:

-- Bəs bu elm necə ki, məsələn, mən istəyirəm biləm, cibimə nə qədər pul qoyum ki, putu altı manatdan iki kəllə qənd və girvənkəsi iki manatdan beş girvənkə çay alıb, üstünə nəqd on beş manat pul qoyub bir axunda göndərim.

Axund dedi:

-- O cürə elmi oxumaq nə haramdır, nə halal, ancaq savabdır.

Bu əhvalatdan sonra, gördük ki, fəziləti-axund məlum şüd.

İştə iyirmi beş il oxumaq zarafat deyildir. İyirmi beş il bir əsrin dörddən biridir.

BALACA FELYETON

Beş manat əhvalatı

Bir gün oturub dəftərxanada yazıldım. Gördüm bir müsinn şəxs qapını açıb məni işarətlə çölə çağırıldı. Mən baman saat çölə çıxıb - nə buyurursunuz? - suali ilə müraciət elədim. Kişi gözlərinin yaşımı abitaran kimi axıdib mənə dedi:

- Başına dönüm, mənim bir oğlum var, hansı ki, Xarkovda oxuyur.

Budur üç ildir ki, mən bir tövrlə ona pul göndərirəm. İndi məktəbi qurtarmağına qalıbdır iki il. Mən də olub-olanımdan çıxmışam. İndi bir qara qəpeyim yoxdur ona göndərəm ki, bu neçə il çəkdiyim zəhmət əbəs yerə olmasın. Bu da mənim oğlum yazan kağızdır. Səndən təvəqqə qə edirəm bu baradə mənə kömək verəsən, yoxsa biabır olası yerimdir.

Mən dərhal öz aldığım məvacibi, kişinin halətini mülahizə edib gördüm mənim donluğumdan kişiyə haray yoxdur. Haman günü bir məclis tərtib edib öz dost-aşnalardan oraya cəlb edib, bir siyahı bina edib, insaflı kişilərimizdən ianə yiğmağa məşğul oldum. Kimə müraciət etdimse, pul tələbində müzayiqə etmədi. Sonra növbət gəldi bizim Hacı dayiya və ümidi var idi ki, Hacı bışəkk və şübbə 10, ya 15 manat verəcəkdir. Hacı dayının dükanına bir neçə yoldaşlar ilə varid olduq.

- Hacı dayı, salaməleyküm.

- Ba, ələykümməssəlam, bəy dadaş!

- Buyurun, buyurun, xoş gəlibsziz. A gedə çayçı, çay gətir.

- Xeyr, Hacı dayı, çox təşəkkür edirəm. Çay içməyəcəyəm, sizing

yanınıza bir cüzi təvəqqeyə yoldaşlarla gəlmışəm, ümidi varam təvəqqeyimiz qulluğunuzda məğbul olub müzayiqə etməyəcəksiniz.

- Bəs, bəs, bəydadaş, bu nə sözdür, sən mənə qulluq buyur, mən həmişə can və başla düzəltməyə hazırlam.

- Hacı dayı, bir artıq sizə zəhmətim yoxdur, bir şəxsin oğlu Xarkovda oxuyur, atası onun xərcini indiyə kimi çəkibdir. Amma indi əli aşağı düşməyə görə və müsəlman qardaşımız olmağa görə onun üçün bir az pul cəm etmişik ki, o cavan puldan məttəl olub oxumağını yarımcıq buraxmasın. Ona görə 5 manat da siz əta ediniz, ianə cəmi təriqilə ki, sizin adınızı siyahıya yazaq.

- Ha, ha, ha, ha... Qəribə təklifdir. Yaxşı! Bəydadaş! Mən üç dəfə həccə getmişəm, dördüncü dəfə həm niyyətliyəm. Mən həcc pulumu pozub, nə tövr Rusiyaya göndərim?

- Hacı dayı, nə vaxt Allah qoysa bu dəfə həccə təşrif aparacaqsınız?

- İňşallah, bəydadaş, gələn il.

- Yaxşı, Hacı dayı, gələn ilədək məgər siz 5 manat qazanmayacaqsınız ki, gələn ilki həcc pulunu pozmayıb, üstünə qoyub gedəsiniz?

- Xeyr, əzizim. Mətləb burasındadır ki, bu gün banka 10 min manat yola pul salasıyam ki, veksilimin vaxtı keçməsin.

- Zərər yoxdur, Hacı dayı, onda sabah gəlim, sabah verərsiniz.

- Xeyr, xeyr, sabah zəhmət çəkməgilən, sabah usta Qarapetə min manat borc vəd etmişəm, ona görə gərək verəm ki, binəvanın pambıq pulu kəsirdir, aparsın, pambıq alsın.
- Zərər yoxdur, Hacı dayı, birisi gün gələrəm.
- Xeyr, xeyr, xeyr!.. Birisi gün Hacı Qulaməli kişinin oğluna nomrə pulu yiğilir, ona pul göndərəcəyəm.
- Zərər yoxdur, Hacı dayı, o birisi gün gələrəm.
- Xeyr, xeyr, xeyr!.. O birisi gün barama almışam, onun pulun gərək verəm, gəlmə.
- Zərər yoxdur, Hacı dayı o birisi gün, gələrəm.
- Xeyr, xeyr, xeyr, xeyr, gəlmə.
- Niyə?
- Çünkü.
- Nə çünkü?
- Çünkü.
- Nə çünkü?
- Belə!
- Nə belə?
- Çünkü belə.
- Necə çünkü belə?
- Çünkü habelə və genə habelə, mən sözün vazehi ruscanı oxuyana töbə etmişəm pul verməyəm, vəssalam.
- Hacı dayı bu nə sözdür sən danışırsan, ruscanı oxuyan müsəlmanlara sən gərək təşəkkür edəsən ki, hal-hazırda dəftərxanalara və qeyri-divanxanalara gedəndə dil bilməyib mat-məəttəl qalırsınız.
- Nə vaxt mənə dil bilən lazımlı olsa, mən pul ilə tutub apararam, mənə dilməcliq edər.
- Yaxşı, Hacı dayı, dilbilən müsəlman qardaşlarımızın birisi də artıq olsa, nə ziyan edər?
- Xeyr, xeyr, xeyr, xeyr! Mən, sözün doğrusu, haman oğlana nəinki beş manat, hətta beş qəpik də göndərə bilmərəm. Çünkü mən göndərdiyim pulla oxuyub, sonra bir rus orəti alıb həm məni tanımayacaqdır.

Xülasə Hacı dayıdan əlimi üzüb getdim dəftərxanaya.

Günlərin bir günü idi, gördüm mənim Hacı dayım kürkünün qollarını sallaya-sallaya gəlir. Gələn kimi şappadan içəri girmək istəyəndə qapıda duran kazax döşündən bir yumruq vurub Hacı dayımı saldı bayıra. Mən bunu qəbul etməyib, Hacı dayını yanına çağırıb sordum ki,

niyə gəlibdir. Hacı dayı dedi ki, bu gecə qonşusunun dükanından bir cüt başmaq oğurlanıbdır. Müqəssir bunun oğlunu güman edib həbsə salıbdılar, indi gəlibdi ki, naçalnikdən təvəqqə etsin, oğlunu zəminə versin. Çifayda rusca dil bilmir ki, getsin naçalnikin yanına.

Dedim: - Necə, Hacı dayı, rusca bilən gətirməyibsən?

Dedi: - Xeyr.

Dedim:-Niyə?

Dedi: - Çünkü!

Dedim: - Çünkü?

Dedi: - Ruscanı bilən məndən on manat istədi, indi dilbilən qardaş əlac sənə qalıbdır, mənə kömək elə, burada mən göldim, sonra Hacı dayının işini də yola verib yola saldım və sabahı gün gördüm bir paketdə bir dənə üçlük manat göndərib və təvəqqə edibdir ki, haman oğlana göndərim. Sağ olsun belə Hacı dayı da.

PURİŞKEVİÇ VƏ HAÇI XUDU

Günlərin bir günü Purişkeviç ilə Hacı Xudu yatmışdır. Purişkeviç Peterburqda yatmışdı. Hacı Xudu da öz evində yatmışdı. Bunlar bir-birlərini yuxuda gördülər. Hacı Xudu ayıq olduğu zaman Purişkeviç barəsində çox eşitmişdi ki, bu hərif müsəlmanların ziddinə gedəndir. Müsəlman xeyirxahi deyildir. Hətta bir jurnalda onun şəklini də hacıya göstərmişdilər. Amma hacı yuxusunda Purişkeviçə baxıb gördü ki, hərif çox da çirkin deyildir. Gözündə çəşmək, əyinində yaxşı libası, bir göyçək adamdır.

Hacı Purişkeviçə dedi:

-- Sən bir göyçək adamsan, amma sənin şəklini, nədənsə, çox pis çəkiblər.

Purişkeviç Hacıya cavab verdi:

--Ke, ey nikbəxt, an nə şəklə mən əst,

Vəlakin qələm dəf kəfe doşmən əst.

Sonra Hacı yenə soruşdu:

-- Bir də deyirlər ki, sən və sənin kimi adamlar biz müsəlmanlara zidsiniz.

Müsəlmanların bədxahısınız.

Purişkeviç cavab verdi.

-- Mən də bilmirəm, doğru deyirlər, yoxsa yalan. İstərsən mən də bir-iki kəlmə danışım, gör yalan deyirlər, yoxsa haqq danışırlar.

Hacı razı oldu və Purkşeviç başladı danışmağa.

P u r i ş k e v i ç -- Mən istəmirəm ki, müsəlmanlarda qəzet olsun.

H a c i -- Onu biz də istəmirik. Qəzet bizim şəriətimizdə haramdır.

P u r i ş k e v i ç -- Mən istəmirəm ki, müsəlmanlarda teatr olsun.

H a c i -- Biz özümüz də onu istəmirik. Teatr şəriətimizdə haramdır.

P u r i ş k e v i ç -- M ə n istəmirəm ki, müsəlmanlarda musiqi çalmaq, şer yazmaq və şəkil çəkmək işləri tərəqqi etsin.

H a c i -- O cür şeyləri biz özümüz də istəmirik. Onlar hamısı şəriətdə haramdır.

P u r i ş k e v i ç -- Mən istəmirəm ki, müsəlmanlar nemes dili, firəng dili, hesab, coğrafiya, hikmət, fəlsəfə, kimya, tarixi-təbiət, tarixi-bəşər, həndəsə, müsəlləsat və bu cür şeyləri bilsinlər.

H a c i -- Bu cür şeylərin hamısı küfrdür. Biz özümüz, də onları istəmirik.

P u r i ş k e v i ç -- Mən istəmirəm ki, müsəlmanlarda üsuli-cədid məktəbləri olsun.

H a c i -- Allah üsuli-cədid çıxardanlara lənət eləsin! O cür məktəblər hamısı bixana yığıncağıdır.

P u r i ş k e v i ç -- Mən istərdim ki, müsəlman məktəblərinin hamısı ruhani məktəbləri olsun.

H a c i -- Əlbəttə, əlbəttə.... Biz də onu istəyirik.

P u r i ş k e v i ç -- Amma bu şərtlə ki, o məktəblərdə şəriətdən başqa özgə elmlər oxunması.

H a c i -- Allah atana rəhmət eləsin! Bəs biz dediyimiz nədir?

P u r i ş k e v i ç -- Bəs belə!

H a c i -- Doğrudan deyirsən, yoxsa zarafat eləyirsən?

P u r i ş k e v i ç -- Xeyr, doğrudan deyirəm.

H a c i (ş a d v e x ü r r e m) -- Əlini mənə (ü r e y i n d e: zərər yoxdur sonra əlməni suya çəkərəm) (a ş k a r a) hər kəs sənə pis deyir, onun özü pisdir. Bu canım üçün, hərçənd sən urussan, amma bir çox müsəlmanlardan daha müsəlmansan! Təki müsəlmanların sənin kimi bədxahları çox ola!

P u r i ş k e v i ç -- Arxayın ol, mənim kimilər çox-çoxdur! Amma təki müsəlmanların çoxu sənin kimi ola.

H a c i -- Arxayın ol, mənim kimilər çox-çoxdur!

P u r i ş k e v i ç -- bəs yerdə qalanlar?

H a c i -- Yerdə qalanların hamısı babilardır.

P u r i ş k e v i ç -- Bizim də yerdə qalanların hamısı cuhuddur.

Bundan sonra ikisi də yuxudan ayıldılar. İndi bir adam lazımdır ki, bunların ikisinin də yuxusunu yoza....

QARABAĞIN KEÇMİŞ GÜNLƏRİNDƏN

Günorta azanından iki saat keçmişdi ki, Azad bəy Məşədi Ferrux ilə qumar oynadığı otaqdan durub öz "hərifini" yola salıb, keçdi arvadı Gülnisə xanım olan otağa. Gülnisə xanım ərinin pəjmürdə sıfətini görüb, kəmali-hüzn və kədərlə soruşdu:

-Uduzdunmu?

Azad bəy:

- Yox əşı, - deyib arvadını aldatmağa başladı. - Əvvəl uduzmuşdum, amma sonra yenə uddum. Tək beş manat uddum!

Lakin qəlbən öz-özünü məzəmmət elədi: "Yalansa, Allah mənə lənət eləsin! Gözümün ağı-qarası elli üç manatımı uduzmadımmi?"

Doğrudur, Gülnisə xanım ərinin "uddum" sözünə inanmadı, lakin yenə də bir söz deməyib, yalnız bir ah çokdi. Sonra ərinin təvəqqeyinə görə nökər Hüseynəlini çağırdı ki, naharı çəkib versin. Nahar boz-başdan ibarət idi ki, onun da ətini, noxudunu, hətta suyunu da binavə Hüseynəli dalaşa-dalaşa dükançılarından borç almışdı.

Ər və arvad oturub çörək yedikləri yerdə otağın qapıları şaqquştu ilə açılıb, Azad bəyin oğlu - valideynin fərzəndi - yeganəsi içəri daxil olub dəyil, hücum edib qoltuğunda olan kitabları şappıltı ilə otağın ortasına tolazladı. Xudadad bəy (oğlanın adı idi) realni məktəbdən qayıtmışdı. Bu, "pəhləvanlıqdan" sonra Xudadad bəy məktəb paltarını tələsik soyuna-soyuna, divanəvər bir səs ilə çığırdı:

- Vallah, ta mən oxumayacağam, billah oxumayacağam, qoy direktor acığından partlasın, cirilsin, yenə oxumayacağam! Ana, hani mənim müsəlman paltarım?

Azad bəy nahardan başını qovzayıb kəmali-təəccüb ilə oğluna tərəf baxdı və soruşdu ki:

- Ədə, başına at təpməyibdir, səni cin vurmayıbdir, içib kefli deyilsən, nə qayırırsan?

Oğlu isə ağızını-üzünü qırışdırıb dedi:

- Əşı, sən də qoy görüm!.. Bilmirəm bu nə deyir! Ağız, ana, hani mənim papağım, çıxam, arxalığım? Dur by saat bura ver, geyim!

Azad bəyin acığını tutdu və istədi ki, ağızım açıb bir soz desin, lakin arvadı onu bu işdən mən edib dedi: - "Sən dinmə bircə!" - və özü ayağa durub gəldi oğlunun yanma və müləyim, mehriban dil ilə dedi:

- Bala, müsəlman paltarını neynirsən? Neçin buluzunu çıxarırsan?

Oğlan cavab verdi ki:

- Mən bir də ta oxumayacağam!

- Neçin?

- Elə heylə, oxumaq istəmirəm.

- Axi, neçin oxumaq istəmirsən?

- Oxuya bilmir, şüuru yoxdur! - deyib Azad bəy oğlunun əvəzindən cavab verdi.

Bu isə Xudadad bəyə xoş gəlməyib istehza ilə dedi:

- Hə, oxuya bilmirəm! O gözü kor urus başmaqcı Səfinin oğluna "pyat" qoyub, mənə də "dva" qoyanda, əlbəttə ki, oxuya bilməyəcəyəm!

Alası: - Yaxşı oxu, sənə də "pyat" qoysun.

Oğlu: - "Yaxşı oxu!.." Məndən yaxşı oxuyan yoxdur.

Atası: - Bəs nə üçün sənə "dva" qoyur?

Oğlu: - Çünkü o kor urus mən ilə ləçdir!

Gülnisə xanım bu söhbətə müdaxilə elədi:

- Bir deyin görüm, sən allah, mən qanırıram, kor urus kimdir, "pyat" nədir, başmaqcı Səfinin oğlu kimdir, "dva" nədir?

Azad bəy arvadını başa salırdı:

- Belə kor urus bunların uçitelidir, başmaqcı Səfinin oğlu da bunun yoldaşıdır. Uşqollarda pis oxuyanlara "dva", yəni "iki" qoysurlar, yaxşı oxuyanlara da "pyat", yəni "beş" qoysurlar. İndi bizim bu oğlana görünür ki, "iki" qoysular, yoldaşı başmaqcı oğluna da "beş", odur ki, bunun acığı tutubdur.

Gülnisə xanım dedi:

- Neçin sən bəy oğlu ola-ola, sənə iki qoysular, amma başmaqcı oğluna beş? Neçin demirsən ki, ay uçitel, mənə beş qoy, altı qoy, mən bəy oğluyam, mənə yeddi, səkkiz də azdır... Başmaqcının oğlu nədir ki, ona beş-beş qoyur?..

Azad bəy:

- Ağlına maşallah! - deyib arvadının qanacığına "təhsin" oxudu.

Xudadad bəy isə acığının içində də gülümsəyib, özünü divara tərəf tutdu ki atası onun gülümsədiyini görməsin. Sonra özünü yiğişdirib acıqla anasına qayıtdı:

- Ağız, qanmadığını danışma, tez ol mənim paltarımı bura ver!

Vallah ta bir də oxumayacağam! Qoy cəhənnəm olsun direktor da, kor urus da, o da, birisi də. Tez ol acmışam!

Anası oğlunu sakit edirdi:

- A balam, bir soyunma, əvvəl çörəyini ye, sonra paltarını dəyiş dayna!..

Oğlu razı oldu:

- Di yaxşı, mən çörəyi yeyincə, sən paltarı hazırla! - Bunu deyib döşü açıq olduğu halda oturdu deyil, yixıldı atasının yanına və mürəkkəbli əlini biləyinədək soxdu bozbaş kasasının içinə.

Azad bəyin ovqatı təlx oldu. Dedi:

- Ədə, adamsan, bir əlini yuyaydın, ondan sonra çörəyə oturaydın!

Neçin belə dəli-şəli olmusan?

Bu söz "Xudadad bəyin xatırınə dəydi, "yemirəm" deyib geri çəkildi.

-Zəhrimar olsun!

Atası isə oğlundan da bərk acığını tutub, az qaldı ki, oğluna bir sillə çəksin, lakin özünü saxlayıb bir qədər hüm-hüm elədi, axırda simsimığını sallamış oğluna baxıb:

- Dur burdan itil! - deyib qışqırdı.

Oğlu durdu ayağa və "Cəhənnəmə!" deyib, anası hazırladığı müsəlman paltarını geyməyə başladı. Binəva Gülnisə xanım yenə müdaxiləyə məcbur oldu. Əvvəlcə ərinin sakit etmək üçün oğlunun uşaq olduğunu ona qandırıldı (halbuki oğlunun azıandan bir on dörd yaşı vardi) və sonra oğluna tərəf gedib, anaya mənsub bir nəvazişlə dedi:

- Bala, yekə oğlansan, atanın sözü xatırınə dəyməsin get çörəyini ye, o, bir pis söz demədi, deyir yəni əlin mürəkkəblidir, get yu! İndi ki yumursan nə eləmək, yuma, get çörəyini ye. Atana həram eləmə, mən də yazığam, axı!..

Lakin anasının nəvazişi Xudadad bəyə əsər eləmədi.

- Əshi, sən də qoy görüm, - deyib qırmızı ipəkdən gödək arxalığını, ağ dəvə yunundan uzun çuxasını və "diyaqanal"dan dar tikilmiş şalvarını da geyib kəmərini bağladı, saatını taxdı və atasına açıq olmaq üçün qollarını ata-ata və ayaqlarını bərk yerə vura-vura qapıya tərəf yollandı. Anası onu saxlamaq istəyib dedi:

- A balam, Xudadad, hara gedirsən, qal çörək ye!..

Lakin Xudadad qulaq asmayıb:

- O çörək zəhrimar olsun! - deyib qapıdan düz çıxdı...

Gülnisə xanım mat qaldı. Azad bəy isə oğlunun dalınca bir qədər baxıb bir lomba tüpürdü.

- Tfı, - dedi, - Allahın qəzəbinə gələsən, a pis övlad!
- Buy, sən allah, elə demə, ay Azad! - deyib Gülnisə xanım ərirmi üstünə çığırdı: - A kişi, necə dilin var gelir. Yazıq deyilmə? Sən də yekə kişi qoşulsan balaca uşaqa... İndi nə olsun, sən allah, yazıq ac getdi, nə bilim hara getdi... Əşı qoyursanmı ki, bircə uşaq evdə otursun?..

Azad bəy də öz tərəfindən söylənməyə başladı:

- Əşı, sən allah bəsdir, elə onun xarabını çıxardan əvvəldən sən oldun! Uşaqdır, uşaqdır deyə-deyə gedəni qudurdu. Onun harası uşaqdır? Yox, indi ki, uşaqdır, uşaq yerində otursun, böyükün üstünə it kimi çəmkirməsin!.. Tez ol, çağır nökəri, bu çörəyi yiğsin... Özüm də bir az yatmaq isteyiram.

Bir ah çəkib, Gülnisə xanım nökəri çağırdı. Nökər Hüseynləi gəlib süfrəni yiğdi və gedəndə ağasına doğru üzünü çöndərib yavaş səs ilə dedi:

- Ağa, o baqqal Həsən kişiyyə bir qədər pul versəydin yaxşı olardı.

Yoxsa and içibdir ki, daxı bundan sonra bir düyü də nisyə verməyəcəyəm... Ottar Məşədi Cəfər də bu gün lap abrimi tökübdür. A gedə, deyir, vallah bir yol sənin ağanı bazarda tutub başından papağını alacağam,

yoxsa...

- İtil, İtil burdan, səfəh oğlu səfəh! - deyib Azad bəy elə çığırdı ki, səsinin gücündən evdə qab-qacaq cingildədi və otağın baş tərəfində bir tikə çörək üstündə diş sindiran pişik qorxusundan tikəni qoyub, güllə kimi çıxıb bayırqa qadı.

Hüseynlə kor və peşman qayıdıb, yavaşca sovuşdu aşpazxanaya. Azad bəy bu zərb-zəngdən sonra yorulub yixıldı taxtın üstünə və... yatdı. Gülnisə xanım isə daha bir söz danışmayıb, kefsiz və qəmgin bir halda yerə əyləşib ərinin qumarbazlığı, işinin xarablığı və oğlunun rəftarı barəsində qara-qara fikirlərə qərq oldu...

Bəli, Azad bəyin oğlu Xudadad bəy andına vəfa etdi, yəni daha oxumadı; lakin direktor və kor urus partlamadı. Ancaq Azad bəyin acığını tutdu və Gülnisə xanım isə bir-iki gün ah çəkib, sonra oğlunun: "Ana, vallah, oxumaq mənə zərərdir" kimi sözlərinə inanıb, "Canı sağ olsun" - deyə sakit oldu. Bu minval ilə üç il gəlib keçdi. Xudadad bəy özünə ayrı bir iş tapdı ki, o işin adına hər yerdə qumarbazlıq deyərlər. Lakin Xudadad bəy özü və yoldaşları bu sözün əvəzinə "məşgülüyyət" sözü işlədirdilər. Doğrudan da bu "məşgülüyyət" Xudadad bəyi elə məşğul edirdi ki, bütün gecə-gündüzünü də "məşgülüyyət" üstündə keçirirdi

Gündüz evdən çıxıb bir də sübha yaviq zamanda qayıdırdı və hər bir qayidian vaxt qapının ağızında anasını əli qoynunda, intizar ilə durmuş görürdü...

Şəhərdə bir toy olmazdı ki, Xudadad bəy orada hazır olmamış olaydı.

Bir dəfə Xudadad bəyin atası Azad bəy bazarda durub öz "hərifi" Məşədi Fərruxu gözləyirdi. Özu də elə yer seçib durmuşdu ki, borclu olduğu dükançılar

onu görmürdülər. Bir qədərdən sonra bir nəfər adam ona tərəf yaxınlaşmağa başladı. Bu adam papağı əyri, cir-cir çəkməli, yeriyəndə lovğalıq üçün iki tərəfə əyilən və qollarını canbaza çıxmış pəhləvan kimi atan bir oğlan idi. Azad bəy onu gəndən görən təki tanıdı, lakin bir o qədər də şad olmadı. Bu oğlanın adı Səlim, ləqəbi isə "Cırıq" idi. (Hər adama bir ləqəb qoymaq şəhərdə çoxdan bəri dəb düşmüşdü: birisinə "Pəndir" Ələkbər deyirdilər, birisinə "Saqqal" Musa deyirdilər və birini "Dikdən qoru" adlandırdılar və s.) Cırıq Səlim şəhərin qolçomağı (qoçusu) hesab olunurdu. Çünkü bir dəfə bazarda birisilə dalaşib, qaradovoyun yanında cibindən tapança çıxartmışdı və hərçənd qaradovoy tapançanı onun əlindən almaq istəmişdi, lakin Cırıq Səlim verməmişdi. Deyirlər ki, sonra Səlim qaradovoyun "könlünü almışdı". Hər halda bunun cibindən qaradovoyun yanında tapança çıxması, yəni bu günə cəsarət və cürətin bürüzu onu xalqın yanında başı uca etmişdi və şəhərin qoçuluğuna layiq olmuşdu... Xeyrat və ehsan günü mollalara edilən hörmət, toy günlərində buna edildi.

Qərəz qoçu Cırıq Səlim Azad bəyə yaxınlaşıb salam verdi. Azad bəy tələsik cavab verib əl tutdu. Başladılar söhbət etməyə. Səlim dedi:

- Allah sağ eləsin, sizin Xudadad bəy əməlli-başlı oğlan olubdur.

Azad bəy:

- Necə?

Səlim:

- Hami ilə danışır, gülür, toylarda yaxşı oynayır, çox yaxşı qumar da oynayır...

Azad bəy qızardı:

- Harada görmüsən? - dedi.

Səlim cavab verdi:

- Çox yerdə görmüşəm. Bir də dünən Quru Mustafanın toyunda idi. Məclisi çox şad elədi. Neçə dəfə gözəl oynadı. Hamını məəttəl qoydu. Allah onu həmişə səlamət eləsin. Ancaq bir o var ki, qumar üstündə bir az dava-dalaş eləyir, o yaxşı deyil...

Azad bəy qıpqırımızı olmuşdu. Səlim sözünə davam edirdi:

- Dünən o toyda bir neçə gedə-güdə vardı, onlar ilə dördaşlıq üstündə bir az sözləri çəp düşdü, aralıqda bir çox yava söhbət oldu... Ancaq mən o gedələrə acıqlandım, istədim də döyüb onları məclisdən qovam, amma toy sahibi yalvardı ki, işin yoxdur, qoy pislik olmasın yazıqdırlar... Sonra Xudadad bəyi kənara çəkib təpşirdim ki, bir də elə adamlar ilə qumar oynama, oynayırsan da mənim ilə oyna, Əsgər bəy ilə oyna, yoxsa gedə-güdələrə qoşulsan, camaat pis söz deyər. Söz verdi ki, oynamaram, xülasə mənimlə bir-iki aşiq tolladı. Gördüm ki, bəy yamanca hərifdir. O gecə mənim on beş manatımı uddu. Dedim zərər yoxdu...

Azad bəy utandığından bilmirdi ki, nə qayırsın. Əgər o hində yer yarılısa idi, haman dəm yerə girərdi. Oğlu Səlimi udmuşdu və Səlimi udan adamlar da qaydaya görə gərək haman pulu bir qədər də artrib geri qaytara idilər. Binanən ileyh Azad bəyə lazımdı ki, Səlim bəyə bir iyirmi-otuz manat versin ki, həmi özünü sindirməsin və həm də bununla oğlunun eybini örtsün. Lakin dərd burası idi ki, bu halda Azad bəyin cibində iyirmi manat o yana dursun, iyirmi qəpik də yox idi. Əgər pulu olsayıdı, burada boş-boş durmazdı, "hərif tapıb, özü demişkən, çörək pulu qazanardı. Ona görə bir yandan pulsuzluq xəcaləti və bir yandan da oğlunun nalayıq hərəkəti binəvəni turp kimi qızardıb, su kimi tər tökməyə məcbur elədi. Bir-iki dəfə öskürüb əlini cibinə saldı və bir şey axtarmağa başladı. Cırıq Səlim sevindi. Yəqin elədi ki, Azad bəy pul çıxardacaqdır və ehtiram üçün istədi desin ki, "Əşı, lazımdı, filan", amma yaxşı ki, demədi. - Çünkü bəyin cibindən pul əvəzinə papiros ilə dəsmal çıxdı. Bu isə Cinq Səlimin kefini pozdu və bikeflyini bildirməmək üçün üzünü o tərəfə çevirib Azad bəy tərəfindən təklif olunan papirosdan çəkmədi ki, "Sağ ol, mən qəlyan çəkirəm" və tez xudahafiz edib getdi. Cırıq Səlim getdikdən sonra Azad bəy açığından dodağını dişləyib, oğlunu qaibanə hədələdi: "A namərd! Sən məni biabır elədin, adamlar yanında üzümü qızartdın, gör sənin başına nə oyun çıxardacağam. Allaha and olsun, əlimə bir odun alıb səni o qədər döyücəyəm ki, şışib tuluq kimi olasan! Görək, əlbət evə gələrsən, binamus!".

Bu hədədən sonra Azad bəy bir papiros da çəkib oğlu barəsində fikir etməyə başladı. Oğlunun uşaqlığı onun yadına düşdü. Necə o zaman Xudadad bəyi atası sevirdi, heç qucağından yerə qoymazdı. Dörd yaşında Xudadad bəyi alardı dizinin üstünə və dilini əzə-əzə deyərdi:

"A küçük, ay it!". Xudadad bəy də şirin uşaq dili ilə: "Əşı, küçük sənsən, it sənsən!" - deyib cinqılı əli ilə atasının üzünə şapalaq (sillə) vurardı. Atası deyərdi: "Yavaş, eşşək!". Oğlu cavab verərdi: "Əşı, eşşək sənsən!". "Vallah gözünü tökərəm!" - deyib, az qalardı balaca barmağı ilə atasının gözünü çıxartsın. Atası deyərdi: "Ada, adam da atasına söyərmi, a heyvan?". Oğlu cavab verərdi: "Bəs sən mənə niyə söyürsən, a heyvan?".

Bu mükəlimalədən sonra Azad bəy oğlunu qucaqlayıb marçamarç ilə öpərdi. Uşaq da: "Əşı burax!" - deyib dartinardi ki, xilas olsun. Axırda Gülnisə xanım gəlib uşağı ərinin əlindən alardı. Atası iSƏ nökəri bazara aparıb oğlu üçün cürbəcür şeylər alardı. O vaxt Azad bəyin cib sandan kefi kök idi. Yüz manata pul deməzdi. Bazardan aldığı şeyləri evə gətirib tökərdi oğlunun qabağına və söyüşə-söyüşə yeyərdilər. Azad bəy oğlunu evdən çölə buraxmazdı. Qorxardı ki, oğluna göz deysin. Evdə oturub həmişə öz yanında saxlardı. "Həriflər" ilə qumar-zad oynayanda oğlunu da yanına çağırıb deyərdi:

- Otur burda, sənə pul udub verəcəyəm!

Doğrudan da udduğu pulun yarısını oğluna verərdi ki, bunu da sonra Gülnisə xanım tutub oğlunun əlindən alardı.

Xudadad bəy yeddi yaşına yetişdikdə atası onu "çastni" şkolaya qoydu və uçitelə tapşırıdı ki, vurub eləməsin. Uçitel daxı bəyin sözlərinə əməl edib (çünki aybaşı öz vaxtında yetişirdi), Xudadad bəy dərsini bildi-bilmədi bir ağır söz də deməzdi və çox vaxt təriflərdi ki, görün necə təmiz uşaqdır, heç bir yeri cırıq deyil!

Azad bəy iki ildən sonra oğlunu "çastni" şkoldan çıxarıb realni şkolaya qoymaq istədi, amma direktor onu qəbul etmirdi. O halda Azad bəy tanış müəllimlərindən birinin vasitəsilə direktor ilə aşna olub, özünün dövlətli bir bəy olduğunu ona qandırıldı. Direktorun bu aşnaliqdan xoş gəldi, amma yenə də dövlətli aşnasına məsləhət gördü ki, hələ bir qədər "çastnim obrazom" oxutsun, lakin Azad bəy qandırıldı ki, oğlunu "çastnim obrazom" oxutmaq üçün heç olmasa bir yüz manat sərf etmək lazım gəlir. Yaxşı olmazmı ki, yüz manat özgənin cibinə girməyib elə direktorun özündə qala - bunu deyib əlini cibinə saldı. Direktor bir az çəm-xəm elədi, amma axırda yumşalıb yüz manatı əlində oynadı-oynada dedi:

- Doğrudur, oğlunu qəbul etdim, amma yenə də deyirəm ki, oxuya bilməyəcəkdir. Çünkü heç savadı yoxdur. Gərək onun dərsinə evdə diqqət yetirilsin.

Azad bəy direktoru arxayın elədi ki, "qorxma, inşallah, bülbül kimi oxuyacaqdır..."

Bu işlərin hamisini Azad bəy yadına saldı və oğlunun indiki oturub-duruşunu mülahizə edib çox pis oldu.

- Bəs, - dedi, - uşağıın axırı xarab oldu... Mən nə qayırıım? Oxumadı. Bütün əməyimi zay etdi. İndi də qumarbaz olub, Cırıq Səlim kimi adamlarla qumar oynayır. Allah ona lənət eləsin! Məni bihörmət elədi. Bazar içində adımı yerə soxdu. Nə qayırıım? Evdə görəndə deyirəm: balam, oxumadın, oxumadın, barı gəzmə, dalınca pis söz deyirlər... Deyir, ey sənin borcun deyil. İstəyirəm döyəm - anası qoymayı, söyürləm, durub evdən qaçırm. Yox, ta bu səfər gərək mən onun havasını alım. Atamin ərvahına, onu bir xubunca döyüb - baxmayacağam anasına - ayaqlarını bağlayjb salacağam otaqların birisinə, qoy orada dustaq olsun. Ondan savay əlac yoxdur!

Azad bəy bu niyyetlə yerindən tərpənib evinə getdi. Lakin oğlunu orada tapmadı. Gülnisə xanımdan soruşdu ki, oğlun hani? Dedi:

- Nə bilim, a başına dönüm, oğlunu evdə olanda o qədər üzünü danlaysan ki, yazılıq baş götürüb evdən qaçırm. Sən allah, bir də ona bir söz demə, vallah gedə lap bezar olub. Özüm də qorxuram, ürəyimə qara-qara fikirlər gəlir, pis yuxu görürəm. Allah özü saxlasın!..

Azad bəy bir söz demədi və bir qədər otağın o başına bu başına fırlanıb nökər Hüseynəlini çağırırdı. Hüseynəli gəldi:

- Nə buyurursan, ağa?

Azad bəy:

- Get Məşədi Fərruxu çağır, de ki, ağam deyir gəlsin bir az söhbət edək. Özün də söz arasında Məşədi Fərruxa çatdır ki, kənddən ağanın yanına adam gəlmişdi ki, dəhyek pulu gətirmişdi... Qandınmı nə deyirəm? Di tez get!..

Bəzzaz Hacı Əsədin oğlu Rustəmin toyu idi. Gəlin gətirilən günün irəlikli axşamı oğlan evində çox böyük məclis arəsta olmuşdu. Xalı-gəbə ilə gözəlcə bəzənmiş böyük bir otağın içi toya yiğilmiş adamlar ilə dolu idi. On yuxarı başdan "padşah" oturmuşdu. Bu "padşah" qoçu Cırıq Səlim idi. Onun sağ və sol tərəflərində əyanlar düzülmüşdül; "Qarğı" ləqəbilə məşhur qəssab Əsgər, Dimdikburun Hümmət, dəlləkbaşı Körük Mərdan, Leylac Səfdər, Qayqac Məhərrəm və sairə. Bunlar həmi "vəzirlək" edirdilər, həm də "qaradovoyluq". Aşağı tərəfdə oxuyub-çalanlar əyləşmişdilər. Bir nəfər xanəndə, bir nəfər tar

çalan və bir nəfər də yerdənbələyi vuran lotu. Yerdə qalan camaat hüzzardan ibarət idi. Bunlar divarların dibində əyləşib, otağın ortasını məhz oynayanlar üçün xali qoymuşdular. Sazəndələr oxuyub-çalmayan vaxtda əhli məclis səhbətə, çay içməyə və papiros çəkməyə məşğul olurdu. Vəxtə ki, sazəndə dəstgahlardan birisini oxuyurdu, hamı səsini kəsib huş-guş ilə qulaq asırıldı. Ancaq hüzzardan birisinin kəmali-hüzən ilə ah çəkib "Uf, evin yixilsin, ay fəraq" - deyə piçildamığı sakitliyi pozurdu. Dəstgah qurtarib təsnif oxunduqda bütün əhli məclis kəmali-qaidehyi-musiqi ilə çirtiq vururdular. Bunların içində elə bir mahir çirtiq -vuranlar var idi ki, şaqqılıtsı küçədə eşidilirdi və küçə ilə gedənləri də tərənmimə gətirirdi. Təsnifdən sonra rəng vurulurdu, yəni oynamamaq havası çalışırırdı. O halda əhli məclisdən birisi yerindən sıçrayıb artıq bir şərq ilə qol götürüb oynayırdı. Oynayanlar cürbəcürə qayda ilə oynayındılar. Bəzisi gözlərini divarın bir nöqtəsinə dikib bir an oradan gözünü çəkmirdi. Bəzisi gülümşünürdü və çox vaxt ayaqlarına baxırdı ki, görsün düzmü işləyirlər. Bəzisi oynadığı yerdə əllərini qoynuna qoyub qaşqabağıni sallayırdı, xalq demişkən çox "suryoznu" oynayırdı. Birdən olurdu ki, "vəzirlərdən" birisi "padşaha" danos edib xəbər verirdi ki, məsələn, Məşədi Cabbar çox gözəl uzundərə oynamamaq bilir, amma nədənsə burada istəmir ki, oynasın. O halda "padşah" əmr edirdi:

- Çəkin ortaya Məşədi Cabbarı, sazəndələr də uzundərə çalsınlar! Haman dəm vəzirlər və "qaradovoyer" şiri-əyan kimi yerlərindən qalxıb Məşədi Cabbarın üstünə hücum edirdilər və dərtib otağın ortasına çəkirdilər. Binəva Məşədi Cabbar and içirdi ki: - Oynamaq bilmirəm! Qızarırdı, tərləyirdi, dərtinirdi ki, xilas olsun. Amma fayda vermirdi, axırdı libası cirilacağını duyub, canını qurtarmaq üçün oynamaga məcbur olurdu. Lakin həqiqət də oynamaq bilmədiyi üçün dəli-divanə kimi bir qədər o başa-bu başa fırlanıb yenə yerində otururdu.

Məlum olsun ki, bizim Azad bəyin oğlu Xudadad bəy dəxi bu toyda hazır idi. Bir çox təmtəraq ilə cərgədə əyləşib damaq ilə papiros çəkirdi. Bu halda əhli məclisdən birisi yerindən qalxıb "padşaha" baş endirdi və dedi:

- Padşah sağ olsun, ərzim var! Təvəqqə edirəm ki, burada bir keçi-məməsi çalınsın və Xudadad bəy də durub oynasın!

Əhli məclis ittifaq ilə ərizəçinin sözünə qüvvət verdi. Haman dəm keçiməməsi çalınbı Xudadad bəyi ortaya çəkdilər. Xudadad bəy isə Məşədi Cabbar kimi eləmədi, qol götürüb, sözsüz, hərkətsiz oyna

mağɑ başlıdı. Xudadad bəy çox gözəl oynayırdı, Hamını valeh edirdi. O idi ki, əhli məclis onun oynamağından şövqə gəlib bir dəstfəşanlıq edirdilər ki, sədasi asimanə bülənd olmuşdu. Bununla bərabər əhli məclis, "Afərin, odur ha! Uxxay!" hətta "bravo" sözlərilə, hiss etdikləri ləzzəti izhar edirdilər.

Oyun qurtarandan sonra Xudadad bəy hamiya baş əyib yerinə oturdu və "padşah" tərəfindən bir qırımızı alma atasına layiq oldu.

Bir qədərdən sonra əhli məclisdən qumar oynayanlar ayrılib o biri otağa girdilər. Xudadad bəy dəxi bunların içində idi. Burada qumarbazların bəzisi dördaşıq üstə otururdu. Bəzisi "bank" və "bakara" açdı, bir qədəri "asnas" qurdular və sairələri də nərdtaxta oynamaya başladılar. Bir-iki saatdan sonra hamısı çox hirs ilə iş görməkdə idilər. Aşıqların şappiltisi, nərdtaxtanın şaqqıltisi, pul cinqıltisi, "Aşığı qəlbi tulla!" sözəleri, "Yalançıya Allah lənət eləsin!" avazı, "Mən ölüm, dilxor elemə!" səsi otağı başına götürdü.

Xudadad bəy üç nəfər sair yoldaşları ilə dördaşıq oynayırdı. Çox bərk qızışmışdı. Kefi də kök idi, görünür ki, atası kimi "çörək pulu" qazanırdı. Qolunu çırmayıb, ortaya yarım manat salıb deyirdi:

- At yarım manat! Yarım manatda məzari. Amma qəlbi atmasan əlinə lənət!

Aşıq tullayan bu sözdən inciyirdi:

- Bəy, min dəfə demişəm əlimin üstündə bəd danışma! Axı dilxor eləyiб qoymursan ki, görək nə oynayıraq. Ala, qəlbi atdim. Aşıq hey!..

Əh... içində lənət! Toxandır, əshi qoyursanmı ki, biz burada pul qazanaq! - deyib hərif aşığı buraxırdı...

Dördaşıqdan Xudadad bəy iyirmi manat pul udub durdu ayaq üstə və istədi getsin, lakin yoldaşları buna razi olmayıb dedilər ki:

- Oyundan qaçmaq olmaz, ya otur bizi lap ud və ya ki, pulunu uduz!

Xudadad bəy dedi ki:

- Canım, ta mən dördaşıq oynamaq istəmirəm, bank oynayacağam, gedirəm.

Amma yoldaşları qoymadılar, xülasə bir çox söz və hərəkətdən sonra Xudadad bəy təkrar oturub, yenə oynadı. Lakin çox çəkmədi ki; həriflərin bir azca qalmış pullarını təmiz udub durdu və sonra gedib bank və bakara oynayanlara qoşuldu. Görünür ki, bu gecə Xudadad bəyin əli yaxşı gətiribmiş; bank oyunundan da bir əlli manat udub qo 356

İşuldu asnasa... Qərəz hər bir oyun oynadı və hamısında da uddu. Sonra papağını ayri qoyub uduzanlara yanıq vermek üçün papiros damağında olaraq o tərəf-bu tərəfə gəzməyə başladı. Bu halda Xudadad bəyin heç fikrinə də gəlmirdi ki, evdə anası onun yolunu kəsdirib, əli qoynunda intizardadır... Belə rəvayət edildilər ki, o gecə Xudadad bəy üç yüz manat qırıq doqquz qəpik pul udubmuş.

Bir çox adam ona həsəd aparıb, bəziləri də iqrar edirmişlər ki, bu qədər pula bir baqqal dükanı açmaq mümkün olmuş... Toy axşamının səhərisi saat altıda şəhərin bir məhəlləsində zurna və nağara ilə bəzzaz Hacı Əsədin evinə gəlin gətirdilər. O biri məhəlləsində isə Azad bəyin evindən "şaxsey, vaxsey" ilə qəbiristana tərəf meyit aparırdılar. O tərəfdən gəlin aparanlar zurnanın havasını oxuyub deyirdilər ki, "Gəl, gəl ay mənim maralım!", bu tərəfdən isə meyitin qabağında gedən tələbələr səs-səsə verib deyirdilər ki, "Sübhanallah, vəlhəmdəlüləh... Allahu əkbər...". O tərəfdən "Urra, Urra!" və sonra "Allah, Allah!" - deyib Allah-taaladan tofiq və səadət diləyirdilər, bu tərəfdən isə bunlar da "Allah, Allah!" deyib xudadı-yeganədən rəhmət və əfv istirham edirdilər... Bu halda şəhər əhlindən Kərbəlayı Binnətqulu adlı bir baqqal öz tanışı əttar Məşədi Yadigar ilə görüşüb salamlasandan sonra Kərbəlayı soruşdu:

- Məşədi Yadigar, bu ölü kimdir?

Məşədi cavab verdi:

- Bu ölü, Kərbəlayı Binnət, Allah rəhmət eləsin, Azad bəyin cavan oğlu Xudadad bəyidir.
- Buy, Allah rəhmət eləsin... - deyib Kərbəlayı Binnət məəttəl qaldı: - A kişi, dünən mən ki, onu bazarda sağ-salamat gördüm ki?

Ona nə oldu ki, belə tez öldü?

Məşədi cavab verdi ki:

- Özü ölməyibdir, yazığı öldürüb'lər. Çox da yaman dərd ilə öldürüb'lər.

Kərbəlayı:

- Vay yazıq! Görəsən kim öldürübdür?

Məşədi:

- Nə bilim, Allah bilir, ancaq o məlumudur ki, bu gecə bəzzaz Hacı Əsədin toyunda olmuş, Özü də səkkiz yüz manat pul udubmuş. Yazığı aldadıb çölə aparıblar və orada bıçaq ilə başını kəsib cibini soyublar...

Kərbəlayı Binnət bir ah çəkdi:

- Ax! A dünya, necə xarab olubsan. Yaziq Xudadad bəy, Allah sənə rəhmət eləsin, yaxşı uşaq idi, görəsən atası, anası nə haydadır?

Məşədi Yadigar çıynını tolladı:

- Nə hayda olacaqlar, gözlərinin ağı-qarası bir oğlan idi, ya onu öldürdülər, ya ki ata-anasını öldürdülər, nə təfəvüti var!..

Bir qədər sükutdan sonra Kərbəlayı soruşdu ki;

- Hara gedirsən?

Məşədi cavab verdi ki:

- Dükana gedirəm!

Kərbəlayı dedi:

- Mən də dükana gedirəm, - sonra bunu da artırdı ki, - təzə yağ gətirmişəm, lazımlı olsa uşağı göndər bir az aparsın evinizə.

Məşədi Yadigar dedi:

- Cox yaxşı, göndərərəm. - Sonra o da Təbrizdən təzə həna ilə yaxşı qara çay gətirdiyini Kərbəlayıya qandırıb xudahafız etdi, biri sola getdi; biri də sağa...

YEVLAX -- ŞUŞA YOLU

Heç nə!... Dəmir yolu ki, çəkildi, Yevlax--Şuşa yolunun bütün ləzzəti qaçacaqdır.

Heç insafdır ki, sən allah, dilicanın, faytonun, furqonun istirahətini, ləzzətini dəmir yola verəsən? Dəmir yol o yerdə yaraşar ki, məsələn, bu gün Bakıdan gedəsən Yevlağa, Tiflisdən, Gəncədən gələsən Yevlağa və Yevlaxdan dilicana minib, yel vura-vura sürdürüsən Şuşa şəhərinə.

Elə ki, Yevlax stansiyasında vaqondan düşürsən, bir də görürsən ki, faytonçular, dilicançılar səni büründülər.

-- Hara gedirsən?

-- Şuşaya.

-- Bəs, onda buyurun, dilican hazırlıdır.

-- Qoşubsan?

-- Coxdan

-- Neçəyə apararsan?

-- Neçə adamsınız?

-- İki nəfərik.

-- Şeyiniz coxdur?

-- Yox, adama bir çamadandır.

-- Elə isə, adama səkkiz manat.

Burada balaca alış-veriş vəqə olur, səkkiz manat yenir olur altı.

-- Hə, di qoy minək, sür gedək.

-- Bu saat, siz əyləşin, bir stəkan adama çay için, bu saat dilicanı sürüm bura. Amma çayı tez için ki, ləngiməyək.

Bəl i, əyləşib bir stəkan çay içirik. Yevlağın ditdilisi dizildiyib, o qulağından dişləyir, "dizz...." eləyib, burnundan dişləyir.

Qərəz, dilican gəlinçə ditdili elədiyini eləyir. Amma dilican gölmir. Yenə çay içirsən, papiros çəkirsən, durub gəzinirsən, divardakı yazıları bir-bir oxuyursan, dilican gölmir ki, gölmir....

Başlayırsan darıxmaga. Bir də görürsən dilican gölmədi, amma dilicançı özü gölər. Başını qapıdan çıxardıb baxır və soruşur:

-- Burdasızmı?

-- Əşı, burada olmamış, hara gedəcəyik. Bir tez ol, dilicanı sür gəlsin, vaxt keçdi, gün günorta oldu. Yoxsa, şəhərə gecə çatarıq.

Bu söz dilicançının xətrinə dəyir.

-- Nə? Necə? Görünür ki, mənim atlarından xəbəriniz yoxdur. Budur sizə deyirəm: axşam azanına bir saat qalmış Şuşa şəhərinin bazarında olacaq, inşallah.

-- Di yaxşı, tez ol.

-- Bu saat, atlara kormut verim, açdırılar.

Gedir, yenə gözlə ki, dilican göləcəkdir.

Saat on olur, Tiflis poyezdi gölər. Bundan bir yarım saat keçəndən sonra dilicançı gölər ki, "Di buyurun, gedək". Məlum olur ki, hərif Tiflis poyezdini gözləyirmiş.

Baxıb görürsən ki, üzüm giləsinə milçək daraşan kimi, dilicanın altından başqa hər yerindən adam sallaşır. Özünü bir növ ilə dilicanın içinə salırsan. Bismillahi-rəhmanir rəhim" deyib, yola düşürsən.

Bəh, bəh, bəh! At qumrovlarının səsi sənə layla çalır. Yolun tozunun ətri səni valeh eləyir.

Bir dörd-beş saatdan sonra gəlirsən Bərdə astansiyasına. Burada bir balaca təkərləri və atların ayaqları yaşıdır. Məlum olur ki, Tərtər çayında su var. Tərtər çayı gəndən qıcıldayır. Dilicanla keçmək mümkün deyildir, gərək kəl arabasına minəsən.

Adambaşına bir abbasıya kəl arabasına minirsən. Kəllər özlərini vururlar suya. "Allah, allah" səsi hər yeri götürübür. Suyun lap güclü yerində arabaçının yoldaşı arabaçından souşur ki, "Ə, bunları neçəyə keçirirsən?" O da deyir ki, "Bir abbasıya".

-- Nə? Abbası? Sarsaq oğlu, sarsaq, mən abbasıdan ötrü kəllərin boynunu qıracağam? Mən kəlimi açıram.

Yoldaşı deyir ki, "Ədə, səfəh olma, kişiləri suya salarsan, kəlin qabağında dur, altı şahı verərlər". Amma yoldaşı adama yarımla manatdan dəm vurur. Qərəz, suyun ortasında taksi abbasıdan qalxıb, iki abbası olur.

Tərtəri keçib yenə dilicana minirsən və fikir edirsən ki, bəli, bu çayı salamat keçdiq, indi qaldı Xatin ilə Xocalı.

Nə başınızı ağrıldım, axşama bir saat qalmış dilican varid olur Ağdama və bir qədər də orada ləngidikdən sonra yola düşürsən. Əskəran ötür, Xocalı ötür, Balıca ötür, Xanbağı ötür, şəhərin dolayı yolu başlayır. Ağzin dönür gah günbatana, gah günçixana. Amma gün çoxdan batıbdır, axşamdır. Yol üzüyoxuşadır. Atlar güclə addım atırlar. Lap qaranlıq çökür, səni mürgü basır. Ayılıb görürsən ki, yol gedirsen, üstün dağ, altın uçurum. Dilicançıya deyirsən ki, "qoçaq, bəs sən deyirdin ki, axşam azanına bir saat qalmış şəhərdə olacaq?". Dilicançı qulaq ardına vurub, bu sözlər ilə zümrümə eləyir:

Ayın aydınlığı, hava nə xoşdur,

Ay dılber, can dılber, can....

Sübh azanına bir saat qalmış şəhərə varid olursan.

SÖHBƏT

Keçən səfər rəfiqlərimiz ilə mübahisə edirdik. Onlardan biri oxumamış bir cavan idi, amma çox hüşyar və böyük qabiliyyət sahibi görünürdü. Mən çox heyifsiləndim və dedim:

-- Əger sən oxumuş olsaydım, çox ola bilsin ki, səndən böyük bir alim çıxardı.

Cavan atasından şikayət etdi və əzəccümlə bunu dedi:

-- Siz ki, qəzətdə camaati elm kəsbinə çağırırsınız və elmin yaxşılığından o cür danışırsınız ki, insan sözlerinizə inanmaya bilmir. Çünkü dəlilləriniz o qədər möhkəmdir ki, onun qabağına heç bir söz demək olmur. Məsələn, sair tayfalar bizdən xoşbəxt və xoşvəxt özür sürürlər, çünkü elm sahibidlər, amma biz müsəlmanların məişət və güzəranı hər bir barədə ağır keçir, başımıza min fəlakətlər gəlir, çünkü elimiz yoxdur. Amma bəzi vaxt mən şəkk və şübhə arasında qalıram. Çünkü görürəm ki, bizim bir çox oxumuşlarımız, kurs

qurtarmışlarımız elə pis-pis işlər görürər ki, mən bu elmsizliklə onu özümə rəva görmürəm. Və bundan başqa; məsələn, sən elm sahibisən, amma mən elmsizəm, halbuki mən səndən varlıyam və çox ola bilsin ki, güzəranım da səndən rahatdır. Bunlara sözün nədir?

Dedim, sənin ikinci sualının cavabı çox asandır. Əvvəlinci sualına da bir qədər uzun cavab lazımdır. İkinci sualının cavabı: "Əgər bu cüzi elm də mən qazanmasaydım, onda acıdan ölenin biri idim. Çünkü əvvəldən sənin

kimi heç bir dövlətə malik deyildim. Amma bu cüzi elm mənə bir ruzi qapısı açdı.

Keçək əvvəlki suala: "Pəs, deyirsən ki, madam ki, elm insanı insan elə, bəs nə üçün bizim bir çox oxumuşdarımızdan insana layiq olmayan hərəkətlər baş verir? Belədirmi?

-- Belədir. Buna təəccüb edirəm ki, bir işkolda, bir müəllimin əlindən çıxmış olan rus, erməni, doğrudan da, siz dediyiniz kimi, insan olur, amma onlarla bir yerdə çıxmış müsəlman haman əvvəlki xasiyyətində baqi qalır. Pəs, görünür, onda bizim qanımız xarabdır? Nədir?

-- Nə qanımız xarabdır, nə ətimiz!

-- Bəs nədir?

-- Qulaq as! Erməni ya rus yeddi yaşına qədər işkola getmir, qalır öz evlərində. Müsəlman uşağı dəxi yeddi, səkkiz, hətta doqquz və on yaşına qədər işkola getməyib evdə qalır. İndi görək erməni, rus uşağı evdə nə qayırır, müsəlman uşağı nə qayırır. Erməni, rus uşağıni evdə oxumuş, elmlili anası tərbiyə edir, vaxtında yatdırır, təmiz havalarda gəzməyə aparır. Ruha və cana qüvvət verən oyuncalar alıb, uşağı məşğul edir. O uşarın qulağı bircə dənə də pis ləfz eşitmir. Eşitdiyi nədir? Ruh və bədəni tərbiyə edən gözəl musiqi, böyük pedaqoqlar tərəfindən uşaqlar üçün tərbiyə mülahizəsi ilə yazılmış şirin hekayətlər, atası ilə anasının dostanə söhbətləri, ədəbli qonaqların əziz danışışı. Uşagın gözü tərbiyəni pozan bir pis şey görmür. Nə görür? Divarlarda ruhəfzə şəkillər, gözəl şəkilli curnallar, yaxşı güllər, çiçəklər, dörd ətrafında təmizlik və sairə. Çox vaxt anaları uşaqlarını sinematoqraflara aparır, göstərilən şəkiləri onlara qandırırlar.

Neçə gün bundan əvvəl sinematoqrafda Osmanlı inqilabına dair şəkillər göstərilirdi. Mən tamaşa edərkən eşitdim ki, arxa tərəfdə bir xanım iki nəfər uşağına yanına alıb, şəkillər göründükcə Osmanlı inqilabını başdan-başa onlara nağıl edir.

Heç bulvara çıxırsanmı? Görürsənmi əcnəbi balaları necə oynayırlar, gülürlər. Həm ruhları ləzzət çəkir, həm də bədənləri qüvvət tapır.

Amma bizim uşaqlar? Allah göstərməsin. Eşitdikləri söz söyüş, qarğış, murdar sözlər, gördükleri pis-pis işlər, ətrafi natəmiz, oynadığı yer tozlu-torpaqlı küçə; oyuncاقları da pişik boğmaq, it döymək, siçan neftləyib od vurmaq.... Belə ki, uşaq işkola, ya məktəbə girincə evi yixılır, kökündən tərbiyəsi pis olduğuna görə də sonradan pis-pis əmələ sahib olur....

Budur bizim bədbəxtliyimizin ümdə səbəbi, yoxsa nə qanımız xarabdır, nə sümüyümüz....

Müsahibim razı oldu və şübhədən azad olduğuna görə, çox sevindi.

KEÇMİŞDƏ VƏ İNDİ KEÇMİŞDƏ VƏ İNDİ

Keçmişdə köhnə mədrəsələrimizin cığ-bığını, bir bucaqda mürgüləyən mollanı, onun çirt çubuğuunu və "çubi tənbihini", fələqqəni, "Gülüstan", "Bustan", "Çehil Tuti", "Yusif və Züleyxa", "Cameyi-Abbas" və sairələrini yada salıb və indiki müntəzəm, elm oxudan, baqaidəməktəblərimizi görüb, öz-özümə deyirəm ki: "Pərvərdigara, dərgahına şükür!".

Keçmişdə küçələrdə avara və sərgərdən qalıb, öyrəndikləri təkbir, cürbəcür, pis-pis söyüşlər olan oğlan uşaqlarını yada salıb indiki çadra başında və kitab qoltuğunda məktəbə yugurən qızlarını görüb öz-özümə deyirəm ki: "Pərvərdigara, dərgahına şükür!", -

Keçmişdə minbərə çıxbı, hənanın nə sayaq yaxılmağından və insanın nə etsə, cünub olduğundan məscidə yiğilmiş adamlarla səhbət edən mollaları yada salıb və indi minbər başından əhalini tərəqqi və təkamül yoluna çağırıb axundlarımızı görüb öz-özümə deyirəm ki: "Pərvərdigara, dərgahına şükür!".

Keçmişdə div, əjdaha, ilan, qurbağa nağılları ilə başları dolmuş və dünyadan heç bir xəbəri olmayan əsnafımızı yada salıb, indi onların əllərində müsəlman qəzeti oxuyub, rus, alman, fransa, ingilis mübahisələrini eşidib öz-özümə deyirəm ki: "Pərvərdigara, dərgahına şükür!". Keçmişdə ağlaşmaya getməkdən başqa bir şey bilməyən və oğlu dərs oxuyandan sonra ağızını suya çəkən arvadlarımızı yada salıb, indi qızımızın bu klasdan o biri klasa keçməsi üçün məktəbə yığırüb müəllimlərə yalvaran arvadlarımızı görüb öz-özümə deyirəm ki, "Pərvərdigara, dərgahına şükür!".

Keçmişdə boş vaxtını bomboş qalan teatrlarımızı və yainki bir neçə nəfər tamaşaçı ilə üç-dörd nəfər artistin camaatdan xəlvət qışla-qışla və qorxa-qorxa teatra getməklərini yada salıb və indi teatrımızın, qoca, cavan, bəy, hacı, arvad və kişi ilə ağızına qədər dolmasını görüb, Öz-özümə deyirəm ki: "Pərvərdigara, dərgahına şükür!".

Keçmişdə əcnəbilərin zor ticarətini və müsəlmanların hisli-paslı və içində üç cüt bir tek qoz olan dükənlərini yada salıb, indi özümüzün böyük-böyük mağazalarımızı və şirin-şirin alverə öyrəndiyimizi görüb, öz-özümə deyirəm ki: "Pərvərdigara, dərgahına şükür!".

Mənə deyəcəklər ki: əh, nə olsun, indi də köhnə mədrəsələrimiz, avara və sərgərdən balalarımıza həna yaxmaq öyrədən mollalarımız, dünyadan bixəbər əsnafımız, ağlaşmaya yığırən arvadlarımız, boş teatrımız və bişüür alış-verişçilərimiz vardır,

Onda cavabında deyirəm ki, o vaxt onlar "var idi" "bunlar" yox idi, indi "onlar da var, bunlar da var", bir az dəxi əcəl macal versə, görərik ki, "onlar" yoxdur, "tək bunlar" var. Mən ki buna inanıram, sən istəsən inanma!

MÜƏLLİMƏ

Onu göndərdilər ki, azarlamış müəllimin yerini hələlik dolandırsın.... Müəllimə özü rus, şagirdlər müsəlman.

Əvvəl gün dərs otağına girdikdə, uşaqların çirkli paltarlarından gələn iydən az qaldı ki, burnunu tutub çıxısin. Ətir və ənbərə öyrənmiş olan bu cür iylərə dözmək istəmirdi. Şagirdlər tərəfindən götürülib mizlərin içində gizlədilmiş olan İran şirniyyatının (zəfəran, mixək, darçın, hil kimi) qoxuları uşaqların üst-başından çıxan çirk və piy iyinə qatışıb, onsuz da əlliye qədər adamın nəfəsi ilə pozulmuş havanı daha da bədtər etmişdi.

Heç süpürüləməmiş və yainki süpürülən kimi zibillənmiş olan döşəmənin üzündə toz-torpaq, yeyinti qırığı, uşaqların əyni-başı cırıq-cırıq, başlarında yekə-yekə papaq və çirkli yaylıq, müəllimənin təmizliyə öyrənmiş olan gözlərini incidiirdi.

Səs-küyü, anlamadığı bir dil, qışqırıq, lüzumsuz gülüş binəvanın musiqiyə öyrənmiş qulağına çox fənə təsir edirdi.

-- Mən buna dözə bilmərəm, -- deyib müəllimə istədi ki, çıxıb getsin. Lakin qalmağa məcbur idi, yoxsa gələcək ümidi ləri zay ola bilərdi.

Dərsə başladı.... Uşqlar rus dilini bilmir, bu dediyini onlar, onlar dediyini bu anlamırdı. O idi ki, klasda uşaqları nizamla saxlamaq mümkün deyildi. Bu hər nə deyirdisə, uşaqlar öz bildiklərini edirdilər.

Bələ pərişan və qat-qarışqıb mənzərə içində bir şey müəllimənin diqqətini cəlb etdi. Uşaqlardan künçdə oturan bir nəfəri bu nizamsızlığa heç qarışmayıb, dinməz-söyləməz oturub kamali-adəbli dərsə qulaq asırdı. Əyninə baxdıqda, bu, bir kasib balası idi, amma üzündə nəcabət asarı var idi. Bundan heç bir nalayıq hərəkət baş vermedi.

Sözsüzdür ki, bütün klasın içində müəllimənin xoşu gələn bir şagird var idisə, həmin bu Əlisəfdər idi; özü də yoldaşlarından rusça çox bilirdi və yaxşı xətt ilə yazındı.

-- Allahın altında bunun əyni-başı düzəlmüş olaydı, -- deyib müəllimə hətta bu fikirdə oldu ki, Əlisəfdər paltar tədarükü görsün. Amma o biri uşaqlar müəlliməni çox incidirdilər. Özləri də klasda papaqlı otururdular.

-- Bu saat papaqlarınızı çıxarın, -- deyib müəllimə uşaqların üstünə qışqırı. Onun əmrini anlayanlar papaqlarını çıxartdılar, anlamayanlar da o birilərinə baxıb başlarını açıdlar.

Lakin burada bir şey müəlliməni heyran qoydu. Onun dostu Əlisəfdər papaqlı oturmuşdu. Müəllimə təəccübə ona baxıb, "Sən də papağını çıxart" -- dedi. Lakin o heç tərpənmədi, ancaq qıpqırmızı qızardı. Şagirdlər səslərini kəsib bütün diqqətlərini bu fəqərəyə cəlb etdilər. Klasda dərin bir sükut əmələ gəldi. Müəllimə dost tutduğu şagirddin bu itaətsizliyindən qəlbini sınmış halda, ona tərəf gedib, öz əli ilə onun papağını çıxartdı. Bu halda uşaqlar hay-küy saldılar ki, az qaldı otaq dağılsın. Müəllimə bilaixtiyar geri çəkildi və az qaldı ki, özündən getsin. Lakin ona əsər edən uşaqların vəhşi qışqırığı deyildi.

Bəs nə idi?

Əlisəfdərin başı keçəl idi.

DİN MƏ VER PULU

- Salaməleyküm, yoldaş!
- O... Əbdülkərim!.. Əleyküməssalam. Necə varsınız? Keyf, əhval?! Uşaqlar və kənd əhli necədirlər?
- Ay yoldaş... Necə olacaq, elə əvvəlki kimidir də!.. Ancaq qəhətlik, fəqirlilik...
- Yaxşı, Əbdülkərim, bircə de görüm mənə, strajniklər yenə əvvəlki kimi çapılıb aparırlar?..
- Ay yoldaş! indi strajniklər əvvəlkindən də yaman çapqıncılıq edirlər və artıq payədə. Bəzi vaxt gəlirlərki, pristav töycü pulu istəyir.

Biz deyəndə ki, atam-babam zalimsiniz, heç olmasa bir insaflı zalim olunuz, deyirlər ki, oğurluq elə, amma insafını əldən buraxma... İndi, siz də soyub aparmışsınız, bir möhlət verin bir az özümüzü düzəldək, yenə gəlib aparın... Bimürüvvət oğlanları razı olmayıb, şeymeymizi götürüb bayda! Demək istədilər, hər yerə göz yetirdilər, dörd gözlü olub, marıtladılar, hisli sacdan, sıniq tabaqdan, oxlovdan, sıkəst çırqadan, yırtıq keçədən, nimdaş çanqandan, xalçasız hanadan, dəhrədən, bir qəbzə biçağından başqa, evdə bir şey tapmadılar. Keçən illərin mis qabları, yorğan-döşək və xalçaların dadları damaqlarında qalmış idi...

Hə... axır ki, evdə bir şey tapmayıb, bayıra çıxırlar, şovqərib, mirasa qalmış toyuqlar qa-qa deyib çıçırmaga başlayıv və strajniklər luthatut.

Toyuqların ayaqlarını sarıyib aparırlar... Deyirəm xudaya bu nədir?

Bunu deyib, həmsöhbətim bir ah çəkib, xudahafiz edib getdi. Töycü öhbətinə açdım, yadına bir şey düşdü: görək bizim boynumuzdan da bu dinməvər, danışmaver, tərpənməver, baxmaver, eşitmə-

ver, bilməvər və ilaxır... və bir də çaypulu və papiros adlanan töycülər götürüləcəkmi? Bu məmuriar, polis əhli və qeyri əinəvnik əhli o qədər "çay və papiros" pulu alıblar ki, camaat bu pulların verilməsini adət və vəzifə edibdir və görürsən elə yerdə elə ittifaqda məmura oxşayan kimsəyə təklif edir ki, əsla lazımlı deyildir. Məsələn, keçən seçkida evlərin kirayənişinləri və ümumən - "bütün şəxslerin" (bizim haqq intixab üsulu elədir ki, iyirmi dörd il on bir ay iyirmi doqquz günlük sinni olan, yaxud bu axır senat bəyannaməsinə mülahizəni mətbəxsiz əlahiddə qapısız və bir ildən əskik, məsələn, 11 ay 20 gündən bəri kirayə tutulmuş evdə olan kirayənişin yarımadam hesab olunur) siyahısını tərtib edəndə evin sahibi Hacı Dümün yazıçısını yanlayıb deyir: "Bəy, çox təvəqqə edirəm ki, yaxşı yazasınız... Öğər... istəsəniz... sizə bir qədər "papiros pulu"... verərəm".

Yazıcı cavab verdi:

- Əmi, mən bunu yazmağım əvəziñə pul almiram... Bu mənim vəzifəmdir. Mən bunu yazınağa borcluyam.

Bədbəxt camaat, gör rüşvotçı momurlarm xasiyyətlərinə Özünü necə adətləndirib!

Oğru, xırsız istər ki, həmişə gecə qaranlıq və zülmət olsun ki, "kəsbkarı fərəqqi" eləsin...

İndi bizim məmurlar da əllərilə də, ayaqlan iia də və başları ilə de səy edirlər ki, camaati zülmətdə və avamlıqda bağı eləsinlər ki, belə-belə sözləri aşikar olmasın. Hətta bir pristav "vətənpərvəstliyindən" savadlı gəncləri görəndə gözləri çıxırdı, tükləri biz-biz dururdu və belə savadının "divanxanaya", yəni "ədalət çeşməsinə", işləri düşəndə ağa pristav ona: "Səndən zəhləm gedir" - deyib qovardı. Amma savadsızlara pristav himayə edib, bir sərnic süd, yaxud bir bəsti bal, ya ki, yüz yumurta əvəz alar idi... Pristavin bu mücahidliyinin nəticəsi bu oldu ki, savadlı kəndçi qol çəkmək, kağız imzalamaq lazımlı gəldikdə "xeyr, mən savadlı deyiləm" - deyib özünü avam göstərirdi ki, pristavin qəhərinə düçər olmasın...

Xudavənda! Sən Özün bizi belə məmurların şərindən hifz elə.

PIŞIK

Uşaqlıqda nənəmiz bizim üçün bir nağıl deyərdi. O nağılin başı bu idi ki: bircəciyi var idi, bircəciyi yox idi, bircə qarı var idi. Bir gün getdi su üstə, sürüşdü düşdü buz üstə.

Dedi: - Ay buz, sən nə zalimsan?

Buz dedi: - Mən zalim olsaydım, gün məni əritməz idi!

Dedi: - Ay gün, sən nə zalimsan?

Dedi: - Mən zalim olsaydım, üstümü bulud almazdı!

Qərəz bulud da bir başqasına zalim deyir, axırda hamidən zalim pişik çıxır. Amma hər kəs nağılin axırınacan eşitməsə, təəccüb qalar ki, qarının yixilmağının pişiyə nə dəxli var?

İndi müsəlman qəzetlərinin bağlanmağında hər kəs bir tərəfi müqəssir hesab edir. Biz də başlayaq soruşmağa, görək təqsirkar kimdir?

- Ay əmələlər, niyə tətil elədiniz, siz nə zalımsınız?!
- Biz heç zalim deyilik, Bizim zəhmətimiz çox, məvacibimiz az, xərcimiz çatmır. Qəzetçilər zalimdirlər ki, məvacibimizi artırırlar.
- Ay qəzetçilər, siz nə zalımsınız? Niyə əmələlərin məvacibini artırırsınız?
- Biz zalim deyilik. Zalim millətimizdir, əgər millətimizin yüzdən biri qəzet oxusa, Qafqazda yarımlı milyon müşətərimiz olardı. Onda biz də əmələyə nə qədər məvacib istəsəydi'lər verə bilərdik.
- Ay millət, siz nə zalımsınız, niyə qəzet oxumursunuz?
- Biz zalim deyilik, bizim savadımız yoxdur ki, qəzet oxuyaq!!!
- Bəs niyə uşaqlıqdə məktəbə getmədiz ki, savadsız olduz?
- Getmişik, hamımız uşaqlıqdə məktəbə getmişik və beş-altı il də "Əlis zirən" demişik. Bununla belə indi yenə heç zad bilmirik.
- Bəs niyə özgə millətlərin uşaqlarını hankı biri üç gün məktəblərinə gedirəsə, öz dilində hər cür oxumaq, yazmaq bilir?

- Onların öz dilinə görə asanca əlifbaları var, məktəbə getməmiş elə evdə də öz özündən hürüfları tanıyırlar. Zalim bizim əlifbamızdır!

Doğrudan da belədir. Billah belədir! Qəzetlər yerimir camaatın savadsız olmasına görə. Camaat savadsızdır əlifbamızın pişiliyinə görə.

Məni dünyada bir şey çox yandırır. Məsələn, üləmaya söz demirik, çünki vərəsəyi-ənbiyadırlar; Seyidə söz demək olmaz.

- Zaçem?

- Çünkü əksəri övladı-peyğəmbərdirlər: falçıya söz demək olmaz, cindirə söz demək olmaz, çünkü müsəlmanlıq, etiqadımızda cin var.

Bircə bilmirəm bu ərəb əlifbası nədir ki, tovqılənət olub keçib boğazımıza?!

Niyə cəsarət edib onun boynunun ardından vurub, salınıraq eşiyyə?..

Ay canım, yenə dualar üçün, ərəb yazıları üçün, şəriət işləri üçün ərəb əlifbası olsun da. Axır belə bizim bu öz türk dilciyəzimizə yaranın bir əlifba düzəltsək, yəni qiyamət qopar? Qafqazda sənə yüz min bisavad müsəlman göstərim ki, nə məktəb görüb və nə usqol. Amma tamam

migədanların və restoranların qapısında viveskaları və içərisində stolların nömrələrini oxuyurlar və bir yerə məktub göndərəndə paketin üstünü də özləri yazırlar. Rusca qəzətlərin hürüflərini da oxuyurlar. İntəha dilimi başa düşmürələr. Nə olar, yəni biz də öz dilimiz üçün bir elə asan və hər səslərimizə görə bir hərfi olan əlifba düzəltək, onda ərəblər gəlib bizi Qafqazdan qovarlarımı? Yainki bir günahı-kəbir etməmiş olarıq. Görəson təzə müəllimlərimiz o qədər kordurlar ki, bu böyüklikdə nöqsani görmürlər? Əyər görürələr, bə nə üçün dinmirlər. Hər kəs mərc gəlir gəlsin, bu gün siz mənə öz türk dilimizə yarayan mükəmməl bir əlifba verin, on ildən sonra mən sizə tək Qafqazdan yarım milyon qəzet müştərisi verirəm.

Hə, əyər hünərin var, gəl mərc eləyək. Onda bilərsiz ki, müsəlman qəzətlərinin bağlanmasına səbəb nə əməldir, nə qəzətçilər, nə camaat Qarı nənənin buz üstündə yixilmağına səbəb pişikdir. Qəzətlərin bağlanmağına səbəb əlifba!

Di gol büz dodaqlarını, gül nə qədər güləcəksən!

AYRI SÖHBƏT

Mə şə d i D a d a ş. Kəblə Qasım nə belə dərin fikrə cumubsan?

Kə b l ə Qasım. Ay Məşədi, ovqatım nəhayətdə çox təlxədir.

Məşədi Dadaş. Niyə bala, sənə nə olub ki, səhərdən simsirığını sallamışan?

Kə b l ə Qasım. Daha nə olacaq. Bundan sonra evimiz yixilib, qapımız bağlı qalacaq; balalarımız da çöllərdə səfil-sərgərdən dolanacaqlar. Ax, ax, Allah baisin evini yixib, balalarını mənim balalarım kimi çöllərdə qoysun.

Mə şə d i Dadaş. Kişi, nə çox ahu-zar eləyirsən? Nə olub sənə məgər? Olmaya şəhər dumasının yaman günlərinə və camaatin sahibsizliyinə belə ağlayırsan? Yoxsa şəhərimizdə təzə açılan bankın üzvləri sənə də kredit (etibar) açmaq üçün kəlləqənd təmənnasında olublar? Olmaya haman ağalar oranı da şəhər idarəsinin. Kökünə salmaq istəyirlər ki, guya... gərək onlara baş əyilsin! Ay kişi! Niyə dinmirsən? Görünür ki, dərdin lap yekədir? (Kəblə Qasım ağlayır.) A kişi, bir deginən görüm axır sənə nə olub? Olmaya keçən gün "Məktəbi-xeyri-

368

yə"də imtəhan üstündə bir-birilə boğuşan müəllimlərin, "müdir"lərin hali səni ağlaşdır?

Kə b l ə Qasım. Ay başına dönüm, Məşədi Dadaş, iş elə budur da! Belə bu gün oğlum məktəbdəyi golib, çəkməsini atdı taxçaya, sonra da başladı özünü yerdən yerə sürtməyə. Mən və uşağın anası uşağı güc ilə ovudandan sonra

soruşduq ki, balam nə olub? Dedi ki, ata, bu gün uçitellərimizin ikisi də, məktəbin qeyrətli komisiyonlarına ültimatom veriblər ki, ya gərək onlardan birisi məktəbə müdər olsun, ya da ki, üç günə kimi məktəbi bağlaşacaqlar. İndi mən də bundan ötəri ağlayıram ki, balalarımız çöldə qalacaqlar. Daha müəllim tapılmayacaq, uşaqlarımız da qulı-biyabani olacaqlar.

Mə şədi Dadaş. Kişi, elə bu?

Kəbələ Qasım. Bəs bu azdı?

Mə şədi Dadaş (bir az fikirdən sonra), Doğrudan da. Filankəs ilə mən də fikirləşirəm ki, bu çox böyük bədbəxtlikdir; Allah axırın xeyir eləsin!

İkisi. Amin!

MƏZHƏKƏ

Kəndlının biri buğdasını, baramasını aparıb bazarda dəyər-dəyməzinə satıb bir dənə at, bir dənə eşşək və əyninə də bir dəst paltar alıb, evinə tərəf gedirdi....

Bir nəfər bəy bunu gəndən gördü və təccüb elədi ki, kəndlının həm atı var, həm də eşşəyi. Daldan kəndliyə yaxınlaşış başına elə bir qapaz saldı ki, kəndli ancaq bir saatdan sonra ayıla bildi və ayılandan sonra da baxıb gördü ki, eşşək yoxdur.

Yasavul kəndlinin atına baxıb şikayətinə qulaq asdı, amma şikayət "haqqı" az olduğuna görə, kəndliyə bir neçə dənə qamçı çekdi və dedi:

-- Bağla atını burada, get ətrafi gəz, bəlkə eşşəyin tapılı.

Kəndli atını yasavula tapşırıb, eşşəyi axtarmağa getdi. Cox gəzdi, çox dolandı, hərçənd bəyin qapısında bir eşşək gördü ki, öz eşşəyinə çox oxşayırdı, amma o cürə şeyləri fikrinə gətirməyə cürət eləmədi.

Və qayıtdı ki, bəlkə yasavul bir kömək eləyə, amma nə yasavuldan və nə atdan bir nişan da görmədi.

Kəndli xofa düşdü, elə bildi ki, bunlar hamısı yuxudur. Onun üçün özünü çımdıklədi ki, ayılsın, amma gördü ki, xeyr, yatmayıbdır.

Bikef və bidamaq bir çayın qirağında oturub evinə qayıtmaga utanırdı. Gördü ki, bir nəfər sariqli gəlir. Kəndli durub ikiqat əyildi və yenə bidamaq yerinə oturdu. Sarıqli dedi:

-- Nədir ki, belə bidamaqsan?

Kəndli ağlaya-ağlaya əhvalatı nəql elədi.

Sarıqli bunun təzə libasına diqqət yetirib dedi:

-- Mən sənə əlac edərəm.

Yazılıq kəndli şadlığından bilmədi ki, nə qayırsın, özünü yıxdı sariqlınınayağına. Sariqli dedi:

-- Sənin atını da, eşşəyimi də cin oğurlayıbdır və cin də sənin bu libasındadır. Ona görə bu libası ovsunlamaq lazımdır. Və illa başına çox bələlər gələr.

Kəndli cin adını eşidən kimi dəlitək paltarını çıxardıb tulladı. Sariqli bir dua oxudu və dedi:

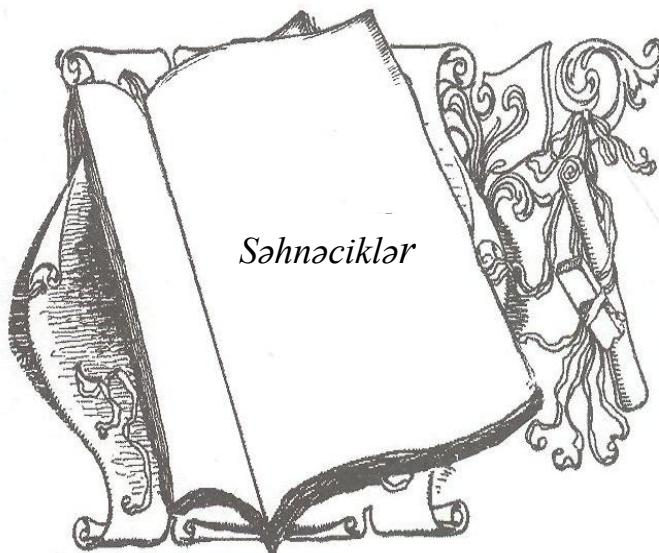
-- Bir qədər yat.

Onsuz da it kimi yorulmuş kəndli başını yerə qoyan kimi yuxu basdı və yuxsunda gördü ki, eşşəyi də, atı da tapılıb, kişnəyə-kişnəyə bunun yanına çapırlar. Kəndli sevindiyindən elə çığırdı ki, öz səsinə oyandı və oyanıb gördü ki, nə sariqli var, nə paltar.

Binəvanı dəhşət basdı. Əlinə bir çomaq alıb özünü qoruya-qoruya kəndinə yetirdi. Xalq yiğilib dedilər ki, a kişi, dəli olubsan nədir? Lüt gəzib özünü qoruyursan?

Dedi:

-- Atımı oğurladılar, eşşəyimi oğurladılar və paltarlarımı oğurladılar. İndi qorxuram ki, özümü də oğurlayalar.

KƏLƏKBAZLAR

M i r z ə Bədnamülməmalik ilə qaspadin İvanın söhbəti.

B ə d n a m ülməmalik. Adə İvan, bu nə işdi ki, bizim başımıza gəldi?

Q a s p a d i n İvan. Əşİ, Allah yapon Susimaya lənət eləsin ki, məni də, səni də kələyə saldı.

B ə d n a m ülməmalik. Bu sən ölü, doğrudur! Səni də məni də kələyə saldı!

Qaspadin İvan. Yaxşı, bəs sənin fikrin nədir?

B ə d n a m ülməmalik. Fikrim?.. Əgər belə olsa, qoyub qaçmaq.

İ v a n. Yox, mən qaçmaram, amma... sən ölsən, bu saat əhvalim çox yamandır, yenə galib, kəsdiriblər qapını, yapışıblar boğazımızdan, "ürəyimin dalında bir köpük pulum da yoxdur ki", barı soldat zor ilə özümü xilas eləyim.

B ə d n a m ülməmalik. Buy, bəs mən səndən bir az borc pul istəyəcək idim, İvan dadaş!

İ v a n. Əşİ, sənin də borc istəməkdə heç əvəzin yoxdur! Gözlə, heç kimdən alma, sonra mən verərəm, qoy, görək bircə başımıza nə çarə qılaq. (Bu hində bunların yanına ingilis Con-bol gəlir.)

C o n - b o l (gülə-gülə). Hi, quyruğunuz qapı arasında qalıb, ay lotular!

Bədnamül məmalik. Aman günüdür, Con-bol dadas, gör bir əiac eləyə bilərsənmi?!

İ v a n. Ey əbləh, elə kələyi sənin başına gətirən Con-bol deyil idimi? Sənin nökərlərin üzünə ağ olanda, onlara fisincən pilovu verən bu deyil idimi?

C o n - b o l (bic-bic gülür və əllərini cibinə salıb, pul cinqıldadır). Sən nə bilirsən ki, Bədnamülməmalikin canını qurtaran da rənən olmayacağam?

B ə d n a m ülməmalik. Bəli?!

C o n - b o l. Vallah, sən ölü, hələ deyəsən İvana da yaxşı köməyim dəyər!

İ v a n. Görək yenə nə kələyin var?

C o n - b o l. Kələk filan yoxdur, doğru sözdür ki, deyirəm.

İ v a n (bir az irəli durub). Axi nə qayira bilərsən?

Bədnamülməmalik (bir az irəli durub). Doğrudan danışırsan, yoxsa zarafat eləyirsən?

C o n - b o 1. Yox, zarafat eləmirəm, qulaq asın deyim... Mirzə Ələsgəri tanıyırsınız?

İ v a n. Yaxşı tanıyıram!

Bədnamülməmalik. Yəni bizim Mirzə Ələsgəri? Elə mən onu bu saat yerdə-göydə axtarıram.

C o n - b o 1. Yox, onu sən axtarma, çünki yanına qoymazlar, qoy elə bizdə qalsın. İş burdadır ki, onun sizin yerdə yaxşı nökərləri var. Belədir, belə deyil?

İvan və Bədnam. Belədir, düzdür, doğrudur; amma nə olsun?

C o n - b o 1. Bir də sənin yerində mənim və haman bu İvanın bir neçə dəllal və dəlləkləri var. Belədirmi İvan?

B ə d n a m. Belədir, düzdür, doğrudur, amma nə olsun?

Con-bol. Ta nə var, nə olacaq, Mirzə Ələsgər onlara deyir ki, nökərlərimə yazaram ki, Bədnamülməmalikin yerində bir qalmaqla salib, sənin və İvanın orada olan dollallarını və dəlləklərini xubunca əzsinsin. Onda mən ilə İvan əlbir olub, gələrik size və başlarıq sizin camaati qırmağa ki, nə üçün bizim adamlara sataşırsınız. Onda araya bir vur-çatlaşın düşər. Elə ki, vur-çatlaşın düşdü, onda sən Bədnamülməmalik bir yanda öz bildiyimi elərsən, o İvan da bu yanda öz bildiyini. Mən Con-bol da bir yanda öz bidiyimi elərəm və habelə Bədnam dadaşın canını qurtararıq. O ki qaldı sənə, İvan, sən də boğazını üzən adamlara deyərsən ki, balam, hələ bir az gözlə, indi başım bərk qarışıldır, qoyun sonra danışarıq. Onlar da baxıb görəcəkdirler ki, doğrudan da sənin başın qarışıldır, əl çəkib duracaqlar, ağlınz nə kəsir?

B ə d n a m ülməmalik. Mən razıyam!

İ v a n. Mən də razıyam!

C o n - b o 1. De, buyurun gedək.

(Gedirlər.)

HÖKUMƏT VƏ DUMA

Bir pərdəzi komediya

Hökumət (minnət gözləmək səsilə). Hə, lotu gördün? Yenə səni çağırdım, yiğdim Peterburqa, yaxşı elədimmi?

D u m a. Yaxşı elədin, ancaq təvəqqə edirəm ki, mənə minnət qoymayasan.

H ö k u m ə t (guya inciyib). Hə! Sözünə bax, mən ölüm. Di gəl bundan sonra xalqı yaxşılıq elə!

D u m a. Sən bizi ondan ötrü yiğdin ki, çünkü daim...

H ö k u m ə t {öz-özünə). Tazadan işə düşmədim?! (Dumaya) Yaxşı, indi sənin sözün nədir?

D u m a. Sözüm odur ki, hələ irəli otur hesab çəkək.

Hökumət (öz-özünə). Bu nə kələk idi, abasınıza dönüm! (Dumaya) Balam, nə hesab?

D u m a. Necə nə hesab? Bəs bizi şoraba qoymağə çağırımsın?

H ö k u m ə t. Yox əşİ, bir gəlin məni də döyüñ, vallah zərrə qədər sizdən qorxmuram.

D u m a. Əlbəttə, sən bir igid oğlansan, sənin yaxşı voyenni polojeniyaların var, ondan "voyenni polevoy sudların var, qərəz çox zirəksən. Ancaq bunların hələ mətləbə dəxli yoxdur. Sən bir gəl əvvəl hesabımızı çəkək, sonra igidiyindən dəm vurarsan.

Hökumət. Ağzına bax, mən ölüm, uşaqcıq! Mən yekəlikdə kişi durub sizə hesab verəcəyəm.

D u m a. Uşaqcıq, ya hər nəyik - sən yiğmişan, amma hər halda biz hesab dərsini çox yaxşı bilirik, arxayı ol, bizi aldada bilməzsən.

H ö k u m ə t (öz-özünə). Lənət sənə kor şeytan, dayna, bu nə qəlet idi ki, mən elədim; təki, əvvəlki dumanı mən heç qovmayıaydım. (Dumaya) Balam, axı vallah, billah, siz hələ mən biləni bilmirsiniz. Mənim ayağım biləni sizin başınız bilmir, nahaq yerə mənə də, özünüzə də zəhmət verməyin, hesab nədir, zad nədir, qoy mən bildiyimi eləyim, siz də deyin ki, bəli, dürüst buyurursunuz, siz deyəndir!..

Duma (baş barmağını səhadət ilə orta barmağının arasından çıxarıb deyir). Ala! Yaxşı zurna çalırsan, amma heyif ki, səsi çıxmır! Təvəqqə eləyirik ki, əngəl eləməyəsən. Qurtar! Bize hesab ver görək.

Hökumət. Adə, vallah dinc oturun, yoxsa, and olsun o Fon-Plevenin goruna, o Trepovun qəbrinə, o Pobedonosstevin baş daşına ki, durub sizi qovaram.

D u m a. Bilirsən nə var, aşna, biz qovulmaqdən, filandan qorxan adam deyilik və sənə də bunu deyirik ki, bax, əvvəlinci duma səninlə ancaq güləşməyə hazırlaşırıdı ki, sən nahaq yerə onu qovdun, sonra da min cürə biclik edib bizi çağırırdın. Amma özün görürsən ki, bicliyin baş tutmadı. Çünkü biz gələn kimi yapışdıq sənin qollarından, əgər bizi də qovub, üçüncü duma çağırısan inan ki, o da gəlib yapışacaqdır xırp sə-

nin büğazından özün də qalacaqsan udquna-udquna. Ona görə elə yaxşısı budur ki, heç o yan-bu yan eləməyib, oturasan yerə və biz soruşaq, sən də cavab verəsən.

Hökumət (bilmir nə qayırsın, gah ah çəkir, gah zaylanır və öz başına döyür). Evin yixılsın fələk, bu nə kələk idi ki, məni saldın? Bu nə iş idi mənim başıma gətirdin. (Bu əsnada, "əslı rus" adamlarmdan Pruşheviç meydana çıxb, dumaya tərəf qışqırır.) Əşti, siz nə çox hirt-hirt edirsiniz, hökumət doğru deyir də nə karasınız ki, gəlib ondan hesab çəkirsiniz? Hesaba qalsa, mən sizdən min cür hesab istərəm. Hələ bir deyin görüm, qaradavoy Qançlovu kim öldürübdür?

Hökumət (sevinir). Hə, bərəkallah, sən Öl, bax bu mənim işimi tikdi, ha qoçum Pruşkeviç!

D u m a (Pnişkeviçə). Sən nə hədyan eləyirsən? Pravakator oğlu pravakator! İtil bu saat buradan - sürün!

Pruşkeviç. Məni qovursunuz? Məni.

Duma. Rədd ol, sürük burdan xuliqan belindən gəlmış! İtil! {Pruşkeviçi itələyib, hökumət bikef olur və öz-özünə deyir;)

H ö k u m ə t. Heç nə, işlər xarab oldu, kələk baş tutmadı, indi mən nə qayırim. Paxırlar açılacaq.

Qovum - vay!

Qovmayım - vay!

Hesab verim-vay!

Verməyim-vay!

Çay, Dunay, Uxay.

May, Cuhud, voyenni polevoy sud...

(Burada pərdə düşür.)

DUMANIN HALI

Bu yaxınlarda dumadan bəzi qəvanın və tənzimata dair bir islahat gözləmək hələ çətindir; çünkü duma qanunsuz bir müəssisə mövqeyini hələ işğal eləməyibdir.

Söz yoxdur ki, üzvlər məhəllərdən seçilib Peterburqa tərəf getdikləri zaman, birinci dəfə yığılıb da qanunsuz bir heyət təşkil edəcəklərinə əmin idilər; onlar özlərini həmin seçildikləri gündən qanun və tənzimat yapacaq bir işçi bilib, bu niyyət ilə də seçilmişdilər; lakin, baş vəzir Stolipin kabinetinin dumaya qarşı ittixaz etdiyi rəftar və göstər-

diyi münasibət bunu aşkar etdi ki, duma özünə nə tövr baxacaqsa baxsin, amma hökumət isə onun qanunsuz bir müəssisə olduğuna hələ bu tezlik ilə inanmaq istəməyir.

Orası məlumdur ki, hökumət şurişə gəlmış olan məmləkəti təskin etmək üçün "dinmeyin, sizin üçün məclisi-məbusan açaçağam" dedikdə, şübhəsiz, həmin məclisi-məbusanın qanunsaz bir müəssisə olacağını dəxi bildirirdi və onsuz da elə, bu hər kəsə məlum idi. Lakin görünür ki, hökumət bir cür vədə verib də, özgə cüra ifa etmək fikrində imiş, yəni indiyə qədər yalnız bir özünə müxtəss bildiyi qanunsazlığı bu tələsiklə məclisi-məbusana tərk edib, kənara çəkilmək niyyətindən uzaq imiş. Firqa və partiyalar arasında ümumiyyətcə böyük bir həmrəylik ilə məşhur olan birinci duma əvvəlinci günü hökumətə öz mövqə və vəzifəsini göstərib həman vəzifəni ifadə də sabitqədəm olacağını qəti nümayışlrlə elan etdi. Hökumət bunun üstündə onu qovdu və qovub da ümidiyi ikinci dumanın "sözü yatan" olacağına bağladı və bu ümidiñ hüsulu üçün birinci intixab nizamlarını təqyir edib, seçki işində verilmiş olan bir para ixtiyarları təbdü etdi; yəni o surətə salmaq istədi ki, intixabatın nəticəsində ikinci dumanın üzvləri əksərən "əsil rus" adamlarından və yaxud ittilaat və məlumatı - siyasi ləri az olan "bitərəflər" dən olsun; lakin hökumət aldandı, çünki o cürə adamlar Rusiyada ços az tapıldı. Amma bainhəmə hökumət belə bir sifət göstərir ki, guya öz aldanmasına inanmaq istəməyir. Bu səbəbə görə də duma üzvlərini siyasətcə bir şey başa düşməyib, qanmaz olmaqlıqda zəmm edir və bununla dəxi o tərəfə işarə etmək istəyir ki, belə, qanmaz və qanacaqsız dumadan qanunsuz bir müəssisə ola bilməz; ona görə bu cür durnanın işi ancaq vəzirlər tərəfindən sazlanan qanunları biləməbahisə və müzakirə təsdiq etmək olmalıdır.

Lakin duma vəzirlərin bu biəsas sözlərinə cavab verə bilməyəcək qədər cahil olmadığına görə, hökumət ancaq başını bulayıb çıynını atmağa məcbur olur. Məlumdur ya, əgər dumanın üzvləri siyasətcə cahildirlərsə, bütün təqsir hökumətin özündədir, çünki özü qəsdə sədlər qurub əqilli və müttəle şəxslərin dumaya daxil olmaq yolunu kəsdi.

Bundan masəva, hökumətin dumanı əsassız sözlərlə zəmm etməkdə haqlı olmadığına bir dəlil burasıdır ki, duma özü kəndisinin bəzi əhəmmə məsələlərdə filhəqiqə bir o qədər əhəmiyyətli olmadığını etiraf edərək, hökumətə təklif edirki, haman məsələlərin müzakirə və tədqiqi üçün təşkil olunmuş xüsusi komisyonlara kənardan əhəmiyy-

yətli və bilikli adamlar çağırılsın. Lakin hökumət buna qəti surətdə razı olmayıb, bu cürə şeyi "xilafi-qanun" hesab edir.

Xeyr kim nə deyir desin; amma bircə orası doğrudur ki, hökumət bu fikrə heç razı olmaq istəməyir ki, məclisi - məbusan qanunsuz bir müəssisə olmalı və icraat işləri isə, məsuliyyət ilə bərabər hökumətə vagüzar edilməlidir.

Odur ki, indi duma hələ öz qanunsuzluq mövqeyini işgal etməyiibdir: ona görə də bu tezlikdə ehtiyacati-məmləkətə müvafiq bir qanun yazıb tətbiq edilməsini gözləməkdən isə, dumanın qovulmasına müntəzir olmaq daha dürüstdür.

ÖZ MƏİŞƏTİMİZDƏN BİR DRAM

ƏVVƏLİNÇİ MƏCLIS

İKİ UŞAQ

H ü m m ə t ə l i. Ədə, Həsən bəy, gəl mazı-mazı oynayaq.

H ə s ə n b ə y. Nədən oynayaq?

H ü m m ə t ə l i. Lopuxdan oynayaq, hərgah mən udsam, sənə dörd lopux vurum, hərgah sən udsan, mənə üç lopux vur.

H ə s ə n b ə y. Əh, mən lopuxdan oynamaq istəmirəm....

H ü m m ə t ə l i. Di yaxşı, neynək, lopuxdan oynamırsan, gəl üz əlləmədən oynayaq. Hərgah mən udsam, sənin üzünü əlləyim, yox sən udsan, əvəzində mənim üzümü əllə.

Həsən bəyin anası. Ədə ey, o nə yava-yava sözdür ki, mənim uşağıma deyirsən?

Heç utanmırısan? Gedib indi bu bu saat nökərə deyim, gəlsin səni başına alıb elə yerə vursun ki, pırtdanağın çıxsın? (Hümmətəli qaçırlı, Həsən bəy də anasının yanına gəlir.)

İkinci məclis. Polixana.

P r i s t a v H ə s ə n b ə y. Gətirin görüm o dükançımı! (Dükançı Hümmətəlini gətirirlər. Pristav Həsən bəy onun üstünə çiğirir.) Ədə, sənin adın nədir?

D ü k a n ç ı H ü m m ə t ə l i. Bəy, məni tanımırısan? Bahalıq ili siziklə qapı-qapıya olmurduqmu?

H ə s ə n b ə y (acıqlı). Adını de görüm nədir. Artıq zəvvəmə.

H ü m m ə t ə l i. Vuy, ay Həsən bəy, nə tez bizi yaddan çıxarddın. Uşaqlıqda elə il uzunu bir yerdə oynamırıq? Yadindadırımı, bir dəfə də anan Şərəfcəhan xanının mənə acığını tutdu, ha!

H ə s ə n b ə y (yasavullara). Vurun bu zəvzəy oğlu zəvzəyi.

Yasavullar vururlar.

H ü m m ə t ə l i. Əşİ ta niyə vurursunuz? Qoy adımı deym, dayna! Adə vurmayıñ, adıñ Hümmətəlidir, atamın adı ... yavaş vur a zalim oğlu, Molla Cəfərdir. Dayım miriğ Səfi, vay gözüm töküldü,--ala itdən məshurdur....

Üçüncü məclis (*Beş ildən sonra. Bazarda Həsən bəy qulluqdan qovulmuş, əynində köhnə palto. Hümmətəlinin dükanına tərəf gedir.*)

H ə s ə n b ə y. Salaməleyküm, Hümmətəli!

H ü m m ə t ə l i. Əleyküməssəlam, bəy! Ancaq sən allah dükanın qabağını kəsmə, müştərilər səni görəndə hürkərlər.

H ə s ə n b ə y. Əşİ, nə yaman kəmiltifaq olmusan. Di elə isə o üç qəpiklik papirosun birini ver, gedirəm Qaspergilə.

H ü m m ə t ə l i. Buyur (verir.)

H ə s ə n b ə y. Sağ ol, qayidan baş üç qəpiyini verərəm.

H ü m m ə t ə l i (əlini uzadır). Bəy, bir o papirosu bura ver!...

H ə s ə n b ə y. Neyniyirsən?

H ü m m ə t ə l i. Sən bircə mənə ver (alır, qoyur yerinə), havaxt pulun olsa, gəlib apararsan!

H ə s ə n b ə y. Əşİ, zarafat eləmə, bura ver, axşamdan boğazım göynəyir....

H ü m m ə t ə l i. Yox Həsən bəy, verə bilmərəm, atamın goruna and içmişəm ki, heç kəsə nisyə verməyim. Bir də məndən sənə əmanət, heç papiros çəkmə! Vallah ... adama çox zərərdir, nahaq yerə döşünü tutur. Onun əvəzində həmişə adat elə findiq ye.

H ə s ə n b ə y (gedə-gedə). Ey bivəfa dünya!!.. (gedir).

H ü m m ə t ə l i (çırılıq çalıb oxuyur).

Yadindadır lopux-lopux, ay balam,

Mənə vurdun lopux-lopux, ay balam.

Ay ölləm, ölləm, gedərəm Elxana....

Pərədə düssürl

MOİZƏ

A x u n d. Ay camaat, indi ittifaq və ittihad vaxtidir. Bundan sonra biz gərək hər bir işimizdə ittihad və ittifaqı əldən buraxmayaq. Amma onu da bilin ki, ittihad və ittifaqın əmələ gəlməsi üçün bir neçə şərtlər vardır ki, o şərtləri gözləməsən, ittifaq və ittihad əmələ gəlməz. Ay camaat, haman şərtlərdən biri budur ki, siz gərək ən əvvəl adam öldürməyi və qətl işlərini mövquf eləyib, bir-birinizlə mehriban olasınız.

Camaatdan biri. Axund, bağışla sözüyü kəsirəm, yerdə qalan şərtlərin hamısını qəbul eləyirəm, amma əvvəlki şərtə, sözün doğrusu, mən qol qoya bilməyəcəyəm. Ona görə gedirəm, ancaq daldakı şərtlərdən arxayın olun! (Gedir).

A x u n d. Ay camaat, ikinci şərt budur ki, siz gərək ittifaq və ittihad naminə hər bir oğurluq və sirqəti bundan belə aradan götürəsiniz.

C a m a a t d a n b i r i. Axund sözünün qabağında oğlun dursun əvvəlki şərtini də və yerdə qalan şərtlərini yerinə yetirmək mənə borcdur, amma bu şərtlə ki, indi bu saat buyurduğun mənə vec verə bilməyəcəkdir. Ona görə məndən incimə, çünki bir böyük külfətim var, özüm də kasıbam, xudahafiz! (gedir).

A x u n d. Ay camaat, ittihad və ittifaq üçün lazımdır ki, bir-birinize tərəfdar çıxıb, mərd-mərdənə iş görəsiniz və bir-birinizin yanını heç vaxt verməyəsiniz və bir-biriniz üçün quyu qazıb tələ qurmayasınız.

Camaatdan biri. Axund, qoy, bircə sözüm var, onu deyim.

Mən nə adam öldürənəm, nə də oğruyam, amma sözün doğrusu, açıq-açığına burada deyirəm ki, mən namərdəm. Mənim atam da namərd idi. Deyirlər babam da çox namərd imiş. Ancaq bunu mən dürüst bilmirəm, amma özüm namərdəm. Hərgəh bu sözlərində sən namərdliyi pisləyirsənsə, onda mən "vur nağara, çıx qırğa." Salamat qal, çünki sənətimdən əl çəkə bilməyəcəyəm.

A x u n d. Ay camaat....

C a m a a t d a n b i r i. Axund, sən allah, əvvəl məni başa sal görüm, o əvvəlki sözlərində danosbazlıq işarə olan bir şey yoxdur ki? Çünki bilirsən, mən bir az danos zad yazırıam. Amma bainhəmə adımı altına yazmırıam, deməli, mən öz adımla heç kəsə zərər yetirmirəm. Hələ ki, xudahafiz! Yerdə qalan şərtlərin göz üstə qəbuldur.

A x u n d. Bunların hamısından sonra siz cəhd edin ki, ziyankarlıq və dürüyəlikdən bəri olasınız....

C a m a a t d a n b i r i. Axund, xudahafız, mənimki də tutmadı.

A x u n d. Bunu da sizə deyim ki, dünyada mərdüməzarlıqdan pis şey yoxdur.

C a m a a t d a n b i r i. Axund, bax, hamını qaçırtdın, yerdə mən qaldım. Gör bir təhər eləyə bilərsənmi ki, aramızda razılıq olsun, çünki bu bir belə dediyin şərtlərdən hamısını qəbul eləmişəm.

A x u n d. Balam, daha sözüm qurtardı, bir onu deyəcəkdir ki, hiylə və təzviri....

Yerdə qalan. Axund, demə! Demə! Canım sənə qurban, yoxsa mən də qaçaram, iş xarab olar. Qoy barı eşidib bilən desin ki, bizim içimizdə bircə dürüst adam var ki, o da mənəm.

İTTİFAQ VƏ İTTİHAD MƏSƏLƏSİ

Bakı. Bax budur, mən sizə açıq-açığına deyirəm: hərgah bizün aramızda "ittihad və ittifaq" olmasa, - onda, sözün doğrusu, işlərimizin axın xarab olacaqdır. Bax, bu bir sözdür ki, mən sizə dedim və oz borcumdan çıxdım, indi özünüz bilin!..

Gəncə. Əvvəla, Allah sənin atana rəhmət etsin. Və saniyən, sənin dediyin sözlər bir belə həqiqətdir ki, hərgah bir kəs durub, onun əksinə danişsa - nə deyim, onda gərək sözsüz, hekətsiz namərdliyi boynuna götürə. Mən də bunu deyirəm.

Qarabağ. Bax, bu siz ölçsiniz, mənim də fikrim, zikrim, gündüz axşamadək elə bu idi. Ancaq, sözün doğrusu, qorxurdum deyəm, məni qıñayasınız.

Tiflis. Hərgah əlinizə çiraq alıb, bütün dünyani gəzəsiniz - bir nəfər adam tapmazsınız ki, desin ittifaq və ittihad pisdir!

Şək i. Doğrudır!

Dərbənd. Düzdür!

İrəvan. Ey milləti-biçarə! Daha, sən nə vaxta kimi öz hali pərişanınə bəsirət nəzəri salıb, nifaq və ziiddiyətdən tökülen atəsi cövr və zülmə görməyəcəksən?!

Ordubad. Bərəkallah, sən ölü!

Səlyan. Haqq sözə kim nə deyər.

Quba. Heç kim.

Bu hamısı pərdənin bir üzüdür. İndi baxaq pərdənin o biri üzünə.

Bakı. İttifaq, ittihad - bunlar hamısı boş sozdür. Pəh! Mən işimi, gücümü tökü ki, bəli millətin hali pərişandır, xeyr, yalan sözdür. Hərgah mən millətəmsə, mənim keyfim çox kökdür. Yerdə qalanın canı çıxsın! Mənə nə?

Gəncə. Doğrudur, ittifaq və ittihad yaxşı söz və yaxşı da işdir. Amma adam gərək bir işi tutanda, daha da mülahiza eləsin. Hərgah bu ittifaq və ittihadın dalışı müəllimlər icrimai olacaqsə, onda, sözün doğrusu, mən əlimi yuyub çıxıram qırağa, bu cürə ittifaq ittihaddansa, farağat oturmaq min pay yaxşıdır.

Qarabağ. Bir yerdə ki, cəmi rəiyyətlərin "atası" olan bəyin sözünə bir qara qəpik qiymət qoyan olmiya və bir yerdəki baqqal du-

rub bəy hüzurunda "reç" deyə və bir yerdə ki, eşşəksürənin birisi bəy ilə bərabər saat gəzdirə, elə yerdə İttifaq və ittihaddan danışmaqdansa, bir girvənkə simikə alıb, çırtlamaq yüz dəfə yaxşıdır.

Tiflis. Mən də deyirəmki, ittifaq və ittihad yaxşı şeydir. Amma, di gəl ki, gərkə hökumət nə deyir. Vallah, mən mərc gələrəm ki, hərgah biz də durub xalq kimi ittihad və ittifaq qayırsaq, bir də nişan və midal görünçə qulaqlarımızın dibini görərik və halbuki cəmi vur tutduğumuz elə bir nişan üçündür.

Şək i. İttifaq, yəni birləşmək deyilmi? Canım, mən birləşmirəm də! Şək a. Bu məsələdə "böyük" sözünə baxan heç vaxt pəşiman olmaz. İrəvan və Naxçıvan. İttifaq və ittihad, bunlar hamısı lotu-potu sözüdür. Təvəqqəl edirəm ki, öz işinizdə olasınız. Ordubad. Bərkallah, sən ölü!

Səkayən. Haqq söza kim nə deyər? Quba. Heç kim.

YUXUDA

(Komediya)

Əvvəlinci məclis

Şahin sarayında, bir qapının ağızında vəqe olur.

Şüca Nizam. Mən deyirəm ki, şahin yanına bir-bir gedək.

Mütəhidd Mırzə Həsən. Neyçün? Hamımız bir yerdə girsək nə olar?

Şüca Nizam. O da yaxşı olar, ancaq....

Mır Həşim. Mən də o fikirdəyəm ki, bir-bir girsək yaxşı olar!

Müqtərid dövlə. Mən də buna razıyam.

Rəhim xan. Yoxsa bir-bir girib məndən şaha şeytanlıq eləmək istəyirsiniz?

Şüca Nizam. Əş, ayıb deyilmi belə sözlər danışırsan?

Rəhim xan. Yox, şahzadə! Mən sözü açıq danışıram. Demə ki, bu bir çöl tərəkəməsidir, qanmir, amma mən sözü açıq danışaram. Şahin özünə də açıq söyləyəcəyəm! Mən, mən ... biclik bilmərəm.

Şüca Nizam (acıqlı). Xan! Sən padşahi söyürsən!

Rəhim xan. Mən padşahi söymürəm! Mənim ürəyim....

Ş ü c a N i z a m (lap açıqlı). Xeyr, sən padşahı söyürsən. Sən mənə xanəzadə, şahzadəyə bic deyirsən və halonki mənim atam da, anam da məlumdur.

R ə h i m x a n. Mənim sənin atanla və ananla işim yoxdur ... və təvəqqə edirəm ki, hırsını basib, top kimi açılmayasan. Mənim xasiyyətim bir qədər tündür!

Ş ü c a N i z a m (hədə ilə). Yaxşı.... Çox Yaxşı....

M ü c t ə h i d M i r z ə H ə s ə n -- Əş, bəsdir, ayıb deyilmi, uşaq deyilsiz ha!

M i r H a ş ı m.... Bura Təbriz deyil ha! Bura padşah qapısıdır.

R ə h i m x a n. Bilirəm, sizin hamınınzın fikri nədir! Amma şahı aldada bilməzsiniz!

M ü q t ə d i r i d d ö v l ə . Xan, ümidvaram ki, sən mənə yaxşı bələdsən!

M i r z ə H ə s ə n. Allahın kəlamına and olsun, heç qanmiram ki, bu nə səhbətdir.

R ə h i m x a n. Sizin hamınıza yaxşı bələdəm!

M i r H a ş ı m (cibindən tənbəki çıxardıb çubuq hazırlayıb)--Xan, çubuq dartırsan?

R ə h i m x a n (etinasız). Yox, başım ağrıyrı.

M ü q t ə d i r i d d ö v l ə . Məndə bir qədər başağrısı davası var, istəyirsən?

R ə h i m x a n. Yox, o davalar mənə kar eləməz.

M i r z ə H ə s ə n. İstəyirsən başağrısı duası yazım....

R ə h i m x a n. Yox, ağa zəhmət çəkmə! Mənim bütün əhvalım pərişandır.

Ş ü c a N i z a m. Xan, mən sənin xatırına dəydim, təvəqqə edirəm ki, bu adamların içində məni bağışlayasan. Özün bilirsən ki, Təbrizin əldən getməyi nə təhər əsər eləyibdir, bir qədər dilim acı olub, bağışla xan! (yanına gedir, əl verir).

R ə h i m x a n (bu işdən xoşlanıb). Allah bağışlasın, mənim də dediyim odur ki, mən sizin hamınızdan qocayam, özümün də sənətim gündüz axşamadək cəngü cidal idi. Bir dava olurdu ki, mən basırdım, bir dava olurdu ki, mən basılırdım. İndi Təbriz davasında mən basıldım. Nə zərəri var, sabah Şiraz davası olar, mən basaram. Dediyim budur, elə şaha da belə deyəcəyəm. Mənim təqsirim yoxdur, mənim sənətim belədir.

H a m ı s ı. Əlbəttə, əlbəttə, bizim heç birimizin təqsiri yoxdur, ancaq iş burdadır ki, o tərəf güclü oldu. Ona görə ... iş də belə oldu!

Ikinci məclis

Şah otarında

Ş a h. Sonra nə oldu?

Ş ü c a N i z a m. Fəda olum sənə! Sonra mən Rəhim xana dedim ki, indi ki sən dava eləmək istəmirsin, onda sən Təbrizdən çıx get, ancaq qoşunu ver mənə, dava edim. Buna da razı olmadı. O tərəf isə getdikcə hücumunu artırıb, bizi dara saldı! Yenə Rəhim xana yalvardım ki, allaha baxsın, səni arada görsün, bizə kömək eləsin, qulaq asmadı. Axırda bir də eşitdik ki, Rəhim xan öz qoşunu ilə Təbrizdən çıxıb qaçıbdır.

Ş a h. Yaxşı, get o biri otağa. Mir Həşim gəlsin.

Şüça Nizam çıxır. M i r H a ş i m g i r i b səcdə edir.

Ş a h. Söylə görək əhvalat nə tövr oldu.

M i r H a ş i m (durur). Bi əbi əntə və ümmi! Ayağınızın torpağına fəda olum, şah! Bizim evimizi yuxan Şüca Nizam ilə müctəhid Mirzə Həsən oldu....

Ş a h. Həə!... Yaxşı, get, Müctəhid gəlsin!

Mir Həşim çıxır, M i r z a H e s e n ərəbcə sözlər oxuya-oxuya daxil olub səcdə edir.

Ş a h. Söylə görüüm əhvalat nə tövr oldu.

M ü c t ə h i d M i r z a H e s e n. Fəda olum sənə, dünyada hər şeyin bir başı olar və bir də ayağı. Məsələn, sən bizim başımızsan, biz də sənin ayağın....

Ş a h. Mətləbi söylə görək iş nə tövr oldu!

M i r z a H e s e n. Sənə fəda olum, hərgah Şüma Nizam, Mir Haşı və Müqtədiriddövlə olmasayıdı, Təbriz əldən getməzdi.

Ş a h. Yaxşı get, Müqtədiriddövlə gəlsin!

M ü q t ə d i r i d d ö v l e t. Xaki payinə qulamın canı, qurban! Şüca Nizam, Müctəhid Mirzə Həsən, Mir Həşim Təbrizi fənaya verdilər. (Gedir).

Ş a h. Rəhim xan gəlsin. (Rəhim xan gəlir). Çağırın Şüca Nizami Mir Həsimi, Mirzə Həsəni, Müqtədiriddövləni (hamisi daxil olurlar).

Ş a h (Şüca Nizama). Bəs sən deyirsən ki, Təbrizin batmağına Rəhim xan səbəb oldu?

Ş ü c a Nizam (Rəhim xana baxıb). Bəli, şah sağ olsun!

R ə h i m x a n (acığından dişini qıçayırla). Sən namərdəsən!

Ş a h. Xamuş! Müctəhid, sən də deyirsən ki, təqsirkar Şüca Nizam, Mir Həşim və Müqtədiriddövlə idi?

Ş ü c a N i z a m, M i r H a ş i m və M ü q t e d i r i d d ö v l e. Şah sağ olsun, təqsir bu əmmaməli müctəhidin özündə idi.

Ş a h. Mir Haşim, sən nə deyirdin ki, təqsirkar Şüca Nizam ilə müctəhiddir.

M i r H a ş i m. Şah sağ olsun, Şüca Nizamı da dedim? Gərək ki, onu....

Ş a h. Müqtədirddövlə, sən də söylədin ki, Şüca Nizam, Mirzə Həsən, Mir Haşim təqsirkar idilər.

M ü q t e d i r i d d ö v l e. Şah sağ olsun, bəli!

M i r H a ş i m. Müqtədiriddövlə, məni də təqsirkar bilirsən?

M ü q t e d i r i d d ö v l e. Bəs sən məni nə üçün deyirsən?

M i r H a ş i m. Mən səni deməmişəm....

M ü c t e h i d. Yaxşı, cənab Müqtədiriddövlə və Mir Haşim, sizin sözünüzdən bu çıxır ki....

Ş ü c a N i z a m. Cənab müctəhid, heç utanmadın ki, sən məni böhtən altında....

R e h i m x a n. Görək, Şüca Nizam, qalsın səninlə....

M ü q t e d i r i d d ö v l e. Ayıb olsun sənə, Mirzə Həsən, mən səni bir adam....

Ş a h (bərkdən). Lyaxov!

L y a x o v daxil olur.

Ş a h. Bu adamları aparıb top ağızına qoyarsan. Ən əvvəl müctəhidi toplarsan.

M i r z e H e s e n -- Vay, dədəm vay, ay şah, başına dönüm, sənə qurban olum, mənə yazığın gəlsin! Mənə yazığın gəlsin, sənə qurban olum, vay....

-- Ağa, ağa, ağa

M i r z e H e s e n -- Haa!... -- Nə pis sayaqlayırsan!

M i r z e H e s e n. Paho!... Bari pərvərdigara, şükür olsun sənə, yaxşı ki, yuxu imiş!

-- Nə olub?

M i r z e H e s e n. Balam, yuxumda gördüm ki, Təbrizi Səttarxana verib, Tehrana qaçmışıq, şah da bizi top ağızına qoydurub.

-- Ağa, elə axırda da o cürə olacaqdır. Bizi ya Səttarxan tapa qoylcaqdır, ya ki şah. Bu ikisindən xali dəyilik. Nahaq yerə özümüzü əngələ saldıq!...

QALMAQAL

Əvvəlinci məclis

T ü r k i y ə (sair dövlətlərə). Bircə siz mənim işimə qatışmayın, qoyun mən öz əlimlə öz başım olum, işlərimi də düzəldim! Yəni Siz Makedoniyanın rahatlığını istəmirsinizmi? Sizin işiniz yoxdur, mən onu rahat edərəm.

İ n g i l t ə r ə. Kişi doğru deyir, gəlin gedək, qoyun işini görsün.

F r a n s a. Mən ki, qatışmayacağam.

Rusiya. Mm m... mən də!

A v s t r i y a. İndi ki, belə oldu - mənə nə düşübdür?

Bolqariya. Doğrudan çıxıb gedirsınız? Bəs, sizin hünəriniz elə buradək imiş, ay bişuurlar!

Avstriya. Neyləmək əzizi mən, kişiyyə güc ilə demək olmaz ki, yixıl üstünə minim. Olap ağ olar ki, (qulağına piçddayır) amma sən... başqa məsələsən, sənin bu saat əlinə bir fürsətdir düşübdür ki, hərgah şürun olsa.

İ n g i l t ə r ə. Onun qulağına nə piçildəyırsan?

Avstriya. Heç, deyirəm ki, elə otur, elə dur ki, heç kəs səndən inciməsin!..

T ü r k i y ə. Cox raziyam həzərat! Təvəqqə edirəm ki, sabah gəlib çörəyinizi bızdə yeysiniz.

Bolqariya. Saat neçədə?

T ü r k i y ə. Sən ilə dəyiləm!

Bolqariya (ağlamsınır). Məni çağırmırsan?

T ü r k i y ə. Yox, sənin bunzlara dəxlin yoxdur.

Bolqariya (ağlayır). Görürüm ki, sən məni adamlı hesab eləmirsən.

Rusiya və Avstriya (Türkiyəyə). Get onu da çağır, xətrinə dəymə.

Türkiyə. Xeyr, ola bilməz, bura xətir yeri deyil, heç görün o sizə taydırmı?

B o 1 q ar i y a (gözlərini silir və yavaşça deyir). Gör sənin başına nə oyun gətirəcəyəm?

DÖVLƏTLƏR GƏZİRLƏR

İkinci məclis

F r a n s a. Məncə, bu gün durub Türkiyə ilə pislik başlamağın heç bir mənfiəti yoxdur. Bu gün bu kişi heç birimiz ilə düşmən olmaq fikrində deyil, mən bunu yəqin bilirom.

Avstriya. Yaxşı, məgər mən deyirəm ki, Türkiyə ilə dava başlayaqq?

R u s i y a. Doğrudur, demirsən, arama...

A v s t r i y a. Nə amma?

İngiltərə. Arama bu gün danışırlar ki, Bosna hersoqu özünə götürmək istəyirsən.

Avstriya. Kim?Mən? Əş, ağlınzı olsun, sizallah, Bosna hersoqu mən nə edəcəyəm? Mənim yerimmi azdır, adamımmi yoxdur.

A l m a n i y a. Fransanın da yeri çoxdur və adamları da vardır, amma bununla belə Fası da udmaq istəyir.

F r a n s a. Əş, Allah mənə lənət eləsin, hərgah elə fikrim varsa.

İs p a n i y a (Almaniyaya). Sən nahaq yerə Türkiyəyə töhmət eləmə.

A l m a n i y a. Bəs nə üçün Molla Hafizi təsdiq eləmirsiniz?

F r a n s a. Kim deyir eləmirəm? Elibirəm. Ancaq mənim dediyim odur ki, elə olsun ki, sonra bunun içindən bir pislik çıxmazıñ ki, hamnız peşman olasınız.

(Bu əsnada Bolqariya gəndən görünüb qaçıraq və qaça-qaça çığırır.)

Bolqariya. Vallah verməyəcəyəm! Ölsəm də verməyəcəyəm.

D ö v 1 ə t l ə r (təəccüblə). Bu nə işdir?

Avstriya. Adə nə olub?

T ü r k i y e (Bolqarın dalınca yürüür). Sənə deyirəm ki, qoy yerə!.. Qoy yerə, yoxsa daldan tolamaz da gəldi. (Yürüür.)

Dövlətlər (onların dalınca yürüür). Nə olub? Nə olub? Nə oğurlayıbdır?

T ü r k i y e (dayanır və dövlətlərə deyir). Görürsünüz bu bici?

Dövlətlər. Axı nə olub? O nə götürüb qaçıraq?

T ü r k i y e. Belə dəmir yolu.

Dövlətlər (iztirab ilə). Hansı dəmir yolu?

T ü r k i y e. Şərq dəmir yolunu!

D ö v 1 ə tlə r. Əşİ, nə deyirsən? Ada yüyürün qoymayaq, orada bizim də payımız var, bu axmaq nə qayırıldırdır. (Yüyürülər.) Bolqariya dalına baxıb lap bərk qaçır, dövlətlər yürüüb onu tuturlar.

Avstriya. Yavaş, hələ vurmayıñ.

İ n g i lt ə r ə. Bura ver oğurladığını bu saat.

R u s i y a (Türkiyəyə). Sən bir az səbrini bas, biz görək bunun sözü nədir!

T ü r k i y ə. Özünüz bilin, orada Sizin payınız da var.

Bolqariya (zinqlıdayır). Əşİ, vermirəm, vermirəm!..

R u s i y a. Qoçaq, sən nə üçün belə nahaq iş görürsən?

İngiltərə. Dinməz-söyləməz xalqın malim ver özünə.

Bolqariya. Əşİ, vermirəm, vermirəm!

F r a n s a. Axı necə yəni vermirəsən?

Avstriya. Bala, axı bu yol Türkiyənin deyil. Burada bizim de payımız vardır.

Bolqariya. Əşİ, vermirəm, vermirəm.

Türkiyə (qolunu çırmalayıb). Yaxşı vermə!

A v s t r i y a. Bəlkə onun əvəzində bir şey istəyirsən?

İngiltərə (o birilərinə). Sən bunun biciliyinə bax.

Fransa. Adə bir qarın çörəkdən ötrü xalqı xataya salma, ver özünə!

Bolqariya. Əşİ, vermirəm, vermirəm! -deyib ağlayır.

D ö v l ə r t ə r i. Bir-birinin üzünə baxıb dururlar.

Üçüncü məclis sonra vəqe olacaqdı

İRAN İŞLƏRİ

Ş a h (öz-özünə). Nə tövr eləyim? Doğrudan, məclisi bir də açımmı, açmayımmı? Məşrutəni verimmi, verməyimmi? Vallah, qəribə işə düşmüşəm, heç baş açmaq olmur!

Ə m i r B a h a d ı r (daxil olur). Sənə qurban olum! Buyur, bu kağıza qol çək; bu qələm, bu da mürəkkəb.

Ş a h. O nədir? Nə yazılıbdır?

Ə m i r B a h a d ı r. Bu dəsti-xətdir və içində də yazdırılmışam ki, məşrutə şəriətə xilafdır və məclis də olmayıacaqdır.

Ş a h. Bəs biz vədə vermişik ki, axı bu günlərdə məclisi açaq, nəinki bilmərrə bağlayaq.

Ə m i r B a h a d i r. Sənə qurban olum, fərman sənindir, ancaq məclisi əgər bir də açsaq, nə qədər ki, İranda molla var, yəni İranın yarısı, bir iğtişaş salarlar ki, Təbriz iğtişaşı onun yanında zarafat hesab olunar. Əgər mən qocanın bu sözlərinə inanmırınsa (ağzını qapiya təraf tutub çağırır), Şeyx Fəzlullah, ay Şeyx Fəzlullah!

Ş e y x (daxil olur). Salaməleyküm!

Ə m i r (ona). Mollaların sözlərin şaha ərz elə.

Ş e y x. Sənə fəda olum! İran əhalisinin yarısından ibarət olan bütün mollalar mənim vasitəmələ hüzuri-alinizdən istirham edirlər ki, məşrutə verməyəsiniz və məclisi açmayasınız.

Ş a h (qol çəkir). Siz deyən olsun!

Ə m i r v ə Ş e y x. Allah mübarək eləsin, inşaallah! (gedirlər).

Ş a h (öz-özünə). Qurtardım.

By əsnada i n g i l i s və rus səfirləri daxil olur, şah onları qəbul edir.

İ n g i l i s s ə f i r i. Nə tövr oldu?

Ş a h. Nə?

R u s s ə f i r i. Məşrutə əhvalatı.

Ş a h. Bu gün dəsti-xəttə qol çəkdir. Görəsən, hava nə tövrdür? Gərək ki, sizin Rusiyət indi çox soyuqdur. Amma sizin İngilis, gərək, bir az isti ola.

S ə f i r l ə r. Bəli, Rusiya soyuqdur, amma İngilis istidir. Deməli, inşallah bu gün-sabah məclis açılar?

Ş a h. Hansı məclis?

S ə f ə r l ə r. Buyurdunuz ki, qol çəkibsiniz.... Dəsti-xətt veribsiz....

Ş a h. Bəli, dəsti-xəttə qol çəkdir, amma məclis açılmayıacaqdır! Bizim şəriət elə şeyləri haram buyurubdur. Məşrutə, donuz əti, məclis, çaxır -- bunlar hamısı bizi də haramdır.

S ə f i r l ə r. Mərənd alındığını zati-aliniz bilirmi?

Ş a h. Xeyr, məgər Mərənd alınıbdır?

S ə f i r l ə r. Bəli, Xoy da alınıbdır, Culfa da, Səlmas da, qərəz bütün Azərbaycan əldən gedir.

Ş a h. Qəribə əhvalat var imiş! Heç mən bilməmişəm! Daha nə var, nə yox?

S ə f i r l ə r. Əgər məclisi açmasanız, sizin işləriniz çox xarab olacaqdır. Bəlkə bütün İranı təhlükəyə salarsınız. Bizim məsləhətimiz odur ki, məclisi açıb,

İranı sakit edəsiniz, həm də qonşuların iştahasını artırmayasınız.

Ş a h. Bəs axı məclis şəriətə haramdır, mollalar qoymaz.

S e f i r l e r. Əvvələ, Məhəmməd peyğəmbər heç bir yerdə deməyibdir ki, məşrutə və məclis haramdır. Və saniyən sizin şəriətinizdə var ki, əgər şərab bir naxoşluğa dərmandırsa, o halda şərab naxoş üçün halaldır. İndi də sizin İran naxoşdur və bunun dərmanı məşrutədir. Ona görə biz əminik ki, şəriət buna yol verər.

Ş a h. Görünür ki, siz bizim şəriəti də əzbərləyibsiniz. Siz avropalılar çox qoçaqsınız. Xub, əmr edərəm ki, o dəsti-xətti camaata bildirməsinlər (səfirlər gedirlər).

Ə m i r B a h a d i r (daxil olur). Sənə qurban olum, kafirlər nə deyirdilər?

Ş a h. Deyirlər ki, gərək məclisi açasan. Mən də baxıram ki, açmasam onlar bizi lap təngə götürəcəklər.

Ə m i r (fikir edir və sonra bir qədər bərkdən). Görək kim kimi aldadacaqdır! (deyib əyilir və şahın qulağına sözlər piçildiyir.)

Ş a h (bir az fikirdən sonra). Xub, buyurunuz fərman yazılsın və məşrutənin verilməyəcəyi elan olunsun.

K ü ç ə d ə ə h a l i:

-- Ta bərk səre-kar in ... əst

İran hələ ləng, ləng, ləngəst.

"QUYRUQLU ULDUZ"

(2 pərdəli komediya. Yaxud "Revizoru"u yamsılamaq) Əvvəlinci məclisdəki əfrad əhli-məclis.

- 1) H a c ı Q ə m i ş -- tacirdir.
- 2) C a h i l o ğ l u Q a t i l -- işi məlum deyildir.
- 3) Ş ə r m i s a r b ə y -- bəydir.

Pərdə qalxır

Ş ə r m i s a r b ə y (əlində rus qəzeti). Həzərat, sizi buraya çağırmaqdə məqsədim sizə bir pis xəbər verməkdir.

H a c ı Q ə m i ş (kənara). Pis xəbər verən, evin yixilsin!

Cahil oğlu Qatıl. Nə pis xəbərdir!

Şərimi sarbatəy. Göydə quyuqlu ulduz görünübdür. Budur qəzetdə yazıbdır. Haman bu ulduz bir neçə aydan sonra yerə düşüb, hər nə günahkar adam var, hamisini quyuğu ilə yandıracaqdır.

Hacı və Qatıl (bir yerdə). Bəh, bəh!... Bunu bizə neyçün deyirsən?

Şərimi sarbatəy. Baş kimə deymək?

Hacı və Qatıl. O adama söylə ki, günah sahibidir, biz ki, əlhəmdülillah müsəlmaniq.

Şərimi sarbatəy (özü də şad olur) Əlbəttə, mən özüm də müsəlmanam və o ulduzun nə quyuğundan və nə başından qorxuram. Ancaq bunu sizə deməkdən məqsədim yenə də, hərhalda xəbərdarlıqdır ki, bəli, o vaxt ulduz yerə düşəndə vahimə etməyəsiniz.

Hacı Qəmisiş. Ancaq mən bilmirəm ki, o ulduzun göydə durduğu halda yerdə nə işi var?

Qatıl. Necə? Yoxsa öz müsəlmanlığından arxayıñ deyilsən?

Hacı. Arxayıñ olmasaydım, mən də sənin kimi həccə getməzdim! Ulduzun yerə düşməsinin o tərəfi xoşagələn deyil ki, yerdə olan günahkarları yandırıb müştərilərimizi azaldacaqdır....

Şərimi sarbatəy. Bax, Hacı sən deyirsən ki, arxayıñ olmasaydım, həccə getməzdim. Sənin bu sözün, bağışla, ancaq məni bir qədər şəkkə salır. Çünkü mən, mən Şərmisar bəy öz müsəlmanlığından arxayınam ki, həccə getmirəm!

Qatıl. Əlbəttə! Mən özüm də o cürəyəm! Mən öz müsəlmanlığımdan arxayıñ olmasaydım, başlardım həccə getməyə, ehsan vərməyə, qurban kəsməyə....

Hacı. Şərmisar bəy, məgər sən öz müsəlmanlığından arxayınsan?

Şərimi sarbatəy. Arxayınam!

Hacı. Bəs nə tövr arxayınsan ki, əlinə qazut alıb oxuyursan, halbuki haman qazutu çıxardan kafirlərdir və o kafirlərdir ki, quyuqlu ulduz galib onları yandıracaqdır.

Qatıl. Doğru deyir!

Şərimi sarbatəy. Ha, ha, ha, ha!... Bəs, Hacı, sən burdan Məskova gedəndə nə üçün vaqona minirsən? Məgər bilmirsən ki, vaqonu çıxardanlar da kafirlərdir?

Qatıl. Bu da doğru deyir!

Hacı. Mənim əlacım olsa, vaqona minmərəm. Amma sən nəinki qazut oxuyursan, hələ hətta çaxır da içirsən!

Q a t i l. Bu da yalan demir! Sən çaxır içirsən!

Ş e r m i s a r b a y. Doğrudur, mən çaxır içirəm və günah eləyirəm, amma bəzi vaxt olur ki, ayıq da oluram. Bundan əlavə, nə sənin kimi, hacı dörd arasında arşınyıram kəf gedib, puluma haram qatmiram, nə də sənin kimi cəllad olub xalqın başını kəsmirəm.

H a c i. Doğrudan, birdən olur ki, arasında səhv düşür, çünki ölçüdə adam karixa bilər. Amma sən onu de ki, hər cümə axşamı oruc tuturam və bir tələbə gətirib qarını doydururam, amma sən qumar da oynayırsan.

Q a t i l -- Doğrudur, mən az adam öldürməmişəm. Bunu da hər kəs bilir və polisiyaya da yəqindir, amma sən orasını da de ki, ömrüm olanı bir dəfə də üzümə ülgüt dəyməyiibdir. Həddi-bülüğə yetəndən bəri bir kərə də olsun ajaq üstə bövl eləməmişəm! Amma sən çaxır içirsən, qumar oynayırsan, üzünü qırxdırırsan və üzdən iraq, saldat kimi də ayaq üstə divarın dibini gözləyirsən.

H a c i -- Hələ teharət almağından da şəkkim vardır!

Ş e r m i s a r b a y. Mən hər nə eləyirəm öz nəfsimə eləyirəm. Amma siz xalqın evini yixırsınız! Mənim ömründə əlimdən tək bircə danə xəta çıxbırdı ki, bir gün keflənib butulka ilə Sərkis bəyin başını yarmışam və ayıldandan sonra da çox peşiman olub, ondan "izvineniya istəmişəm. Amma siz.... Ux, allah heç kafir bəndəsini də sizə rast eləməsin, yamanca ev yixansınız.

H a c i. Bəs sən özün qumar oynayıb, xalqın pulunu udub evini yixmirsan?

Ş e r m i s a r b a y. O məni udmasın, mən də onu udmayım!

Q a t i l . Əcəb! Onda o məni öldürmək üçün gizlənməsin, mən də onu öldürməyim!

H a c i. Vallah, o adama ki, mən səhvən arasında ona kəf gedirəm ha ... hərgah onu buraxsan, o saat mənim dükanımı yarar. Mən bilirəm bu camaati!

Ş e r m i s a r b a y. Qərəz, adam gərək insaflı olsun. Əgər mən günahkaramsa, sən də günahkarsan, o da günahkardır. O biri də günahkardır.... Dünyada günahsız adam yoxdur.

H a c i. Bəs, günahı da savab yuyar! Odur mən bir günah buraxıramsa da iki savab edirəm. Çox vaxt üç rükət axşam namazı əvəzinə mən qəsdən dörd rükət qılıram ki, biri də artıq olsun. İndi o artıq rükətin savabı bir köpükdən hesab olunsa, gör onun pulu hara vurar?

Q a t i l. Əşि, vallah, öldürdüklərim adamların hamısının qanı mənim üçün dəryaca günah olsa da, bir adam öldürmişəm ki, onun savabı hamısını yuyub aparar.

Məlun oğlu Qara Vəlini deyirəm ey, deyirlər istəyirmiş bəbi olsun!

Ş e r m i s a r b ə y. Canim, günah eləmək bir günah, günahı da danmaq iki günah. Hamisindən yaxşısı budur ki, şək-şübhədə və qorxuda qalınca, duraq burdan gedək axundun yanına, öz əhvalatımızı ona söyləyək və hər nə lazımdır, ona verək, baxsin, görsün hərgah günahımız savabımızdan çıxdursa, o halda bundan sonra başlayaq ulduz yerə düşənə qədər ibadətə məşğul olaq. Elə ki, ulduz golib bizdən ötdü getdi, yenə də öz işimizdə davam edərik.

H a c ı və Q a t i l. Çox əcəb, artıq danışmaq nə lazıim, gedək axundun yanına.

(Çixib gedirlər)

Pərədə

İkinci məclis gələn səfər.

ATA VƏ OFUL

A t a (təkcə). Kordur yurdum! Kor, kor! O günə daş düşeydi ki, mən evləndim. O günə ildirim düşeydi ki, mən belə nəslə rast gəldim! Kaş heç əvvəldən məni evləndirməyəyidilər.

A r v a d (daxil olur). A, kişi, yenə nə var öz-özünü söylənirsən?

A t a. Kəs səsini, kəs! O günü olmayayı ki, sən mənə düçər olub mənim üçün bala doğmadın, bir bəla doğdun!

A r v a d. Axi yənə bir de görüm nə olubdur, balam sənə nə eləyibdir?

A t a. Nə olacaq? Laməzhəb oğlun məni soymaq istəyir!

A r v a d. Neyçün, məgər quldurdur?

A t a. Quldurdan da pisdirl! Bayaq evdə namaz qıldığım yerdə adam göndərib ki, filan yerdə yiğilib qiraətxana açırıq, tez on manat pul versin. Açığimdən namazı da alayarımcıq qılıb, indiyə qədər açığımı soyuda bilmirəm.... Vay, kor olan yurdum!

A r v a d. Belə, təqsir sənin özündədir! Kim sənə dedi ki, oğlunu dərsə qoy? Mən min dəfə sənə dedim ki, kişi, uşağımı xarab eləmə, məktəbdə min cür biclik öyrənər, sən qulaq asmadın!

A t a. Əşİ, allah sənin qardaşına lənət eləsin ki, mən boyda yekə kişini yoldan çıxartdı, zorla gədəni aparıb məktəbə qoydu, yoxsa mən olam, uşaq oxudam ki, axırda da belə laməzhəb ola? Hər gah oxutmaq istəsəydim, İrana göndərərdim ki, gedib tələbə olub gəlsin. Mən heç yerli-dibli oxutmaq istəmirdim. Hər nə başıma bəla gəlirsə, səndən və sənin qohumlarından gəlir. Allah sizin nəslinizi üzsün?

A r v a d. Yaxşı, pul verdin, yoxsa yox?

A t a. Lənət şeytana də! Ay heyvan nəslindən əmələ gəlmış, mən xəzinəçiyəm?

O ğ u l (daxil olur). Yaxşı, pul vermədiyin bəs deyil, birdə göndərdiyim adəmi söyürsən, o da gəlib xalqın içində mənə deyir ki, atan məni söydü, qovdu, mən də xalqdan xəcalət oluram.

A r v a d. Doğru deyir, pul vermədin-vermədin, daha nə söyürsən?

A t a. Arvad, arvad! Ey məluni-xəsərtdünya! İndicə sən mənə tərəf dəyildin? İndi oğlunu görüb o tərəfə dönürsən, ay bimürvət? Sən o dünyada ruzi-məhşərdə nə cavab verəcəksən?

O ğ u l. Cavab verəcəkdir ki, ərim məni söyürdü!

A t a. Oğul, sən hər nə desən de, amma mənim dinimə, məzhəbimə sataşma.

O ğ u l. Mən din və məzhəbə sataşmiram. Ancaq onu deyirəm ki, hərgah sən o dünyada anamdan şikayət etsən, o da səndən edəcəkdir!

A t a. Deməli, sənin sözündən bu çıxır ki, heç o dünya yerli-dibli yoxdur? Bilirəm, bilirəm nə deyirsən, eşşək deyiləm, anlayıram.

A r v a d. Oğul, başına dönüm, sən o cürə şeylərə sataşma, dilim qurusun, gözün tutular....

O ğ u l. Ay ana, məgər mən burda dina bir pis söz dedim? Deyirəm ki, hərgah o dünyada....

A t a. Görürsən, arvad? "Hərgah o dünyada", yəni "əgər o dünya varsa" -- demək istiyir! Əstəğfürullah rəbbivə əttövbə ileyh! Bari pərvərdigar, sən mənim günahımdan keç! Mən yazığam, bu cürə nacins ucundan məni cəhənnəm oduna yandırma.

O ğ u l. Ey on manat, sənsən bu kişini belə danışdırın!

A t a. Əstəğfürulla rəbbi və təbəileyh. Arvad, pambıq gətir qulaqlarımı tixiyim və bu cürə küfr sözləri eşitməyim. Bu laməzhəb deyir ki, məni danışdırın pulsdur, yəni pul allahdır. Ay camaat, bu cürə küfrü mən heç yerdə eşitməmişdim. Bu müşikdir, pulu allaha şərik bilir.

Ravi rəvayət eləyir ki, bir dəfə bir kəs Musa peyğəmbərin hüzuruna gəlib dedi ki, ey Musa!... Yox, mən bu kafırnən bir evdə ola bilmərəm, çıx, çıx mənim evimdən!

O ğ u l. Ay ata, mən nə vaxt o cürə küfr söz dedim. Nə üçün yalan deyirsən?

A t a. Vay, ilahi? Bu atasına deyir ki, yalan deyirsən! Bu görünür ki, bütün kafırların bidinidir. Hərgah mən yalan deyirəmsə, bil ki, molla da yalan deyir; molla yalan deyirsə, bil ki, müctəhid yalan deyir; müctəhid yalan deyirsə, bil ki, imam yalan deyir. İmam yalan desə, bil ki, peyğəmbər yalan deyir. Peyğəmbər yalan desə, bil ki, allah yalan deyir.... Çəkil, çəkil mənim bu müqəddəs evimdən, ey kafir! Bu saat, bu saat evimizdə olan bütün qablar, boşqablar, istəkanlar, samavar, qazan, kəskir, aşsüzən -- hamısı sənə lənətxandır. Onlar hamısı qiyamət günü hüzura çıxıb sənin cəzəni istəyəcəklər. Çəkil, kafir, çəkil! Murdarlama bu pak olan yeri, çəkil, çəkil (yixılır səcdəyə).

O ğ u l. Bu kişi dəli olubdur.

A r v a d. Qoy, gedim bir dua yazdırırm.

GƏLƏCƏK AVROPA KONFRANSI

Müqəddimə

Bir gecə Molla Nəsrəddin yatmışdı, evinin qabağında böyük bir dava düşdü. Arvadı Mollani oydı ki, gör o nə davadır. Molla durub yorğana büründü və qapının ağızına çıxdı. Dava edənlər Mollani görüb, yorğanı onun əlindən qapdılardı və qaçdırılar. Haman dəm, dava sakit oldu. Molla otağa qayıtdıqda arvadı soruşdu ki, dava nə üstə idi?

- Heç, bizim yorğan üstə idi, - deyib Molla çılpaq uzandı.

Əhvalat

İngilis (Avstriyaya). Balam, sən öz yanından Bolqariyaya məzəmmət edirdin ki, dəmir yolu uğurlayıbdır, indi görünür ki, oğrunun böyüyü özün imişsən.

Avstriya. Təvəqqə edirəm ki, mənə oğru deməyəsiniz. Mən öz malima yiyyəlik eləmişəm.

Serbiya (ağlayır). Yalançıya Allah lənət eləsin! Bosna hersoqu sənin malın idi?

A v s t r i y a. Çox ziqqıldama, Bosna hersoqu mənim də olmasa, sənin də deyildi. Özün də ata sərçə kimi çox atılıb düşmə. Yoxsa axırda xarabçılıq edərsən.

Qaradağ. Səndə çox oyan-bu yan eləmə, görünür ki, bizi balaca tanıyıbsan.

A v s t r i y a (rişxənd ilə). Buna bax! Heç qışım boyda deyil ha! Bu da mənim üstümə xoruzlanır. Səni bir Qaradağ qayıraram ki, böyründən də bir Ağdağ çıxar.

Rusiya. Yaxşı-yaxşı bilirik ki, sən Serbiyadan da Qaradağdan da güclüsən. Ancaq iş bundadır ki, sən nahaq iş görübəsən.

F r a n s a. Sən Yevropanın tərəzisinə əl vurubsan, indi tərəzinin bir gözü ağır gəlir.

Avstriya. Hansı tərəzi?

İngilis. Belə Berlində qurdugumuz tərəzi.

R u s i y a. Həzərat, burada oturub boşboğazlıq eləmək lazımlıq deyil, durun gedək, tərəziyə baxaq görək bir gözü nə qədər əyilibdir. Ona görə də əməl edək. Razısnızmı?

Hamısı. Raziyiq.

İngilis (Avstriyaya). Görürsən tərəzinin sən baxan gözü iki girvənkə ağır çəkir. Bu, Bosna hersoqunun ağırlığıdır. Sən gəl onu qaytar sahibinə, həm tərəzimiz düzəlsin, həm də o kişiyyə bihörmətlik olmasın. Yaziq tazə iş başlayıb, xələl yetirmək yaxşı deyil. Özü də gör ne mülayimətlə dolanır. Vallah onun yerinə ayrisı olsa idи, indi səni o baş ilə qoymazdı.

A v s t r i y a. Mininiz min söz deyəsiniz, mən Bosna hersoqu qaytaracaq deyiləm. Çünkü, əvvəla o yer mənim haqqımdır, ora mən pul qoymuşam. İkinciyyə qalan yerdə eşşəyə minmək bir ayıb, düşmək iki ayıb.

F r a n s a. İndi ki, belə oldu onda gərək tərəzinin o biri gözünə də bir əlac olsun ki, bu biri gözü ilə düz olsun.

Avstriya. O ayrı məsələdir. Ona mən də raziyam.

İngilis. Nə tövr edək?

Ru s i y a (tərəzinin boş gözünü özünə tərəf çekir). Hərgah Dardanel boğazı bu gözünə qoyulsa, mən tərəf düzələr.

Almaniya. Türkiyədə nəki dəmir yol var hamısını qoyun mən tərəfə, düzəlməsə Messopatamiyanı da artırın.

İ t a 1 i y a. Mən evdə hesablamaşam, Albaniya da mənə tərəf qoyulsa, mən tərəf də düzələr.

İ n g i l i s. Yəni yəqin bilirsən.

İ t a 1 i y a. Yəqin.

İngilis. Yaxşı onda gərək Misir də bəri qoyulsa, mən tərəf də düzələrmi?

R u s i y a. Düzələr, düzələr.

F r a n s a. Bəs mən tərəf?

H a m i s i. Sən də gör də!

F r a n s a. Keçmişdə bizim üçüncü Napoleon deyirdi ki, Şam bizə yarar.

Ağlım kəsir ki, elə indi də onu qoysaq, mən tərəf düz olar.

H a m i s i. Sözümüz yoxdur.

Y u n a n. Daha mənim deməyim lazıim deyil, özünüz bilirsiniz ki, Kirid cəzirəsi də mən tərəfi düzəldər.

H a m i s i. O məlumdur.

F r a n s a. Çox gözəl, o halda, bir tez paylaşaq ki, məsələ həll olsun. Daha vaxtımız zay etməyək, onsuz da "kulturm" işimiz çoxdur.

Rusiya. Bəs Bolqariya, Serbiya, Qaradağ? Onlara nə verilsin ki, xətirlərinə dəyməsin.

H a m i s i. Yerdə qalan da onlara verilsin. Özləri bölüşərlər... Xub, deməli məsələ həll olundu. Dağılaq.

T ü r k i y e. Yaxşı, bəs indi mənim təklifim nədir?

H a m i s i. Sən... zad elə... əvvəla bizdən incimə, çünkü bizim fikrimiz əsla sənən pislik eləmək olmayıb, bəlkə tərəzini düzəltməkdir. İkinciyə qalan yerdə... (elə bu yerdə qalır).

"MÜƏLLİMLƏRƏ 75 MANAT PUL BOLDUR" ŞƏHƏR İDARƏSİ

"MÜƏLLİMLƏR ÖZ İŞLƏRİNİ QOYUB ÖZGƏ İŞLƏRLƏ MƏŞĞUL OLURLAR"

Boşboğazlar dərs

M ü ə 11 i m (klasa daxil olarkən).

...(15 manat dükənci Cəfərə)... Oturan! (11 manat yarımda çörəkçi Vəliyə) ...Duanı oxuyun görüm! (Bu elədi 26 manat yarım)... Cox yaxşı (18 manat eviyiyəsi... Keçən səfər 3 manat da borclu qalmışdım.

Bu elədi) Ki dərsini deyər?.. (Bu elədi) Oxu görüm. (21 manat, o da 43 manat yarım)... Həsən düz otur, biclik eləmə! (Qəssaba gərək verəm 12 manat beş şahı...) Otur yerə, indi sən oxu.

Ş a g i r d. Bir gün Həsən atasına dedi ki, ata, mənə də çəsmək al, mən də sənin kimi kitab oxuyum.

Mü ə 11 i m (öz-özünə). Budur, bizim Mecid neçə vaxtdan bəri yalvarır ki, ata mənə bir çəkmə al, yaziq lap ayaqyalındır... Amma hanı pul?!?

Ş a g i r d. Atası gedib oğluna bir əlibə kitabçısı aldı.

Müəllim (görünürki, kişinin pulu var imiş). Yaxşı, otur. Sən oxu! (Suçuya 3 manat 87 qəpik verilməlidir, neftçiyə 4 manat 20 qəpik).

Ş a g i r d. Dedi ki, ata, mənə bir çəsmək al.

M ü ə 11 i m (şagirdə). Yox, çəkmə al.

Ş a g i r d. Mirzə, xeyr, çəsmək al.

Mü ə 11 im. Hə, hə çəsmək al. Oxu... (Bu səfər də mənə 25manat çatmır, onu nə tövr eyləyim?)

Şükür, dinc otur, qulağını çıxarıbm! (...manat). Açıñ kitabları. (Yəni 25 manat çatmayacaqdır... Heç kəs də borc vermir.) Qulaq asın, təzə dərs verirəm. (Nə qayırıım ev kirayəsi olmasa idi, yenə bir tövr əl-əl baş-başa çıxməq olardı.) Düz oturun, yaxşı qulaq asın! Bu saat hesaba məşğul olacağıq! (Cibimizdə olmayan pulu əqlimizdə hesablamaq genə təsəllidir.)

Sizə bir hesab məsələsini deyəcəyəm: bir kişi (kişi şəhərimizin atasıdır) ildə... yaxşı qulaq verin! İldə... Həsən, düz otur, qələmi qoy yerə, hələ qulaq as! Hə... ildə... dürüst-dürüst qulaq verin, amma qorxmayıñ!.. İldə 20 min manat nəqd pul alır!!!

Şagirdlərin bəziləri. Vaxsey!!!

Bəziləri. Vay dədə vay!!!

Bəziləri. Pah atanın evinecən!

Müəllim. Bəs ildə.

Ş agirdilər. Mirzə, daha demə, qorxuruq!

M ü ə 11 i m. Yox, qorxmayıñ, heç bir xətası yoxdur. Ancaq onu bilin ki, ildə 20000 min manat nəqd put alır!

Bütün klas. Vaxsey!!!

B i r ş a g i r d. Mirzə, bəs onu nə tövr sayır?

Müəllim (acı gülümsünür). Hey, yüz o qədərini saya bilər! Yaxşı, bir də bir ayrı kişi var ki... (məsələn, mən yaziq ildə doqquzca

yüz manat pul alır... Hələ onu da nə tövr alır...) Bu az pul alan kişinin hər ay 25 manat borcu olur.

Şagirdlər. Yazıq!

M ü ə 11 i m. Əlbəttə, yazıq!

Ş a g i r d. Mirzə, o çox pul alan kişi öz pulundan bir az ona versə nə olar?

M ü ə 11 i m. Ay balam, nə olacaq, çox yaxşı iş olar, amma elə dərd burasıdır ki, məsələyə yaxşı qulaq asın, ayrı söz danışmayın!

Ş a g i r d. Mirzə, bəs məsələdə nə sual olunur?

Müəllim. Hə, indi sual olunur ki, həmin o 20000 manat pul alan, öz aldığı puldan 6-ca min manat kəsib versə, neçə yüz nəfər 900 manat alan kişini borcdan xilas edə bilər?

Bir şagird. Mirzə, əvvəlcə de görək, bu az pul alan kişi ki, bir ayda 25 manat borca düşür, ildə nə qədər borc eləyir?

Müəllim. Bərəkallah! Bəs onu nə tövr bilək? (Hərçənd mən yaxşı bilirəm.)

Şagird. Bir ayda 25 manat borc, bir ildə yəni 12 ayda eylər: on dəfə 25-250; iki dəfə də 25-50. 250. O da 50, eylər 300 manat.

M ü ə 11 i m. Çox yaxşı, sonra?

Ş a g i r d. İndi görək, 6000-in içində nə qədər 300 var. 6000-ni 300-ə bölgəndə eylər... eylər 20.

Müəllim. Bəs nə məlum oldu?

Şa g i r d. Məlum oldu ki, əgər o 20000 manat pul alan, öz pulundan...

Müəllim. İnsafa gəlib...

Ş a g i r d. İnsafa gəlib, öz pulundan...

Müəllim. Yox, sən insafaya gəlib demə, onu mən deyirəm.

Ş a g i r d. Elə durduğu yerdə öz pulundan 6000 manat kəsib versə, o halda 20 nəfər 900 manat alan...

Müəllim. Və borca düşən...

Şagird. Və borca düşən adamları, borcdan xilas eylər.

Müəllim. Və o adamlar da borcdan xilas olandan sonra öz işlərini yaxşıımı görərlər.

Şagirdlər. Bəli!

Müə 11 i m. Əlbəttə, yoxsa yazıq borc fikrinə düşsün, yoxsa öz fikrinə düşsün.

Bir şagird. Mirzə, axı o çox pul alan adam öz pulundan 6000 kəssə, onda bunun pulu azalar!.. 14-cə min manat qalar.

M ü ə 11 i m (onun üzünə bir qədər baxıb). Sənin atan dumda qlasnı deyil ki?
Ş a g i r d. Bəli, bəzi vaxt duma gedir.

Müəllim. Deyirəm axı... doğrudur. Pul bir qədər azalar, amma iş yaxşı yola gedər. Məsələ həll olundu. Amma... (Hər halda bu ay da 25 manat borc gəlir, vallah bilmirəm nə tövr eyliyim.)

İdarədən. Yazıq müəllim.

ORDAN-BURDAN

Şah söz verdi ki, altı günlük sülh olsun. Amma yalançı çıxdı...
Rus konsulu.

Komediyalar

I

Camaat arasında

C a m a t (çığırır). Ay Avropa, ay insaf əhli, ay insaniyyətdən dəm vuranlar, şah bizi qırır, qoymayın!

İngilis səfiri. Əşि, nə danışırsınız. Belə də iş olarmı, onun nə haqqı var insan övladını qırsın?

Camaat. A başına dönüm, şah haqqı-maqqı nə tanıyor. Bizi qırır, qoymayın. Axı biz də sizin kimi insanıq.

S ə f i r. Həzərat, mən bu saat onun yanına gedib bir əxtar verim ki, heç dadi da damağından çıxməsin.

C a m a t. Balam, Allah səndən razı olsun, bize əlac elə!
Səfir. Bu saat, bu saat. (Gedir.)

II

Şah hüzurunda

Ş a h. Gərək İranın yarısını qan dəryasına döndərəm!

Əmir Bahadır. Qurban olum bu kəlam!

L y a x o v. Bəli, qorxutmaq, qorxutmaq lazımdır bu asiyalılan.

Səfir (daxil olur). Şah, Allah saxlasın!
Əmir Bahadır. Xoş gördük, a kirvə!
Şah. Sağ ol ingilis, əyləş qonaq ol!
Səfir. Çox sağ ol, şah!
Əmir Bahadır. Nə var, nə yox?
Səfir. Her şey var və heç zad yoxdur... he-he-he!
Əmir Bahadır. Xa-xa-xa, nə nazik, mətləbdir.
Səfir. Şah, camaatın hamısını birdən qırdıracaqsınız, yoxsa yarısını saxlayacaqsınız?
Şah. O mənim qəzəbimə bağlıdır. İstəsəm hamısını qırdıram!
Əmir Bahadır. O, şahın öz əmrinə bağlıdır. Bu gün hökm eyləsə hamısını öldürdər, istəsə hamısını bağışlar. Bu cür işlər şahın özünə məxsus işdir. Onu heç kəs bilməz və heç kəs soruşmaz.
Səfir. Xeyr, siz elə güman etməyin ki, mən şahın xüsusi işlərinə müdaxilə etmək xəyalındayam. Əstəğfürrullah, ancaq dediyim odur ki... yəni hamısını birdən-birə qırdırmaqdansa, yarı-yarı bölmək...
Əmir Bahadır. Bəli, başa düşürəm, nə deyirsiniz. Xeyr, o babətdən arxayıñ olun!

Səfir. Bəli, çünki mənim borcum gəlib-getmək... Özünüzə məlumdur.
Əmir Bahadır. Xeyr, xeyr, xatircəm olun, başa düşürəm...
Səfir. Xudahafız!
Əmir Bahadır. Xoş geldin, sağ ol. (Nökərə) Ay gədə, səfirin başmaqlarını cütlə!

III

İngilis parlamanında

Bir məbus, Yaxşı, bəs nə oldu? O yazıq iranlıların da və fəryadına qulaq verən oldumu? Bu barədə hökumətimiz nə qayırdı?
Vəzir Kirey. Əlbəttə! Bizim səfir şaha şiddətli bir əxtar göndərib, dövlətimiz naminə tələb etdi ki, emal və hərəkəti mərdimazaridən çəkilsin.
Məbuslar. Bərəkallah, sonra?
Kirey. Daha sonrası yoxdur, çünki biz İran işlərinə müdaxilə edə bilmərik.
Məbuslar. Çox yaxşı, indi vicdanımız əziyyətdən xilas oldu.

IV

Yenə şah huzurunda

Səfir (tələsik daxil olur). Sözün doğrusu, bunun adına həddən artıq zarafat deyirlər.

Şah. Nə olub, nə olub?

Əmir Bahadır. Allah saxlasın kirve?

Səfir (acıqlı). Xeyr, saxlamasm!

Şah. Baba, in çə zərbə zenk əst. Məgər mən şah...ney...

Əmir Bahadır (şaha). Dinmə, dinmə, bu ingilisdi. Zarafat deyil, qoy görək nə olubdur. (Səfirə) Babacan nə olubdur?

Səfir. Nə olacaqdır! Sizin yerinizdə bizini mənafeyimizə toxunulubdur. İsfahan tərəfində bir ingilisin iki şahi pulu itibdir və biri də yixilib burnu qanayıbdir. Bu saat buna bir tədbir tökün.

Əmir Bahadır. Paho! Bu saat əmr yazaram İsfahan qubernatoruna ki, həmin pulu itmiş ingilisə əhalidən yüz o qədər pul alıb versin və o burnu qanayanın da yixılmağı əvezinə həmin yixildiği yerin sahibini iki il həbsə salsın, bəsdimi?

Səfir. Yaxşıdır. (Mülayim səslə)... Bəs eştidim ki, məşrutə vermək istəyirsiniz?

Əmir Bahadır. Bəli, verəcəyik!

Səfir. Nə vaxt?

Əmir Bahadır. Nə vaxt şah lazım biləsə.

Səfir. İndi vermirsiniz?

Əmir Bahadır. Xeyr, indi olmaz!

Səfir. Neyçün?

Əmir Bahadır. Çünkü bizim şəraitdə məşrutə-qəşrutə net rabatay. Və bir də bu bizim daxili işimizdir.

Səfir. Əibəttə, mənim müdaxiləyə heç bir haqqım yoxdur, xudahafız!

Axırıncı komediya

Yenə şah huzurunda

Səfir. Təbrizdə bütün adamlar və bütün əcnəbilər qorxular ki, acliq davası düşsün. Atlılarınıza əmr edin ki, bir neçə gün möhlət versinlər ki, şəhərə azuqə getsin.

Əmir Bahadır. Xeyr, elə iş mümkün deyildir.

Səfi r. Onda sözün doğrusu Təbrizə qoşutı göndərəcəyik, bizdən inciməyin.
Əmir Bahadır. Bəs onda...

Şah. Vallah mən bunların işini heç başa düşmürəm!

Lya xov. Zərər yoxdur, 6 gün möhlət verərik.

Səfi r. Doğrudan?

Lya xov. Doğrudan. (Meytini görüm.)

Səfi r. Onda gedim deyim ki, qoşun gəlməsin. Xudahafız!

Əmir Bahadır. Xudahafız (acıqlı), başıma daş salasan! Elə bizim çalışdığımız
odur ki, Təbriz acından qırılıb təslim olsun. Bu da deyir ki, möhlət verin azuqə
gəlsin! Ay yaziq!

Lya xov. Bəli, Təbrizə azuqə gəlsin, onlar da yeyib qızışınlar, ondan sonra
gəl tazadan dava elə.

Əmir Bahadır. Mən burda şəhəri mühasirə elətdirib, acliq qorxusu ilə şəhər
alıram, bu da gəlibdir ki, onlara möhlət ver, Guya ki, oyun oynayıraq, "siçan
yolu" ver deyir!

Şah. Vallah mən bunların işlərini heç başa düşmürəm!..

Bir neçə gündən sonra

Şah (iztirab ilə). Bəs deyirlər ki, Təbrizə rus qoşunu gəlir. Əmir Bahadır.
Bəli, gəlir! Şah. Bəs ne tovr olsu?

Əmir Bahadır. Nə təfavüttü vardır? Təbriz bizim deyildi ki, məncə, rus
qoşunu məşturəçilərdən min pay yaxşıdır.

Şah. Axi bəs... onlar gəlib İranı alarlar. Əmir Bahadır. Bəli, alarlar.

Şah. Bəs, onda biz... Əmir Bahadır və Lyaxov. Onda (çırtıq vururlar),
onda...

Biya berəvim əzin vilayət məno to.

Şah xodra be "baq" əndaz!

Şah xodra be "baq" əndaz!

MÜNDƏRİCAT

Sənətkar ömrü	4
---------------------	---

OPERALAR

Leyli və Məcnun.....	17
Şah Abbas və Xurşid banu.....	44
Əslili və Kərəm.....	82
Harun və Leyla.....	116
Rüstəm və Söhrab.....	154
Koroğlu	174

MUSİQİLİ KOMEDİYALAR

Ər və arvad.....	223
O olmasın, bu olsun.....	247
Arşın mal alan	288

SATİRİK HEKAYƏLƏR

Pristav ata	329
Bir firəng ilə söhbətim.....	331
Üçüncü dəllək	332
Məşədi Kabilin Təbriz səfəri.....	334
Bazar söhbəti.....	335
Hara qaçacaqlar?.....	335
Bir dəlinin dəftərindən	337
Başa düşmədi	338
Təhsil.....	341
Balaca felyeton.....	342
Pruüşkeviç və Hacı Xudu.....	345
Qarabağın keçmiş günlərinəndən.....	347
Yevlax-Şuşa yolu.....	358
Söhbət.....	360
Keçmişdə və indi.....	362

Müəllimə.....	364
Dinmə ver pulu.....	365
Pişik.....	366
Ayri söhbət.....	368
Məzhhəkə.....	369

SƏHNƏCİKLƏR

Kələkbazlar.....	373
Hökümət və Duma.....	374
Dumanın hali.....	376
Öz məişətimizdən bir dram	378
Moizə.....	380
İttifaq və ittihad məsələsi.....	382
Yuxuda.....	383
Qalmaqla.....	387
Dövlətlər gəzirilər.....	388
İran işləri.....	389
"Quyruqlu ulduz".....	391
Ata və oğul.....	394
Gələcək Avropa konfransı.....	396
"Müəllimlərə 75 manat pul boldur" şəhər idarəsi.....	398
Ordan-burdan.....	401

ÜZEYİR HACIBƏYLİ SEÇİLMİŞ ƏSƏRLƏRİ

İKİ CİLDƏ

I CİLD "ŞƏRQ-QƏRB"

BAKİ-2005

Buraxılışa məsul: *Əziz Gülvəliyev*
Texniki redaktor: *Rövşən Ağayev*
Tərtibatçı-rəssam: *Nərgiz Əliyeva*
Kompyuter səhifələyicisi: *Alianna Duxanina*
Korrektorlar: *Elmira Teymurova*
Ceyran Abbasova

Yığılmaga verilmişdir 25.09.2004. Çapa imzalanmışdır 13.03.2005.
Formatı 60x90 V16. Fiziki çap vərəqi 25,5. Ofset çap üsülu.
Tirajı 25000. Sifariş 46.

Kitab "PROMAT" mətbəəsində çap olunmuşdur.